

METODINIS LEIDINYS

„BENDROJO UGDYMO MOKYTOJŲ
BENDRAKULTŪRINĖS IR
PILIEČINĖS VISUOMENĖS KŪRIMO
KOMPETENCIJOS TOBULINIMAS“

Leidinio ir filmo scenarijaus autorė Jūratė Litvinaitė

PROJEKTAS

„Bendrojo ugdymo mokytojų bendrųjų ir dalykinių
kompetencijų tobulinimas“
Nr. 09.4.2-ESFA-V-715-02-0001

„BENDROJO UGDYMO MOKYTOJŲ BENDRAKULTŪRINĖS IR PILIETINĖS VISUOMENĖS KŪRIMO KOMPETENCIJOS TOBULINIMAS“ metodinis leidinys

Perkančioji organizacija – Nacionalinė švietimo agentūra

Paslaugos teikėjas – UAB „MASO“

Leidinio ir filmo scenarijaus autorė Jūratė Litvinaitė

ISBN 978-609-96311-2-7

NACIONALINĖ
ŠVIETIMO
AGENTŪRA

Kuriame
Lietuvos ateitį
2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmy programą

Vilnius
2022

TURINYS

Pratarmė	5
Padėka	6
Įvadas	7
I dalis. Šiuolaikinės visuomenės ir kultūros raidos bruožai pasaulyje	17
Nuoroda į metodinį filmą. Rekomendacijos atskiros dalies peržiūrai	19
I skyrius (įvadinis). Šiuolaikinės visuomenės ir kultūros raidos bruožai	20
II skyrius. Švietimo iššūkiai ir sprendimų paieškos šiuolaikinėse visuomenėse	38
III skyrius. Mokytojo profesinė ūgtis: taikymas, įsivertinimas, augimas	51
Dalijamės patirtimi. Mokytojos Staselės <i>Skaitytojų klubas</i> ir jos klausimai mums	61
II dalis. Šiuolaikinė Lietuvos visuomenė, valstybė ir kultūra	70
Nuoroda į metodinį filmą. Rekomendacijos atskiros dalies peržiūrai	72
I skyrius (įvadinis). Šiuolaikinės Lietuvos visuomenės ir kultūros raidos bruožai	73
II skyrius. Šiuolaikinė Lietuvos valstybė, jos teisinė ir politinė sąranga. Pilietiškumas	94
III skyrius. Mokytojo profesinė ūgtis: taikymas, įsivertinimas, augimas	107
Dalijamės patirtimi. Mokytojų sambūrio „Pažink Lietuvą“ veikla ir jų klausimai mums	120
III dalis. Bendruomenė, šeima, asmuo ir mokykla – abipusis ugdymasis	130

Nuoroda į metodinį filmą. Rekomendacijos atskiros dalies peržiūrai	132
I skyrius (įvadinis). Mokytojo profesinė ir visuomeninė veikla bendruomenėse	133
II skyrius. Mokinių ugdymas: profesinė pareiga ir asmeninis įsipareigojimas	143
III skyrius. Mokytojo profesinė ūgtis: taikymas, įsivertinimas, augimas . .	155
Dalijamės patirtimi. Atviros mokyklos komanda ir jų klausimai mums . .	166
IV dalis. Baigiamoji dalis: asmeninė mokytojo ūgtis	181
Nuoroda į metodinį filmą. Rekomendacijos atskiros dalies peržiūrai	183
Asmeninė ūgtis ir jos trajektorijos	184
Naudota literatūra ir šaltiniai	193

PRATARMĖ

Kultūra ir visuomenė apsupa mus nuo pat gimimo: esame panardinami į pirmtakų sukurtą terpę, kurioje augdami siekiame atrasti savo vietą, įsitvirtinti ir pratęsti kūrybos procesą. Mokytojas šioje terpėje veikia dvigubai – ir kaip socialinė būtybė, kurios prigimtinis poreikis yra būti su kitais ir tarp kitų, ir kaip profesionalas, įsipareigojęs vesti naujas generacijas tuo nesibaigiančiu kultūros ir visuomenės augimo keliu.

Lietuvos Švietimo įstatymo preambulėje rašoma, kad mokytojas ir mokykla visada turi būti priekyje, lenkti bendrą visuomenės raidą. Tai iššūkis, kurį priimti ir įveikti gali tik išsilavinęs, kūrybiškas, iniciatyvus, humanistines vertybes puoselėjantis asmuo. Būti priekyje – reiškia būti kitų lyderiu, autoritetu, pavyzdžiu. Netgi tada, kai kiti nemato ar nepripažįsta galimybių kurti geresnį gyvenimą sau ir kitiems, ir renkasi kritikos, ignoravimo pozicijas, mokytojas lieka mokytoju. Sunkumus ir iššūkius jis priima kaip progą tobulėti, galimybę pasimokyti, praplėsti pozitūrius. Toks mokytojas vadinamas kompetentingu profesionalu. Jis turi išvystytus profesinius įgūdžius, geba bendrauti ir bendradarbiauti, moka mokytis, komunikuoti su kitais, naudojami IT priemonėmis, išmano įvairias sritis. Pagrindinė, visas jo kompetencijas apjungianti, yra bendrakultūrinė ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetencija, nes būtent ši kompetencija apima ne tik tai, ką mokytojas turi mokėti, žinoti, gebėti, bet ir nusako prasmę, kodėl jam to reikia.

Prasmės paieška – vienas didžiausių XXI a. žmogaus rūpesčių, šio amžiaus žmonijos bruožas. Mokytojas tokią prasmę suranda savo profesinėje veikloje: tai daugiau nei darbas. Ugdydamas vaikus, jis ugdo pačią visuomenę ir brėžia jos kultūros trajektorijas.

Tikimės, kad šis leidinys ir su juo kartu pristatomas metodinis filmas bus puikus pagalbininkas šioje atsakingoje ir prasmingoje veikloje.

PADEKA

Metodinis leidinys „**Bendrojo ugdymo mokytojų bendrakultūrinės ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetencijos tobulinimas**“ bei jį lydintis filmas „**Mokytojas įvairovės visuomenėje**“ (prieiga internete <https://www.youtube.com/watch?v=sY5mrhQf6C8>) parengtas įgyvendinant projektą „Bendrojo ugdymo mokytojų bendrųjų ir dalykinių kompetencijų tobulinimas“, finansuojamą iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų ir Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų pagal 2014–2020 m. Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos 9 prioriteto „Visuomenės švietimas ir žmogiškųjų išteklių potencialo didinimas“ įgyvendinimo priemonę 09.4.2-ESFA-V-715 „Formaliojo ir neformaliojo mokymo paslaugų įvairioms besimokančiųjų grupėms teikimas“.

Projekto kodas 09.4.2-ESFA-V-715-02-0001.

Projekto tikslas – tobulinti bendrojo ugdymo mokytojų dalykines ir bendrąsias kompetencijas, būtinas ugdymo turiniui formuoti, įgyvendinti ir efektyvinti pedagogų kvalifikacijos tobulinimo sistemą.

Dėkoju Europos Sąjungai, Lietuvos Respublikai, visuomenei ir visai gausiai leidinio ir jį lydintio filmo rengimo komandai, prisidėjusiems prie šio leidinio atsiradimo.

Linkiu leidinio skaitytojams praplėsti savo kultūrinius, visuomeninius ir pilietinius horizontus, atveriant naujas profesinės veiklos perspektyvas.

Leidinio ir filmo scenarijaus autorė Jūratė Litvinaitė

ĮVADAS

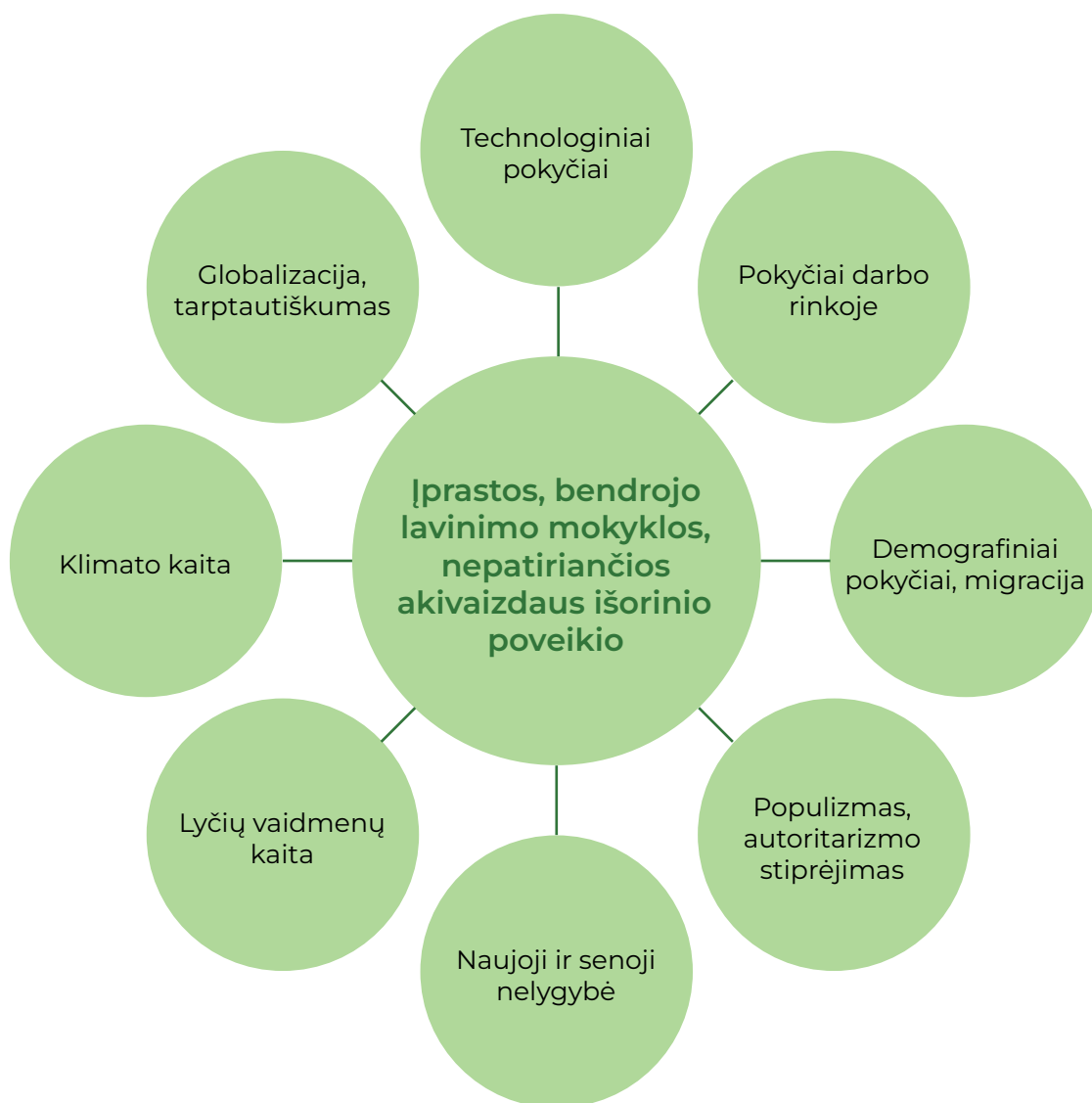
Leidinio paskirtis, nuostatos, turinio charakteristika

Pasaulio ekonomikos forumo įkūrėjas ir vadovas K. Schwabas knygoje „Ketvirtoji pramonės revoliucija“ (Schwab, 2017) analizavo jau vykstančius ar artimiausiu metu numatomus globalius pokyčius įvairiose žmonių veiklos srityse – politikoje, ekonomikoje, moksle, socialinėje, kultūrinėje sferose. Aiškindamas tų pokyčių padarinius, K. Schwabas ne visais atvejais ryžosi juos sukonkretinti įspėdamas, kad daugelio šiandieninės kaitos rezultatų ir padarinių mes negalime žinoti ar bent numatyti – tai precedentų istorijoje neturintys reiškiniai, procesai, kryptys. Vadinas, nebegalime kliautis vien tik žmonijos sukauptomis žiniomis, nes jos visada yra iš vakarykščio pasaulio.

Mes turime būti atsivėrę nuolatiniam mokymuisi, savo gebėjimų vystymui, savo įsitikinimų, nuostatų peržiūrai – anot sociologo Z. Baumano, visi esame įtraukti į tokiosios modernybės kultūros srautus (Bauman, 2015). Gyvename pasaulyje, kuriame kaita yra žymiai spartesnė, nei ji būdavo ankstesnėse epochose – ir kinta ne tik aplinka, mūsų naudojami įrankiai, bet ir patys žmonės. Persvarstomos tapatybės, socialiniai vaidmenys, asmens santykiai su bendruomenėmis ir santykiai tarp bendruomenių. Žmogaus aktyvaus veikimo aplinka globalizuojasi, plečiasi erdviškai ir kultūriškai: tai nebėra tik jo gyvenvietė, darbovietė ar švietimo institucija (Bauman, 2002). Socialiniais tinklais žmogus susisaisto su kitais nepaisydamas geografinių, politinių apribojimų, kalbinių barjerų, nebūtinai paisydamas jo gyvenamojoje vietovėje priimtinių normų, elgesio taisyklių. Kuriasi kitoniškos bendruomenės, generuojančios savas vertybes, pažiūras, veikimo modelius. Šių procesų akivaizdoje kyla diskusijos apie lokalumo kriterijumi apibrėžtų bendruomenių, tautos, valstybės, etniškumo, pilietiškumo ateitį ir individo santykį su jais. Kartais tos diskusijos tampa poliarizuotos, labiau statančios barjerus tarp skirtingų laikysenų asmenų ar grupių nei juos mažinančios.

Mūsų pasaulis kupinas įtampų ir netikrumo. Vokiečių sociologas U. Beckas išvystė teoriją, kad gyvename rizikos visuomenėse. Mes patiriame iki šiol žmonijai nežinomas rizikas ir pavojus, netelpančius laiko ir lokalizuotos erdvės rėmuose, jie perteikiami ateities kartoms, jie kerta socialinių klasių ribas ir valstybių sienas. Nebėra vieno „kaltininko“, kuriam būtų galima skirti atsakomybę už rizikos visuomenėje tarpstančius pavojus. Kvestionuojamas modernios visuomenės institucijų gebėjimas apibrėžti ir kontroliuoti kylančias grėsmes (Rinkevičius, 2002).

Kaitos procesai ypač veikia švietimą – sistemą, kurioje vienokiu ar kitokiu būdu dalyvauja visi visuomenės nariai, nepriklausomai nuo įsitikinimų. P. Rado, Budapešto Centrinės Europos universiteto mokslininkas (sritis – švietimo politika) nurodo šiuos švietimui poveikį turinčius netiesioginius (tai yra ne reformomis ar finansavimu sąmoningai vykdomas įsikišimas į atskiros institucijos veiklą) veiksniai (Rado, 2020):

1 pav. Šiuolaikiniam švietimui poveikį darantys veiksniai

Kaip minėta anksčiau, šie veiksniai intensyvėja, tad ugdymo institucijos ir jose dirbantys profesionalai neišvengiamai susiduria su būtinybe mokytis, tobulėti, kad gebėtų priimti pasaulio iššūkius. Nuostata, kad švietimas kuria ateities visuomenę, pamažu keičiasi nuostata, kad visuomenė kuria ateities švietimą: įvairios grupuotės, organizacijos, mokinių tėvai, atskiri asmenys vis aktyviau dalyvauja švietime, siekdami praplėsti jo tradicines formas bei sampratas tokiomis, kurios geriau atitinka nūdienos poreikius (Gobby, Walker, 2017). Tokiam švietimui

reikalingas mokytojas, gebantis atpažinti, suprasti bei rasti būdų, kaip telkti įvairias interesų grupes, neutralizuoti įtampas, atverti skirtingas kultūras. Šiuolaikinis mokytojas, savo profesinėje veikloje nuolat susiduriantis su įvairias tapatybes ginančiais asmenimis, tampa jų moderatoriumi, savo pavyzdžiu bei vieša laikysena atskleidžiantis gebėjimą susitarti, rasti bendrų sąlyčio taškų, susikurti atvirą ir tolerantišką santykį su aplinka. „Būti visuomenės priekyje“, kaip rašoma Lietuvos Respublikos Švietimo įstatyme (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 2015), neturi reikšti, kad mokytojas – daugiau žinantis, labiau, nei kiti gerbiamas, savaime pripažįstamas lyderiu ir išminčiumi. Būti priekyje šiandieniniam mokytojui reiškia pirmajam susidurti su kasdienės rizikos pasauliu, su iššūkiais ir būti tuo, kas ne tik pats gali, bet ir padeda jaunosios kartos atstovams, jų artimiesiems, bendruomenėms rasti išeitis ir sprendimus sudėtingose situacijose.

Norėdamas sėkmingai veikti profesiniame lauke, patiriančiame intensyvių išorinių faktorių poveikį, mokytojas turi išmanyti pasaulio, Europos Sąjungos, Lietuvos politinę, ekonominę, socialinę sąrangą, žinoti esmines institucijas bei kolektyvinius sprendimus, kuriais reguliuojamas šiandienis pasaulis. Plataus akiračio pedagogas geba įžvelgti ir suprasti kaitos procesus ir, atsižvelgdamas į pasaulines, europines, Lietuvos strategines raidos kryptis, politines, visuomenės numatytas priemones, geba pagal tai aktualizuoti ugdymo turinį bei procesus. Kompetentingas mokytojas pajėgia atpažinti visuomenėje ar atskirose bendruomenėse egzistuojančius stereotipus ir žino jų ribotumus. Jis ugdo mokinių ir jų artimųjų toleranciją, plečia ugdytinių tarpkultūrinį pažinimą ir pilietinę savimonę. Toks ugdymas prisideda prie įtampų visuomenėje mažinimo, didina ugdytinių pasitikėjimą tiek savimi, tiek savo bendruomene, valstybe. Būtent tokios mokytojo nuostatos, supratimas ir gebėjimai nurodomi kaip bendrakultūrinė ir pilietinė kompetencijos sudedamosios dalys. Šios kompetencijos įgijimas ir gilinimas – vienas aktualiausių mokytojo, siekiančio plėtoti savo pedagoginę karjerą kaip prisidedančią prie šiuolaikinio pasaulio tobulinimo ir iššūkių įveikos, poreikių. EBPO TALIS 2018 tyrimo duomenimis, daugiau kaip 90 procentų mokytojų, dalyvavusių šiame mokytojų profesinės veiklos tyrime, savo profesijos pasirinkimą aiškina noru prisidėti prie visapusiško vaiko vystymosi, jo galimybių išplėtojimo ir, tuo pačiu – prie ateities visuomenės progreso, gerovės plėtos (TALIS, T. I, 2019, p. 13).

Šiuo metodiniu leidiniu ir jį lydinčiu filmu siekiama padėti mokytojams įgyti ir gilinti bendrakultūrinę ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetenciją kaip vieną svarbiausių įrankių, leidžiančių realizuoti savo profesinius lūkesčius ne tik sėkmingai veikti šiame sparčiai besikeičiančiame pasaulyje, įtvirtinti savo profesines pozicijas, bet ir prisidėti prie savo ugdytinių, jų šeimų, o per juos ir prie visos visuomenės, valstybės, pagaliau, prie viso šiuolaikinio globalaus pasaulio geresnės būklės.

Metodinio leidinio tikslas ir uždaviniai

Remdamiesi mūsų siekiniais ir inspiracijomis, paskatinusiomis šio leidinio atsiradimą, suformulavome jo tikslą.

Metodinio leidinio tikslas – skatinti bendrojo ugdymo mokytojus nuolat įsivertinti bei tobulinti savo profesinį pasirengimą ir profesinę veiklą gilinant bei plečiant bendrakultūrinės ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetenciją.

Tiksliui realizuoti numatėme metodinio leidinio uždavinius, kartu atspindinčius leidinio dėliojimo logiką bei kertinius turinio dėstymo akcentus.

Metodinio leidinio uždaviniai:

1. Pateikiant įvairių teorinių įžvalgų, požiūrių bei tyrimų išvadų apie šiuolaikinės visuomenės ir jos sukurtų institutų, kultūros, švietimo kaitą, jų raidos tendencijas, kylančius globalius iššūkius ir jų sprendimų paieškas, motyvuoti mokytojus gilinti savo ir mokinių bendrakultūrinę ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetenciją bei plėtoti jos taikymą įvairiuose kontekstuose.

2. Pristatant įvairių ugdymo turinio įgyvendinimo būdų ir formų, mokinių kultūrinio, pilietiškumo socializacijos ugdymo pavyzdžius plėtoti mokytojų profesinius gebėjimus bei skatinti kuo plačiau profesinėje veikloje taikyti kūrybiškumo, inovatyvumo bei lankstumo principus kuriant atvirą informacijos ir žinių visuomenę.

3. Atveriant plačią šiuolaikinės visuomenės socialinių grupių, kultūrų, tapatybių, pilietiškumo formų įvairovę stiprinti mokytojų asmenines nuostatas bei profesinį įsipareigojimą socialiai jautriai, be išankstinių nuostatų priimti kiekvieną asmenį ar jų artimuosius, bendruomenes ir siekti jų įtraukimo į bendras kultūrinės ir pilietinės sąveikas kuriant taikią, bendradarbiaujančią ir empatišką visuomenę.

4. Pateikiant susistemintų galimų bendrakultūrinės ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetencijos įsivertinimo ir gilinimo formų, metodų pavyzdžius, praktinius įrankius, patarimus padėti mokytojui plėtoti profesinį pasirengimą bei tobulinti profesinę praktiką.

5. Pateikiant metodines rekomendacijas ir pavyzdžius palengvinti mokytojų pasiruošimą profesinėms veikloms, skirtoms mokinių bendražmogiškoms vertybės auginti ir bendrakultūriniam bei pilietiniam pažinimui ugdyti.

Realizuodami leidiniui keliamą tikslą ir uždavinius rėmėmės įvairiomis Lietuvos ir kitų pasaulio šalių mokslininkų teorinėmis rekomendacijomis, šiuolaikinio švietimo ir kitų su švietimu,

kultūra, pilietiškumu susijusių sričių ekspertų siūlymais, empirinių tyrimų duomenimis, mokytojų praktikų rekomendacijomis, išvalgomis, patarimais.

Bendrakultūrinės ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetencijos išskleidimas

Mokytojų bendrakultūrinės ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetencijos sąvoka šiame leidinyje suprantama ir interpretuojama remiantis Mokytojo profesijos kompetencijos aprašu, patvirtintu Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. sausio 15 d. įsakymu Nr. ISAK-54. Šiame įsakyme vartojamas trumpesnis kompetencijos apibūdinimas, dalį „pilietinės visuomenės kūrimas“ perkeliant ne į pačios kompetencijos įvardijimą, o į jos turinio išskleidimą.

Pagal šį įsakymą **mokytojų bendrakultūrinė kompetencija** apibrėžiama kaip „žinios, įgūdžiai, gebėjimai, vertybinės nuostatos ir kitos asmeninės savybės, sąlygojančios sėkmingą žmogaus veiklą konkrečioje(-iose) kultūroje(-ose)“ ir yra sudaryta iš mokytojo mokėjimo ir sugebėjimo:

5.1. saugoti ir plėtoti daugialypę, tautinių mažumų patirtimi praturtintą Lietuvos kultūrą;

5.2. dalyvauti kuriant pilietinę visuomenę: suvokti švietimo demokratizavimo, decentralizavimo procesus, paaiškinti šalies konstitucinės demokratijos teoriją ir praktiką, skatinti ir palaikyti teisinių normų laikymąsi;

5.3. gerbti ugdytinių socialinį, kultūrinį, kalbinį ir etninį tapatumą;

5.4. vadovautis šiuolaikine švietimo paskirties samprata: kurti informacinę ir žinių visuomenę;

5.5. integruoti pasaulio istorijos, geografijos, kultūros žinias vertinant Europos Sąjungos šalių kultūrų įvairovės poveikį Lietuvai;

5.6. dalyvauti visuomenės ir švietimo kaitos procesuose naudojant socialinių, gamtos mokslų, naujų technologijų pasiekimus ir atliepti modernėjančios visuomenės iššūkius;

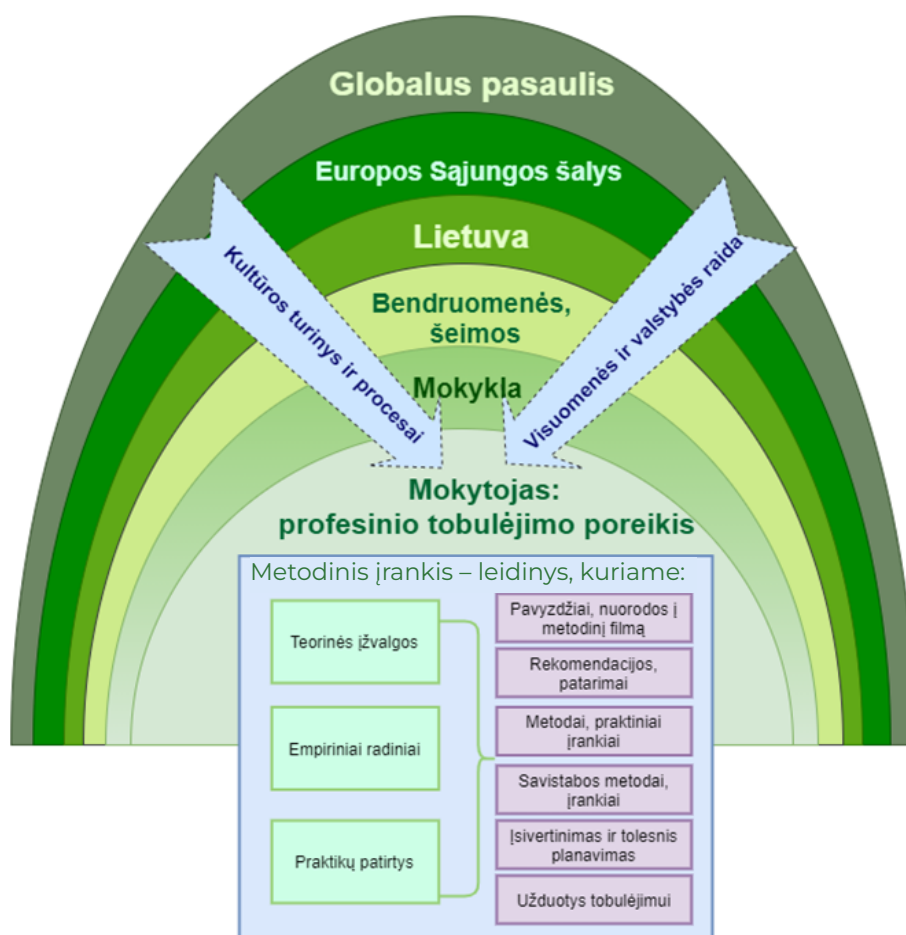
5.7. vertinti namų aplinkos vaidmenį ir šeimos vertybių skirtumus bendraujant su mokiniais ir jų tėvais (globėjais, rūpintojais);

5.8. mokyti mokinius vadovaujantis bendražmogiškomis vertybėmis. (LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymas, 2007).

Įsakymas apibrėžia labai platų spektrą nuostatų ir gebėjimų, talpinamų į bendrakultūrinės ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetencijos turinį. Apjungus tokią plačią kompetenciją kartu su

visuomenės, jos socialinės, politinės, kultūrinės raidos sudėtingumo ir daugiasluoksniškumo suvokimu, gauname daugiabriaunį mokytojo profesinės veiklos konstrukta. Jame mokytojas – atliepanti visuomenę ir jai atsakanti, su ja sąveikaujanti socialinė būtybė. Šis metodinis leidinys sudarytas vadovaujantis būtent tokia mokytojo ir visuomenės sąveikų samprata, padengiant visus bendrakultūrinės ir pilietinės kompetencijos elementus. Kadangi tų elementų daug, prieš pradėdant kiekvieną jų nagrinėti, siūlome detaliai susipažinti su leidinio metodine struktūra.

Aplinkos ir mokytojo sąveikas bei šių sąveikų diktuojamą mokytojo tobulėjimo poreikį pa-vaizdavome 2 pav. schemeje. Aplinka suprantama kaip daugiasluoksnė, sluoksnius traktuojant kaip tarpusavyje persidengiančius, vienas iš kito išplaukiančius. Mokytojas, kaip profesionalas, yra persmelktas santykio su kiekviena jį gaubiančia sfera. Nebūna mokytojų, atsiribojusių nuo pasaulio, regiono, šalies. Kiekvienas esame mūsų visuomenės, valstybės, kultūros paveiktas ir patys juos veikiamė. Schemeje taip pat atskleidžiame, kaip mokytojas, siekdamas profesinio tobulėjimo, gali pasinaudoti mūsų siūlomu metodiniu leidiniu. Tame schemos fragmente trumpai išvardijame, kokie esminiai informacijos fragmentai sudaro leidinio turinį:

2 pav. Leidinio schema – struktūra: mokytojo profesinio tobulėjimo poreikio išoriniai veiksniai bei jų sąryšis su metodiniu leidiniu

Schema detalizuoja išorinių faktorių sąryšį su leidinio turiniu bei leidinio turinio išdėstymo dalių struktūrą. Kiekviena dalis gali būti apibrėžiama tam tikromis charakteristikomis, su kuriomis susipažinę, galėsite patogiau ir lengviau naudotis leidiniu.

Metodinio leidinio struktūra ir rekomendacijos skaitytojui

Komponuojant metodinio leidinio struktūrą vadovautasi inovatyvumo, teorinio pagrįstumo ir praktinio pritaikomumo principais. Leidinio medžiaga perteikiama nuosekliu tekstu, teksto teiginius iliustruojant schemomis, lentelėmis, statistine informacija, edukologijos, švietimo sociologijos tyrėjų, psichologų atliktų kiekybinių ir kokybinių tyrimų duomenimis, tyrėjų išvadomis, padedančiomis geriau atskleisti išsakytas idėjas ir teiginius. Siekiant kuo didesnio praktinio pritaikomumo, leidinys praturtinamas pedagogų praktikų patirtimis. Leidinio turinys, kuris yra pateiktas pradžioje, atspindi struktūruotas medžiagos dėstymo dalis (jų yra keturios), jų atskirus skyrius, praktinę medžiagą, papildančią dalis, bei nurodo leidinio sąryšį su jį lydiniu metodiniu filmu.

Nors leidinys buvo kurtas kaip vientisas kūrinys, siejant atskirus fragmentus į nuoseklų dėstymą, jį galima skaityti ir fragmentiškai: skaitytojas pagal profesinę situaciją ar interesą, problemą gali gilintis tik į jam tuo metu aktualią dalį ar skyrių, netgi – į atskirą fragmentą. Kiekvienas fragmentas, žymimas atskira ikona, pateikiamas kaip atskiras informacijos vienetas ir prireikus gali būti pritaikomas įvairiose mokytojo profesinės praktikos situacijose. Atsižvelgdami į tokio skaitymo galimą pasirinkimą, siūlome atskirų leidinio dalių detalesnį pristatymą, padėsiantį greičiau susirasti reikiamą fragmentą.

Leidinio **dalys pradedamos tikslinga atlanka**. Pirmoje atlankos skiltyje pateikiame dokumento ištrauką, atskleidžiančią kiekvienos dalies medžiagos atrankos ir pateikimo inspiracijas. Antroje skiltyje **pateikiama nuoroda į metodinį filmą** bei trumpos rekomendacijos atskiros dalies peržiūrai. Po įžanginės atlankos skaitytojas patenka į atskiras leidinio dalis.

I dalies „Šiuolaikinės visuomenės ir kultūros raidos bruožai pasaulyje“ pirmi du skyriai skirti pristatyti šiuolaikinio pasaulio politinės, ekonominės, kultūrinės, socialinės raidos tendencijas: globalizaciją; pasaulinių institucijų įtakos atskiroms valstybėms augimą; įvairių gyvenimo sričių skaitmenizaciją; demografinius procesus; migraciją ir daugiakultūriškumo formavimąsi; šiuolaikinių subkultūrų kilmę; šeimos instituto kaitos tendencijas; tapatybių gausėjimą, lyčių santykių kaitą; ekologines ir vartojimo problemas. Traktuodami švietimą kaip kultūros dalį pristatome pagrindines šiuolaikinio pasaulio švietimo problemas, kai kuriuos siūlomus ar jau taikomus sprendimus. Pateikiame medžiagą, kurią skaitytojas gali naudoti ne tik saviugdos tikslais, bet ir kaip šaltinius ugdydamas mokinių kompetencijas. Trečias skyrius skiriamas mokytojo profesiniam augimui.

II dalyje „Lietuvos visuomenė, valstybė, kultūra ir švietimas“ trumpai pristatome šiuolaikinę Lietuvos visuomenę ir jos kaitos tendencijas: informacinės visuomenės kūrimą; visuomenės tautinę, religinę įvairovę; demografinių procesų tendencijas; migraciją ir daugiakultūriškumo (taip pat ir subkultūrų) formavimąsi; socialinių, ekonominių kontekstų (SEK) skirtumus ir socialinės įtampos, šeimos instituto kaitos tendencijas, tapatybių gausėjimą. Formuodami pilietinės visuomenės kūrimui aktualų informacinį pagrindą trumpai pristatome Lietuvos politinę sąrangą, Lietuvos Respublikos Konstituciją, pilietybės įgijimo ir išsaugojimo tvarką, pilietiškumo formų įvairovę, piliečių teisių apsaugos ir užtikrinimo mechanizmus, piliečių galimybes ir būdus dalyvauti kuriant Lietuvos valstybę. Pateikiame siūlymų, kaip šias žinias integruoti į ugdymo turinį ir procesus.

Be to, šioje dalyje atskirame skyriuje pristatome šiuolaikinės Lietuvos kultūros raidos apibendrintą vaizdinį. Atskirai pristatome tradicinę (turinčią istorines aspiracijas), etninę (įvairių Lietuvoje gyvenančių ir kuriančių tautinių bendrijų) ir moderniąją Lietuvos kultūrą, jos sklaidą. Pateikiame pavyzdžių, praplečiančių dalyvavimo kultūroje galimybes mokytojams, mokiniams.

Antrame šios dalies skyriuje pristatome glaustą švietimo Lietuvoje istoriją, šiuolaikinę aktualiausias pamatinius dokumentus, švietimo sistemos ypatumus, lyginant su kitomis Europos Sąjungos šalimis, šiuolaikinės aktualijas, problemas, diskusinius klausimus, sprendimų paieškas. Analizuojame mokytojų pozicijas visuomenėje, jų kaitą, pagrindinius pozicijas lemiančius veiksniai, mokytojo autoritetą veikiančius faktorius. Pristatome švietimo sistemos klausimų, problemų svarstymo įtraukimo į ugdymo turinį svarbą bei pateikiame praktinių pavyzdžių.

III šio leidinio dalyje „Bendruomenė, šeima, asmuo ir mokykla – abipusis ugdymasis“ pristatome mokytojo profesinės veiklos reglamentavimą šiuolaikinėje Lietuvoje, atskleidžiame šiuolaikinę ugdymo paradigmą ir jos diegimo praktikoje formas ir būdus. Pristatome mokyklos, kaip bendruomenės centro, sampratą ir atskleidžiame mokytojo galimybes ją kurti ir plėtoti vykdant mokinių socializaciją, organizuojant įvairias formalias ir neformalias ugdymo veiklas mokykloje, už mokyklos ribų, visuomeninių veiklų metu. Parodomos mokytojo galimybės įtraukti mokinių tėvus (globėjus) į ugdymo veiklas, savišvietą. Atskleidžiami principai, kuriais vadovaudamasis mokytojas įsitraukia, telkia mokyklos, vietos bendruomenes, savo pavyzdžiu rodo pagarbą aplinkiniams, toleranciją. Pristatomos mokinių bendražmogiškų vertybių ir nuostatų ugdymo galimos idėjos, atskirų dalykų integravimo būdai. Taip pat parodomos lokalaus konteksto įtraukimo į ugdymo procesus reikšmę.

IV dalyje „Baigiamoji dalis: asmeninė mokytojo ūgtis“ pateikiame rekomendacijas ir pavyzdžių asmeniniam mokytojo tobulėjimui, paskatindami jį susikurti ir įgyvendinti asmeninio ir profesinio tobulėjimo planą.

Be minėto turinio, kiekvienoje iš šių dalių yra pateikiamas bendras visoms dalims (išskyrus Baigiamąją) fragmentas – tai paskutinis skyrius.

Paskutinis visų dalių skyrius „Mokytojo profesinė ūgtis: taikymas, įsivertinimas, augimas“ konstruojamas remiantis dalyje išdėstyta teorine ir empirine medžiaga. Skyriuje formuojamos įgytų žinių taikymo užduotys ir jų realizavimo bei įsivertinimo priemonės. Pateikiami klausimai ir pratimai, skatinantys savirefleksiją, leidžiantys įsivertinti savo paties bendrakultūrinės ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetenciją, planuoti jos augimą.

Po pirmų trijų dalių pristatome skyrių **Dalijamės patirtimi**. Atrinkome ir Jūsų dėmesiui siūlome tris mokytojų profesinėje praktikoje taikomus modelius, kuriuose atsiskleidžia jų bendrakultūrinės ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetencijos raiška bei šios kompetencijos diegimas mokiniams. Interpretuodami mokymą(si) kaip nuolatinį procesą, šias puikias, išsamias mokytojų praktikų veiklas užbaigiame klausimais, kurie nukreipia ir į gilesnę savirefleksiją, profesinės praktikos efektyvumo analizę bei skatina skaitytojus, pasinaudojus pateikta medžiaga, atnaujinti savo organizuojamą ugdymo procesą. Šie **praktiniai metodiniai pavyzdžiai** yra sukurti remiantis realiomis situacijomis ir yra traktuojami kaip visiškai užbaigti įrankiai ir metodikos, tinkami naudoti įvairaus tipo mokyklose įvairių dalykų mokytojų komandų Žinoma, mokytojai juos gali modifikuoti pagal poreikį, atsižvelgdami į ugdymo planus ir į vietinius kontekstus.

Tad leidinys yra sukonstruotas pasitelkiant teorinę, empirinę ir praktinę medžiagą, kurią mokytojas gali taikyti tiek plėsdamas savo bendrakultūrinę ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetenciją, tiek sudarydamas sąlygas šią kompetenciją ugdytis savo mokiniams. Rekomenduojame skaitytojams ne tik susipažinti su šia medžiaga, bet ir praktiškai išbandyti siūlomus įrankius.

Vis dėlto dėl ribotos leidinio apimties pateikėme tik dalį iš gausios medžiagos, skirtos plėtoti bendrakultūrinę ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetenciją. Siūlome neapsiriboti šiuo leidiniu ir praplėsti savo patirtis. Kaip puikus gidas po gausų akademinų, praktinių leidinių pasaulį Jums gali pasitarnauti literatūros ir šaltinių sąrašas, pateiktas leidinio pabaigoje.

Medžiagos dėstymas: rubrikos ir sutartiniai ženklai

Medžiaga skyriuose dėstoma laikantis logikos ir nuoseklumo principų. Skyrių pradžioje pateikiame skyriaus turinio klausimus – orientacines nuorodas. Jie nagrinėjami bazinėje skyriaus medžiagoje, kurią sudaro teoriniai svarstymai, empiriniai duomenys ar empirinių tyrimų išvados, metodų pavyzdžiai. Tyrimų medžiaga ir kita su konkrečiais asmenimis susijusi medžiaga pateikiama laikantis Bendrųjų duomenų registro apsaugos reikalavimų, neatskleidžiant tyrimuose dalyvavusių asmenų tapatybių ar darboviečių. Bazinę medžiagą iliustruoja, papildo įvairios ekspertų, praktikų, teoretikų rekomendacijos, patarimai, kaip vienu ar kitu būdu spręsti problemines situacijas, kurti palankią ugdymo aplinką mokinių bendrakultūrinei ir pilietinės

visuomenės kūrimo kompetencijai plėtoti. Pateikiame metodų, praktinių įrankių, tinkamų įvairaus amžiaus mokiniams ir įvairių dalykų pamokose, – medžiaga komplektuojama vadovaujantis universalumo principu. Siekdami palengvinti orientaciją šioje įvairovėje, pristatome sutartinius ženklus (ikonas), kuriais žymėjome atskirus turinio elementus. Žinoma, medžiaga yra persipinanti, griežtai atskirti atskirus fragmentus vieną nuo kito labai tiksliai būtų sudėtinga, tad rekomenduojame šį žymėjimą traktuoti kaip orientacinį.

Sutartiniai ženklai (ikonas), kuriais žymimos atskiros rubrikos ir fragmentai

Empiriniai duomenys, tyrimų informacija

Metodai, praktiniai įrankiai

Nuoroda į metodinį filmą

Pagrindiniai skyriaus klausimai

Praktinių situacijų pavyzdžiai

Rekomendacijos, patarimai

Savistaba ir įsivertinimas. Užduotys tobulėjimui

Teoriniai svarstymai

Užduotis tobulėjimui

Siūlome, nagrinėjant leidinį ir jį lydintį filmą, susikurti refleksijos ir pastabų fiksavimo užrašus. Jie tikrai pravers taikant leidinyje aprašytas veiklas praktikoje.

Tikimės, kad naudodamiesi mūsų produktais, patobulinsite ne tik savo profesines kompetencijas, bet ir patirsite praturtinančios profesinės sąveikos jausmą.

I DALIS. ŠIUOLAIKINĖS VISUOMENĖS IR KULTŪROS RAIDOS BRUOŽAI PASAULYJE

DALIES TURINYS:

I skyrius (įvadinis). Šiuolaikinės visuomenės ir kultūros raidos bruožai

II skyrius. Švietimo iššūkiai ir sprendimų paieškos šiuolaikinėse visuomenėse

III skyrius. Mokytojo profesinė ūgtis: taikymas, įsivertinimas, augimas

Dalijamės patirtimi. Mokytojos Staselės *Skaitytojų klubas* ir jos klausimai mums

Iš Visuotinės Žmogaus teisių deklaracijos, priimtos JTO Generalinės Asamblėjos 1948 12 10 (visas dokumentas: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385>)

Generalinė Asamblėja skelbia šią Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, kaip visuotinį idealą, kurio turi siekti visos tautos ir visos valstybės dėl to, kad kiekvienas žmogus ir kiekvienas visuomenės organas, nuolat turėdami galvoj šią Deklaraciją, pasitelkę švietimą ir mokslą, stengtųsi prisidėti prie to, kad šios teisės ir laisvės būtų gerbiamos ir kad būtų garantuota, imantis nacionalinių ir tarptautinių pažangių priemonių, kad jos bus visuotinai ir tikrai pripažįstamos ir taikomos tiek valstybių narių gyventojams, tiek gyventojams teritorijų, esančių jų jurisdikcijoje.

1 straipsnis. Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis. Jiems suteiktas protas ir sąžinė ir jie turi elgtis vienas kito atžvilgiu kaip broliai.

2 straipsnis. Kiekvienas žmogus gali naudotis visomis teisėmis ir laisvėmis, paskelbtomis šioje Deklaracijoje, be jokių skirtumų, tokių kaip rasė, odos spalva, lytis, kalba, religija, politiniai ar kitokie įsitikinimai, nacionalinė ar socialinė kilmė, turtinė, jo gimimo ar kokia nors kitokia padėtis. <...>

26 straipsnis. Kiekvienas žmogus turi teisę į mokslą. Mokslas turi būti nemokamas - bent jau pradinis ir bendrasis lavinimas. Pradinis lavinimas yra privalomas. Profesinis techninis mokymas turi būti visuotinai prieinamas; aukštasis mokslas turi būti vienodai prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogus sugebėjimus. Mokslas turi būti skirtas tam, kad visiškai suklestėtų žmogaus asmenybė ir kad būtų vis labiau gerbiamos žmogaus teisės ir pagrindinės laisvės. Jis turi padėti ugdyti savitarpio supratimą, pakantumą ir draugystę tarp visų tautų, rasinių, ir religinių grupių, taip pat turi skatinti Jungtinių Tautų Organizacijos vykdomą taikos išsaugojimo veiklą.

27 straipsnis. Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai dalyvauti visuomenės kultūriniame gyvenime, gėrėtis menu, dalyvauti mokslinėje pažangoje ir naudotis jos gėrybėmis. Kiekvienas žmogus turi teisę į apsaugą jo dvasinių ir materialinių interesų, atsirandančių ryšium su mokslo, literatūros ar meno kūriniais, kurių jis yra autorius, sukūrimu.

➔ NUORODA Į METODINĮ FILMĄ. REKOMENDACIJOS ATSKIROS DALIES PERŽIŪRAI

Kartu su metodiniu leidiniu pristatome ir metodinį filmą „Mokytojas įvairovės visuomenėje“. Filmo scenarijus buvo kuriamas atsižvelgiant į pagrindines leidinio dalis, puoselėjant lūkestį, kad filmas praplės, sustiprins leidinyje išsakytas mintis, inspiruos leidinio skaitytoją reflektuoti atskirus fragmentus pasitelkiant filmo peržiūros metu užfiksuotas idėjas ir pasiūlytus požiūrius.

Visas filmas trunka 30 minučių. Nors mes, kūrėjai, jį traktuojame kaip vientisą kūrinį, jis nebūtinai taip turi būti vertinamas ir žiūrovų. Filmą sudaro 4 fragmentai, kurių kiekviename kalbinami vis kiti pašnekovai. Jūs galite peržiūrėti visą iš karto, arba – žiūrėti atkarpomis. Pradėdami kiekvieną naują leidinio dalį, mes pasiūlysimė, kurį fragmentą rekomenduojame sieti su šia dalimi ir peržiūrėti, prieš imant analizuoti tekstinę medžiagą.

Filmas pradamas pokalbiu su sociologe dr. Rūta Žiliukaite. Ši mokslininkė, Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos katedros docentė, jau eilę metų kaip tyrėja dalyvauja didžiulės apimties longitudinaliniame Europos visuomenių vertybių tyrime, ypatingą dėmesį skirdama Lietuvos visuomenės vertybių kaitai. Filme tyrėja pasakoja apie šiuolaikinės visuomenės kaitos tendencijas, apibūdina karantino poveikį Lietuvos ir pasaulio visuomenei. Paprašyta pasidalyti mintimis apie mokytojo vaidmenį šių dienų pasaulyje, mokslininkė pateikia labai įdomių įžvalgų.

Antroje filmo atkarpoje pristatome Haroldą Maselį, privačios Vilniaus Saulės gimnazijos istorijos ir pilietinio ugdymo mokytoją. Mokytojas ne tik pasidalija kai kuriomis profesinėmis įžvalgomis, bet ir atskleidžia keletą įdomių pamokinės veiklos siužetų.

Trečioje filmo dalyje kalbiname Lietuvių namuose Vilniuje mokytoja ir užsieniečių mokyimo koordinatore dirbančią Gretą Botyriūtę-Skiotienę. Jos profesinė patirtis unikali ir mums labai aktuali, nes ji – pradininkė darbo su integruojamais į Lietuvos visuomenę pabėgėlių iš Azijos vaikais. Mokydama Irako, Sirijos pilietybę turinčių tėvų vaikus, ji sukaupe įdomią daugiakultūrinio ugdymo patirtį.

Ketvirtoje filmo dalyje Šiaulių rajono Aukštelkės ir Kurtuvėnų mokyklų direktorius Vaidas Bacys dalijasi mintimis apie kultūrinį ugdymą ir jo svarbą šiuolaikinės visuomenės naujosioms generacijoms. Jo įžvalgos bent mus motyvavo plačiau pasižiūrėti į mokytojo veiklą.

Mūsų didžiausias lūkestis būtų išpildytas, jei peržiūrėtumėte filmą ne sykį: pirmą kartą žiūrėdami tik fiksuotumėte kilusias mintis, idėjas, klausimus, kuriuos Jūs būtumėte uždavę filme kalbintiems asmenims. Nagrinėdami kitas dalis, atskirai pasižiūrėtumėte tik po vieną epizodą, mūsų rekomenduojamą atitinkamai leidinio daliai. Malonaus žiūrėjimo ir gilios refleksijos.

I SKYRIUS (ĮVADINIS). ŠIUOLAIKINĖS VISUOMENĖS IR KULTŪROS RAIDOS BRUOŽAI

Šiame skyriuje ieškosime atsakymų į klausimus:

- Kokia globalizacijos reikšmė šiuolaikiniam žmogui ir visuomenėms?
- Kokias šiandieninio pasaulio ypatybes ir raidos tendencijas išvelgia mokslininkai?
- Kodėl mokytojui turi rūpėti, kas vyksta kituose kraštuose, žemynuose?

Globalaus pasaulio iškilimas

JAV filosofas, sociologas F. Fukuyama – dažnai cituojamas autorius. Ypač jį išgarsino išvalgos po 1990 metų revoliucijų Europoje. Žlugus Sovietų Sąjungai, socializmo sistemai ir galutinai užsibaigus Šaltajam karui, daugelis pritarė F. Fukuyamos minčiai, kad atėjusi istorijos pabaiga: pasaulis, esą, įžengė į savo paskutinę, aukščiausią vystymosi pakopą – pasiekė „užbaigtumą“. Pagrindiniai tokios pasaulio raidos galutinės pakopos bruožai, anot F. Fukuyamos, yra:

- visuotinai įsigalinčios žmogaus teisės (nes beveik nebelikę totalitarinių valstybių);
- liberaliosios demokratijos pergalė prieš diktatūrą;
- laisvosios rinkos ekonomikos efektyvumo prieš valstybės kontroliuojamą ekonomiką aki-vaizdumas, dėl to – jos visuotinis įsitvirtinimas;
- taikaus bendradarbiavimo principų įsigalėjimas žmonių, valstybių tarptautiniuose santykiuose.

Kaip vieną iš svarbiausių, reikšmingiausių veiksnių, užtikrinančių žmonijos įsitvirtinimą ir išlikimą šioje „užbaigtumo“ pakopoje, F. Fukuyama nurodė šiuolaikinius gamtos mokslus. Anot filosofo, gamtos mokslai padės pasiekti gausą, patenkinančią žmogaus ekonominius, vartojimo poreikius, o švietimas, kultūra užtikrins žmogaus vertybines, moralines reikmes. Gamtos mokslai sąlygoja **informacijos ir technologijų proveržį**, be kurio neįmanomas šiuolaikinis viskuo aprūpintas modernus pasaulis:

Tai vienintelė svarbi socialinė veikla, kuri yra ir kaupiamoji, ir kryptinga <...> Šiuolaikiniai gamtos mokslai nustato vienodą ekonominių galimybių horizontą. Technologijos leidžia neribotai kaupti turtą, taigi ir tenkinti vis platesnį žmonių norų rinkinį. Šis proce-

...sas garantuoja vis didėjančią visų visuomenių, nepriklausomai nuo jų istorinės kilmės ar kultūrinio palikimo, homogenizaciją. Visos šalys, kuriose vyksta ekonominė modernizacija, vis labiau panašėja viena į kitą. (Fukuyama, 1992, p. 21)

Kaip atskleidžia cituota ištrauka, F. Fukuyama teigė, kad įvairių šalių visuomenės bus glaudžiai susietos tarpusavyje pasaulinės rinkos ir visuotinės vartojimo kultūros saitais ir bus iš esmės panašios viena į kitą, vyks homogenizacija.

Toks pasaulio panašėjimas įvardijamas **globalizacija** (*angl. – globalization*).

Globalizacija – intensyvėjantis prekių, kapitalo, žmonių, informacijos ir technologijų judėjimas tarp pasaulio valstybių, turintis įtakos įvairioms gyvenimo sritims (Visuotinė lietuvių enciklopedija).

Tai vienas bendriausių, neutraliausių šios sąvokos apibrėžimų. Mokslininkai, tyrinėjantys globalizacijos formas, raišką ir prasmę, nepasiūlo vieno aiškinimo. Politikos mokslų profesorius D. Heldo ir jo kolegų požiūriu, reikėtų išskirti tris pagrindines mokyklas, apibendrinančias skirtingus žiūros į globalizaciją kampus (Held ir kt., 2002, p. 26).

- **Hiperglobalistų mokykla.** Jai priklauso mokslininkai, tyrėjai, tvirtinantys, kad mes įžengėme į naują pasaulio raidos erą, kur visos tautos neišvengiamai paklus globaliai rinkai. Kitokia artimiausia pasaulio raidos perspektyva negalima.
- **Skeptikų mokykla.** Jos atstovai teigia, kad globalizacija yra tik mitas, kuriuos stengiamasi pridengti kelių galingiausių nacionalinių valstybių veiksmus, nukreiptus į absoliutų įsiviešpatavimą pasaulyje: pasaulis nesidaro vienodas; jis darosi tokiau, kokio pageidauja didžiosios pasaulio valstybės. Šios mokyklos atstovai gana argumentuotai teigia, kad globalizacija susiformavo JAV ir iš esmės reiškia viso pasaulio „amerikonizaciją“.
- **Transformacionalistų mokyklos** atstovai teigia, kad mes žengiame į milžiniškų pokyčių laikotarpį, patirdami nenuspėjamas, neprognozuojamas permainas, tad numanyti galimas ateities perspektyvas mes nepajėgūs. Pasaulis yra susietas tarpusavio saitais; jie linkę stiprėti, tačiau, kartu, stiprėja ir neapibrėžtumas.

Kiekviena iš šių mokyklų turi šalininkų tiek politikoje, tiek ekonomikoje, tiek plačiojoje visuomenėje. Tačiau reikėtų išskirti ir tuos, kurie mano, kad bendromis pastangomis mes privalome sustabdyti globalizacijos procesus, nepriklausomai nuo to, kokias išvelgiame jos varomąsias jėgas ar kokias numatome jos pasekmes. Tokiu požiūriu besivadovaujantys asmenys įsitraukia į įvairius judėjimus ir veiklas, apibūdinamas bendra antiglobalizacijos (*angl. – antiglobalization*) sąvoka.

Antiglobalizacija – prieš globalizaciją nukreiptas judėjimas (Visuotinė lietuvių enciklopedija).

Šiam judėjimui prijaunantys asmenys atkreipia dėmesį į tokius neigiamus globalizacijos padarinius, kaip aplinkosaugos problemų suintensyvėjimas, pasaulinių korporacijų įsigalėjimas, spaudimas nacionalinėms vyriausybėms paklusti tarptautinėms institucijoms. Pastarasis, anot antiglobalistų, sukelia ekonominę priklausomybę. Nacionalinės valstybės nebepajėgiančios užtikrinti savarankiškų sprendimų, galinčių teigiamai paveikti darbo rinką, atlyginimų augimą, sveikatos priežiūrą, nacionalinės kultūros plėtojimą (Klein, N., 2009). Vis dėlto radikalią antiglobalizacijos kryptį pasirinkusios valstybės minimų problemų taip pat neišsprendžia, pavyzdžiui, tokios izoliuotos šalys kaip Šiaurės Korėja, Turkmėnistanas, Tadžikistanas pasaulio dėmesio centre atsiduria anaiptol ne dėl savo pažangos socialinės politikos sferoje ar dėl kultūrinių laimėjimų, o dėl skurdo, žmogaus teisių pažeidimų, ekologinių katastrofų. Nors kai kurios iš tokių saviizoliacijoje gyvenančių šalių turi milžiniškus gamtos resursus, jos nepajėgia išlaikyti bent minimalios gerovės lygio visiems šalies gyventojams. Be įsiliejimo į pasaulio gamybos, prekybos, technologijų, informacijos sklaidos tinklus valstybės nebegali išlaikyti savo piliečių interesus ginančių pozicijų. Tarptautinis spaudimas atskirai valstybei jau yra pasiekęs tokią koncentracijos galią, kad grįžimas į pasaulio sistemą, kai atskirų šalių vyriausybės pirmiausiai gina nacionalinius interesus, jau yra vargiai įmanomas (Bauman, 2002).

„Globalizacija“ šiuo metu skamba visų lūpose. Šis apžavus žodis baigia virsti slaptazodžiu, magišku užkeikimu, visrakčiu, turinčiu atrakinti visų dabarties ir ateities paslapčių duris. Vieniems globalizacija reiškia tai, ką mes įpareigoti daryti, jei norime būti laimingi, o kitiems ji – mūsų nelaimingumo priežastis. Tačiau visiems „globalizacija“ yra nepermaldaujama pasaulio lemtis, negrįžtamas procesas, veikiantis mus visus vienodu mastu ir tokiu pačiu būdu (Z. Bauman, 2002, p. 7)

Tad globalizacija, pritariant jos vyksmui ar jį kritikuojanč, pripažįstama kaip faktas, intensyvus ir visas žmonijos veiklas paliečiantis procesas. Netgi atrodo, kad tokia nacionalinė sritis kaip švietimas yra vis labiau globalizacijos veikiamas, mažinant atskirų šalių savarankiškumą apibrėžiant esmines švietimo raidos kryptis ir tikslus (Želvys ir kt., 2003).

Globalizacija: Ketvirtoji pramonės revoliucija

Lietuvos valstybė globalizacijos akivaizdoje pasirinko dalyvavimo pasaulyje kryptį. Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ deklaruojama, kad Lietuva neatsiribos nuo pasaulio, o aktyviai įsitrauks į pasaulinius procesus, sieks tarptautinio mokslo, ekonomikos, kultūros bendradarbiavimo ir kurs atvirą visuomenę. Strategijos turiniu vadovaujamosi priimant valstybės sprendimus (Lietuvos pažangos strategija 2030):

Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ (toliau – Strategija) – tai valstybės vizija ir raidos prioritetai bei jų įgyvendinimo kryptys iki 2030 metų. Tai pagrindinis planavimo dokumentas, kuriuo turi būti vadovaujamosi priimant strateginius sprendimus ir rengiant valstybės planus ar programas.

Lietuvos politikai ir visuomenė tikisi, kad, įgyvendinusi šią strategiją, Lietuvos valstybės bus stipri, skandinaviško tipo konkurencinga pasaulio valstybė, viena iš dešimties pažangiausių Europos Sąjungos šalių (Lietuvos pažangos strategija 2030):

2030 metais Lietuva bus tarp 10 pažangiausių Europos Sąjungos valstybių narių pagal:

- ✓ gyvenimo kokybės indeksą (dabar 23 vieta ES);
- ✓ laimės indeksą (dabar 20 vieta ES);
- ✓ demokratijos indeksą (dabar 22 vieta ES);
- ✓ darnios visuomenės indeksą (dabar 13 vieta ES);
- ✓ pasaulio konkurencingumo indeksą (dabar 17 vieta ES);
- ✓ globalizacijos indeksą (dabar 25 vieta ES).

Strategijoje minimas globalizacijos indeksas – tai globalizacijos mastą atspindintys rodikliai, matuojami ekonominėje, kultūrinėje, socialinėje, politinėje sferose. Mokslininkai sukūrė įvairias matavimo sistemas, pagal skirtingas metodikas skaičiuojančias skirtingus rodiklius. Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ remiamasi vadinamu KOF (Dreher) indeksu. Pateikiame šio indekso fragmentą kaip pavyzdį, puikiai atspindintį globalizacijos daugiasluoksniškumą ir raišką įvairiose srityse. Atkreipiame dėmesį, kad kiekvienas indekso sudarymo rodiklis yra apskaičiuojamas atskirai (Dreher, 2002).

1 lentelė. KOF (Dreher) globalizacijos indeksą sudarantys rodikliai

Kategorijos	Globalizacijos indeksą sudarantys rodikliai	Svoris
A	Ekonominė integracija	35 %
B	Politiniai susitarimai	28 %
	Ambasadų skaičius šalyje	34 %
	Priklausymas tarptautinėms organizacijoms	34 %
	Dalyvavimą Jungtinių Tautų saugumo tarybos misijose	32 %
C	Socialinė globalizacija	38 %
	Asmeniniai kontaktai	24 %
	Tarptautinės telekomunikacijos	31 %
	Pervedimai (% nuo BVP)	9 %
	Tarptautinis turizmas	1 %
	Vidutinė skambučio į JAV kaina	33 %
	Kitų valstybių piliečių skaičius (% nuo visų gyventojų skaičius)	26 %
	Informacijos srautai	39 %
	Telefonų linijų skaičius (1000-iui gyventojų)	18 %
	Interneto portalų skaičius, tenkantis vienam gyventojui	15 %
	Interneto vartotojų skaičius (dalis nuo visų gyventojų)	18 %
	Kabelinės TV vartotojų skaičius (1000-iui gyventojų)	16 %
	Dienraščių skaičius (1000-iui gyventojų)	16 %
	Radijo stočių skaičius (1000-iui gyventojų)	17 %
	Duomenys apie kultūrinę sanglaudą (artumą)	37 %
	McDonald's restoranų skaičius, tenkantis vienam gyventojui	100 %

Anot A. Dreherio, JAV yra globalizacijos lopšys ir socialinės, kultūrinės globalizacijos lyderė, tad kultūrinė globalizacija priklauso nuo jos kultūros produktų. Lentelėje minima kultūrinė sanglauda galėtų būti vertinama ir pagal anglišku dainų skaičių nacionalinių transliuotojų programose arba Holivudo filmų skaičių atskiros valstybės kino teatruose. Vis dėlto indekso autorius pasirinko McDonalds restoranų skaičiaus, esančio atskiroje valstybėje, parametą teikdamas, kad jis atskleidžia globalizacijos įsiterpimą į kasdienį vartotojų gyvenimą (Dreher, 2002).

Šviesų ateities horizontą dėl globalizacijos numato ne tik Lietuvos strategai. Globalizacijos, suprantamos kaip visuotinė pažanga, idėjas entuziastingai palaiko neoliberalizmo atstovai – mąstytojai, ekonomistai, sociologai, edukologai. Nobelio premijos laureatas M. Friedmanas teigė, kad politinė ir socialinė laisvė gali būti pasiekta tik mažėjant valdžios kišimuisi į laisvą rinką. Laisva rinka išspręšianti problemas, kurių neišsprendžia kitos – politinės, kultūrinės sistemos. Ji užtikrinsianti ir liberaliosios demokratijos gyvybingumą. Valdžia negali užtikrinti individo laisvės, tad svarstant, kas turėtų būti siaurinama: valdžia ar laisvė, M. Friedmano teorijoje sprendimas priimamas laisvės naudai (Friedman, 1998). Vienas iš ekonomikos mokslo uždavinių, anot mokslininko, yra gebėjimas numatyti faktus ir raidos perspektyvas. Šitokia ateities raidos prognozavimo perspektyva ypač būdinga K. Schwabui. Jo požiūriu, pasaulis šiuo metu išgyvena pažangią Ketvirtą pramonės revoliuciją, sukeltą labai intensyvaus technologijų, ypač skaitmeninių, vystymo ir diegimo proveržio (Schwab, 2017). Europos Sąjungos Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto užsakymu ekonomistas Ph. von Brockdorffas suformavo rekomendacijas, kaip ES turi plėtoti šios revoliucijos laikotarpiu.

Procesus jis įvertino pasitelkęs 3 pagrindines, jo nuomone, laikotarpio sąvokas (Brockdorff, 2021):

Skaitmeninimas reiškia fizinių ar analoginių daiktų skaitmeninę versiją, ir tai svarbus veiksnys kalbant apie verslą ir valdžios institucijas bei darbo valandų skaičių.

Skaitmeninimo procesas – **skaitmenizacija** – sukuria įvykių grandinę, kuri gali smarkiai optimizuoti bet kokio verslo ir valdžios institucijos darbo srautus, nes leidžia automatizuoti verslo ir valdžios institucijų procesus.

Skaitmeninė transformacija reiškia verslo ir socialinės srities veiksmų pavertimą skaitmeninio pasaulio elementais, kaip mes visi įvairiais aspektais patyrėme pandemijos metu, pavyzdžiui, daugiau dirbant nuotoliniu būdu.

Ph. von Brockdorff nurodo, kad per tris pastaruosius dešimtmečius, ypač per paskutinius dešimt metų, visose socialinėse aplinkose ir žmogaus veikloje įvyko ryški skaitmenizacija. Tai iš esmės suformavo vadinamuosius „skaitmeninius vartotojus“, kurie pasikliauna skaitmenizacija praktiškai visose savo kasdienio gyvenimo srityse. Skaitmenizacija pamažu tampa pagrindu, kuriuo remdamosi daugybė įvairių organizacijų, verslo įmonių, valstybės institucijų bendrauja su vartotojais, klientais ar tarpusavyje. Dažnas iš mūsų esame patyrę, kad įvairiose įstaigose su mumis kalbasi automatiniai atsakikliai. Skaitmenizacija atlaisvino didelius kiekius žmonių (Brockdorff, 2021). Koks bus skaitmenizacijos progresas ir jo padariniai, anot įvairių analitikų, sunku numatyti, tačiau apsvarsčius esamas dabarties sąlygas galima imtis koordinuotų veiksmų, siekiant kuo didesnio efektyvumo.

K. Schwabo požiūriu, dabartinės technologijos sudaro galimybes išplėtoti gamybą, vartojimą ir pasiekti tokio ekonominio augimo, kuris likviduotų skurdą, kultūrinį, socialinį atskirų šalių atsilikimą, sudarytų sąlygas visiems pasaulio regionams lygiaverčiai dalyvauti pasauliniuose procesuose. Technologijos taip pat padėtų spręsti ir ankstesnių pramonės revoliucijų sukeltas problemas – išteklių, žaliavų naudojimą, netolygų pasaulio turto pasiskirstymą, aplinkosaugos klausimus. Augant mokslo žinioms tikimasi, kad bus kuriami produktai, draugiški aplinkai, lengvai perdirbami, atsinaujinantys, tad neliks netikrumo dėl galimybių aprūpinti būtiniaisiais produktais sparčiai daugėjančių gyventojų (Schwab, 2017).

Technologijomis sujungta pasaulio ekonomika, pasireiškianti įvairių korporacijų tinklų lokacijomis skirtinguose planetos kampeliuose, pasauliniais pinigų srautais, tarptautine prekyba akcijomis, tarptautinėmis investicijomis, skatina kurti ir tarptautinius jos reguliavimo instrumentus. Būtent pasaulinės ekonomikos susiformavimas inspiravo Pasaulio banko, Tarptautinio valiutos fondo, Pasaulio ekonomikos forumo iškilimą. Be to, ekonomika glaudžiai siejasi su socialine, kultūrine, politine sferomis. Migracija, darbo jėgos samdos, darbo apsaugos klausimai, vartojimas, gamtos tarša, atliekų utilizavimas, skurdas, epidemijos – reiškiniai, kurie globaliame pasaulyje tampa kasdienybe. Jų sprendimui taip pat turi būti sutelktos tarptautinės pajėgos. Dėl to išaugo dar po II pasaulinio karo įkurtų tarptautinių organizacijų įtaka, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų organizacijos (JTO), jos padalinio, kuruojančio kultūrą – UNESCO, sveikatos problemas sprendžiančio Raudonojo kryžiaus ir kitos. Susikūrė ir naujos – Pasaulio Sveikatos organizacija, Pasaulinė Gamtos apsaugos organizacija ir panašiai. Susijungimo, konsolidavimosi principų laikosi ne tik pasaulio, bet ir atskirų regionų valstybės. Ryškiausias pavyzdys – Europos Sąjungos įkūrimas Maastrichto sutartimi 1992 m. numatant, kad šiai organizacijai priklausančios valstybės sukurs bendrą politinę, ekonominę sanglaudą, įsteigs bendrą ES pilietybę, leidžiančią be apribojimų judėti ES viduje švietimo, darbo, pažintiniais ir kitais tikslais, kartu spręsti regiono problemas ir remti viena kitos ekonomiką bei spartinti socialinę raidą.

Tarptautinės organizacijos, telkdamos šalių narių pajėgas, siekia spręsti išskylančias problemas, numatyti galimus ateities iššūkius bei ruošiasi juos atremti. Taip pat jos kuria pasaulio plėtros strategijas, programas, sprendžia eilinius klausimus, susijusius su nenumatytais grėsmėmis, pavyzdžiui, pandemijų susidarymas, įtampos židinių, karo zonų susiformavimas, ekologinės katastrofos ir panašiai. K. Schwabo pastangomis buvo pasiekta, kad į tarptautinių klausimų sprendimą įsitrauktų ne tik politikai, bet ir pagrindinių pasaulinės reikšmės korporacijų, įmonių atstovai, perspektyviausi atskirų šakų mokslininkai, vizionieriai, žurnalistai. Jo inicijuoti Davoso susitikimai, kuriuose dalyvauja bene 90 šalių atstovai, apie 1000 verslo atstovų baigiasi reikšmingais pasiūlymais, idėjomis apie galimą tolesnę planetos raidą. Kartu pateikiamos ir vykdytų projektų ataskaitos. Tarptautiniai verslai susipažįsta su mokslininkų numatytais plėtros vizijomis, galimomis socialinėmis, kultūrinėmis problemomis bei gauna rekomendacijų, kaip šias grėsmes neutralizuoti. K. Schwabo požiūriu, toks bendradarbiavimas jau kelis

kartus įrodė pranašumą prieš atskirų valstybių savarankiškai vykdomą politiką. Vadinasi, ateityje atskirų šalių vyriausybės turės susitaikyti su tuo, kad valdžia iš jų rankų bus perleidžiama nevyriausybinėms organizacijoms, laisvai veikiantiems asmenų tinklams. Kiekvienas žmogus, susijungęs į socialinius tinklus, galės daryti įtaką svarbių sprendimų priėmimui. Mažėjanti nacionalinių vyriausybių galia kontroliuoti individus sudarys beprecedentes sąlygas žmonių laisvei: žmonės taps laisvi judėti visoje planetoje, dirbti ir mokytis bet kurioje šalyje; laisvai kurti, perkurti savo tapatybes; laisvai konstruoti šeiminių gyvenimą. K. Schwabo požiūriu, tradicinė šeima išnyks, ją pakeis tarptautiniai šeimų tinklai (Schwab, 2017).

Žinoma, mokslininkas ateities pasaulyje išvelgia ir neigiamų padarinių ar iškiliančių grėsmių. Priklausymas nuo technologijų, nuo jas maitinančių išteklių – viena jų. Pritardamas Z. Baumano minčiai, kad vykstantys pasaulio procesai – neatšaukiami, K. Schwabas siūlo intensyviau stiprinti „pasaulinę vyriausybę“ ir jai kuo greičiau perduoti svarbiausių klausimų sprendimus. Tik sutelktumas galintis išgelbėti planetą nuo pandemijų proveržio, ekologinės katastrofos. Vienintelis kelias išlikti – hiperglobalistinis.

Globalizacijos kritika: Ketvirto pasaulio susikūrimas

Nors šiandieniniai pasaulio įvykiai patvirtina, kad yra daug mus visus siejančių tarptautinių iššūkių, įveikiamų tik bendromis pastangomis, labai stipri išlieka ir globalizacijos kritikų grupė. Sociologas G. Ritzeris laikosi priešingos nei K. Schwabo nuomonės apie globalizacijos vertę tolesnei pasaulio raidai. Jis, kaip anksčiau minėtas A. Dreheris, taip pat pasitelkė McDonald's restoranų tinklą kaip pavyzdį, atskleidžiantį globalizacijos pasekmes pasauliui. Šiuo metu, anot sociologo, mes išgyvename „McDonaldizaciją“ (*angl. McDonaldization*), vykstančią socialiniame, kultūriniame gyvenime ir vartojime. McDonald's restoranų tinklų pavyzdžiu buvo sukurta naujoji pasaulio tvarka: čia viskas standartizuota, kontroliuojama, „sužiūrėta“, nuspėjama, pajungta tam tikrai racionaliai efektyvumo logikai, skirta greitam ir nenutrūkstamam vartojimui. Kaip milžiniško McDonald's darbuotojai mes gyvename racionalų, greitą, taisyklių ir suvaržymų apribotą gyvenimą (Ritzer, 2011). Kultūrinis, socialinis gyvenimas persikėlė į masinio vartojimo vietas. G. Ritzerio požiūriu, McDonald's modelis turi dehumanizuojantį poveikį tiek darbuotojams, tiek klientams (The Sociology book, 2015, p. 120).

G. Ritzerio globalizacijos samprata ir įžvalgos buvo plėtojamos ir vėlesnių tyrėjų – kritikuodami įvairias globalizacijos apraiškas, jie analizuoja ne tik jos priežastis, eigą, bet ir galimas pasekmes, padarinius žmonijai. Labiausiai tarp kritikų paplitęs teiginys, kad globalizacija stumia pasaulį į standartizaciją, kelių galingų korporacijų įsiviešpatavimą, totalią pasaulinę kontrolę individui, paverčiant jį tik išnaudojamu ištekliumi, resursu (Bauman, 2015). Anot šiuolaikinės visuomenės kritiko J. Baudrillard, asmuo įvairiomis reklamomis, socialiniu spaudimu, sankcijomis skatinamas vis daugiau vartoti. Vartojimas tampa pagrindiniu asmens socialinio statuso

šaltiniu: būtent pagal vartojimo pajėgumus žmogus yra priimamas į tam tikrą socialinį ratą arba iš jo išstumiamas (Baudrillard, 2010). Norėdamas vartoti, žmogus yra suinteresuotas vis daugiau dirbti ir uždirbti. Tačiau infliacija auga sparčiau nei atlyginimai, dėl to žmogus priverstas dar daugiau dirbti – kasdienybe tampa viršvalandžiai, darbas pusantru etatu, uždarbiavimas papildomai. Alinamas augančio darbo kiekio, žmogus nebegali skirti dėmesio bendravimui, bendruomenėms, reflektuoti savo gyvenimo prasmę, esamą socialinę tvarką. Pavargęs jis pasiduoda televizijos, medijų srautams, kurie ne tik ragina vartoti pigią, reklamos brukamą produkciją, bet kartu kursto nerimą, baimes dėl ateities, taip įtikindami jį dar labiau dirbti, kad turėtų kažką „juodai dienai“. Žmogus, įspraustas į rutininį, konvejerinį darbą ir pigias pasyvias pramogas, pamažu socialiai ir kultūriškai degraduoja (Marcuse, 2014).

Sociologas M. Castellsas išplečia žvilgsnį nuo atskiro žmogaus prie bendruomenių. Surinkęs milžiniškus kiekius duomenų, jis įtikinamai atskleidė, kaip technologinė pažanga bei ja pasinaudoti sugebantys asmenys tampa tam tikra išskirtine pasaulio visuomene (Castells, 2007, p. 351).

Kapitalo, darbo jėgos, informacijos ir rinkų tinklai per technologijas susiejo vertingas funkcijas, žmones bei vietas visame pasaulyje, o sykiu atskyrė nuo savo tinklų žmones bei teritorijas, kurie globaliojo kapitalizmo dinamikos atžvilgiu yra bevečiai ir neįdomūs. Šitaip socialiai atskirti ir ekonomiškai nenaudingi tapo visuomenių, miestų rajonų, regionų bei ištisų šalių segmentai, sudarantys „ketvirtąjį pasaulį“, kaip aš vadinu.

Šio, Ketvirto pasaulio iškilimas, nuskurdino ištisas bendruomenes. Ryškiausias pavyzdys – JAV automobilių pramonės centras Detroitas. Perkėlus gamybą į kitas šalis, buvęs klestintis miestas virto „nereikalingu“ žmonių stovyklaviete. Panašūs reiškiniai stebimi visame pasaulyje – jie didina žmonių nusivylimą, menkina jų orumą, yra viena iš priklausomybių reiškinio plėtros priežasčių. Kartu tokie reiškiniai skatina didžiulę migraciją. Nuskurdintų pasaulio dalių gyventojai plūsta į „turtinus Vakarus“, tačiau darbo čia rasti jau negali – menka jų kvalifikacija neatitinka moderniosios, skaitmenizuotos gamybos reikalavimų. Tad atvykėliai tampa Vakarų visuomenių išlaikytiniais, išstumtais į užribius – turintys ribotas teises (nes neturi pilietybės, tad nedalyvauja politiniame gyvenime), jie skursta, patenka į nuolatinio priklausymo nuo pašalpų ratą. Pagalbos ištrūkti stoka skatina šių žmonių nusivylimą, priešišką dominuojančioms visuomenės grupėms – tai išprovokuoja įtampas, smurtinius veiksmus.

Valstybės, miestai, bijodami tapti „nereikalingomis“ teritorijomis, bet kokia kaina stengiasi pritraukti investuotojų – sudaro joms palankias mokesčių, darbuotojų samdymo sąlygas. Įsitvirtina ekonominis liberalizmas, tikrai neturintis tikslo kurti socialiai jautrios, gyvybingos visuomenės (Rubavičius, 2010). Žinoma, pasaulinėms korporacijoms palankios sąlygos yra mažiau palankios dirbantiesiems: gilėja išnaudojimas, didinama socialinė atskirtis. Žirkklės tarp pasaulinės įmonės vadovo ir eilinio darbuotojo išsiskečia – direktorius kartais uždirba ir iki 20 kartų

daugiau (papildomai gaudamas įvairių kitų privilegijų) nei eilinis darbuotojai. Apskaičiuojant darbuotojų atlyginimo vidurkį, vadovo atlyginimas taip pat įtraukiamas, tad viešojoje erdvėje įmonės didžiuojasi „dideliais atlyginimais“, taip ribodamos galimą visuomenės pasipriešinimą. Dirbantieji patenka į negailestingus skurdo spąstus (Čiegis ir kt., 2020, p. 18).

Laura Shin (2014) teigė, kad 2013 m. pabaigoje 85 pasaulio turtingiausiems žmonėms priklausė tiek turto, kiek jo teko 3,5 mlrd. žmonių, sudarančių vargingiausių pasaulio žmonių dalį. Bet, kaip rodo nevyriausybinės organizacijos „Oxfam“ ataskaita, 2018 m. pabaigoje jau tik 26 pasaulio milijardieriams priklausė tiek turto, kiek jo teko 3,8 mlrd. žmonių, sudarančių vargingiausių pasaulio žmonių dalį, kas rodo, kad turtinė nelygybė pasaulyje toliau drastiškai didėjo.

Šiuolaikinio kapitalizmo kritikas, kultūros teoretikas M. Fisheris teigė, kad dabarties pasaulyje vykstantys procesai stumia žmones į gilią depresiją: neoliberalioji ideologija, nuolat įrodinėdama, kad tik pats žmogus yra atsakingas už savo pasiekimus, konstruoja nuolatinę savijautą, kad esi niekam tikęs. Aplinka įrodinėja, kad žmogui „reikėtų tik susiimti“, „pasistengti“, daugiau mokytis, dirbti – ir niekada nebūna pakankamai, gana. Randasi vidinis nepasitenkinimas, nyksta džiaugsmas, stiprėja savikritika, nerimas (Fischer, 2021). Ir atrodo, kad kapitalizmas meistriškai sugeba užgesinti bet kokį pasipriešinimą, o jei jis ir kyla, tuoj paverčiamas vartojimo spektakliu (Debord, 2006). Vieni ryškiausių tokių pasipriešinimo pavyzdžių – „#MeToo“, „Black Lives Matter“ ir panašiai. Į juos gana greitai įsitraukė dalyviai, siekiantys ne tiek problemos sprendimo, bet labiau momentinio vartotojiško poreikio įsitraukti į „procesus“, sukaupti „matomumo“ taškų ir sekėjų simpatijų (Fischer, 2021).

Tapatybių ir kultūros raiškos formų bumas

Nesaugioje, nuolat kintančioje aplinkoje senieji, tradiciniai konstruktai nebesuteikia žmogui nei saugumo, nei tikrumo. BBC žurnalisto P. Masono teigimu, senosios epochos darbininkai:

<...> turėjo vienintelę asmenybę: darbe, vietiniame bare, socialiniame klube, futbolo tribūnoje jis (ji) buvo iš esmės tas pats asmuo. Tinklaveikos individai sukuria sudėtingesnę tikrovę: darbe, daugybėje fragmentiškų **subkultūrų** ir internete jie ir jos gyvena paralelius gyvenimus (Mason, 2019, p. 229).

P. Masono pavartota sąvoka subkultūra Collins sociologijos terminų žodyne apibrėžiama taip:

Subkultūra (*angl. subculture*) – įsitikinimų, vertybių ir normų sistema, kuria dalijasi ir kurioje aktyviai dalyvauja pastebima žmonių mažuma tam tikroje kultūroje. Subkultūros santykis su vadinamąja dominuojančia kultūra yra subordinacijos ir santykinio bejėgiškumo santykis (Jary, 1991, p. 638).

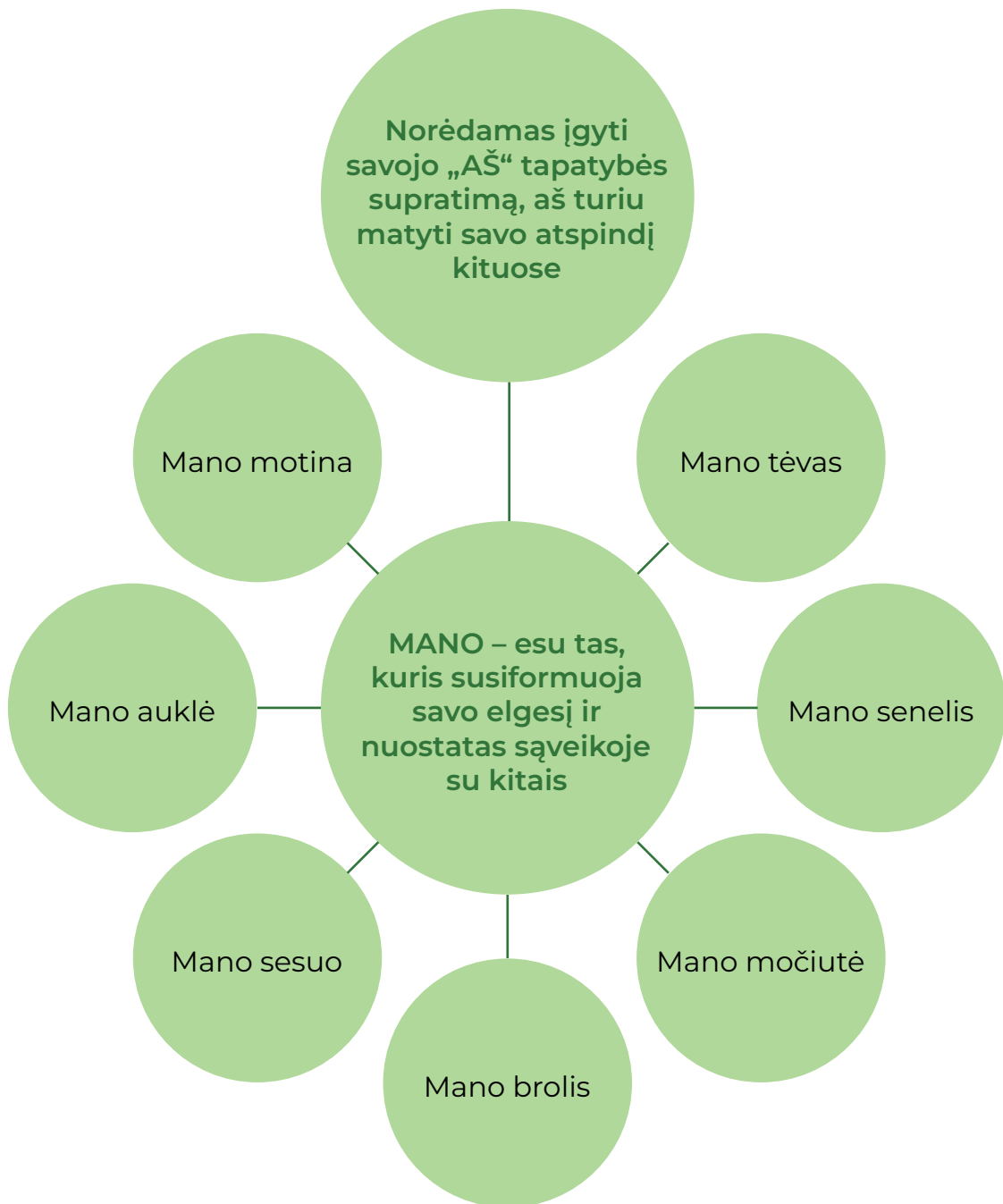
Ankstyviausiai subkultūros sąvoką ėmė vartoti antropologai, apibūdindami tam tikras išsiskiriančias vietinių kultūrų fragmentacijas. XX a. viduryje sociologai A. Cohenas, R. Clowardas, L. Ohlinas šią sąvoką pritaikė paauglių nusikalstamų grupuočių kuriamai kultūrai įvardyti. Analizuodami deviacinio jaunuolių elgesio priežastis, mokslininkai jį aiškino kaip paauglių mėginimą prisitaikyti svetimoje, juos atstumiančioje dominuojančioje kultūroje. Priklausymas gaujai buvo siejamas su specialiu žodynu, bendrais įsitikinimais, vertybėmis, savitais elgesio ir aprangos kodais. Toks „savos“ kultūros kūrimas buvo aiškinamas kaip protesto prieš jų nepriimančią, nepalaikančią visuomenę forma. Vėlesni tyrėjai nebesilaikė nuostatos, kad visoms subkultūroms būdingas priešiškas ar nusikalstama laikysena. Subkultūra imta įvardyti atskiras bendruomenes, kuriančias savo taisykles ir gyvenimo būdą. Globaliame pasaulyje subkultūra imta matyti kaip priemonė pabėgti nuo niveliuojančios dominuojančios kultūros, galimybė sukurti savitą pasaulį su savomis vertybėmis (Turner, 2006, p. 636). XXI a. sąvokos subkultūra ir dominuojanti kultūra vis labiau praranda skirtį, nes imta kalbėti apie daugiakultūriškumą (*angl. – multiculturalism*).

Daugiakultūriškumas – kultūrinio pliuralizmo pripažinimas ir skatinimas, priešingas kultūrinės unifikacijos ir universalizavimo tendencijai. Daugiakultūriškumas puoselėja ir siekia apsaugoti kultūrų įvairovę (pvz., mažumų kalbas), kartu atkreipdamas dėmesį į nelygiavertį mažumų ir pagrindinių kultūrų santykį (Jary, 1991, p. 412).

XX a. pabaigoje daugiakultūriškumas buvo suprantamas kaip įvairių tradicinių kultūrų pripažinimas. XXI a. praplečiama daugiakultūriškumo prasmė, įtraukiant į ją ir įvairias atskirų mažumų kultūras, mažuma laikant ne tik etnines kultūras puoselėjančias bendruomenes, bet ir grupes, įvardijamas seksualinėmis, religinėmis, gyvenimo būdo mažumomis. Mažumos nebesijaučia bejėgės ar turinčios slėptis, riboti savo socialinį dalyvavimą – naudodamiesi skaitmeninių technologijų teikiamomis galimybėmis paskiri individai telkiasi į bendruomenes, siekiančias įtvirtinti naujai konstruojamas tapatybes. Tokių bendruomenių aplinkoje įprastos tapatybės, kurias iki šiol nustatydavo šeima, lokali bendruomenė, etninė grupė ar religija, keičiamos. XXI amžius – įvairovės amžius ne tik kultūros, bet ir tapatybių prasme.

Tapatybė – savastis, savęs supratimo ar įsivaizdavimo jausmas ir raiškos būdas, besivystantis vaikui besiskiriant nuo tėvų ir šeimos bei užimant vietą visuomenėje (pagal Jary, 1991).

Anot sociologo G. Meado, žmogus save pažįsta, supranta ir įvertina pagal kitų reakcijas į jį – stebėdamas, kaip kiti priima jo poelgius, kalbėseną, laikyseną bei kitas raiškos formas (Leona-
vičius ir kt., 2005, p. 126). Tad asmens tapatybė formuojasi sąveikose su kitais:

1 pav. Tapatybės formavimosi sąveikų su aplinkiniais metu: G. Mead veidrodžių atspindžio teorija (pagal The Sociology Book, 2015, p. 176)

Savęs supratimas, anot sociologo U. Becko, šiuolaikiniame pasaulyje patiria dideles permainas: dėl skaitmenizacijos, bendruomenių irimo, individo atskyrimo nuo socialinių struktūrų trūkėja šeimos, meilės, prierašumo saitai. Individualių tapatybių neapibrėžia saugios socialinės klasės, socialinio statuso, šeimos ir kaimynystės struktūros. Šeimos dabar yra trapesnės; atsisakyrimas (nuotolio šeimos), skyrybos ir pakartotinės santuokos pasitaiko kur kas dažniau. Vis daugiau šeimų apsisprendžia neturėti vaikų – pagrindinio šeimas palaikančio saito. Nestabili karjera, pasireiškianti trumpalaikėmis darbo sutartimis, spaudimu keisti profesijas, darbovietes, taip pat stumia individą į sumišimo, netikrumo būseną. Veidrodžiai, į kuriuos žiūrėdamas individas suvokia ir konstruoja save, XXI a. keičiasi taip dažnai ir jų pasidaro tiek daug, kad žmogus sutrinka, nebepajėgia savęs vienareikšmiškai apibrėžti (pagal *The Sociology Book*, 2015, p. 324). Atsakas į tai – nuolatinės „savęs paieškos“ mėginant prisitaikyti prie įvairių bendruomenių, prie kurių kelias per socialinius tinklus tampa kur kas lengvesnis. Ieškantis savęs žmogus keičia artimuosius, draugus, bendruomenes, savo paties įsitikinimus, vertybes, lytį, statusą kaip prekes. Kapitalistinė visuomenė skatina tapatybių gaminimą ir vartojimą – tai verslas, nešantis didžiulius pelnus, nes jam eikvojamas gausiausias planetos resursas – pats žmogus. Anot U. Becko, mes visi desperatiškai ieškome svarbiausio ir būtiniausio žmogaus gyvenimui dalyko – meilės, bet jos nerasdami nenuilstamai gaminame jos pakaitalus (pagal *The Sociology Book*, 2015, p. 323).

Aptarėme tik keletą įdomesnių, labiausiai diskutuojamų šiuolaikinio pasaulio vertinimų, siekdami pateikti įvairias pozicijas. Nėra paprasta objektyviai įvertinti, kuris požiūris tiksliausiai parodo esamą situaciją. Greičiau čia vertėtų pasitelkti kritinį mąstymą, paremtą idėja, kad kiekvienas teiginys turi tiek silpnąsias, tiek stipriąsias puses. Šiandieninis mokytojas, įsipareigojęs būti kuriančiąja ateities visuomenės jėga, negali apsiriboti vienos kažkurios pozicijos palaikymu. Keldamas klausimus sau, ieškodamas į juos atsakymų, jis tuo pačiu ragina ir savo kolegas, mokinius praplėsti pažiūras įvairiomis kryptimis (Snyder ir kt., 2008). Šiandieninė pasaulio raida, valstybės ir tarptautinių organizacijų sąveika, jų sprendžiamos pasaulinės ir lokalios problemos, žmogaus vieta nykstant tradicinėms fizinėms ir moralinėms sienoms, mūsų vartojimas ir gamtos išekvojimas yra temos, įtrauktinos į visų dalykų pamokas visų amžiaus grupių mokiniams.

Darnaus vystymosi programos įgyvendinimas. 2015 m. visos JTO valstybės narės priėmė 17 Darnaus vystymosi tikslų, numatytų įgyvendinti iki 2030 m. Šiandien daug kur daroma pažanga, tačiau dar ne tokiu greičiu ir mastu, kokio reikia. 2020 m. buvo pradėtas plataus užmojo dešimtmetis, per kurį bus siekiama paspartinti programos įgyvendinimą iki 2030 m.

Darnus vystymasis apibrėžiamas kaip vystymasis, kuris tenkina dabarties poreikius, nepakenkdamas ateities kartų galimybėms patenkinti savo poreikius. Kad būtų pasiektas darnus vystymasis, labai svarbu suderinti tris tarpusavyje susijusius pagrindinius elementus:

ekonomikos augimą, socialinę įtrauktį, aplinkos apsaugą. Pateikiame 2020 m. JTO paskelbtos Darnaus vystymosi programos ataskaitos ištrauką, susijusias su **aplinkos apsauga**.

Nuo 1880 m. iki 2012 m. vidutinė pasaulio temperatūra pakilo 0,85 °C. Išilo vandenynai, sumažėjo sniego ir ledo kiekis, pakilo jūros lygis. Nuo 1901 m. iki 2010 m. vidutinis pasaulinio vandenyno lygis pakilo 19 cm, nes dėl atšilimo vandenynai išsiplėtė, o ledas ištirpo. Nuo 1979 m. jūros ledo plotas Arktyje mažėjo kiekvieną dešimtmetį iš eilės: per dešimtmetį jo sumažėjo 1,07×106 km². Atsižvelgiant į dabartinę šiltnamio efektą sukeliančių dujų koncentraciją ir jų išmetimą tikėtina, kad iki šio šimtmečio pabaigos vidutinė pasaulio temperatūra ir toliau kils aukščiau nei prieš industrializaciją. Pasaulio vandenynai išils, o ledas toliau tirps. Prognozuojama, kad vidutinis jūros lygis iki 2065 m. pakils 24–30 cm, o iki 2100 m. – 40–63 cm, palyginti su 1986–2005 m. ataskaitiniu laikotarpiu. Dauguma klimato kaitos aspektų išliks daugelį šimtmečių, net jei bus sustabdytas išmetamųjų teršalų kiekis. Yra nerimą keliančių įrodymų, kad svarbūs lūžio taškai, lemiantys negrįžtamus pagrindinių ekosistemų ir planetos klimato sistemos pokyčius, jau gali būti pasiekti arba peržengti. Tokios skirtingos ekosistemos kaip Amazonės atogrąžų miškai ir Arkties tundra gali priartėti prie ribos, kai dėl atšilimo ir sausros įvyks dramatiški pokyčiai. 2018 m. spalio mėn. TKKG paskelbė specialiąją ataskaitą dėl 1,5°C visuotinio atšilimo poveikio, kurioje nustatė, kad norint apriboti visuotinį atšilimą iki 1,5°C, reikėtų skubių, plataus masto ir precedento neturinčių pokyčių visose visuomenės gyvenimo srityse. Ataskaitoje teigiama, kad visuotinio atšilimo apribojimas iki 1,5°C, palyginti su 2°C, būtų akivaizdžiai naudingas žmonėms ir natūralioms ekosistemoms, o tai padėtų užtikrinti tvaresnę ir teisingesnę visuomenę. Tikimybė, kad vasarą Arkties vandenyne nebus jūros ledo, būtų vieną kartą per šimtmetį, jei pasaulinis atšilimas siektų 1,5°C, palyginti su bent vienu atveju per dešimtmetį, jei atšilimas siektų 2°C. Koraliniai rifai sumažėtų 70–90 proc. dėl 1,5°C visuotinio atšilimo, o dėl 2°C – beveik visi (> 99 proc.). Ataskaitoje teigiama, kad norint apriboti pasaulinį atšilimą iki 1,5°C, reikėtų „greitai ir toli siekiančių“ pokyčių žemės, energetikos, pramonės, pastatų, transporto ir miestų srityse. Pasaulinis grynasis žmogaus sukeltas anglies dioksido (CO₂) išmetimas iki 2030 m., palyginti su 2010 m. lygiu, turėtų sumažėti apie 45 proc. ir apie 2050 m. pasiekti „grynąjį nulį“. Tai reiškia, kad bet kokį likusį išmetamą CO₂ kiekį reikėtų subalansuoti šalinant CO₂ iš oro (The Sustainable Development Goals Report, 2020).

Vis dėlto yra tyrėjų, analitikų, teigiančių, kad aplinkosaugos klausimai ir problemos yra dirbtinai kuriamos, iškreipiamos jų priežastys ir mastai. Esą iš tiesų stebime natūralius gamtos procesus ir žmonijos įtaka jiems minimali (Hobson ir kt., 2012). Kiti tyrėjai, pavyzdžiui, Kanados žurnalistė N. Klein, teigia, kad klimato kaita vyksta, tačiau pasaulinės organizacijos, gindamos tarptautinių korporacijų interesus, manipuliudamos sisteminiiais aplinkosaugos judėjimais iš tiesų sąmoningai siekia blokuoti pastangas išsaugoti ekosistemą – jie trokšta ją pakeisti siekdami pelno, nepaisydami padarinių (Klein, 2017).

Globalizacijos procesai palietė kiekvieną pasaulio kampelį. Lietuva, būdama Europos Sąjungos narė, priklauso labiau ekonomiškai, socialiai pažengusiai pasaulio daliai. Tad ir jos atsakomybė pasaulio klausimų sprendimui yra didesnė. Rekomenduojame susipažinti su pagrindiniais JTO tikslais, kartu įsivertinant, kuriuos iš šių tikslų Jūs galėtumėte aptarti, išanalizuoti plėtodami Jūsų dėstomo dalyko turinį. Atkreipkite dėmesį, jog tikslai apima skirtingas žmonių veiklas, kiekvienas jų įgyvendinamas pasitelkiant atskirų mokslų pasiekimus. Šių tikslų analizavimas per dalyko pamoką padėtų aktualizuoti ugdymo turinį dabartiniu socialiniu, ekonominiu, politiniu kontekstu. Nagrinėdami medijose skelbiamus pranešimus, suraskite pavyzdžių, iliustruojančių kiekvieną tikslą. Geriausia, jei tie pavyzdžiai sietųsi su Lietuvos įvykiais, reiškiniais. Tokios sąsajos ir jų pademonstravimas mokiniams sužadi-na papildomą motyvaciją gilintis į atskiro dalyko turinį, gerina jų kritinį mąstymą (Ernst, ir kt. 2004).

Jungtinė Tautų organizacija (JTO, angl. – UN), įkurta 1945 m. spalio d., įstatuose pa-brėžė, kad jos pagrindiniai tikslai yra:

- *Taikių tarpvalstybinių santykių užtikrinimas; visuotinio nusiginklavimo siekimas, ab-soliutus masinio naikinimo ginklų uždraudimas (apima bet kokią cheminius, bakte-riologinius, atominius ginklus, sausumos minas).*
- *Žmogaus teisių ir humanitarinės pagalbos krizinėse situacijose užtikrinimas. Visuoti-nę žmogaus teisių deklaraciją papildė tarptautiniai žmogaus teisių paktai: ekonomi-nių, socialinių ir kultūrinių teisių bei pilietinių ir politinių teisių paktai.*
- *Ekonominė ir socialinė plėtra. Du trečdaliai pasaulio gyventojų kenčia nuo skurdo, bado, neraštingumo ir ligų. Auganti problema – pasaulio gyventojų senėjimas. Di-dėja dirbančiųjų našta ir įsipareigojimai finansuoti pensijinio amžiaus žmones. JTO įsipareigoja skatinti aukštesnį gyvenimo lygį, užimtumą ir ekonominę bei socialinę pažangą, spręsti senėjimo problemas.*
- *Klimato kaita pripažinta svarbiausia mūsų laikų problema – ji yra beprecedentė, kli-mato pokyčiai vyksta visuose regionuose. Klimato sistemos kaitą neginčijimai sąlygo-jo žmogaus įtaka. Norint ją apriboti, būtina mažinti anglies dioksido ir kitų šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimą.*
- *Teisingumo ir pagarbos įsipareigojimams, kylantiems iš tarptautinės teisės šaltinių, užtikrinimas. Tarptautinėje teisėje apibrėžiama teisinė valstybių atsakomybė už jų tarpusavio elgesį ir elgesį su asmenimis, esančiais valstybės ribose. Ši teisė apima to-kius klausimus kaip žmogaus teisės, nusiginklavimas, tarptautinis nusikalstamumas, pabėgėliai, migracija, pilietybės problemos, elgesys su kaliniais, jėgos naudojimas, karo vedimas; reglamentuoja bendrus dalykus, tokius kaip aplinka ir darnus vystyma-sis, tarptautiniai vandenys, kosmosas, pasauliniai ryšiai ir pasaulinė prekyba. (pagal <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/tarptautinis-bendradarbiavimas-ir-es/tarptauti-nes-organizacijos/jto>).*

Teismo procesas. Šis metodas yra universaliai pritaikomas įvairių dalykų pamokose, tačiau turi apribojimų amžiaus grupėms. Rekomenduojamas 9–12 klasių mokiniams, turintiems savarankiškos medžiagos paieškos ir atrankos įgūdžių, kritinio mąstymo pagrindus, patirties dirbti grupėmis.

Metodo paskirtis – padėti mokiniams suprasti įvairius galimus skirtingus požiūrius į tą pačią problemą ar klausimą. Siekiama įtraukti mokinius į savarankišką medžiagos paiešką, vėliau – į jos viešą pristatymą, pozicijos formulavimą remiantis turimais šaltiniais ir jos gynimą atviroje reglamentuotoje diskusijoje.

Pagrindiniai principai. Pirmiausiai iškeliamas probleminis klausimas, neturintis vienareikšmio atsakymo. Šis klausimas gali kilti nagrinėjant tam tikrą medžiagą, jį gali suformuluoti mokytojas, mokinių grupė. Remiantis šios temos medžiaga, tokie probleminiai klausimai galėtų būti:

- ✓ Ar globalizacija yra progresyvus, ar pražūtingas žmonijos raidos etapas?
- ✓ Ar globalizacija yra pasaulinės kultūros kūrimasis, ar galingų valstybių įsitvirtinimas?
- ✓ Ar technologijos prisideda prie žmonijos raidos, ar griaua ateitį?
- ✓ Ar šiuolaikinis vartojimas kuria kultūrą, ar ją naikina?
- ✓ Ar žmonės „sugadino“ gamtą, ar joje vyksta natūralūs procesai?
- ✓ Kas labiau kenkia gamtai – vartojantys gyventojai ar tarptautinės korporacijos?

Iškėlus probleminį klausimą, mokiniai skirstomi į grupes. Skirstymo principas gali būti atsitiktinis arba gali vykti pagal mokinių pageidavimus. Sudaromos keturios grupės:

- **Teisėjų kolegija.** Tai asmenys, turėsiantys priimti galutinį sprendimą. Šioje grupėje gali būti mokiniai, neturintys aiškios nuomonės nagrinėjamu klausimu. Jų užduotis – išsamiai susipažinti su nagrinėjama problematika iš jiems prieinamų šaltinių. Rekomenduojama susipažinti su atitinkamais tarptautiniais, nacionaliniais teisės aktais (pavyzdžiui, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, tarptautiniais migracijos susitarimais, Lietuvos Konstitucija ir panašiai).
- **Prokurorų grupė.** Atstovauja nuomonės, smerkiančias, kaltinančias, kritikuojančias apatariamą reiškinį, procesą ar panašiai. Jų darbas – surinkti medžiagą, leidžiančią pagrįsti jų suformuluotus kaltinimus.

- **Advokatų grupė.** Atstovauja palankiai vertinančius aptariamą reiškinį, procesą ar panašiai. Jų darbas – surinkti medžiagą, leidžiančią suformuluoti gynybą.
- **Liudytojai.** Tai atskiri asmenys, kuriuos iš savo tarpo išskiria advokatai ir prokurorai. Jie renka medžiagą atskiru klausimu ir teismo metu pakviečiami kaip liudytojai, ekspertai, tyrėjai. Jie detalizuoja atskirus tyrimo elementus.
- **Teismo sekretorius.** Tai nebūtina pozicija; labiau – pagalbinė. Ji gali būti skirta mokiniiui, dėl įvairių priežasčių negalėjusiam laiku įsitraukti į tyrimus (pavyzdžiui, dėl ligos). Šią poziciją užimantis asmuo koordinuoja procesą, iš anksto susipažįsta su prokurorų ir advokatų liudijimų kiekiu, paskirsto laiką bei atlieka kitus techninius darbus. Pravartu sukurti proceso eigos taisykles, kurios leistų sekretoriui reglamentuoti pasisakymų laiką, drausmę. Jei sekretoriaus nėra, ši pozicija tenka mokytojui.

Eiga. Suformavus grupes, nustatomi terminai, per kuriuos jos turi surinkti svarbią medžiagą vaidmenims atlikti, ją išgryninti, pasiruošti atlikti vaidmenis. Nurodomas laikas, kuris bus skirtas medžiagai pristatyti, liudytojams apklausti bei kaltinimo ar gynimo kalboms perskaityti.

Teismui skiriama pamoka. Klasės patalpa transformuojama į teismo salę. Teisėjai sėdi viduryje, advokatai, jų liudininkai – priešais prokurorus ir jų liudininkus. Procesas pradamas nuo prokurorų kaltinimų ir jų argumentavimo. Toliau seka advokatų ir jų apklausiamų liudytojų pasisakymai. Abi pusės vieni kitiems užduoda klausimus, pateikia kontrargumentus. Jei argumentų daug arba prokurorai, advokatai, atsižvelgdami į priešininkų surinktą medžiagą bei argumentus, išreiškia tokį pageidavimą, baigiamąsias kalbas galima paruošti ir perskaityti kitą pamoką

Vertinimas. Vertinama ne nuomonė, o gebėjimas surinkti medžiagą, ją struktūruoti, tinkamai, glaustai pateikti; gebėjimas diskutuoti, ginti požiūrį remiantis ne emocija, o akademiniais argumentais.

Galimas pritaikymas. „Teisti“ galima atskiras asmenybes (pavyzdžiui, politikus, mokslininkus, išradėjus, ekonomistus ir t.t.), atskiras vyriausybes (tam tikros šalies; skirtingų laikotarpių tos pačios šalies), pasaulines organizacijas, korporacijas, atskiras verslo įmones, gamintojus, žiniasklaidą ir panašiai. „Teismo“ byla sudaroma atsižvelgiant į dalyko turinį – tarkime, biologijos pamokoje teismo byla gali būti sukurta genų inžinerijos, modifikuotų produktų klausimais; chemijoje – tam tikrų komponentų naudojimo kosmetikoje, higienos priemonėse klausimu; matematikoje – tam tikro matematinio, ekonominio modeliavimo analizei.

Šiame skyriuje nagrinėjome klausimus, tiesiogiai veikiančius kasdienį mūsų gyvenimą. Kiek mes esame pasidavę globalizacijos, kultūros niveliavimo, populiaraus vartojimo srautams? Galbūt mes, išgąsdinti šių srautų, pasiduodame įvairioms sąmokslų teorijoms, besiremiančioms baime, vienpusiu žiūrėjimu? Tai gilūs klausimai, ypač iškilę Covid-19 pandemijos laikotarpiu.

Siūlome „pasitikrinti“ savo pačių kritinį mąstymą šios situacijos akivaizdoje.

1. Kokios skirtingos nuomonės sklاندė socialinėje erdvėje dėl Covid-19 priežasčių, reguliavimo, taikymo priemonių efektyvumo ir poveikio žmonėms?
2. Kokius raiškos pavidalus viešojoje erdvėje įgijo skirtingų nuomonių susidūrimas? Kaip Jūs vertinate visuomenės, žiniasklaidos atstovų gebėjimą organizuoti viešas diskusijas, pasitarimus?
3. Kokius padarinius sukėlė nuomonių skirtumai Covid-19 pandemijos metu?
4. Kaip Jums, kaip profesionalui, pavyko neutralizuoti dėl nuomonių skirtumo atsiradusias įtampas klasėse, tarp kolegų, mokinių tėvų? Ar Jums pačiam pavyko išvengti įtampų, susipriešinimo gilinimo, paisant ne savo įsitikinimų, o pareigos deramai, laikantis profesinės atsakomybės informuoti mokinius, jų tėvus apie Vyriausybės veiksmus, priemones ir jų pagrįstumą?
5. Kaip Jūs, kaip mokytojas, galėtumėte pasitelkti mokslą, bendrakultūrinę ir pilietinę visuomenės kūrimo kompetenciją ir prisidėti prie sąmokslų teorijų demaskavimo, neutralizavimo?

II SKYRIUS. ŠVIETIMO IŠŠŪKIAI IR SPRENDIMŲ PAIEŠKOS ŠIUOLAIKINĖSE VISUOMENĖSE

Šiame skyriuje ieškosime atsakymų į klausimus:

- Kokios yra šiuolaikinio švietimo ištakos?
- Kaip keitėsi požiūris į švietimą, kaip kultūros dalį, istorijos tėkmėje? Kas tai sąlygojo?
- Kokias švietimo problemas spręš pasaulis artimiausioje ateityje?

Tarptautiniai dokumentai, kuriais vadovaujasi mūsų globalus pasaulis, nurodo, kad veiksmingiausi įrankiai kurti visuomenę, gerbiančią žmogaus teises ir laisves, yra sąmoningumas, informacija ir švietimas, ugdantis tokį sąmoningumą ir juo grindžiamą kultūrą. Vadinasi, švietimui vis dar priskiriamas reikšmingas vaidmuo šiandieniniame pasaulyje. Tačiau reikšmingumo pripažinimas nepanaikina diskusijų, koks tas švietimas turėtų būti ir kas turėtų prisiimti atsakomybę už jo tikslų, eigos projektavimą, rezultatus.

Modernaus švietimo susiformavimas: pagrindinės Apšvietos idėjos

Dabartinė švietimo sistema ir ją sudarantys komponentai gimė XVIII a., Apšvietos epochoje, kartais vadinamoje Proto amžiumi. Ši epocha prasidėjo po bene niūriausio Europos istorijos periodo – Mažojo ledynmečio (XVII a.), atnešusio „sugadintą gamtą“, karus, revoliucijas, suirutę ir nusivylimą ligtoliniu žmonių gyvenimu, ypač – jo ribotumu. Kartu atnešusio tikėjimą novatorišku filosofo R. Descartes pasiūlytu moksliniu metodu, kurio taikymas leidžia teigti: sudėtingas atrodantis pasaulis yra pažinus. Pažinę pasaulį, žmonės įgyja galimybę jį sutvarkyti – taisyklingai, tvarkingai, aiškėmis linijomis (Descartes, 2017). Tokiu principu XVIII a. buvo kuriama visa kultūra – tiesių gatvių ornamentai, subėgantys į aikštes miestuose, darba klasicistinėje architektūroje, nepriekaištinga ritmika klasicizmo muzikoje, ideali gamta tapyboje. Šioje „pasaulio pertvarkymo“ epochoje buvo pripažinta, kad labiausiai stichiškas ir sunkiausiai suvaldomas objektas pasaulyje – žmogus. Jo nestruktūruotas protas esantis visų žemiškųjų nelaimių ar nesusipratimų priežastis. Bet ir jis gali būti suderintas. Nes žmogus tai mašina, neturinti mistinio dalyko – sielos, tik protą, esantį dėl tam tikrų cheminių elementų (Mettrie, 2011). Žmogus gali būti išmokytas protingai ir darniai gyventi dėl *kitų žmonių* – ne sau, bet visuomenei, tam naujam socialiniam „kūnui“, ėmusiam keisti bendruomenes. „Jeigu yra neblogai mokėti elgtis su žmonėmis tokiais, kokie jie yra, dar geriau būtų pakeisti žmones pagal poreikį, kokie jie turėtų būti“ – rašė švietėjas pedagogas J. Rousseau (J. Rousseau, 1979). Žmogus turi mokytis gyventi pagal J. Rousseau pasiūlytą „visuotinę sutartį“, būtiną, kai vietoj bendruome-

nės Apšvieta išrado individą (Nisbet, 2000). Kiekvienas individas esantis lygus tarp kitų, turintis savo laisvą valią, ir, ja remdamasis, sudarantis sutartis su kitais individais. Taip sukuriama pilietinė valdžia ir įstatymai. Apšvieta ryžtingai atmetė vieno žmogaus valdžią kitam žmogui teigdama, kad turi būti tik bendru susitarimu išrinkta valdžia, turinti įgaliojimus ribotam laikui. Valstybė, kaip bendros valios išraiška, buvo paskelbta svarbesne ir aukštesne už individą, sutinkantį paklusti visuotiniam susitarimui dėl to, kad niekas kitas, joks kitas individas, neturėtų jam valdžios. Žmogaus laisvė ir lygybė tapo pagrindine vertybe. Bene charakteringiausias pavyzdys – M. Robespierre. Didžiosios Prancūzijos revoliucijos metu (1789–1799 m.) jis savo įsaku panaikino tėvų valdžią vaikams teigdamas, kad visur turi viešpatauti lygybės ir individo teisės. Remdamasis J. J. Rousseau priesakais, jakobinų lyderis reikalavo, kad valstybė turėtų pirmenybę auklėjant jaunąją kartą (Nisbet, 2000). Valstybė, remdamasi mokslo ir progreso principais, turi konstruoti naują žmogų, einantį į tobulai sutvarkytą, darniai veikiančią Rytojaus pasaulį. Tokio žmogaus konstravimas buvo suvokiamas visapusiškai: „sureguliuoti“ reikia žmogaus kūną, protą ir sielą. „Fiziškai, dvasiškai ir protiškai“ – rašė vienas iš pedagogikos, kaip atskiro mokslo, pradininkų, švietėjas J. Pestalocis (Pestalocis, 1989). Mokykla tapo vieta, kurioje nuo mažumės mokomasi gyventi darnos pasaulyje: mokomasi judėti ir būti taisyklingai suskaidytose erdvėse, veikti pagal minučių, net sekundžių tikslumu suskaidytą dienotvarkę, sąveikauti taip, tarytum būtum didesnio kūno elementas, galintis būti perkeltas, sujungtas su kitais (Foucault, 1998). Sielų ir kūnų inžinerija pasitelkiama sukonstruoti žmogų – mašiną tikint, kad toks žmogus yra saugesnis sau ir kitiems, nes yra laisvas nuo savo paties neprotingumo. Ir, žinoma, ištikimas tikėjimui šviesiu rytojumi, kuriame viešpataus harmonija. Pirmo sociologo ir pozityvizmo pradininko A. Comte nuomone, tokia visuomenė bus sukurta, kai dvasininkus pakeis mokslininkai ir filosofai (Leonavičius ir kt., 2005).

Tikėjimas galimybe per mokslą išsivaduoti nuo kentėjimo ir gyvenimo pražūtin buvo pakankamas argumentas steigti visuotinį privalomą švietimą: „valstiečiams mokėti skaityti – tai reiškia gebėjimą suprasti raštu perteiktas svetimias mintis <...>, naudingai leisti šventes namuose užuot dykinėjus ir bjauriai girtuokliavus, – tai paprastai pražudo valdinių sielas, sveikatą ir turtus“ – aiškino Edukacinės komisijos tikslus ir mokymo naudą pamokslininkas M. P. Karpavičius 1776 m. (Lietuvos istorija, 2018, p. 510). Kas gi gali būti puikiau už pagaliau rastą priemonę žmonijai gelbėti, gerovei kurti? Švietimas įtraukė visus – ir tikėjusius, kad per švietimą bus sukurta tobulybė, ir nesusimąsčiusius, bet atvestus į mokyklas, kad būtų perdirbti į tuos, kurie rytojaus pasaulį kurs ir jame gyvens. „Mokykis, sūneli, užaugsi, ponu būsi“ – savo sūnui Vincukui aiškino Motiejus Kudirka (Kudirka, 1990). Mokytis – reiškę iš žemesnės būties pereiti į aukštesnę. Išplėsti savo horizontus, savo galimybes. Įgyti aukštesnį, svarbesnį statusą. Būti labiau „žmogumi“.

Panašu, kad XVIII a. gimusi švietimo idėja – ganėtinai ilgaamžė ir patvari. XXI a. visuomenė, vis labiau abejodama Apšvietos didžiaisiais pasakojimais apie būsimą gerovę, kurią, esą,

užtikrins laisvosios rinkos įsivyravimas; apie dėl politinio liberalizmo įsiviešpatausiančio individualizmo naudą, apie modernybės kultūros universalumą, išlieka atsidavusi idėjai, jog per švietimą sukursime klestinčią ateitį. „Švietimas savo paskirtį geriausiai atlieka tada, kai jo raida lenkia bendrąją visuomenės raidą. Jis yra prioritetiškai valstybės remiama visuomenės raidos sritis“ (Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 1 straipsnis). Švietimą, kaip prioritetinę savo politikos sritį skelbė kelios pastarosios Lietuvos vyriausybės. EBPO duomenimis, Lietuva pagal asmenų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą 25–34 m. amžiaus grupėje 2018 m. užėmė ketvirtą vietą pasaulyje (Education at a Glance, 2019, tbl. 49).

Šiuolaikinio švietimo kritika

Deja, švietimas šiandien nebeužtikrina to, ką jis galėjo pasiūlyti XIX a. žmogui. Sociologas D. Bellas, analizuodamas XX a. pabaigos pokyčius, citavo jaunuolį, baigusį Harvardą: „Aš mačiau, kaip atleidžia mano bendraamžius. Staiga supratau, kad nesu saugus. Galvojau, kad kitą kartą taip gali atsitikti man ir jokie Harvardo diplomai manęs neišgelbės“ (Bell, 2003, p. 441). Anot D. Bello, XX a. viduryje buvo įprasta matyti atleidžiant fizinį darbą dirbančius asmenis – išsilavinimas, atrodė, teikia saugumą. Tačiau XX a. antroje pusėje tapo įprasta matyti atleidžiamus iš darbo ir žmones su išsilavinimu. Imta klausti, kodėl tolsta tas Apšvietos pažadėtas geresnis pasaulis, turėtas būti sukurtas švietimo? Šalia **pozityvizmo ir konstruktyvizmo** pedagogikos, nagrinėjusių kaip, kodėl ir ko turi būti mokomi vaikai, koks turįs būti tobulas švietimas, XX a. II pusėje ėmė formuotis **kritinė pedagogika**, pasiūliusi persvarstyti švietimo principus. Šiai teorijai priskiriami mokslininkai tyrinėjo, kokie yra tikrieji švietimo ir mokyklos tikslai – gal ne visai tie, kuriuos deklaruojame oficialiuose dokumentuose? Sociologas P. W. Jacksonas tai, kas yra anapus oficialaus švietimo programų ir deklaracijų, pavadino paslėptomomis programomis (*angl. hidden curriculum*) (Jackson, 1979). Išmokti elgtis pagal galią turinčiųjų lūkesčius ir nustatytą tvarką; įprasti paklusti vyresniam, susitaikyti su tuo, kad mokymosi pasiekimai nulemia tavo statusą bendruomenėje – tokius paslėptosios programos tikslus nurodė P. W. Jacksonas.

Paslėptųjų programų sąvoka sulaukė ir kitų kritinės prieigos tyrėjų dėmesio: M. Apple, G. Weis, R. Meighan, C. Harber, E. Margolis savo darbuose analizavo „nematomą“ švietimo pusę ta prasme, kuria mes „nematoma pusė“ laikome tai, kas nėra garbinga ir teisinga (Weis ir kt., 2006). Sociologas P. Bourdieu švietimo prigimtyje išvėlgė esamos sistemos reprodukcijos mechanizmą: švietimas reprodukuoja visuomenėje egzistuojančius galių santykius, užtikrindamas dominuojančių klasių dominuojančios pozicijos tęstinumą, o šios klasės kultūrą – kaip siektiną kultūrą (Bourdieu ir kt., 1990). Mokykloje vaikai įpranta paklusti galiojančio diskurso tvarkai, įpranta juo kalbėti, jame būti, pripažinti jį kaip teisingą – „mokymo sistema tam ir skirta, kad <...> paskirstytų ir nusavintų diskursus, jų galias ir žinojimo pavidalus“ (Foucault, 1998b, p. 30). Įpranta gyventi ir prisitaikyti arba mokosi būti atstumtaisiais, autsaideriais pasaulyje, kurio tvarkos nesugebėjo perimti dėl diskriminuojančio ugdymo proceso pobūdžio: informacijos

srauto, užplūstančio juos jiems nesuprantamais kalbiniais kodais (Bernstein, 2003), nesuprantamais ritualais ar nuo jų gyvenimo atitrūkusiais vaizdiniais, „engėjų“ ir „engiamųjų“ nužmogintais pasaulio konstruktais (Freire, 2000). Olimpiados, konkursai, egzaminai – visa ši sistema sukurta, kad jau mokykloje vaikai būtų surūšiuoti į hierarchinę struktūrą, vėliau iš mokyklos persikeliančią į visuomenę. „Gabūs“ ir „negabūs“ vaikai, tiražuojami mokyklose, iš tiesų reiškia „vaikai, turėję galimybes“ ir „vaikai, kuriems buvo sukurtos kliūtys“.

Ideologijos šiuolaikiniame švietime: neišspręstos problemos

Kritinės krypties tyrėjams – sociologams, edukologams – ėmus kritikuoti švietimo sistemą, o šalia – ėmus siūlyti ir įgyvendinti projektus, kaip švietimą keisti, kaip humanizuoti (pavyzdžiui, P. Freire projektai), buvo sulaukta tiek konservatyvių, tiek liberalių pažiūrų mokslininkų, politikų atsako. 1976 m. Britanijos ministras pirmininkas J. Callaganas, sakydamas metinę kalbą Ruskino koledže, akcentavo, kad švietimas prarado savo „vietą po saule“ – esą, jis kuo toliau, tuo labiau nebetenkąs pasitikėjimo, prarandąs autonomiškumą, pagarbą ir svarbą. J. Callaganas paragino pasitikėti mokytojais kaip profesionalais, bet kartu išpėjo ir mokytojus atliepti visuomenės, verslo, tėvų lūkesčius (Callagan, 1976). Minėta kalba, anot sociologo P. Trowlerio, suformulavo **neokonservatizmo** ideologiją (P. Trowler, 2003). Ši ideologija ypač sustiprėjo XX a. pab. Rytų Europoje kaip ideologija, pagrindžianti nacionalinių – kultūros, istorijos, kalbos – vertybių, kurias komunistiniai režimai slopino, atgaivinimą (Kozma, 1990). Atrodė, kad šios „nacionalinės mokyklos“ (Lietuvoje „Tautinės mokyklos“) koncepcijos atgaivins švietimo vertę, tačiau neokonservatizmas neatlaikė **neoliberalizmo** spaudimo.

Neoliberalioji ideologija švietime neatsiejama nuo mūsų jau minėto ekonomisto M. Friedmano vardo. Jo siūlymu, valdžia galėtų „pareikalauti švietimo minimumo, kuris būtų finansuojamas tėvams išduodamais „vaučeriais“, suteikiančiais nustatytą maksimalią metinę sumą vaikui ir tą sumą būtų galima išleisti „aprobuotoms“ švietimo paslaugoms“ (Friedman, 1998, p. 92). Tėvai, disponuodami šiomis ir savo pačių lėšomis, galėtų pirkti jiems patinkančias švietimo paslaugas, teikiamas privačių mokyklų ar visuomeninių organizacijų. Kitaip tariant, neoliberalai įdiegė švietime rinkos principus.

Kritinei kryptčiai priskiriama sociologo A. Luke teigimu, gausiai finansuojant dešiniems politikams buvo pradėta mokytojų ir mokymo institucijų vieša kritika, abejojant visais švietimo aspektais. Mokytojai imti kritikuoti kaip nesugebantys darbo rinkai ir sėkmingam gyvenimui paruošti vaikų, kaip dirbantys pasenusiais metodais, nemokantys naudotis skaitmeninėmis technologijomis. Kritiką lydėjo kontrolės priemonės. A. Luke nuomone, dešiniųjų politikų, susivienijusių su pramonininkų lobistais, tikslas buvo **marketizuoti** švietimą: skatinti švietimo privatizavimą valstybei remiant ir dotuojant privačias mokyklas; vykdyti švietimo sistemos decentralizavimą, tuo pačiu įvedant standartizuotą pasiekimų vertinimą. Apie švietimą imta kalbė-

ti ekonominėmis sąvokomis – mokyklos imtos vertinti pagal kuriamą pridėtinę vertę, mokyklos pažangumas apskaičiuojamas pagal jos įsigytas technologijas (Weis ir kt., 2006). Neoliberalios politikos atstovai iš besimokančiųjų reikalavo jų laiko, pastangų, interesų aukos dėl galimybės „įsitvirtinti darbo rinkoje“ (Postman, 1996). Tačiau laikas parodė, kad tai buvo tik **galimybių spąstai** (angl. *the opportunity trap*) – sąvoka, pasiūlyta sociologo P. Browno ir plačiai prigijusi kalbant apie švietimo teikiamas galimybes (Brown, 2003). Aukštasis mokslas tapo masinis – ir tai prijungė bakalaurus prie tų, kurie darbo rinkoje nebelaikomi „pakankamai“ išsilavinusiais. Anot P. Browno, joks išsilavinimas nespės paskui besikeičiančias darbo sąlygas, darbo vietose naudojamų įrenginių atnaujinimo procesus. Joks vidurinės klasės atstovas nepajėgs remti savo vaikų, priverstų nuolat studijuoti. Besimokantiejiems darosi sunku patikėti neoliberalų propagamu „švietimo bilietu“, leidžiančiu sėkmingai įsitvirtinti suaugusiųjų gyvenime.

Vykstant ginčams tarp skirtingas ideologijas atstovaujančių edukologų, sociologų bei švietimo politikos formuotojų, mokytojai, mokyklos, visuomenė vis labiau nusivilia vieni kitais ir švietimo, koks jis yra dabar, galimybėmis. Netgi švietimo sistemos vairininkai pripažįsta, kad švietimas turi rimtų bėdų: 2019 m. ECER (pagrindinės Europos edukacinių tyrimų asociacijos (EERA) konferencijoje Hamburge EBPO Edukacinių tyrimų ir inovacijų skyriaus vadovas (2008–2018 m.) Dirk van Damme plenariniame pranešime akcentavo, kad švietimas apskritai šiuo metu yra prastos būklės ir ji blogėja (van Damme, 2019). Tokioje visuotinio nusivylimo švietimu aptamsoje nestebina 2019 m. pirmą kartą lietuviškai pasirodžiusi sociologo I. Illich knyga „Išmokyklinti visuomenę“, parašyta dar 1970 m. Joje mokslininkas klausia, ar mokykla tokia, kokia ji yra, dar turėtų egzistuoti. Panaikinti mokyklą ar ją dekonstruoti į kitus, dar nežinomus pavidalus? Sociologo pozicija kategoriška – palikti mokyklą tokią, kokia ji yra – tai reprodukuoti vartotojų visuomenę (Illich, p. 127). Jam pritaria ir N. Postmanas sakydamas, kad vienintelis dievas šių dienų mokykloje – tai vartojimo dievas. Mokiniai pratinami vartoti nesigilinant į prasmę, neiekvojant pastangų keisti kažką, kai viskas anksčiau ar vėliau paaiškėja kaip bergždžia pastanga. Prasmės išsitrina, vertės kinta – jos „sukoduojamos“, viskas tampa reginių ir ženklų sistema. Išsilavinimas – neregimas, regimi ženklai, kodai. Jau mokykloje mokiniai mokosi priimti žaidimo taisykles, nustatančias nesąmoningą kodo discipliną. „Visur individas raginamas patikti sau, pasitenkinti savimi. Jis tik girdėjo, kad patikdamas pats sau turi visus šansus patikti kitiems“ (Baudrillard, 2010, p. 111). Kultūros teoretikas F. Jamesonas pastebi mūsų pasauliui būdingą kultūros turinio pokytį – nyksta vadinamos aukštosios kultūros atsiribojimas nuo vadinamos masinės ir populiariosios kultūros. Aukštoji ar elitinė sritis nebėra apsaugota „nuo miesčioniškos aplinkos, nuo blizgučių ir kičo, nuo TV serialų ir Reader’s Digest kultūros“, kuriai nereikia, jog jos vartotojai perimtų „sunkius ir sudėtingus skaitymo, klausymo ir regėjimo įgūdžius“ (Jameson, 2002, p. 21). Bet kam, susidūrusiam su šiuolaikiniu švietimu, šie F. Jamesono pastebėjimai primena tą kultūros slinktį, kuri po truputį įvyko mokykloje: skaitymą keičia vaizdai, pasakojimus, kalbėjimą – trumposios žinutės, fragmentinė

filmuota medžiaga. Pamoka tampa spektakliu, reginiu, pramoga, kaip ir kasdienis mūsų gyvenimas (Debord, 2006).

Postmodernaus švietimo vizija

Kaip matėme, negatyvūs šiandieninio švietimo sistemos vertinimai yra susiję su visos visuomenės, dominuojančios kultūros kritika. Tačiau net ir didžiausi kritikai nepaneigia švietimo, išsilavinimo svarbos individui, visuomenei. Greičiau siūlo įvairius būdus, kaip jį keisti. Dažnai šie siūlymai priskiriami grupei požiūrių, įvardijami bendru **postmodernizmo** vardu. Visus juos sieja pritarimas kultūros ir visuomenės įvairovės idėjai, konstatuojant, kad švietimas gali „ištraukti“ individą iš vartotojiškumo srovės, sudarydamas jam sąlygas savaip patirti pasaulį, mokytis ne dėl darbo rinkos, statuso, o pašauktam natūralaus smalsumo ar dabartyje patiriamos situacijos išprovokuoto aktualumo. Postmodernizmo srovei švietime priskiriami R. Usheris ir R. Edwardsas (Uscher ir kt., 2003) teigia, kad švietimas tebėra pagrindinė priemonė, kurią pasitelkdami mes susisaistome su pasauliu, išmokstame jį patirti, suprasti ir atverti kelius jo tolesniam kūrimui. Paskendę ginčiuose apie švietimo ideologijas, mes nebepastebime, kad mokytojų ir mokinių sąveikos jau yra postmodernios: mokyklose išgyvenami esminiai pokyčiai, susiję su tikslais, turiniu ir metodais. Vienas iš ryškiausių pokyčių – šiuolaikinės ugdymo paradigmos įsitvirtinimas, pasireiškiantis, pirmiausia, **patirtimi grįsto ugdymo** (kitaip – *patirtinis mokymasis*, angl. *experiential learning*) paplitimu.

Remdamiesi edukologo D. A. Kolbo teiginiais, pateikiame šį patyriminio ugdymo sąvokos paaiškinimą (Kolb, 2015, p. 18–20).

Patirtinis mokymasis – idealus mokymosi procesas, kviečiantis suprasti save kaip besimokantįjį ir suteikiantis galimybę pačiam prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi ir tobulėjimą. Tokio mokymosi metu formuojasi besimokančiojo požiūris, gebėjimas spręsti problemas, priimti sprendimus ir įveikti gyvenimo iššūkius. Mokymasis vyksta bet kurioje aplinkoje ir tęsiasi visą gyvenimą.

Šiuolaikinėje edukologijoje patirtinis mokymasis reiškia perėjimą nuo modernaus prie postmodernaus ugdymo teorijos ir praktikos, perėjimą nuo proto taikymo prie aistros mokymuisi. Šiame mokymesi kreipiamas dėmesys į asmens jausmus, norus ir poreikius, o ne tik į racionaliąją asmens dalį. Besimokantysis gyvena mokydamasis (Usher ir kt, 2003). „Įtrauktas“ asmuo nebėra kritinės pedagogikos apibūdintas „vartotojas“, pasyviai konstruojamas kaip darbo rinkai pritaikytas žmogiškasis išteklius. Tai asmuo, kuriam mokymasis – būdas atverti, pažinti savo galimybes, praplėsti jas gyvoje, kuriančiose sąveikose su kitais. Įgalintas, sustiprintas žmogus ne įsriegiamas į pasaulį, kaip priderintas sraigtelis, bet nuolat jį kuria – kaip ir save patį. Švietimas matomas ne kaip gamybos procesas ir ne kaip neoliberalų deklaruota paslauga.

Tai santykiai, kuriuose dalyvauja lygiavertės kuriančios asmenybės, besidalijančios savo patirtimis, atradimais, spėjimais (Passarelli ir kt., 2011, p. 16).

Ugdymas – tai santykiai. Tarp gausybės švietimo teorijų, mokymosi technologijų, institucinių procedūrų ir apribojimų lengva pamiršti svarbiausią dalyką – mokymas, visų pirma, yra gilus žmogiškas santykis. Visi galime prisiminti mokytojus, kurie padarė didelę įtaką mūsų gyvenimui, ir daugeliu atvejų tai buvo susiję su ypatingais santykiais, kai jautėmės mokytojo pripažinti, vertinami ir įgalinti. P. Palmer (1997) drąsą, kurios reikia mokytojui, siekiančiam užmegzti mokymosi santykius su mokiniais, apibūdino kaip norą atskleisti savo vidinį pasaulį, gerbti mokinius kaip sudėtingas, santykius palaikančias būtybes ir meistriškai susieti savo, mokinio pasaulius su dėstomo dalyko turiniu.

JTO darnaus vystymosi 2030 programos įgyvendinimas: švietimo pasiekimų apžvalga (The Sustainable Development Goals Report, 2020)

Kaip teigiama JTO ataskaitoje, nepaisant pažangos, pasaulis nepasieks 2030 m. švietimo tikslų. Remiantis prieš koronaviruso krizę atliktais tyrimais prognozuojama, kad daugiau nei 200 mln. vaikų nelankys mokyklos, tik 60 proc. jaunuolių įgis vidurinį išsilavinimą. Situaciją pablogino ir pandemija. Siekiant sustabdyti COVID-19 plitimą, buvo uždarytos mokyklos. Sutrikęs ugdymas sukėlė neigiamą poveikį vaikų ir jaunimo mokymosi rezultatams, socialinei bei elgesio raidai. Ypač švietimo atskirtis pakenkė mokiniams iš pažeidžiamų, nepalankios situacijos bendruomenių. Pandemija pagilino švietimo krizę ir padidino švietimo nelygybę. 2020 m., COVID-19 išplitus visame pasaulyje, apie 90 proc. visų moksleivių (1,57 mlrd.) nelankė mokyklos. Nors keturiose iš penkių šalių, kuriose buvo uždarytos mokyklos, buvo pasiūlytas nuotolinis mokymasis, mažiausiai 500 mln. mokinių šiomis galimybėmis dėl įvairių priežasčių pasinaudoti negalėjo.

Prieš koronaviruso sukeltą krizę pradinį ir vidurinių mokyklų nelankančių vaikų ir jaunuolių dalis sumažėjo nuo 26 proc. 2000 m. iki 19 proc. 2010 m. ir 17 proc. 2018 m. Nepaisant tam tikros pažangos, 258 mln. vaikų ir jaunimo vis dar nelankė mokyklos 2018 m. Iš jų 3/4 gyveno Afrikoje į pietus nuo Sacharos ir Pietų Azijoje. Mergaitės susiduria su didesnėmis kliūtimis: 2018 m. 5,5 mln. daugiau pradinio mokyklinio amžiaus mergaičių nei berniukų nelankė mokyklos. COVID-19 tik padidino kliūtis, su kuriomis susiduria mergaitės ir skurdžiai gyvenantys vaikai, norėdami baigti mokslus. Apskaičiuota, kad 2019 m. pasaulyje pradinę mokyklą baigė 85 proc. pradinį klasių moksleivių. Mažas pajamas gaunančiose šalyse pradinę mokyklą baigia tik 34 proc. vaikų iš 20 proc. skurdžiausių šeimų ir 79 proc. vaikų iš 20 proc. turtingiausių namų ūkių. Panašūs skirtumai buvo nustatyti ir tarp gimnazijas ar vidurines mokyklas baigiančių mokinių. COVID-19 pandemijos metu padėtis tik blogėjo: daugeliui nuotolinis ugdymas – nepasiekiamą galimybė. Kompiuterių ir interneto prieigos namuose trūkumas, žema kompiuterinius įgūdžius

turinčių gyventojų dalis – akivaizdžios problemos. 2019 m. Europoje maždaug 87 proc. namų ūkių turėjo interneto prieigą namuose, o Afrikoje – tik 18 proc. 2019 m. 78 proc. Europos namų ūkių turėjo kompiuterį palyginus su Afrika – joje kompiuterius turėjo tik 11 proc.

Mokyklų uždarymas kelia papildomą pavojų pažeidžiamų vaikų sveikatai ir saugumui. Milijonams vaikų visame pasaulyje mokykla – tai ne tik vieta, kurioje mokomasi. Tai taip pat saugi vieta, kurioje nėra smurto, kur jie gali gauti nemokamą maitinimą, sveikatos priežiūros ir mitybos paslaugas, pavyzdžiui, skiepus, vaistus nuo kūno parazitų, geležies papildus. Apskaičiuota, kad pandemijos metu uždarius mokyklas 379 mln. vaikų negavo mokyklinio maitinimo, pagrindinio savo dienos raciono. Kaip rodo ankstesnių krizių tyrimai, mokyklų uždarymas ir COVID-19 sukeltas ekonominis nuosmukis taip pat gali padidinti smurto prieš vaikus, vaikų darbo, vaikų santuokų ir ankstyvo nėštumo rodiklius. Vaikai iš neturtingų šeimų dažnai priversti dirbti, kad kompensuotų prarastas šeimos pajamas.

Kovos su COVID-19 išlaidos ir dėl ekonomikos nuosmukio sumažėjusios mokesstinės pajamos, greičiausiai, turės neigiamą poveikį vyriausybių išlaidoms švietimui ir paramai švietimui. Pagrindinės infrastruktūros, pavyzdžiui, rankų plovimo įrenginių trūkumas apsunkina atsigavimą po COVID-19: nesant šių priemonių, mokytojai ir mokiniai negali naudotis saugia mokymosi aplinka. Daugelyje mokyklų taip pat trūksta kitų pagrindinių išteklių, pavyzdžiui, elektros, švaraus geriamojo vandens, kompiuterių ir interneto prieigos. Visame pasaulyje tik 89 proc. vidurinių mokyklų turi galimybę naudotis elektra, 85 proc. – geriamuoju vandeniu. Afrikos į pietus nuo Sacharos esančioje šalyse tik 57 proc. vidurinių mokyklų vyresniųjų klasių moksleivių turi prieigą prie elektros, 55 proc. – prie geriamojo vandens. Naujausiais duomenimis, tik 85 proc. pradinių mokyklų mokytojų ir 86 proc. vidurinių mokyklų mokytojų visame pasaulyje baigė minimalų reikiamą pedagoginį parengimą. Vienas iš svarbiausių uždavinių JTO, siekiant kokybiško išsilavinimo visiems, – užtikrinti, kad klasėse dirbtų pakankamai kvalifikuoti mokytojai.

Patirtinio mokymosi charakteristikos (Passarelli ir kt., 2011, p. 16–17). Siūlome

Jums susipažinti su esminiais patirtinio ugdymo bruožais, išgrynintais vieno iš patirtinio ugdymo kūrėjų ir teoretikų edukologo D. A. Kolbo. Rekomenduojame vadovaujantis šia medžiaga išbandyti patirtinį ugdymą ir savo klasėse.

1. *Mokymąsi geriausia suvokti kaip procesą, o ne kaip rezultatą. Nors mokymąsi ir lydi žinių etapai, jis nesibaigia rezultatais ar ne visada jais įrodomas. Veikiau mokymasis vyksta per patyrimą, kurio metu žinios keičiasi ar iš naujo formuojasi. Kaip teigia J. Dewey, „ugdymas turi būti suvokiamas kaip nuolatinis patirties rekonstravimas: ugdymo procesas ir tikslas yra vienas ir tas pats dalykas.“*
2. *Visas mokymasis yra pakartotinis mokymasis. Tinkamiausias mokytiis procesas yra toks, kurio metu atsiskleidžia besimokančiųjų įsitikinimai, žinios ir jos nedelsiant patikrinamos,*

išbandomos ir integruojamos su naujomis, patobulintomis idėjomis. J. Piaget tokį mokymąsi vadino konstruktyvizmu – asmenys konstruoja savo žinias apie pasaulį remdamiesi patirtimi.

3. *Mokymasis reikalauja spręsti konfliktus tarp priešingų prisitaikymo prie pasaulio būdų. Konfliktai ir nesutarimai yra mokymosi proceso varomoji jėga. Įtampos sprendžiamos judant pirmyn ir atgal tarp vienas kitam prieštaraujančių rezultatų, apmąstymų, išvadų, alternatyvių veikimo formų, jausmų ir mąstymo įvairovės.*
4. *Mokymasis yra holistinis prisitaikymo procesas. Mokymasis nėra vien tik pažinimas, bet apima integruotą asmens mąstymo, jausmų, suvokimo ir elgesio funkcionavimą. Jis įtraukia įvairius prisitaikymo modelius – mokslinio metodo, problemų sprendimo, kūrybiškumo.*
5. *Mokymasis yra asmens ir aplinkos sinerginių sandorių rezultatas. Mokymasis vyksta derinant dialektikos procesus – naujos patirties įsisavinimą per turimas sąvokas ir sampratas ir tų sampratų taikymą prie naujos patirties. Laikomasi principo, kad elgesys yra asmens ir aplinkos funkcija, tad mokymuisi įtakos turi besimokančiojo ir mokymosi erdvės sąvokos.*
6. *Mokymasis – tai žinių kūrimo procesas. Patirtiniame mokyme žinios suvokiamos kaip dviejų žinių formų sandoris: socialinių žinių, kurios bendrai kuriamos socialiniame ir istoriniame kontekste, ir asmeninių žinių, subjektyvių besimokančiojo patirčių. Tokia žinių samprata prieštarauja švietimo „perdavimo“ modeliui, pagal kurį besimokančiajam perduodamos jau egzistuojančios, nekintančios idėjos.*

Diskusija naudojant apklausos duomenis. Šis metodas gali būti naudojamas įvairių dalykų mokytojų: jis remiasi ne kažkokios konkrečios temos išdėstymo ar pateikimo mokiniams idėja, o **tyrimų strategija**, kai tyrimo objektu pasirenkamas bet koks aktualus, su mokinių aplinka ar patirtimis susijęs klausimas ar problema. Mokytojas, atsižvelgdamas į temą, nagrinėjamą pagal Bendrąsias programas ar jo ugdymo planą, formuluoja tyrimo problemą. Pavyzdžiui:

- ✓ Kaip vertiname globalizaciją? Kokia jos įtaka Lietuvai?
- ✓ Kokia yra dabartinio švietimo ateitis?
- ✓ Kaip galima spręsti klimato kaitos sukeltas problemas?
- ✓ Kaip galima sumažinti plastiko buityje naudojimą?
- ✓ Su kokiais sunkumais susiduria mokiniai mokydami matematikos ir kaip juos sprendžia?
- ✓ Kokios yra geriausios istorijos įsiminimo strategijos?
- ✓ Kaip galima padidinti fizinį mokinių aktyvumą?
- ✓ Kurios mokinių pilietinio įsitraukimo formos yra labiausiai motyvuojančios?
- ✓ Kurios moderniosios kultūros formos yra populiariausios tarp mokinių?
- ✓ Kokios strategijos veiksmingiausiai mažina žalingų įpročių plitimą tarp mokinių?

Pasirinkęs nagrinėjamą klausimą (problema), mokytojas sukuria virtualią anketą, kuria bus renkami duomenys, tapsiantys virtualios diskusijos pagrindu. Anketoje formuluojami klausimai ir galimi atsakymų pasirinkimai atsižvelgiant į mokinių, su kuriais ketinama diskutuoti, amžių, interesus, dalyko pasiekimų lygį ir panašiai.

Pakvieskite dalyvauti tyrime ir būsimoje virtualioje diskusijoje kitų mokyklų kolegas ir jų mokinius ne tik iš savo miesto, bet ir visos šalies ar regiono, kitų Europos Sąjungos šalių. Pakviesti mokytojai paprašo savo mokinių užpildyti anketą nurodydami, kad surinkti duomenys jiems bus pateikiami analizuoti. Analizės rezultatai bus pristatomi apklausoje dalyvavusių mokinių virtualioje diskusijoje. Kiekvienas įsitraukęs mokytojas deleguoja 2–3 mokinius, jų klasei atstovaujančius diskusijos „balsus“. Kiti mokiniai įsitraukia kaip stebėtojai. Rekomenduojama, kad diskusijoje kaip aktyvūs kalbėtojai dalyvautų apie 10–20 mokinių ar mokytojų deleguotų lyderių.

Procedūros

1. Naudodamiesi Jums prieinamomis internetinėmis apklausos priemonėmis, pavyzdžiui, „SurveyMonkey“, „Google apklausa, Apklausos.lt., sukurkite apklausą ir likus maždaug trimis savaitėms iki būsimos diskusijos visiems dalyviams išsiųskite jos nuorodą.
2. Surinkite apklausų rezultatus ir išsiųskite juos dalyviams elektroniniu paštu (jei darote tik su savo mokyklos mokiniais, puikiai tiks elektroninio dienyno aplinka, jei su kitų mokyklų – nusiųskite tik kolegoms, kurie įsitraukė į veiklą, – jie pasidalins su mokiniais). Užduotis būsimiems diskusijų dalyviams – peržiūrėti rezultatus, aptarti juos tarpusavyje bei pasiruošti jais remiantis diskutuoti būsimoje virtualioje diskusijoje.
3. Likus ne mažiau kaip 2 savaitėms iki virtualaus susitikimo, sukurkite internetinę diskusijų lentą, kurioje dalyviai galėtų atsisiųsti išankstines nuomones apie tyrimo rezultatus ir atsakyti į kelis klausimus, kuriuos paskelbsite, pavyzdžiui:
 - Kas iš šių rezultatų atrodo netikėta, prieštarauja Jūsų turėtiems įsitikinimams?
 - Kas iš šių rezultatų yra įdomiausia?
 - Kas iš šių rezultatų kelia didžiausią nerimą?
 - Kaip manote, kuri iš aptariamų priemonių, atsižvelgiant į rezultatus, yra lengviausiai įgyvendinama?
 - Kaip manote, kurie iš rezultatų yra svarbiausi?
 - Kuriems teiginiams ar pasiūlymams, pateiktiems anketose, reikia detalesnių tyrimų?
 - Kaip šiuos rezultatus galime panaudoti iškeltai problemai spręsti ar atsakyti į iškeltą klausimą?
4. Surinkite pastabas prieš susitikimą. Remdamiesi apklausos duomenimis ir pastabomis, suformuluokite diskusijos klausimus bei nusiųskite juos būsimiems dalyviams, paprašykite pasiruošti jais diskutuoti. Atsižvelgdami į mokinių amžių bei patirtis diskusijoje, galite pasiūlyti ir trumpas diskusijos procedūrų atmintines (kiek laiko skirtumėte pasisakymui, kokie reikalavimai prieštaravimo reiškimui ir panašiai).
5. Susitikimo pradžioje trumpai pristatykite apklausos rezultatus ir diskusijų lentos komentarus. Pakvieskite mokinius diskutuoti iškeltais klausimais. Stebėtojai pastabas, komentarus, idėjas gali rašyti komentarų skiltyje. Per susitikimą turėtumėte susitarti dėl bendros

krypties esamu klausimu numatymo, bendro sprendimo, tam tikrų išvadų ar susitarimų priėmimo.

6. Jei priėmėte diskusijos metu konkrečių veiksmų planą, galite numatyti ir kitą susitikimą. Jo metu galėsite aptarti, kaip mokiniams sekėsi įgyvendinti numatytus veiksmus ar rekomendacijas.

Nors metodui reikia nemažo pasirengimo, vis dėlto jis turi didžiulę vertę. Pirmiausia, mokiniai susipažįsta su tyrimo principais, praktiškai išbando save kaip tyrimo dalyvį. Mokiniai, kurie patys atsako į kelis anketų klausimus, vėliau gali bandyti konstruoti jas patys. Antra, atsakydami į klausimus jie skatinami mąstyti nagrinėjama tema: mokytojo suformuluoti teiginiai (kaip galimi pasirinkimo variantai) ar klausimai kreipia jų mąstymą pageidaujama linkme, atskleidžia aspektus, apie kuriuos kitokiomis aplinkybėmis mokiniai nebūtų susimąstę. Trečia, jie įtraukiami į patį tyrimą kaip tyrimo rezultatų analitikai bei kaip suinteresuoti tyrimų rezultatais užsakovai. Tyrimo rezultatai nedingsta tyrėjo stalčiuje, o yra aktyviai pačių dalyvių aptariami, analizuojami, pagal juos keliami tolesni klausimai. Užtikrinamas mokymasis ne kaip rezultato siekimas, o kaip procesas. Ketvirta, mokiniai mokosi dalyvauti virtualiose diskusijose prisiimdami įvairius vaidmenis: atstovo, stebėtojo, komentatoriaus. Žinoma, jei diskusijoje dalyvauja kitų mokyklų mokiniai, formuojami bendradarbiavimo įgūdžiai. Diskusijoje mokiniai ieško sprendimų, mokosi argumentuoti remiantis tyrimo rezultatais. Be to, šis metodas ugdo mokinių skaitmeninę kompetenciją.

Metodas gali būti taikomas tiek per pamoką, tiek po pamokų. Svarbiausias šio metodo principas – skatinti mokinius reflektuoti savo patirtis apklausos metu ir jas analizuoti, aptarti remiantis bendrais apklausų dalyvių rezultatais (parengta pagal Biech, 2015, p. 89–90).

Mokytojo vaidmenų profiliai (Passarelli ir kt., 2011, p. 37). Mokytojo vaidmenų profiliai buvo sukurti siekiant padėti pedagogams suprasti jų praktikoje atliekamą ir teoriškai pageidaujamą mokytojo vaidmenį. Toks supratimas naudingas ne tik kaip įsivertinimo, savęs pažinimo įrankis, bet ir gali padėti suplanuoti naujas pedagoginės sąveikos formas, pavidalus. Šie profiliai – tai savianalizės priemonė, pagrįsta prielaida, kad *mokytojo* vaidmens preferencijos atsiranda dėl įsitikinimų apie mokymą ir mokymąsi, ugdymo proceso tikslų suvokimą, priimtino mokymo stiliaus ir mokymo praktikos derinį (žr. 2 lentelę). Nors šie profiliai vadinami mokytojo vaidmenimis, jis neapsiriboja tik asmenimis, kurių profesinė veikla apibrėžiama mokytojo pareigomis. Šiuos modelius galima taikyti ir kitiems švietimo sistemoje dirbantiems asmenims, atliekantiems mokymosi patarėjų, administratorių, mokinių reikalų specialistų ir panašiai pareigas; taip pat tai gali būti taikoma ir tėvams. Mokytojo vaidmuo – tai šabloniškas elgesio rinkinys, atsirandantis reaguojant į mokymosi aplinką, mokinius ir mokymosi užduočių reikalavimus. Kiekvienas mokytojo vaidmuo įtraukia mokinius mokytis unikaliu būdu, naudojant vieną ar kitą patirties suvokimo ir transformavimo būdą.

2 lentelė. Mokytojų vaidmenų profiliai: detalizavimas

Mokytojo vaidmuo	Įsitikinimai: „Geriausiai mokomasi, kai...“	Tikslai: „Mano mokiniai ugdomi...“	Stilius: „Kaip mokytojas aš noriu būti...“	Praktika: „Dažnai mokiniams įtraukti naudoju mokymo formas: ...“
Tarpininkas	jis prasideda nuo besimokančiųjų patirties.	empatiją ir kitų supratimą.	kūrybiškas, šiltas, palaikantis.	klasės diskusijas, įvairius žurnalus, asmenines istorijas.
Ekspertas	naujos sąvokos integruojamos į esamas mąstymo sistemas.	analitinius ir koncepcinius gebėjimus.	logiškas, autoritetingas.	paskaitas, skaitymo, rašytines užduotis.
Vertintojas	nurodomi aiškūs standartai ir teikiamas grįžtamasis ryšys.	problemų sprendimo įgūdžius.	struktūruotas, orientuotas į rezultatus, objektyvus.	laboratorines, vertinamas namų darbų užduotis.
Treneris	mokymasis vyksta realiame gyvenime.	gebėjimą produktyviai dirbti su kitais.	bendradarbiaujantis, skatinantis rizikos prisiėmimą, žinių taikymą.	lauko projektus, vaidmenų žaidimus, simuliacijas.

Remdamiesi šiomis edukologijos ekspertų pateiktomis mokytojų profilių charakteristikomis nustatykite, kuris profilis:

- yra artimiausias Jums pagal kasdienės Jūsų pedagoginės praktikos pavyzdžius;
- yra Jūsų pageidaujamas, planuojamas realizuoti praktikoje.

Atlikdami šią savianalizę greičiausiai pastebėsite, kad sunku save įsprausti į vieną aiškiai apibrėžtą profilį: įvairūs tyrimai rodo, kad teoriniai konstruktai retai atliepia tai, ką mes vadiname praktika. Vis dėlto šios išgrynintos charakteristikos gali būti traktuojamos kaip tendencijos, atskleidžiančios, kur krypsta Jūsų naudojamų priemonių visuma. Tai įvertinę pasvarstykite, kiek Jūsų „jaugęs“ mokymo profilis atliepia tai, ką Rekomendacijose įvardijome patirtiniu ugdymu. Pasvarstykite, kurios profilio dalys yra palankiausios tokiam ugdymui realizuoti.

III SKYRIUS. MOKYTOJO PROFESINĖ ŪGTIS: TAIKymas, ĮSIVERTINIMAS, AUGIMAS

Šiame skyriuje ieškosime atsakymų į klausimus:

- Kaip šiuolaikiniame pasaulyje siekiama spręsti švietimo problemas?
- Kokia tikėtina mokytojų ir švietimo ateitis?
- Kokias rekomendacijas mokytojui ir mokyklai teikia tarptautiniai ekspertai?

Šios dalies abiejuose skyriuose aptarėme gausybę problemų, su kuriomis susiduria šiandieninis pasaulis. Švietimas, šis žmonijos sukonstruotas įrankis perduoti savo patirtį naujoms generacijoms, patiria ypač didelius iššūkius: pasaulis kinta greičiau, nei švietimo sistema geba apčiuopti, pagauti ir rasti būdų įsitraukti į pokyčių srautus. Sociologo P. Bourdieu pastebėjimas, kad mokytojai visada diegia vakarykštę kultūrą, vakarykštes žinias, kurias jie įgijo besimokydami patys (Bourdieu ir kt., 1990), šiandien tampa ypač aktualus. Mokiniai, mokinių tėvai, suinteresuotos verslo grupės deklaruoja nepasitenkinimą švietimu, ugdymo programomis, mokymo priemonėmis, pagrįstai keldami klausimą, ar jie atliepia šiandieninius poreikius, ar mokyklose įgyjamos žinios ir gebėjimai iš tiesų yra pritaikytini ir aktualūs šių dienų pasaulyje.

Pasaulio kaita, sąlygojanti lūkesčių mokyklai kaitą, išprovokuoja diskusijas, svarstymus, o šios – švietimo reformas. XX a. galime įvardyti savotiška **švietimo reformų** epocha. Edukologas R. Želvys atkreipė dėmesį, kad sąvokos reforma ir kaita turi skirtingas prasmes. Siekiant suvokti švietimo reformų esmę, būtina aiškiai vartoti sąvokas (Želvys ir kt., 2003, p. 44, 53).

Kaita – natūralus, nuolat vykstantis procesas.

Reforma – politinis procesas, susijęs su galių pasiskirstymu.

Bandytas kaitą veikti mikrolygmeniu yra **inovacija**, makrolygmeniu – **reforma**.

Švietimo reforma – neatsiejama sudedamoji visa apimančios socialinės reformos dalis, negalinti pati savaime išspręsti ekonominių ar socialinių problemų ar būti vykdoma neatsižvelgiant į jas.

Remdamasis įvairiais tyrėjais, R. Želvys išskiria tris švietimo reformų etapus. Atsižvelgdami į cituojamos knygos pasirodymo metus (Želvys ir kt., 2003), papildėme jo pasiūlytą laiko juostą naujausiais, šiame dešimtmetyje priimtais tarptautiniais sprendimais.

Kaip ir minėjome šios dalies I skyriuje, šiandieninio pasaulio lyderiai siekia įtvirtinti globalią vyriausybę ir globalią atskirų sektorių raidos projekciją, priežiūrą, atsakomybę ir atskaitomybę. Švietimas – ne išimtis. Tad tarptautinių organizacijų priimti sprendimai yra aktualūs kiekvienai šaliai, dalyvaujančiai tose tarptautinėse organizacijose. Dabar galiojantys JTO nutarimai dėl švietimo kaitos ir reformų turi būti įgyvendinti iki 2030 metų kartu su Darnaus vystymosi programa (pagal Education 2030 Framework for action, 2015).

2 pav. Švietimo reformų laiko juosta

Ambicingi pasaulio organizacijų išskelti švietimo tikslai ir vizijos pranašautų kur kas teisingesni ir labiau atvertą pasaulį kiekvienam. Tačiau švietimo analitikai įspėja, kad reformų suplanavimas ir detalizavimas yra lengviausia visos reformų programos dalis. Sunkiausia – jos įgyvendinimas (Želvys ir kt., 2003). Švietimo ekspertas M. Fullanas išskyrė kelias esmines sritis, kurių nepaisant bet kokios, kad ir geriausiai suplanuotos, reformos laukia nesėkmė (pagal Želvys ir kt., 2003).

- **Kiekvienoje visuomenėje švietimo sistema gyvena savo gyvenimą,** tai yra funkcionuoja gana autonomiškai, tad universalios, globalios permainos visada susidurs su lokaliais apribojimais. Be to, vykstant visuotiniams pokyčiams, dalies procesų eiga natūrali, nevaldoma ir nepriklauso nuo mūsų valios bei pastangų. Pasaulio organizacijų lyderiai patys pripažįsta, kad dalies procesų tolesnė eiga nespėjama, gali būti labai netikėta (žr. 1 skyrių). Tad ir švietimo vizijos yra labiau mūsų lūkesčiai nei realios galimybės.
- **Kaita nėra linijinio pobūdžio, ji kupina neapibrėžtumų ir netikėtumų.** Kaitos procese visada egzistuoja sėkmės veiksnys, lemiantis tam tikras duobes, nesėkmes. Kartais jie išgąsdina ir sustabdo vėliau naudą suteiksiančias permainas. Tad pokyčius turėtume priimti kaip procesą, kuriame neturėtume ieškoti kaltų, labiau reikėtų ieškoti galimų sprendimų.
- **Problemos gali tapti švietimo reformų įgyvendintojų pagalbininkais.** Jei jos kyla, vadinasi, procesai vyksta. Problemoms paaštrėjus kyla konfliktai, kurie turėtų būti vertinami kaip galimybė rasti geriausius sprendimus.
- **Vizija ir strateginis planavimas neturi būti pernelyg ankstyvi.** Švietimas turi atliepti ne tik mūsų poreikius, įsivaizdavimą, bet ir tikrovę – turime adekvačiai įvertinti savo galimybes ir jėgas. Antra, turime pripažinti, kad sparti pasaulio kaita griaus visus ilgalaikius strateginius planus ir vizijas, todėl turime išmokti lankstumo ir takumo, šių dienų pasaulio esminių savybių. Švietimas turi būti nuolat permaštomas ir perkuriamas.
- **Individualizmas ir kolektyvizmas – vienodai svarbūs.** Mokytojai, dirbdami pavieniui, įklimpsta į nuobodžias rutinines praktikas, tačiau individualizmo atsisakymas sukuria grupinį mąstymą, kai dėl asmeninio psichologinio komforto atsisakoma savo nuomonės ir idėjų, paklūstama bendrai nuomonei. Dingsta konfliktai, diskusijos, drąsesnės naujovės užgesinamos grupinio pasyvumo. Turime harmonizuoti individo ir grupės sąveikas.
- **Neveiksminga nei centralizacija, nei decentralizacija.** Įsitikinimas, kad globaliai centralizuota švietimo vadyba visuose pasaulio kampeliuose sukurs vienodos kokybės visiems prieinamą ugdymą yra naivus – centralizacija visada nuslopina iniciatyvą ir įvairovę, o tai labai sulėtina pažangą. Bet ir decentralizacija įsuka švietimo institucijas į siaurą vidinių ciklų ratą, skatinantį įtariai žvelgti į naujoves, galinčias paskatinti keisti nusistovėjusias

tradicijas. Šiandieninis švietimas tokio politinio ir vadybinio balanso vis dar nesuranda – diskusijos apie centralizaciją ir decentralizaciją yra viena iš globalistų ir antiglobalistų diskusijų temų.

- **Švietime esminį dėmesį reikėtų skirti švietimo institucijų santykiui su išore.** Institucijos vis dar linkusios atsiriboti nuo „išorinio“ pasaulio ne tik tvoromis, užrakintomis durimis, bet ir visu ugdymo procesu ir turiniu: pastarieji būna atsieti nuo gyvenimo, realaus pasaulio, stokojama sąsajų su artimiausia mokinių kultūrine, gyvenamąja aplinka.
- **Kaitoje turi dalyvauti visi.** Švietimo sistemoje įsitvirtino mokytojai, švietimo vadybininkai, verslo atstovai, tačiau tėvai ir mokiniai vis dar mažai įtraukiami. Tik visų suinteresuotų grupių dalyvavimas ir interesų raiška gali kurti švietimą visiems.
- **Turime išmokti veikti ties chaoso riba.** Švietimas, kaip ir visas mūsų gyvenimas, praranda apibrėžtumą ir nuspėjamumą; šią būseną lydi nerimas, nepasitikėjimas. Tai – XXI a. žmogaus kasdieniai palydovai, tad švietimas neturėtų reikalauti išimtinės teisės būti nuo jų apribotas. Labiau turėtų būti keliami klausimai, kaip švietimas, suprasdamas XXI a. žmogui kylančius kultūrinius, tapatybės, socialinius iššūkius, padeda ugdyti tam tikrą atsparumą ir lankstumą, gebėjimą atpažinti šių problemų ištakas, individualiai patiriamą spaudimą.

Švietimas turėtų padėti suprasti, kad žmogus – socialinė būtybė, o jo jausmai, elgesys, savijauta, mąstymas – socialinių sąveikų ir pasaulio kaitos rezultatai.

Šie mokslininkų įspėjimai tampa švietimo diskusijų, teorinių, empirinių tyrimų temomis. Svarstomi ir projektuojami kaip atskiros reformos, jie pritaikomi švietimo sistemų kaitos vadyboje įvairiose šalyse. Šiandieninis švietimas vis labiau atsiveria eksperimentavimui, bandymams, įtraukdamas į aktyvią pedagoginę veiklą ne tik profesionalius pedagogus, bet ir asmenis iš įvairių profesinių, kultūrinių laukų. Pripažįstama, kad švietimo laukia ateitis, tik niekas nežino, kokia ji bus.

Globalizacija pasaulyje ir jos atspindžiai švietime reiškiasi ir per plataus masto tarptautinių tyrimų vykdymą. Didžiausias tarptautinis mokytojų ir mokyklų vadovų tyrimas – EBPO organizuojamas **TALIS tyrimas**, vykdomas kas 5 m. 2008 ir 2018 m. tyrimuose dalyvavo ir Lietuva kartu su dar 48 valstybėmis ar regioninėmis ekonomikomis. Pateikiame dalį šio tyrimo metu padarytų išvadų.

Švietimo lauko judrumas ir atvirumas, nenuspėjamumas tampa iššūkiu mokytojui. Jis jau nebegali jaustis galios agentu, kuriam suteikta teisė ir autoritetas taikyti simbolinę prievartą naujoms generacijoms (Bourdieu ir kt., 1990). Šiandien mokytojo autoritetas ir prestižas yra susvyravęs

ne tik Lietuvoje. Mokytojo statuso, autoriteto klausimai aktualūs didesnėje dalyje pasaulio šalių: TALIS atskleidžia, kad tik pavienėse valstybėse mokytojo profesija yra viena geidžiamiausių tarp jaunuolių. Tik 22 procentai pradedančiųjų mokytojų sulaukia pagalbos, kai pradeda savo karjerą. Dėl to nemaža dalis po pirmų darbo metų nusprendžia jos nebetęsti.

Didesnė dalis šalių, dalyvavusių tyrime, susiduria su rimtais iššūkiais dėl mokytojų stokos. Šalyse, kur mokytojų amžiaus vidurkis siekia daugiau nei 50 metų, baiminamasi, kad nepakankamai paruošiama jaunų mokytojų, galėsiančių pakeisti į pensiją išeinančius specialistus. Lietuvoje mokytojai naujokai sudaro bene mažiausią dalį – apie 10 procentų visų tyrime dalyvavusių mokytojų. Tuo tarpu amžiumi, tiek mokytojų, tiek vadovų, esame vieni iš vyriausių tarp visų dalyvavusiųjų. Be to, mūsų mokytojai, kuriems virš 50 metų, ketina palikti šią profesiją per artimiausius 5 metus (virš 20 procentų). Net 59 procentai Lietuvos mokytojų mano, kad būtų buvę laimingesni, jei būtų pasirinkę kitą, ne mokytojo profesiją.

Šios problemos materialiniai sprendimai pasiteisina ne visada – tyrimas atskleidžia, kad atlyginimų didinimas palankiai veikia dirbančiojo nuostatas maždaug 3 mėnesius (67 procentai TALIS tyrime dalyvavusių mokytojų nurodė, kad atlyginimas mokyklose juos tenkina, dar 61 procentas nurodė, kad buvimas mokytoju – tai stabili karjera). Mokytojai didžiausia savo darbo problema nurodo profesinį perdegimą, nepasitenkinimą mokyklos administracijos, mokinių, mokinių tėvų, visuomenės požiūriu į jų darbą, nuovargį dėl vis augančio darbo krūvio, administracinių pareigų, ir, žinoma, dėl nuolatinių, neapibrėžtų reformų. Tik 37 procentai tyrime dalyvavusių mokytojų mano, kad mokytojo profesija visuomenėje vertinama palankiai. 20 procentų TALIS dalyvių nurodė patiriantys nuolatinį stresą darbe. Lietuva pagal klimato klasėje, mokykloje vertinimą atsiduria žemiausiose visų tyrimo dalyvių pozicijose. Net 30 procentų mokytojų įvairiose šalyse tvirtina, kad labai sunku mokinius įtraukti ir motyvuoti mokytis (TALIS, 2019).

TALIS tyrimas neapsiriboja vien tik empirinių duomenų pateikimu. Tai kartu ir rekomendacinis leidinys, pateikiantis pavyzdžių, kaip iškilusias problemas sprendžia įvairių šalių švietimo lyderiai ir komandos. Šių rekomendacijų taikymas gali būti labai platus: tiek mokyklos bendruomenėje, tiek regione, tiek atskiroje klasėje organizuojant mokinių veiklą rekomenduojamų principų pagrindu.

1. Iš mokytojų tikimasi, kad jie giliai suprastų tai, ko moko, ir mokinius, kuriuos moko.

Taip pat tikimasi, kad jie supras mokslinių tyrimų, teorijos ir praktikos sąsajas ir turės tyrinėjimo ir mokslinių tyrimų įgūdžių, kad galėtų mokytis visą gyvenimą ir tobulėti savo profesijoje. Tikimasi, kad mokytojai atliks ir papildomų užduočių, pavyzdžiui, padės ugdyti mokinių socialinius ir emocinius įgūdžius, reaguos į individualius mokinių skirtumus ir bendradarbiaus su kitais mokytojais ir tėvais, kad užtikrintų visapusišką mokinių ugdymą. Mokytojai ir mokyklų vadovai yra bet kokio bandymo pagerinti švietimo kokybę pagrindas.

2. **Mokytojo profesijos pagrindą sudaro penki ramsčiai.** Būtina užtikrinti, kad mokytojais būtų atidūs ir tobulintų kiekvieną jų.
 - Žinių ir įgūdžių bazė, apimanti bendras ir specializuotas žinias, konkrečius įgūdžius, būtinus realizuoti ugdymo standartus; gebėjimą tobulinti profesinę kvalifikaciją darbo vietoje.
 - Profesijos statusas ir padėtis, kurią atspindi etikos standartai, intelektinis ir profesinis darbo atlikimas ir darbo taisyklės, taikomos mokytojui.
 - Tarpusavio kontrolė, kuri remiasi savireguliacinėmis ir kolegialiomis profesinėmis bendruomenėmis. Tokios bendruomenės praplečia bendradarbiavimo ir tarpusavio grįžtamojo ryšio galimybes, praturtina profesinę praktiką ir formuoja profesinę tapatybę.
 - Atsakomybė ir autonomija, kurią atspindi mokytojų ir vadovų savarankiškumas, kuriuo jie naudojami kasdieniame darbe priimdami sprendimus, taikydami ekspertinį vertinimą bei informuodami apie politikos formavimą suinteresuotas institucijas ar asmenis.
 - Suvokiamo profesijos prestižo ir visuomenės pripažįstamos vertės kūrimas.
3. **Būtina permąstyti mokytojų darbo grafikus.** Efektyviai pedagoginei praktikai kurti ir įgyvendinti reikia laiko: pasirengti pamokoms, išbandyti, peržiūrėti ir patbulinti konkrečią praktiką. Todėl politikos formuotojams svarbu apmąstyti, kaip produktyviausiai pasiremti žmonėmis, panaudoti laiką, erdvę ir technologijas švietimo srityje. Tai apima ir užtikrinimą, kad mokytojais turėtų pakankamai laiko veiklai, kuri maksimaliai padidina mokinių mokymąsi (pavyzdžiui, pasiruošti pamokoms, profesiniam bendradarbiavimui, susitikimams su mokinių tėvais ir panašiai).
4. **Mokytojais turėtų būti skatinami ir remiami įrengti klasių erdves** taip, kad jos būtų palankios individualesniam ir aktyvesniam mokymuisi, suskirstant patalpą į skirtingas zonas, parenkant mokiniams tinkamą medžiagą užduotims atlikti. Tyrimais nustatyta, kad mokinių požiūris į mokymąsi grupėse pagerėja, kai sukuriamos patogios fizinės sąlygos, pavyzdžiui, nedideli stalai, galimybė sėdėti vienas priešais kitą, lengvai judėti patalpoje. Turėtų būti galimybė mokytojais išbandyti naujus darbo grupėse būdus su kitais mokytojais ir pagalbiniais darbuotojais, kad būtų įvertintas jų poveikis mokiniams ir mokytojais.
5. **Mokytojų profesinės mokymosi bendruomenės – viena vertingiausių priemonių profesiniam tobulėjimui,** ypač nuolatinis kolegų teikiamas grįžtamasis ryšys. Mokymosi bendruomenės galėtų palengvinti naujos praktikos sklaidą. Svarbu ugdyti mokyklos bendruomenę, pagrįstą dalijimosi ir rūpinimosi praktika, padedančia ugdyti kompetencijas. Siūloma plėsti bendradarbiavimą tarp mokytojų nustatant pokyčių ir pagalbos poreikius.

6. **Mokytojai turi pasirengti mokytį daugiakultūrinėse, daugiakalbėse ir mišrių gebėjimų klasėse.** Švietimo sistemos turi padėti mokytojams pasirengti mokytį įvairiose aplinkose, įskaitant daugiakultūres aplinkas. Nemažai šalių pasitvirtino politika, kuria siekiama įdarbinti įvairios kilmės mokytojus migrantus ir formuoti įvairesnes mokyklų bendruomenes. Į mokytojų rengimo programas turėtų būti įtraukti metodai, skirti antrajai kalbai mokytis ir paramos kitų kultūrų mokiniams strategijos. Ypač svarbu stiprinti praktinį mokymą, pavyzdžiui, išsigilinti į skirtingas kultūras ir plėtoti mokytojų bendrakultūrinę kompetenciją.
7. **Mokyklų vadovai ir mokytojai turi kurti ir įgyvendinti mokyklos lygmens politiką ir praktiką,** padedančią mokytis visiems mokiniams, nepriklausomai nuo jų gebėjimų, mokymosi poreikių ir socialinės ar kultūrinės kilmės. Ši politika ir praktika gali apimti informacinius užsiėmimus mokiniams apie etninę ir kultūrinę diskriminaciją ir kaip su ja kovoti, taip pat susitikimus su mokytojais aptarti, kaip integruoti pasaulinius klausimus į mokymo programą. Svarbu organizuoti daugiakultūrinius renginius arba remti veiklą, skatinančią mokinius išreikšti įvairias kultūrinės tapatybes ir švęsti įvairovės turtingumą (Parengta pagal TALIS 2019).

Metodas „Nusamdykite mane dirbti“. Šio metodo taikymo esmė – besimokantieji dalyvauja imituojamose įsidarbinimo situacijose. Ji apima dvi veiksmingas mokymo ir mokymosi strategijas: tarpusavio mokymą ir tarpusavio vertinimą. Tarpusavio mokymas gali būti ypač veiksmingas nedrąsiems besimokantiesiems, kurie, dažniausiai nenoriai kreipiasi pagalbos į mokytoją. Ši veikla naudinga ir tuo, kad mokiniai gali aiškinti atskiras temas kitiems, dalytis informacija, atskleisti savo žinias. Vadinasi, tai yra naudingas įtvirtinimo metodas, skatinantis ir platesnį įgūdžių ugdymą. Mokytojas turi stebėti visą mokymosi laiką, tačiau, jei įmanoma, turi būti kuo mažiau pastebimas.

Metodo taikymo procedūros

- Suformuluojama įsidarbinimo dienos idėja: mokytojas, atsižvelgdamas į savo dėstomą dalyką ir nagrinėjamą temą, paskelbia, kokiai įmonei bus ieškoma darbuotojų. Pavyzdžiui, Vilniaus Katedroje ieškoma edukatoriaus, galinčio pristatyti klasicizmo architektūrą, dailei arba Lietuvos didžiūnus, palaidotus Katedroje. Arba laboranto genetikos laboratorijoje; sodininko Botanikos sode; kompiuterių priežiūros specialisto, kirpėjo grožio salone, vertėjo, redaktoriaus leidykloje ir panašiai.
- Mokytojas mokiniams paskiria konkrečius vaidmenis, pavyzdžiui, įmonės vadovo, įdarbinimo agentūros, kuri specializuojasi tam tikru klausimu; įsidarbinti pageidaujančio kandidato, darbuotojų ir kandidatų konsultanto, būsimų kolegų. Vaidmenis gali pasirinkti ir patys mokiniai.

- Mokiniai, dirbdami pavieniui ar grupėmis pagal savo vaidmenis, pasiruošia medžiagą: įdarbinti norinti agentūra paruošia reikalavimus būsimam darbuotojui, numato atrankos kriterijus. Būsimi kolegos kuria tokiam darbui būdingas savybes tikrinančią anketą ar kitą įrankį; konsultantai ieško internete rekomendacijų asmenims, dirbantiems tokį darbą, arba domisi egzistuojančiomis taisyklėmis, reikalavimais (pavyzdžiui, kokie reikalavimai įprastai, taikomi virėjams, medicinos sektoriaus darbuotojams ar panašiai). Kandidatai į darbo vietą ruošia savo Gyvenimo aprašymus, akcentuodami profesionalumą. Svarbu mokiniams nurodyti, kad priėmimas į darbą bus grindžiamas nagrinėjamos temos išmanymu tiek žinių, tiek gebėjimų, tiek nuostatų požiūriu.
- Po pasiruošimui skirto laiko (pavyzdžiui, 10 minučių), organizuojami darbo pokalbiai. Kandidatai į darbo vietą gali sėdėti priešais suinteresuotus juos įdarbinti asmenis. Mokiniai užduoda vieni kitiems klausimus pagal vaidmenis. Klausimus gali užduoti ir mokytojas; jis gali būti padalijęs keletą privalomų užduoti klausimų ir dalyviams – priklausomai nuo to, kokius akcentus taikant šį metodą siekiama pabrėžti. Klausimai – atsakymai turi atskleisti mokinių susipažinimą su nagrinėjama profesija.
- Svarbus šio metodo taikymo momentas – mokiniai laikosi etiškų bendravimo normų, demonstruoja ne tik žinias, bet ir gebėjimą padaryti teigiamą įspūdį tiek kaip „specialistai“, tiek kaip asmenybės, būsimi kolegos, vadovai.
- Įdarbinimo procedūra užbaigiama įdarbinimo komisijos sprendimu dėl kiekvieno kandidato: sprendimai turi būti ne kategoriški, bet rekomendaciniai. Pavyzdžiui, geriausiai pasirodę kandidatai gauna pasiūlymą dirbti; silpniau pasirodę kandidatai – pirmiausia vertinimus, ką gerai ir puikiai padarė, paskui – rekomendacijas, ką galėtų patobulinti. Bet kuris nekorektiškas elgesys iš karto turi būti mokytojo stabdomas paaiškinant, kokios yra civilizuoto darbo pokalbio taisyklės.

Metodas puikiai pasitarnauja ne tik kaip ugdymo procesą praturtinantis vaidmenų žaidimas, bet ir kaip profesinio orientavimo priemonė; dalyko teorinio turinio susiejimo su kasdieniais mokinių poreikiais, parodo dalyko pritaikomumą, ugdo mokinių patirtis. Be to, atskleidžia kiekvieno mūsų potencialių tapatybių įvairovę, moko įgūdžių, reikalingų šiame besikeičiančiame pasaulyje.

Šioje leidinio dalyje kalbėjome ir apie nepastovią šio amžiaus asmens tapatybę. Edukologo A. Day nuomone, **asmeninio ir profesinio, intelektualinio, socialinio ir emocinio tapatumo jausmas yra veiksmingo mokytojo darbo pagrindas**. Jis apibrėžiamas kaip „procesas, kurio metu asmuo siekia integruoti įvairius savo statusus ir vaidmenis, taip pat įvairių patirtį į nuoseklų savęs vaizdą“.

Išskiriamos dvi kontrastingos profesinio tapatumo formos.

Pirmoji – verslumo, kuri siejama su efektyviais, atsakingais, atskaitingais mokytojais. Jie demonstruoja, kad laikosi iš išorės nustatytų politikos imperatyvų ir nuolat kokybiškai moko, kaip rodo išoriškai nustatyti veiklos rodikliai. Šią tapatybę galima apibūdinti kaip individualistinę, konkurencingą, kontroliuojančią ir reguliuojančią, paremtą standartais. Verslumo tapatybė yra pageidaujamas vadybinių programų produktas.

Antroji – aktyvistinė, kurią skatina tikėjimas, kad svarbu telkti pastangas mokinių mokymosi interesams tenkinti bei gerinti sąlygas, kuriomis jis vyksta. Šios tapatybės mokytojai rūpinasi standartų ir procesų, suteikiančių mokiniams demokratinės patirties, kūrimu ir diegimu. Aktyvistas kuria į tyrimus orientuotas, bendradarbiaujančias klases ir veiklas, kuriose mokymas siejamas su visuomenės idealais, vertybėmis ir kuriose mokymo ir mokymosi tikslai peržengia siaurus dabartinių reformų, programų rėmus. Šios tapatybės idėja rodo, kad jos gyvybingumui ir skleidimuisi reikia asmeninės drąsos, pasitikėjimo savimi, aiškaus moralinių tikslų supratimo ir aistringo atsidavimo jiems. Būti aistringumu mokytoju reiškia atsisakyti į vidų nukreiptos izoliuotos profesijos, kuri ne tik tarnauja prieštarīgiems politiniams ir ekonominiams tikslams, bet taip pat reiškiasi ir kaip ribotas gebėjimas ugdyti kartą, pajėgiančią tinkamai reaguoti į sudėtingus ir besikeičiančius globalaus pasaulio reikalavimus. Aktyvus mokytojas siekia suteikti įgūdžių ir požiūrių, reikalingų įgalintiems ir dalyvaujantiems piliečiams. Mokytojai turi būti profesionalai, kurie drįsta ir pajėgia priešintis pagundai sutikti su nuobodžia rutina ir praktikos vienodumu.

Tapatybę sudaro protas, širdis ir kūnas. Pradedantysis mokytojas gali atrasti savo tapatybę prisitaikydamas prie kitų lūkesčių ir nurodymų, ką Lacey (1977) vadina strateginiu atitikimu. Tačiau vėliau imitacija ir prisitaikymas gali užleisti vietą išradinėjimui ir originalumui, nes ji pereina nuo tapatybės perėmimo prie savosios kūrimo. Tapatybės yra asmeninės biografijos, kultūros, socialinės įtakos ir institucinių vertybių junginys, kuris gali keistis priklausomai nuo vaidmens ir aplinkybių. Jie priklauso nuo nuoseklių, tačiau nuolat koreguojamų biografinių pasakojimų palaikymo, kuris vyksta daugkartinio pasirinkimo kontekste. Refleksyviai organizuotas gyvenimo planavimas tampa pagrindiniu savosios tapatybės organizavimo bruožu (Giddens, 1991, p. 5). Kaip ir Giddensas (1991), Coldronas ir Smithas (1997) mano, kad mokytojavimo patirtis yra nuolatinis tvaraus mokytojo tapatumo kūrimas. Tapatybės nėra stabilios, jos yra nutrūktgalviškos, fragmentiškos ir kintančios (Day ir Hadfield, 1996). Emocijos yra svarbios kuriant tapatybę (Zembylas, 2003). Jos yra būtinas ryšys tarp socialinių struktūrų, kuriose dirba mokytojai, ir jų veikimo būdų. Šis ryšys niekada nebūna mechaniškas. Būtent per aktyvų subjekto bendravimą su kitais emocinė patirtis veiks ir skatina, ir orientuoja jo elgesį. Emocijos tiesiogiai dalyvauja veikėjo aplinkybių transformacijoje, taip pat ir aplinkybių transformacijoje (pagal Day, 2004, p. 44–45).

Remdamiesi išskirtomis mokytojo tapatybių kategorijomis, paanalizuokite savo profesinės tapatybės kaitą.

- Apžvelgę savo profesinę patirtį ir raišką nustatykite, kuriam iš aprašytų tapatybės tipų Jūs priskirtumėte save.
- Išanalizuokite savo profesinę karjerą fiksuodami situacijas, kada patyrėte profesinės tapatybės transformacijas. Kokią įtaką Jūsų profesinei tapatybei turi patirties augimas? Kolegos?
- Kaip Jūsų tapatybę veikia emocijos? Kaip Jūs jas kontroliuojate iššūkių pilname mokytojo darbe? Pasvarstykite, kaip emocinis tvirtumas siejasi su refleksijos fenomenu.
- Remdamiesi šios dalies 1 ir 2 skyriaus medžiaga pasvarstykite, kokie išoriniai pasaulio, Lietuvos kontekstai, slinktyš švietime, skirtingos vyraujančios švietimo ideologijos turėjo įtakos Jūsų profesinės tapatybės raidai.
- Atlikę tokį savo profesinės tapatybės „auditą“, įvertinkite cituotą A. Giddenso teiginį „*Refleksyviai organizuotas gyvenimo planavimas tampa pagrindiniu savosios tapatybės organizavimo bruožu.*“ Kaip manote, ar autorius teisus?

DALIJAMĖS PATIRTIMI. MOKYTOJOS STASELĖS SKAITYTOJŲ KLUBAS IR JOS KLAUSIMAI MUMS

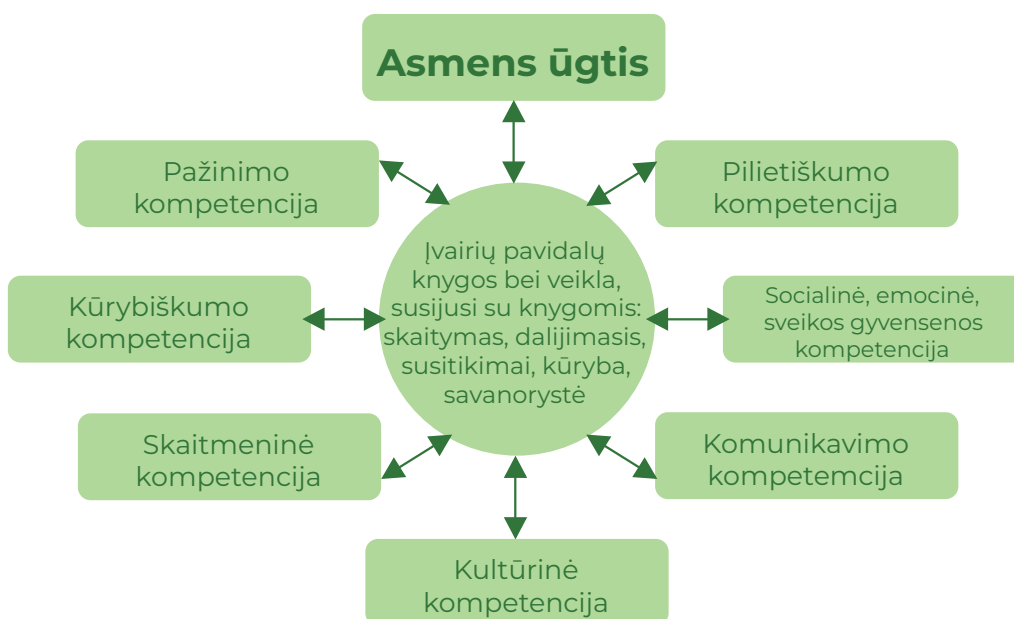
Kontekstai

Mokytoja Staselė – pradinė klasių mokytoja, jau daugiau kaip 20 metų dirbanti vieno nedidelio Lietuvos miestelio mokykloje. Mokykla – ilgoji gimnazija. Kiekvienais metais mokyklą papildė viena pirmokų klasė, paprastai joje būna apie 20 mokinių. Miestelyje, kaip ir visoje Lietuvoje, yra geriau gyvenančių šeimų, yra ir kuriems sunkiau sekasi. Kitaip tariant, jos klasėje susirenka vaikų iš įvairių socialinių, ekonominių kontekstų – SEK. Ir galimybės būna įvairios: kai kurie būna lankę darželius, moka skaityti, kai kuriems reikia daugiau dėmesio, nes jie turi specialių ugdymosi poreikių – SUP. Staselei kiekvienas iš viso būrio tampa artimas, savas – juk ketverius metus kartu būna vos ne kas dieną. Žinoma, Staselė jiems linki visa, kas geriausia. O geriausia, jos nuomone, platus, įvairiapusis išprusimas. Kurio, anot Staselės, pasiekiamo skaitydami. Tik skaitant galima pažinti viso pasaulio įvairovę – skirtingas tautas, kultūras, tapatybes (apie skaitymo poveikį – Britzman, 2009).

Tad „prijaukinti“ vaikus skaityti yra pagrindinė Staselės veiklų organizavimo ašis. Staselė su kiekviena nauja pirmokų karta kuria ir puoselėja *Skaitytojų klubą*.

Skaitytojų klubo tikslai ir uždaviniai

Tikslas – ugdyti vaikų kompetencijas ir išprusimą įvairių sričių klausimais per skaitymo patirtis (pagal „Kompetencijų aprašai“, 2021).

3 pav. Schema, atspindinti kompetencijų ugdymą, kai centre – skaitymo kultūros formavimas

Uždaviniai:

1. Išugdyti vaikų įprotį skaityti: skaitymas kaip laisvalaikio leidimo forma, kaip mokymosi proceso dalis, kaip informacijos paieškos būdas, kaip komunikavimas.
2. Ugdyti vaikų supratimą apie skirtingus informacijos šaltinius ir jų suteikiamas galimybes mokytis bei bendrauti ir bendradarbiauti per tekstus.
3. Stiprinti vaikų socializaciją ugdant savanorystės, dalyvavimo bendruomenėse, dalijimosi skaitymo radiniais, dalyvavimo susitikimuose su kviestiniais svečiais gebėjimus.
4. Ugdyti vertybines nuostatas gerbti ir tausoti knygas, puoselėti jautrumą įvairiai teksteinei kūrybai, pripažinti estetikos svarbą asmens gyvenimui.

Mokinių motyvavimas

Mokinius į skaitymo veiklas Staselė siekia įtraukti nuo pirmos jų pažinties savaitės ir tęsia šią veiklą dar ir tada, kai jie būna jau penktokai. Siekdama motyvuoti savo pirmokus įsitraukti į *Skaitytojų klubą*, Staselė imasi kelių priemonių (pagal Wingfield ir kt., 2007; Guay ir kt., 2010). Klasės patalpa įrengta taip, kad įkvėptų skaityti. Kabinetas erdvus, su dideliais, plačiais langais. Suolų klasėje nėra daug, nes klasės buvo pritaikytos didesniai kiekiui vaikų, dabar, deja, jų tiek nėra. Staselė laisvą erdvę išnaudoja smagiam skaitymui. Klasės gale yra sudėti keli nedideli sėdmaišiai – juos padovanojo buvusių mokinių laidų tėvai kaip atminimo dovaną. Šalia sėdmaišių – nedidelės knygų lentynos: knygas galima lengvai pasiekti ir sėdint. Centre stovi papildomas šviestuvai – kartais žiemą Staselė išjungia kitas šviesas, palikdama tik šią. Tokiais rytmečiais jie kartu su vaikais skaito. Kas netelpa ant sėdmaišių, gali patogiai įsitaisyti ant pagalvėlių, nedidelių kėdučių. Už spintos Staselė netgi turi pripučiamą čiužinį – vaikai ypač jį mėgsta. Skaityti įkvepia ir klasės sienos bei suolai. Ant kiekvieno suolo Staselė yra priklijavusi įvairių palinkėjimų, gražių minčių apie tai, kodėl verta skaityti. Inspiruojančias mintis ir malonybes Staselė užklįjavo ir ant kiekvieno vaiko kėdės atlošo nugarinės pusės, tad šį užrašą mato tik tas, kas sėdi už tos kėdės. Vaikai, dar nemokantys skaityti, ypač susidomi, kas gi gali būti čia parašyta. Ant suolų esantys palinkėjimai ir idėjos kviečia skaityti ir dalytis mintimis, ant kėdžių esantys užrašai kviečia skaityti kartu, rekomenduoti knygą. Išmokę perskaityti juos supančius užrašus, vaikai mielai keičiasi sėdėjimo vietomis, kad susipažintų su kitais įrašais. Kartais jie paprašo būti pasodinami ant vienos ar kitos kėdės, į vieną ar į kitą suolą – būna dienų, kai norisi būti su tai akimirksniu įrašu.

Staselė skyrė dėmesio ir sienų dekoravimui: ant jų kabo nuotraukos iš renginių su buvusiais mokiniais: išvykos, susitikimai, apsilankymai bibliotekose. Dabartiniai mokiniai, apžiūrinėdami nuotraukas, nuolat klausia, kada jie važiuos, o suplanavus noriai dalyvauja tikėdamiesi, kad

ir jų fotografijos papuoš klasės sienas. Be šių vaikus menančių įamžinimų, Staselė yra pasikabinusi ir kelias savo mėgstamų rašytojų nuotraukas. Būtinai – tarp vaikų nuotraukų, kad rašytojai ar poetai atrodytų kaip didžiausi tų vaikų draugai, kokie jie iš tiesų ir yra (buvo). Vaikai klausinėja: gal čia tų vaikų mamos ar tėčiai, gal seneliai. Tai sudaro progą Staselei plačiau apie juos papasakoti (pagal Day ir kt., 2007).

Na, bet pagrindinis vaikų motyvatorius – tai spinta. Kai Staselė pristato klasę naujai atėjusiems pirmokėliams, ji šią spintą visada pristato kaip Didžiojo turto saugyklą. Niekada jos neatidaro pirmą dieną – pažada vaikams tai padaryti, kai jie visi išmoks parašyti savo vardą. Žinoma, tai užtrunka. Bet Staselė palaiko intrigą, retkarčiais išimdama iš spintos kokių nors vaišių, knygą, kurią garsiai skaito vaikams, ar kitų džiaugsmų. Atidarydama spintą, ji visais būdais siekia užstoti tai, kas viduje: vaikai būna suintriguoti, tačiau pažiūrėti, kas ten yra, neturi galimybės – spinta būna užrakinta.

Kai vaikai, padedami vieni kitų ar tėvų, išmoksta užrašyti savo vardą, vyksta spintos paslapties atvėrimo iškilmės. Staselė skambant muzikai atidaro spintą, kurioje sudėti įvairūs metodiniai rinkiniai, ugdymui skirtas inventorių ir vertingiausias Staselės lobis – Didžioji knyga. Ją Staselė pasigamina prieš daugybę metų, savo profesinės karjeros pradžioje. Pirmoji jos laida turėjo nuostabų albumą – vaikai jame klijavo nuotraukas, įrašydavo savo mintis. Kita laida taip pat kūrė albumą. Tačiau jau trečiai laidai Staselė padarė knygą – įrišo kelis šimtus didesnės formos lapų, užsakė tvirtą, odinį išraiškingą jos viršelį, ant kurio paprašė meistrų užrašyti mokyklos pavadinimą ir knygos paskirtį – „Skaitytojų klubo užrašai“. Knyga tikrai įspūdinga, vaikai paprastai nebūna tokios matę. Dar nebuvo pirmokų, kuriems knyga nepadarytų įspūdžio. Pristatydama knygą vaikams, Staselė ją laiko abiem rankomis, nes ji sunki. Mokytoja paaiškina, kad į šią knygą įsirašo visi jos mokiniai. Kiekvienam laidos mokiniui knygoje paskiriamas vienas puslapis. Jame jis įrašo savo vardą bei metus, kuriais pradėjo lankyti pirmą klasę. Įrašytas į knygą žmogus visam gyvenimui tampa *Skaitytojų klubo* nariu. Staselė vaikams paaiškina, kad tie, kurie yra įrašyti knygoje, niekada nebus pamiršti, nes jie tampa didelės genties – skaitytojų genties – nariais (pagal Craft ir kt., 2005).

Pristačius knygą, prasideda vardų įsirašymo ceremonija. Kai kurie vaikai yra drąsūs, pasitikintys, jie įsirašo savarankiškai. Kai kuriems Staselė padeda. Kartais šis užsiėmimas trunka ilgiau, nei vaikai turi kantrybės laukti, tad Staselė daro pertraukas, paskaitydama buvusių savo mokinių mintis iš Didžiosios knygos. Įstojus į *Skaitytojų klubą* Staselė visada organizuoja vaišes: visi susėda ratu ir Staselė pasakoja knygos istorijas, pristato veiklas, kuriomis užsiima *Skaitytojų klubo* mokiniai. Staselė paaiškina, kad dabar kiekvienas, kai norės ką nors pasakyti apie knygas, skaitymą, rašytojus, poetus, galės kreiptis į ją su prašymu įrašyti savo mintis į Knygą. Knyga – gyva, gyvenanti, tad kiekvienas vaikas jam skirtame puslapyje gali dalytis mintimis, kai jaučiasi esantis jų pilnas. Be abejo, kiekvienas įrašas – tai ritualas. Mokiniai iš anksto susitaria su mokytoja apie būsimą iškilnę. Prieš sėsdami rašyti į knygą, jie turi nusiplauti ir labai

sausai nusišluostyti rankas. Įrašai visada daromi prie mokytojos stalo – tai labai iškilminga vieta. Vaikas sėdasi į mokytojos kėdę, ant kurios daugeliui vaikų Staselė padeda paaukštinti. Ant jos stalo yra specialus laikiklis, palaikantis knygą kampu, kad mokiniui būtų patogiau pasiekti viršutinę knygos dalį. Kiti mokiniai, matydami bendraklasį mokytojos vietoje, dažnai ir patys užsigeidžia ką nors įrašyti. Tai suteikia Staselei progą juos mokyti nuoseklumo ir kantrybės – per dieną į knygą leidžiama rašyti tik dviem mokiniams, kurie yra iš anksto susitarę. Jei vaikas pamiršta apie savo susitarimą – Staselė jam primena, paskelbdama klasei, kad šiandien esanti ypatinga diena, nes jų klubo bičiulis yra suplanavęs daryti įrašą Didžiojoje knygoje (pagal Sef-ton-Green ir kt., 2011, Wilson ir kt., 2009).

Skaitytojų klubo veikla

Žinoma, pradinis motyvacijos etapas gali išblėsti, jei nebus nuolat palaikomas. Tad Staselė turi susidariusi detalų *Skaitytojų klubo* veiklos planą, kuriame yra numaćiusi skaitymo įgūdžių auginimą ir plėtrą, skaitymo įtraukimą į visų dalykų mokymą, pamokų be sienų veiklas, išvykas, vaikų socializaciją, bendradarbiavimo veiklas su kitais mokytojais, bibliotekomis. Tam tikrų veiklų, atliekamų reguliariai, Staselė netraukia į planą, nes vadina juos **Skaitytojo ugdymo principais**.

1. **Skaitymas ir skaitymo šaltiniai – pagrindinė mokymo(si) ašis.** Ant mokytojos stalo visada guli knyga. Kai mokiniams skiriama skaitymo užduotis, mokytoja taip pat atsiverčia savo knygą. Labai dažnai pacituoja mokiniams, ką įdomaus paskaitė. Kartais paklausia, kaip jie paaiškintų jos perskaitytą vietą. Savo pavyzdžiu atskleidžia knygos svarbą emociniam ugdymui – jei nutinka nemaloni situacija, ji vaikams paaiškina, kad per pertrauką ji norėtų nusiraminti, pagerinti nuotaiką, susikaupti paskaitydama šiek tiek savo knygos. Kartais pacituoja minčių, padedančių pasijusti geriau ar atsakyti į iškilusį klausimą. Paaiškina, kad pavargusi po pamokų taip pat paskaito. Visada pasidžiaugia, kai nusiperka ar iš bibliotekos pasiima knygą, dažnai ją atsineša į klasę ir paaiškina vaikams, kuo ji jai svarbi.
2. **Kiekvienai kompetencijai ugdyti įmanoma rasti kūrinį:** apie sveiką gyvenseną, higieną, santykius su aplinkiniais, pareigų ir atsakomybių svarbą ir panašiai. Kiekvienas kūrinėlis, nagrinėjamas ar skaitomas mokykloje ar rekomenduojamas namų skaitymui, ugdo tam tikras nuostatas, suteikia tam tikrų žinių, pavyzdžių, susijusių su kasdieniu gyvenimu.
3. **Kai tik pasitaiko galimybė, bet kokioje pamokoje užduočiai formuluoti panaudojami skaitiniai, eilėraščiai, dainuojamosios poezijos posmeliai** (t. y. paleidžiant įrašą). Pavyzdžiui, *Du gaideliai* tinka mokyti skaičiuoti, *Grybų karo* ištrauka – gamtos pamokai ir panašiai.

4. **Skaitymo kaip kultūrinio veiksmo vertė auga, kai jis yra reflektuojamas, apie jį kalbama.** Siekiama ne tik išmokyti vaikus skaityti, bet ir reflektuoti skaitymo patirtis, pasitelkti skaitymo metu įgytas žinias, nuostatas įvairiose kasdienėse situacijose.
5. **Vaikus galima vertinti ne tik saulutėmis, šypsenėlėmis ar gražiu žodžiu, bet ir literatūrinėmis dovanomis** – atvirute su eilėraščiu, laiškeliu su gražiu palinkėjimu ar citata, pagaliau galima nusiųsti dainele. Tokios dovanos rekomenduojamos ir tėveliams – dovanoti vaikams knygas.
6. **Knygoms rodoma pagarba: prieš sėdant prie knygų, vaikų paprašoma nusiplauti ir švariai nusišluostyti rankas.** Nuolat patariama, kaip geriau prižiūrėti vadovėlius, juos tausoti. Mokytojos knyga visada aplenkta specialiu aplanku (pagal Marzano ir kt, 2005; Kohn, 2006).

Skaitytojų klubo veiklos planas, numatantis konkrečias veiklas

Vartojamos sąvokos

Skaitymo valanda. Kartą per savaitę skiriama valanda, kurios metu mokytojas vienas arba pasikeisdamas su mokiniais skaito tekstą. Tekstas parenkamas pagal tos savaitės ugdymo plano turinį ir suplanuotą literatūros žanrą (pavyzdžiui, pasakos, poezija, mokslo populiarinimo tekstai ir panašiai).

Skaitytojų klubas. Kartą per savaitę skiriama valanda *Skaitytojų klubo* veiklai: mokiniai dalijasi mintimis apie tai, ką dabar skaito; kokiose klubo veiklose dalyvavo; kokią knygą norėtų paskaityti. Mokytoja pristato ir savo skaitomas knygas, pasidalija savo skaitymo radiniais. *Skaitytojų klubui* priklauso ir buvę Staselės mokiniai.

Susitikimai. Susitikimai su kitų klasių mokiniais pokalbiams apie skaitymą, knygas, skaitovų konkursus.

Svečias. Veikla, kai mokiniai susitinka su kviestiniu svečiu: tai gali būti kitas mokyklos mokytojas, buvęs Staselės mokinys, svečias iš miestelio, rašytojai, poetai, aktoriai, žurnalistai, knygų leidėjai, dirbantys leidyklose asmenys.

Skaitovų išvyka. Pamoka, kuri vyksta kitose nei įprasta klasė patalpose. Išvyka gali būti trumpa, apimanti tik dalį dienos, arba ilgesnė, apimanti visą dieną. Bent kartą per metus vykstama toliau – į artimiausią miestą, kuriame yra didesnė biblioteka, universitetas.

Savanorystė. Mokinių neatlygintina veikla, kai vaikai savanoriškai imasi pagalbos, bendradarbiauja su organizacijomis, atlieka jų darbuotojų prašomus darbus.

Pavyzdys: I klasės detalus planas (panašiai sudaromi ir kitų klasių planai) (pagal „Kompetencijų aprašai“, 2021; Wallace ir kt., 2005, Sefton-Green ir kt., 2011).

3 lentelė. I klasės skaitymui skirtų veiklų planas

Kompetencija	I pusmetis	Data
Pažinimo	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Gimtosios kalbos pamokos. Mokymasis skaityti. Pažintis su tekstais: kas yra pasaka? Eilėraštis? Grožinė literatūra? ◦ Kitų dalykų pamokos: susipažįstama su informacijos užrašymo įvairove – skaičiai, natos ir kiti ženklai. 	
Kūrybiškumo	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Dailės, technologijų pamokos. Savo knygos viršelio kūrimas: pavadinimas ir iliustravimas, maketavimas. ◦ Mokomasi kurti istorijas. 	
Skaitmeninė	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Pasaulio pažinimo pamoka. Naudojant IT pristatoma knygos formų įvairovė – didžiausios ir mažiausios pasaulio knygos, rečiausios, vertingiausios knygos. ◦ Mokiniai mokosi pagal autoriaus pavardę paieškos sistemoje rasti, kokias knygas jis yra parašęs. 	
Kultūrinė	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Perskaito bent vieną knygą (gali būti ir paveikslėlių knyga). ◦ Atpažįsta eilėraščių; paaiškina, kas yra pasakos ir kokia jų reikšmė. ◦ Žino bent vieno vaikams kūrusio autoriaus pavardę. ◦ Dalyvauja klasės skaitovų konkurse. ◦ Ruošia Kalėdinės giesmės vakarą – pasirodymą tėvams. 	
Komunikavimo	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Skaitytojų klubas. Mokomasi dalytis mintimis apie perskaitytas knygas: pristatomas autorius, pavadinimas, leidykla ir pagrindinis dalykas, dėl kurio patiko knyga. ◦ Susitikimas su buvusiais mokytojos mokiniais, dabartiniiais penktokais (penktokų programa, suderinta su penktokų lietuvių kalbos mokytoja). 	
Pilietiškumo	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Klasėje kuriamos skaitymo taisyklės: tariamasi, koks laikas geriausiai tinka skaitymo valandai, kokios tvarkos ketinama laikytis. ◦ Vizitas mokyklos bibliotekoje: mokiniai susipažįsta su čia saugomomis knygomis, bibliotekos taisyklėmis, darbo laiku, vaikams išduodami skaitytojų pažymėjimai. ◦ Savanorystė klasėje tvarkant knygas, vadovėlius. 	
SESG	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Mokomasi atidaus klausymosi kitam skaitant garsiai. Kuriamos taisyklės, kaip elgtis, jei kitam skaitant, reikia išeiti, bet nesinori prarasti dalies skaitomos istorijos. ◦ Vaikai išmoksta bent po vieną eilėraščių, ugdantį higienos, sveikos gyvensenos įpročius. 	

Kompetencija	II pusmetis	Data
Pažinimo	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Gimtosios kalbos pamokos. Mokymasis skaityti. Pažintis su tekstais: kas yra legendos? Pažintinė literatūra? ◦ Tęsiama pažintis su kitų formų „raštu“. ◦ Svečias: pažintis su vaikų poetu. Vaikų užduotis – paruošti padėkos atvirutes su vienu posmeliu iš svečio kurtos poezijos. 	
Kūrybiškumo	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Dailės, technologijų pamokos. Knygos skirtuko kūrimas: dizainas, gamyba. Skirtukų konkursas. ◦ Mokomasi kurti istorijas grupėse, grupiniai žaidimai. 	
Skaitmeninė	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Pasaulio pažinimo pamoka. Naudojant IT pristatoma šiuolaikinės knygos istorija – nuo įrašų akmenyje iki skaitmeninių knygų. ◦ Mokiniai mokosi pagal knygos pavadinimą surasti, kas jos autorius. 	
Kultūrinė	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Reguliariai skaito ir reflektuoja su bendraklasiais. ◦ Muzikos pamokoje susipažįsta su dainuojamąja poezija. ◦ Išmoksta vieną legendą ar padavimą. ◦ Dalyvauja Paskutinio skambučio šventėje – pristato parengtą programą skaitymo, knygų tema ar pagal visų skaitytos knygos siužetą. 	
Komunikavimo	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Skaitytojų klubas. Mokomasi pasidalyti mintimis apie knygas: pristatomas autorius, pavadinimas, leidykla, leidimo metai ir trumpas siužetas, paliekant intrigą apie pabaigą. ◦ Rašytinio asmeninio sveikinimo rengimas ir įteikimas mokiniams, tais metais baigiantiems mokyklą. 	
Pilietiškumo	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Savanorystė mokyklos bibliotekoje: pagalba tvarkant vadovėlius – trinant juose kitų mokinių padarytus įrašus, klijuojant ir panašiai; padedant sudėlioti į lentynas gražinamas knygas. ◦ Knygų apsikeitimo diena: kiekvienas atsineša į mokyklą knygą ar žurnalą ir mainosi su kitu vaiku knygomis. Pageidaujantys gali po savaitės atsimainyti atgal. 	
SESG	<ul style="list-style-type: none"> ◦ Kuriamos, koreguojamos taisyklės, kaip elgtis kitam skaitant, deklamuojant. ◦ Mokosi tartis dėl pertraukų skaitymo valandomis. ◦ Mokosi skaitytojų mankštos pratimų – fizinio aktyvumo, kompensuojančio sėdėjimo pasyvumą, akių mankštos. 	

Tokį veiklos planą mokytoja Staselė sudaro kiekvieniems mokslo metams. Labai svarbi dinamika. Tarkime, II klasėje mokiniai jau keliauja toliau – į miestelio (rajono) biblioteką, joje registruojasi, įgyja skaitytojo pažymėjimus. Organizuojama savanorystės diena šioje bibliotekoje. Norintys gali savanoriauti nuolat. III klasėje lankomasi miestelio klebonijoje, kur kunigas vaikams parodo Bažnytines knygas, tikinčiųjų įvykių registrą, padeda vaikams rasti duomenis

apie jų šeimos narius. III klasėje pavasarį Staselė organizuoja ekskursiją į Vilnių, į M. Mažvydo ar Mokslų akademijos biblioteką, Retų leidinių skyrių. Ten esantys edukatoriai organizuoja įdomias ekskursijas. IV klasėje pirmą pusmetį vykstama į universitetą. Išvykos metu vaikai susipažįsta ne tik su universitetu, bet ir su jo biblioteka. Pavasariop ketvirtokai visada vyksta į Knygų mugę Vilniuje. Tai svarbiausias renginys, kuriame pilna įvairiausių edukacinių veiklų: Staselė būtinai jose paragina dalyvauti ir vaikus.

Knygų žanrų ir formų įvairovė taip pat pristatoma dinamiškai. II klasėje supažindinama su įvairia grožine literatūra. III klasėje pristatoma mokslo populiarinimo literatūra, įvairios vaikų enciklopedijos, žinynai. IV klasėje pristatomos elektroninės skaityklės, kalbama apie knygų, dokumentų skaitmeninimą. Mokiniai registruojasi elektroninių knygų bibliotekose.

Kiekvienais metais mokytoja organizuoja svečių vizitus. Mokiniai dinamiškai plečia savo komunikavimo kompetenciją. Pirmokai rašo padėkos atvirutes. Antrokai mokosi užduoti bent po vieną klausimą. Trečiokai mokosi sutikti svečią, palydėti jį į salę, pasiteirauti apie kelionę. Ketvirtokai užduoda daugiau klausimų; paprašo paaiškinti, kelia diskusinius klausimus.

Labai svarbus akcentas – perskaitytų knygų, susitikimų su svečiais, vizitų reflektavimas. Staselė laikosi nuostatos, kad kultūra turi būti įgyjama ne tik kaip vartojimo produktas, bet ir kaip dalijimosi, komunikavimo priemonė. Tad vaikai nuosekliai mokomi aptarti perskaitytas knygas, analizuoti veikėjų charakterius, poelgius, sprendimus, išskirti vertybes. Kartu mokomi atliepti kito asmens išsakomą refleksiją – užduoti klausimus, pasitikslinti, paprašyti paaiškinti plačiau. Pirmokams dar leidžiama reflektuoti vartojimo sąvokomis – patiko, nepatiko, įdomu ar ne ir panašiai. Jau nuo antros klasės skatinama reflektuoti kultūros įvykį per emociją, patyrimo praplėtimą – Staselė parengia korteles, prasidedančias pageidaujama žodžiais: „Sujaudino“, „Privertė susimąstyti“, „Man tai buvo negirdėtas dalykas, nauja“, „Kūrinyje vaizdingai aprašoma“, „Svečias įkvėpė“ ir panašiai. Mokiniai iš tokių kortelių mokosi formuluoti sakinius, kuriais reiškiamos emocijas, mintis. Ketvirtokai rašo į *Skaitytojų klubo* puslapį socialiniuose tinkluose trumpas recenzijas, rekomendacijas, ką ir kodėl verta skaityti. Taip jie mokosi dalytis kultūros įvykio patirtimi su aplinkiniais, ugdomi pilietiškumo kompetenciją.

Staselei labai svarbus bendradarbiavimas su kolegomis ir tėvais: kartu su jais organizuoja pradinukų skaitovų konkursus, bendras skaitymo valandas, kviečia visus pradinukus ir penktokus susitikti su svečiu. Penktokai dažnai kviečiami prisijungti prie skaitymo valandų, ateiti pas Staselę į svečius, ypač vaikai iš žemo SEK. Tėvai renginiuose dalyvauja kaip žiūrovai, pagalbininkai. Kai kurie tėvai pabūna skaitovais, renginio vedėjais. Tėvai, kurie nedalyvauja, neprisijungia prie Staselės veiklos, taip pat sulaukia jos dėmesio – ji sveikina kiekvieną šeimą Knygnešio dienos proga ir visada nusiunčia trumpą ataskaitą, kurioje papasakoja, kokią skaitymo pažangą vaikas daro: ką jau yra perskaitęs, kokiose veiklose dalyvavo bei visada padėkoja už galimybę

dalytis savo patirtimi su jų šeima (pagal J. Maxwell, 2016, D. Maister ir kt., 2012, P. Lencioni, 2019, G. Chapman ir kt. 2020).

Vaikai, kurių namuose nėra nė vienos knygos, sulaukia daugiausiai Staselės dėmesio: ji siūlo po pamokų paskaityti kartu, dovanoja buvusių mokinių paaukotas knygas. Su SUP vaikais Staselė turi papildomus užsiėmimus: jie kartu skaito, ypač knygeles, kuriose daug vaizdų, kartu įrašo savo mintis į Didžiąją knygą (pagal Kompetencijų aprašai, 2021; Jeffrey ir kt., 2009, Eastwood ir kt., 2009, Keith Sawyer ir kt., 2011, Pritchard, 2008).

Pasidalijusi savo patirtimi, Staselė turi keletą klausimų mums:

1. Ar galima *Skaitytojų klubą* pavadinti į kompetencijų ugdymą nukreiptu mokymu?
2. Kurie *Skaitytojų klubo* elementai užtikrina paties mokytojo bendrakultūrinės ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetencijos realizavimą kasdienėje veikloje?
3. Kaip *Skaitytojų klubo* sistemą galėtumėte pritaikyti kito įgūdžio visapusiame plėtojimui, pavyzdžiui, muzikiniam lavinimui, rankdarbiams, piešimui, sveikai gyvensenai?
4. Kaip *Skaitytojų klubo* (ar panašią) sistemą galima pritaikyti pagrindinės mokyklos klasėse?
5. Kokiomis veiklomis, idėjomis galite praplėsti *Skaitytojų klubo* (ar panašią) sistemą?

Remdamiesi Staselės patirtimi ir klausimais, apmąstykite savo profesinę praktiką

- Kurias šiuolaikinio švietimo problemas, iššūkius, poreikius galėtų padėti išspręsti Skaitytojų klubo (ar jo adaptacijos pagal konkretaus dėstomo dalyko ar mokyklos konteksto) sistemos įdiegimas Jūsų praktikoje?
- Kaip taikydami Staselės siūlomą ar pagal Jūsų poreikius adaptuotą Skaitytojų klubo modelį praplėstumėte ugdymą apie pasaulio įvairovę, problematiką; aktualizuotumėte ugdymo turinį bei praplėstumėte mokinių veiklas?
- Kaip Jūs savo kasdieniame darbe galėtumėte pritaikyti Staselės idėjas – nebūtinai visas, bent atskirą fragmentą?
- Kurie Jūsų kolegos galėtų tapti Jūsų sąjungininkais ir pagalbininkais organizuojant panašią mokymo sistemą?
- Pasinaudodami „Kompetencijų aprašu“ (nuoroda – Naudotos literatūros sąrašė) įvertinkite, kaip ugdoma kiekviena iš mokinių kompetencijų nuosekliai įgyvendinant Staselės pasiūlytą modelį.

II DALIS. ŠIUOLAIKINĖ LIETUVOS VISUOMENĖ, VALSTYBĖ IR KULTŪRA

DALIES TURINYS:

I skyrius (įvadinis). Šiuolaikinės Lietuvos visuomenės ir kultūros raidos bruožai

II skyrius. Šiuolaikinė Lietuvos valstybė, jos teisinė ir politinė sąranga. Pilietiškumas

III skyrius. Mokytojo profesinė ūgtis: taikymas, įsivertinimas, augimas

Dalijamės patirtimi. Mokytojų sambūrio „Pažink Lietuvą“ veikla ir jų klausimai mums

Pasaulio Lietuvių chartos ištrauka (chartija), priimta 1948 m. kuriant Pasaulio lietuvių bendruomenę. Iniciatorius – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (visas dokumento tekstas internete <https://plb.lt/wp-content/uploads/2020/01/Lietuviu-chartija-1.pdf>).

<...> Lietuvių Tautos amžinųjų siekimų vardan skelbiama ši Lietuvių Charta.

1. Tauta yra prigimtoji žmonių bendruomenė. Niekas negali būti prievartaujamas savo ryšį su tautine bendrija nutraukti. Pasaulyje pasklidę lietuviai sudaro vieningą Pasaulio Lietuvių Bendruomenę.

2. Žmogus turi prigimtąją teisę laisvai išpažinti ir ugdyti savo tautybę. Lietuvis lieka lietuviu visur ir visada. <...>

3. Kalba yra stipriausias tautinės bendruomenės ryšys. Lietuvių kalba lietuviui yra tautinė garbė.

4. Šeima yra tautos gyvybė. Lietuvis kuria lietuvišką šeimą.

5. Tautinė kultūra yra kelias į tarptautinį pripažinimą ir bendravimą. Apreikšdama tautos genijų, tautinė kultūra įneša savaimingą indėlį į visuotinius žmonių giminės laimėjimus. <...>

6. Valstybė yra aukščiausioji tautinės bendruomenės organizacija. <...> Darbu, mokslu, turtu ir pasiaukojimu lietuvis kovoja, kad apgintų ir išlaikytų nepriklausomą Lietuvos valstybę.

7. Mokykla yra tautinės dvasios židinytis. Kiekvieno lietuvių kilniausioji pareiga būti lietuvių mokyklos rėmėju.

10. Tautos istorija yra geriausia tautos mokytoja. Lietuvis brangina savo tautos praeitį ir tautinius papročius. <...>

11. Tautinis solidarumas yra aukščiausia tautinė dorybė. Lietuvis ugdo tautinį solidarumą. Visi lietuviai yra lygūs tos pačios tautos vaikai, tarp savęs broliai. <...>

12. Lietuvių tautinės spalvos: geltona – žalia – raudona. Lietuvių tautinė šventė – Vasario 16-ji. Lietuvių šūkis: „Lietuviais esame mes gimę, lietuviais turime ir būt!“

13. Lietuvis yra lojalus savo gyvenamajam kraštui. Lietuvių santykius su nelietuviu nustato artimo meilė ir pagarba kiekvieno žmogaus laisvei, garbei, gyvybei, sveikatai ir turtui. <...>

➤ **NUORODA Į METODINĮ FILMĄ. REKOMENDACIJOS ATSKIROS DALIES PERŽIŪRAI**

Įvadinėje atlankoje į I šio leidinio dalį pristatėme metodinį filmą „Mokytojas įvairovės visuomenėje“, rekomenduodami jį peržiūrėti visą, fiksuojant kilusias mintis ir idėjas. Prieš pradėdami nagrinėti II leidinio dalį, peržiūrėkite savo užrašus, pastabas, kurias sukėlė pirminė filmo peržiūra. Paanalizuokite, kaip Jūsų pirmines įžvalgas paveikė, praplėtė leidinio I dalies turinys (jei praplėtė): įvertinkite, kokį intelektualinį judesį sužadino šios dvi tarpusavyje sąveikaujančios metodinės priemonės.

Remdamiesi savo apmąstymais, pastebėjimais, prieš leisdami nagrinėti II dalies, peržiūrėkite II metodinio filmo dalį. Primename, kad šioje filmo atkarpoje privačios Vilniaus Saulės gimnazijos istorijos ir pilietinio ugdymo mokytojas Haroldas Maselis dalijasi savo patirtimi, profesinėmis įžvalgomis, atskleidžia keletą pamokinės veiklos siužetų.

Rekomenduojame peržiūrint šią dalį fiksuoti, kaip mokytojo pamokoje pasitelkiama jo paties bendrakultūrinė ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetencija: kaip jis sąveikauja su mokiniais, kokias pasitelkia ugdymo priemones ir įrankius, metodus; kokias naudoja vertinimo formas. Nepalikite nuošaly ir ugdymo turinio stebėjimo – nes kiekvienas mūsų esame ne tik pedagogai, bet ir intelektualai, besidalijantys savo žiniomis su kitais.

Na, o kad būtumėte labiau motyvuoti dar kartą peržiūrėti siužetą, dalijamės viena JAV rašytojo Napoleono Hill idėja.

Kur Jūs būsite po 10 metų, jei eisite tuo keliu, kuriuo dabar einate?

Daugelis žmonių nesuvokia, kad didelė sėkmė yra mažų sėkmių, dažnai pasiekiamų per labai ilgą laiką, rezultatas. Tikrieji sėkmės žmonės turi perspektyvinį mąstymą. Jie žino, jog privalo remtis kiekvienu laimėjimu ir vis mokytis naujų, geresnių veikimo būdų. Nuolatinis savo pažangos tikrinimas – tai esminis veiksnys siekiant savojo tikslo. Tikslas nebus šis tas daugiau už pageidavimą, jei nebus jo įgyvendinimo grafiko <...>. Aplinkybėms pasikeitus, peržiūrėkite savo tikslus, dar kartą patikrinkite juos įgyvendinę ir užsibrėžkite naujus ir didesnius siekius, jei jaučiatės jiems pribrendę. Ir skirkite laiko įsitikinti, jog einate teisinga – jums teisinga – kryptimi (Hill, 2011, p. 69).

I SKYRIUS (ĮVADINIS). ŠIUOLAIKINĖS LIETUVOS VISUOMENĖS IR KULTŪROS RAIDOS BRUOŽAI

Šiame skyriuje ieškosime atsakymų į klausimus:

- Kokiais kriterijais vadovaudamiesi galime apibūdinti Lietuvos visuomenę?
- Kaip plėtojasi Lietuvos kultūrinis gyvenimas?
- Kokiomis linkmėmis vystoma neatsiejama kultūros dalis – švietimas?

Vertindami šiuolaikinį pasaulį iš globalizacijos perspektyvos pasaulio gyventojus matome kaip daugiau bendrų nei atskirų bruožų turinčią visumą. Visoje planetoje vartojame tuos pačius maisto, gamybos, pramogų produktus, atpažįstame populiariausius prekės ženklus, panašiai surėdome savo kasdienį ir profesinį gyvenimą. Vis dėlto tvirtinti, kad jau tapome globalia visuomene, neturime pakankamai argumentų. **Nacionaliniais** kriterijais vadovaujantis, pasaulyje vyksta sporto, meno, švietimo renginiai, konkursai, apibrėžiama istorinio, kultūrinio paveldo vertė, plėtojamas įvairiapusis bendradarbiavimas. Sąvokos **nacija**, nacionalinis lietuvių kalboje dažnai tapatinamos su žodžiais **tauta**, **tautinis**, kas sukelia tam tikros painiavos. Siekdami jos išvengti, pateikiame šių sąvokų apibrėžtis.

Nacija (*angl. nation*) – suvereni **pilietinė arba politinė bendruomenė**, kitaip – modernioji tauta. Ją sudaranti žmonių bendrija yra susitelkusi istorinės praeities, kultūrinio paveldo, bendros kilmės mito, materialiosios ir dvasinės kultūros, teritorijos, dažniausiai, ir kalbos bendrumo pagrindu. **Nacionalinis** (*angl. national*) – būdvardis, kuriuo apibrėžiamos tokios savybės, bruožai:

- Akivaizdžios sąsajos su visuomeniniu politiniu nacijos gyvenimu, kultūra, interesais.
- Priklausantis kuriai nors nacijai.
- Turintis valstybinę reikšmę; valstybinis, pavyzdžiui, nacionalinis parkas, muziejus, konkursas.

Tauta – žmonių **etninė kultūrinė bendrija**, kurios narius dažniausiai sieja bendra kalba, vertybės ir normos, istorinė praeitis, ekonominis gyvenimas, gyvenamoji teritorija.

Tautinis – būdvardis, kuriuo apibrėžiamos žmonių grupės savybės, paprastai:

- Kildinamos iš genčių kultūrinių, istorinių bruožų – tauta laikoma genties raidos tęsiniu.
- Glaudžiai siejasi su kultūrinėmis žmonių grupės savybėmis, ypač kalba, papročiais, materialinėmis ir dvasinėmis tradicijomis, paveldu (*pagal Visuotinė lietuvių enciklopedija*).

Lietuvių kalboje žodžiai *nacija* ir *tauta* dažnai laikomi sinonimais, vartojami lygiaverčiai. Tačiau tai ne visiškai atitinka jų prasmes, kurias šiems žodžiams suteikia mokslininkai, nagrinėjantys jais įvardijamus fenomenus. Šiame leidinyje, skirtame bendrakultūrinei ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetencijai ugdyti, šias sąvokas aiškiai atskirsime. Tauta, tautiniu vadinsime tai, kas labiau siejasi su etniškumu, istoriniu, gentiniu palikimu ar gentinės kultūros tęsiniu. Nacija, nacionaliniu vadinsime tai, kas siejasi su politine, pilietine lietuvių bendrija, sudaryta iš įvairių tautinių Lietuvoje gyvenančių bendruomenių (pavyzdžiui, latvių, žydų, karaimų ir panašiai). Nacijai priskiriame ir tautiečius, gyvenančius užsienyje, bet išlaikiusius sąsajas su Lietuvos valstybe, turinčius jos pilietybę.

Apibūdindami visuomenę įvairių sričių mokslininkai pasitelkia skirtingus kriterijus. Sociologai, socialinės politikos tyrėjai, ekonomistai pagrindiniu visuomenę į atskiras grupes klasifikuojančiu kriterijumi pasirenka atskirus demografinių savybių (pavyzdžiui, lytis, amžiaus grupę), socialinio statuso (padėties, galios) kriterijus. Dažnai jis siejamas ir su ekonomine asmens padėtimi: kapitalistinėje visuomenėje žmogaus galimybės didele dalimi priklauso nuo jo disponuojamo kapitalo, reguliarių pajamų, vartojimo pajėgumų. Tokiais kriterijais suklasifikuotą visuomenę sudarančios grupės įvardijamos socialiniais, ekonominiais sluoksniais, klasėmis. Dažnai socialinė padėtis siejama su išsilavinimu, užimamomis pareigomis, darbine veikla. Socialiniai, ekonominiai kontekstai (SEK) – svarbus kriterijus ir švietimo politikoje bei praktikoje. Analizuojant atskirų mokinių pasiekimus aiškinamasi, kokia yra SEK įtaka mokinių pasiekimams. Šiais duomenimis remdamiesi politikai, savivaldybių administracijos, švietimo darbuotojai organizuoja paramą vaikams iš žemo SEK, siekdami užtikrinti lygias galimybes gauti tos pačios kokybės išsilavinimą kaip ir vaikams iš aukšto SEK.

Lietuvos visuomenė pagal socialinius, ekonominius kriterijus

Ekonominiu požiūriu socialinių grupių padėtis įvertinama pasitelkiant įvairius skaičiavimus – pajamų pasiskirstymą tarp gyventojų, perkamąją galią ir panašiai. Vienas iš populiariausių matavimo įrankių – vadinamas **Gini koeficientas** (*angl. Gini coefficient; the Gini index; the Gini ratio*).

Gini koeficientas (tariama – Džinio koeficientas) – šalies gyventojų pajamų nelygybės rodiklis. Rodo gyventojų pajamų idealiai lygaus ir realaus pasiskirstymo atotrūkį. Koeficiento dydis gali svyruoti nuo 0 (visiška lygybė) iki 1 (visiška nelygybė). Gini koeficientas būtų lygus 0, jeigu visų šalies gyventojų pajamos būtų visiškai vienodos ir būtų lygus 1, jeigu visas pajamas visuomenėje gautų tik vienas asmuo. Kuo Gini koeficiento reikšmė didesnė, tuo didesnė nelygybė (*pagal Visuotinę lietuvių enciklopediją*).

Vertindami atskiros visuomenės socialinių grupių ekonominę padėtį geriau suprantame palygindami ją su kaimyninių šalių ar kitais artumo kriterijais apibrėžiamų visuomenių padėtimi. Lietuvos gyventojų ekonominę padėtį įprastai vertiname bendrame Europos Sąjungos kontekste – ES šalys savo ekonomine, politine, socialine sąranga mums yra kur kas artimesnės nei mūsų kaimynės Rusija, Baltarusija. Vilniaus universiteto mokslininkų atlikti tyrimai (Čiegis ir kt., 2020) rodo, kad visose 28 ES šalyse grynoji pajamų nelygybė (atskaičius mokesčius ir atlikus valiutos perskaičiavimus) 1995–2008 m. akivaizdžiai mažėjo; paskui šis mažėjimas sustojo ir toliau mažai kito. Vis dėlto nelygybės požiūriu ES ryškiai skiriasi nuo daugumos kitų šalių. Pavyzdžiui, Lietuvos partnerėje JAV, migrantų iš mūsų šalies pamėgtoje šalyje, nelygybė nuo XX a. aštuntojo deš. sparčiai gilėja. Ši ekonomiškai galingiausia pasaulio valstybė turi aukščiausią nelygybę tarp visų pažangiausių šalių bei vieną žemiausių lygių galimybių lygį. Gini koeficientas, siejamas su JAV rinkos pajamų pasiskirstymu, 1979–2007 m. laikotarpiu dramatiškai išaugo nuo 0,48 iki 0,59. Minėtų Vilniaus universiteto mokslininkų nuomone, ES svarbiausią vaidmenį užtikrinant nelygybės mažėjimo tendenciją suvaidino socialinio perskirstymo sistemos.

Dėl jų nelygybė ES narėse yra švelnesnė nei kituose politiniuose dariniuose. Tačiau pagal ES nuostatus socialinė politika atskirų Sąjungos narių yra savarankiška, dėl to valstybės narės pagal gyventojų nelygybę yra skirtingos. Vienos ES narės savo politiką reguliuoja taip, kad nelygybė mažėtų, kitos nesiima efektyvių priemonių. Pateikiame lentelę, kurioje minėti mokslininkai suklasifikavo ES nares į keturias grupes. Mums, mokytojams, ši lentelė pravers kalbant ne tik apie mūsų valstybę ir jos socialinę, ekonominę politiką, bet ir apie mūsų piliečius ar tautiečius, gyvenančius kitose ES narėse, analizuojant migraciją (Čiegis ir kt., 2020, p. 226).

1 lentelė. ES 28 šalių skirstymas pagal vidutinius Gini koeficiento, BVP (bendrasis vidaus produktas), PGS (perkamosios galios standartas) vienam gyventojui 1995–2017 m. duomenis

Nr.	Šalys	Gini koeficientas (proc.)	Realusis BVP vienam gyventojui (eu., PGS)
I grupė. Žemesnis pajamų nelygybės lygis ir žemesnis šalies išsivystymo lygis			
1	Čekijos Respublika	25,1	18 826
2	Vengrija	26,9	14 304
3	Malta	27,8	19 357
4	Slovėnija	23,5	19 291
5	Slovakija	25,2	15 239
II grupė. Žemesnis pajamų nelygybės lygis ir aukštesnis šalies išsivystymo lygis			
6	Belgija	27,2	27 913
7	Danija	24,9	29 257
8	Vokietija	28,0	28 396
9	Prancūzija	28,8	25 496
10	Liuksemburgas	27,7	58 239
11	Nyderlandai	26,8	31 074
12	Austrija	26,5	29 839
13	Suomija	25,1	26 635
14	Švedija	24,7	29 157
III grupė. Aukštesnis pajamų nelygybės lygis ir žemesnis šalies išsivystymo lygis			
15	Bulgarija	33,4	9 161
16	Estija	33,5	14 200
17	Graikija	33,9	19 387
18	Kroatija	30,7	13 157
19	Latvija	35,8	11 943
20	Lietuva	34,8	13 317
21	Lenkija	31,2	13 222
23	Portugalija	35,7	18 604
23	Rumunija	33,8	1035
IV grupė. Aukštesnis pajamų nelygybės lygis ir aukštesnis šalies išsivystymo lygis			
24	Airija	31,0	33 013
25	Ispanija	33,3	22 165
26	Italija	31,8	25 074
27	Kipras	30,6	21 761
28	Jungtinė Karalystė	32,4	25 991

Kaip matome, mūsų valstybė priskiriama prie aukštos nelygybės šalių. Čia esame kartu su mūsų regiono valstybėmis, su kuriomis turime ir bendras istorines, kultūrinės, politines patirtis (ypač su Latvija ir Estija – bendras SSRS okupacijos sukeltų problemų „paveldas“). Nors Lietuvos BVP ir PGS tikrai nėra mažiausias, mes savo šalių grupėje esame treči pagal Gini koeficientą. Naujausi duomenys rodo, kad mūsų vyriausybės įgyvendinama socialinė ir ekonominė politika keičia esamą situaciją (Statistikos departamento informacija). 2020 m. perkamosios galios standartais (PGS) apskaičiuotas realus bendrasis vidaus produktas (BVP), tenkantis vienam Lietuvos gyventojui, sudarė 87 proc. Europos Sąjungos (ES) vidurkio. Rezultatai kaimyninėse šalyse: Latvijoje vienam gyventojui tenkantis BVP, išreikštas PGS, siekė 70 proc. ES vidurkio, Lenkijoje – 76 proc., Estijoje – 84 proc. Pagal Gini indeksą įvertintos namų ūkio pajamos taip pat rodo nelygybės mažėjimą (pagal Statistikos departamento pateiktą informaciją: prieiga internete <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize>).

2 lentelė. Lietuvos Gini koeficiento kaita namų ūkio pajamų požiūriu

Metai	Namų ūkių pajamų Gini koeficientas (proc.)
2018	36,9
2019	35,4
2020	35,1

2021 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai pavedė įgyvendinti pajamų nelygybės mažinimo plėtros programą. Pagal ją 2025 m. Lietuvos Gini koeficientas turėtų būti 33 procentai; 2030 m. – 31 procentas. Toks pokytis padidintų socialinį teisingumą šalyje, tačiau bendrame ES kontekste mes išliktumėme III kategorijos šalių grupėje (žr. 1 lentelę). Tad pagal esamos situacijos duomenis ir Lietuvos Vyriausybės planus akivaizdu, kad mokytojai mokyklose ir toliau turės ieškoti priemonių, kaip skirtingų SEK mokiniams užtikrinti vienodos kokybės ugdymą. Kartu manytina, kad gyventojų emigracijos problema išliks aktuali, grįžtančiųjų kiekis nebus toks didelis, kokio tikimės. Tai turės įtakos Lietuvos demografiniai situacijai.

Lietuvos visuomenė pagal demografinius kriterijus. Tapatybių klausimas

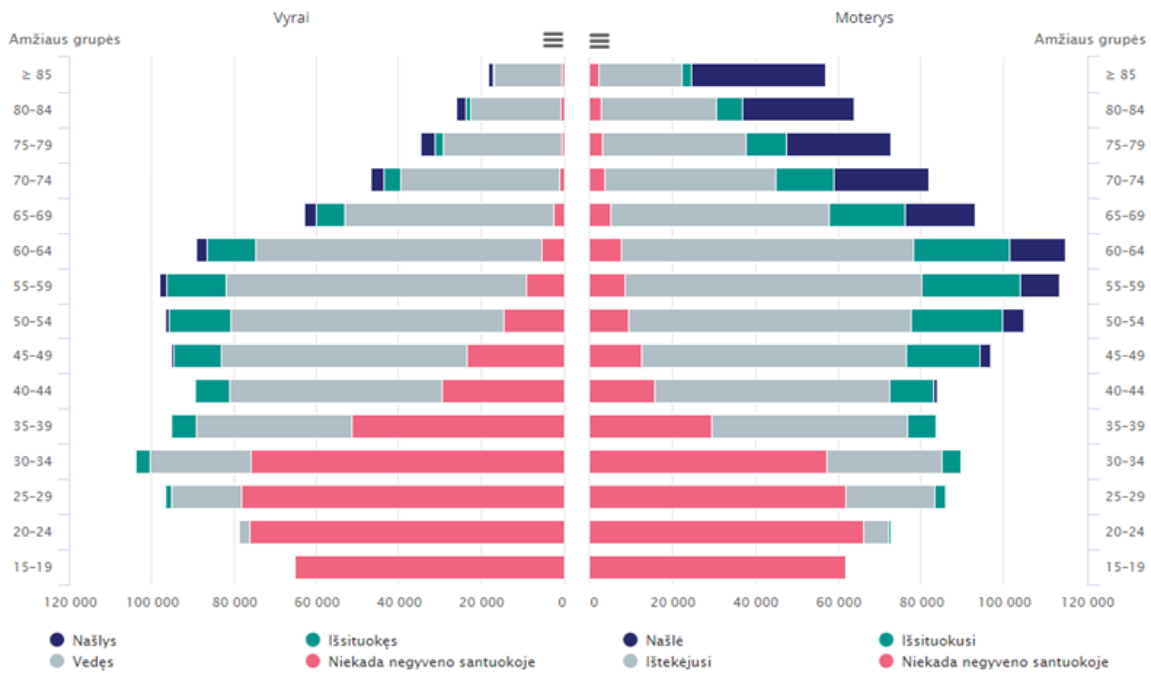
Demografiniu požiūriu Lietuvos visuomenė, kaip ir daugelis pasaulio, ypač ES šalių, yra sensanti visuomenė. 2022 m. sausio 31 d. Statistikos departamento duomenimis, 20 proc. Lietuvos gyventojų buvo vyresni nei 65 metų; iki 14 metų gyventojai sudaro beveik 15 proc. populiacijos. Vaikų Lietuvoje 1,3 karto mažiau nei pagyvenusių žmonių. 2022 m. pradžioje šimtui 15–64 metų amžiaus asmenų teko 31 pagyvenęs žmogus ir 23 vaikai (pagal Statistikos departamento

duomenis). 2019 m. Lietuvos demografai prognozavo, jog 2025 m. gyventojų skaičius mūsų šalyje sumažės iki 2,520 mln. (pesimistinė prognozė) arba 2,710 mln. (optimistinė prognozė). O reali statistika rodo, kad 2021 m. mūsų šalyje gyveno 2,795 mln. gyventojų. Manoma, kad pensinio amžiaus žmonių skaičiaus augimas tęsis iki 2042 m. Stebimas jaunimo, vaikų iki penkiolikos metų skaičiaus mažėjimas. Šiuo metu skaitlingiausia gyventojų grupė yra 53–57 m. amžiaus. 2022 m. kovo 31 d. duomenimis, Lietuvoje gyvena 309 asmenys vyresni nei 100 metų: 269 moterys ir 40 vyrų. Šimtamečiai – kiekvienos šalies svarbus rodiklis, atskleidžiantis šalies viešųjų, socialinių paslaugų, ypač sveikatos paslaugų, kokybę, prieinamumą, gyventojų įpročius, gyvenimo būdo kokybę. Deja, mes garbių senolių turime santykinai mažai, ypač mažai – vyrų. Statistikos departamento duomenimis, Lietuvos visuomenėje lyčių disbalansas įvairiais amžiaus tarpsniais yra labai nevienodas (Statistikos departamento medžiaga: prieiga internete <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventojai-2021/salies-gyventojai/gyventoju-skaičius-ir-sudėtis>).

1 pav. Lietuvos nuolatiniai gyventojai pagal lytį ir amžiaus grupes 2010 m. ir 2021 m.

Lyčių disproporcija turi įtakos ir šeiminei mūsų visuomenės sudėčiai: tam tikrose grupėse moterų dėl didesnio vyrų mirtingumo yra daugiau nei vyrų. Dalis moterų lieka nesukūrusios šeimos. Didelę įtaką šeimų statistiniams rodikliams turi ir augantis skyrybų skaičius (Statistikos departamento medžiaga: prieiga internete <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventojai-2021/salies-gyventojai/gyventoju-skaičius-ir-sudėtis>).

2 pav. Lietuvos nuolatiniai gyventojai pagal lytį, amžiaus grupes ir santuokinę padėtį 2021 m. pradžioje

Mokytojams ši demografinė informacija ypač aktuali: mes esame tie, kurie tiesiogiai dirbame su šeimomis. Vaikai, išgyvenantys tėvų skyrybas ar vieno iš tėvų, kartais ir abiejų tėvų netektį, yra ypač pažeidžiami, todėl reikia specialios pedagoginės prieigos. Statistika rodo, kad tokių vaikų mūsų klasėse nuolat daugėja ir tai viena iš priežasčių, kodėl ilgesnę darbo mokyklose praktiką turintys mokytojai nurodo, kad jų darbas darosi vis sudėtingesnis.

Vis dėlto ši statistika neatspindi augančios Lietuvos visuomenės įvairovės pačių asmenų savęs priskyrimo socialinei lyčiai atžvilgiu bei neatskleidžia asmenų, dėl įvairių aplinkybių nesukūrusių šeimų, bet gyvenančių neįregistruotoje partnerystėje, statistikos. Šiuo metu Lietuvoje neturime statistikos, kiek asmenų save priskiria LGBTQ bendruomenėms. Viena iš priežasčių – kitokią nei binarinę (vyro – moters) lytinę tapatybę suvokiantys asmenys patiria baimę viešai atsiskleisti. Įvairūs tyrimai rodo, kad Lietuvoje **homofobija**, nors ir draudžiama įstatymais, tebėra labai stipri.

Homofobija (*angl. homophobia*) – jokiais pagrįstais argumentais nepaaiškinama baimė, kylanti homoseksualumą ar homoseksualią lytinę tapatybę deklaruojančių asmenų atžvilgiu.

Homofobijos apraiškos mūsų visuomenėje sukelia visą neigiamų padarinių grandinę: asmenys, negalintys laisvai kalbėti apie savo poreikius, įsitikinimus ar išreikšti savo jausmus be baimės būti sukritikuotiems, pasmerktiems, suserga depresija, kuri gali sukelti suicidinį elgesį,

pasireiškiantį ne tik savęs žalojimu, bet ir mėginimu pasitraukti iš gyvenimo. Įtampos visuomenėje sukelia smurto protrūkius, yra viena iš priklausomybių plitimo priežasčių.

Mokytojai tokių pasekmių akivaizdoje gali tapti tais asmenimis, kurie būdami kompetentingi minimalizuoja fobijas, neutralizuoja priešišumą ir skatina atvirą, pagarba grįstą dialogą be jokių išankstinių prietarų. Akivaizdu, kad šia linkme nemažai mokytojų jau dirba – situacija Lietuvoje LGBTQ bendruomenės atžvilgiu gerėja. LGBTQ bendruomenės narius Lietuvoje vienijančios organizacijos vadovas V. Simonko teigia (prieiga internete <https://www.lgl.lt/naujienos/vladimiras-simonko-po-kiekvieno-baltic-pride-vilnius-tampa-vis-atviresnis-lgbt-bendruomenei/>):

Mano atskaitos taškas yra „Baltic Pride“, kadangi esu vienas šio festivalio organizatorių. Pamenu „Baltic Pride“ eitynes Vilniuje 2010 metais. Kilo tiek daug iššūkių ir buvo nelengva šį projektą įgyvendinti. Tačiau be 2010 metų „Baltic Pride“ eitynių, nebūtų buvę ir „Baltic Pride“ eitynių sėkmės 2019 metais. 2010 metais eitynėse žygiavo apie 200 aktyvistų, kuriuos pasitiko įniršusi 2000 žmonių minia. 2019 metais „Baltic Pride“ eitynėse žygiavo 10000 dalyvių.

Vis dėlto tarptautinės LGBTQ narius vienijančios organizacijos 2021 m. atlikta Lietuvos švietimo sistemos atvirumo LGBTQ asmenims tyrimo ataskaitoje teigiama, kad Lietuva, nors ir yra ratifikavusi dalį JTO dokumentų, raginančių užtikrinti visų asmenų lygias galimybes, praktikoje jų neįtvirtina. Ataskaitos rengėjai tvirtina, kad LGBTQ teisės mūsų šalyje ginamos tik NVO (nevyriausybinė organizacijų) ir jų rėmėjų (LGBTQI inclusive education report 2022).

LGBTQI asmenų diskriminacija ir smurtas prieš juos tebėra paplitę Lietuvoje. Dėl Nepilnamečių apsaugos įstatymo su LGBT susijęs turinys televizijoje ar spaudoje dažnai cenzūruojamas. 2020 m. LGL atkreipė dėmesį į neigiamą COVID-19 pandemijos poveikį LGBTQI jaunimui, kuris jaučiasi dar labiau izoliuotas ir vienišas nei anksčiau. Translyčiai jaunuoliai šalyje negauna pakankamai paramos ir negali gauti specifinių translyčiams skirtų sveikatos priežiūros paslaugų.

Mokytojai Lietuvoje turėtų tapti patikimais asmenimis, į kuriuos mokiniai kreiptųsi dėl įvairių su brendimu, savęs supratimu susijusiais klausimais. Kaip rodo tyrimai, mokinių tėvai retai kada būna pirmieji, su kuriais vaikai pasikalba apie savo išgyvenimus. Mokytojų supratimas, dėmesys mokinių klausimams, objektyvus, atviras pokalbis gali padėti daugeliui vaikų ne tik geriau suprasti su jais vykstančius pokyčius, bet ir suteiktų atsparumo ginti savo pasirinkimą, jaustis saugesniems ir stipresniems patyčių atveju. Įvairios NVO siūlo mokymus, konsultacijas mokytojams, siekiantiems gilinti savo kompetencijas kuriant glaudžias ir atviras sąveikas su vis didėjančios įvairovės vaikais.

Lietuvos daugiakultūriškumas: visuomenės etninė, religinė sudėtis

Pagal etninės kultūros kriterijų visuomenėje išskiriamos tautinės bendrijos. Dominuojanti, daugiausiai narių turinti bendrija, kurios vartojama kalba dažniausiai turi valstybinės kalbos statusą, o jos istorinis, kultūrinis paveldas sudaro nacionalinės kultūros paveldo pagrindą, vadinama tauta, o kitos tais pačiais kriterijais atskiriamos, bet mažesnės tautinės bendrijos vadinamos tautinėmis mažumomis. Jų gimtoji kalba dažniausiai būna vartojama tik tarp bendruomenės narių. Kiti bendrapiliečiai dažniausiai jos nemoka arba moka labai ribotai. Šių bendruomenių tradicinė kultūra, paveldas paprastai būna paplitęs atskiruose šalies regionuose, kuriuose tos bendrijos atstovų gausiau gyvenama.

Lietuvos tautinės bendruomenės yra įsteigusios beveik 300 visuomeninių organizacijų ir daugiau kaip 40 šeštadieninių, sekmadieninių mokyklų (pagal Tautinių mažumų departamento internetinį puslapį <https://tmde.lrv.lt/lt/tautiniu-mazumu-kulturos-centrai-ir-tautines-bendrijos/statistika>).

3 lentelė. Lietuvos tautinė sudėtis pagal 2011 m. gyventojų surašymą

Tautybė	2001	2011	Pokytis palyginti su 2001 m., proc.	Ethnicity
Iš viso	3 483 972	3 043 429	-12,6	Total
Lietuviai	2 907 293	2 561 314	-11,9	Lithuanians
Lenkai	234 989	200 317	-14,8	Poles
Rusai	219 789	176 913	-19,5	Russians
Baltarusiai	42 866	36 227	-15,5	Belarusians
Ukrainietiai	22 488	16 423	-27,0	Ukrainians
Žydai	4 007	3 050	-23,9	Jews
Totoriai	3 235	2 793	-13,7	Tatars
Vokiečiai	3 243	2 418	-25,4	Germans
Romai	2 571	2 115	-17,7	Romany
Latviai	2 955	2 025	-31,5	Latvians
Armėnai	1 477	1 233	-16,5	Armenians
Azerbaidžanietiai	788	648	-17,8	Azerbaijani
Moldavai	704	540	-23,3	Moldovans
Gruzainai	437	372	-14,9	Georgians
Estai	419	314	-25,1	Estonians
Karaimai	273	241	-11,7	Karaites
Kitos	3 517	3 508	-0,3	Others
Nenurodyta	32 921	32 978	0,2	Not indicated
			Change, compared to 2001, per cent	

Kaip matome lentelėje, gausiausia Lietuvoje – **lenkų tautinė mažuma**. Tai istoriškai susiformavusi bendrija, kurios ištakos – istorinės Lietuvos ir Lenkijos valstybių sutartys, formavusios bendrą mūsų politinę istoriją jau nuo XIV a. XVI–XVIII a. mes turėjome vieną valstybę. Lenkų tautinė mažuma padarė didelę įtaką Lietuvos politiniam, ekonominiam ir kultūriniam

gyvenimui. Ji išsibarsčiusi visoje Lietuvoje, bet daugiausia (apie 90 procentų) lenkų gyvena Lietuvos pietryčiuose – Vilniuje, Šalčininkų, Trakų, Švenčionių ir Vilniaus rajonuose. Dauguma lenkų, kaip ir dauguma lietuvių, – katalikai. Klausimus, susijusius su šia reikšminga ir istoriškai mums labai artima bendruomene, nagrinėja tiek vietinės institucijos, tiek Lietuvos ir Lenkijos tarpvalstybinės bendradarbiavimo institucijos.

Antra pagal dydį **rusų tautinė mažuma** gyvena visoje Lietuvos teritorijoje, tačiau daugiausia Vilniuje, Klaipėdoje, Visagine. Pirmosios rusų bendruomenės mūsų šalyje kūrėsi nuo LDK laikų – mūsų didieji kunigaikščiai ne tik kariavo su Rytai, bet ir mezgė diplomatines draugystes. Vilniuje jau viduramžiais veikė rusų pirklių kvartalai. Stačiatikių cerkvės Vilniuje – seniausi krikščionių maldos namai Lietuvoje (dauguma rusų – stačiatikiai, priklausantys dviem stačiatikių bendruomenėms, vadinamiems pravoslavams ir sentikiams. Sentikiai, XVII a. išvaryti iš Rusijos, pas mus rado prieglobstį ir teisę išpažinti savo religinius įsitikinimus jiems priimtinu būdu). XVIII a. pabaigoje didžiąjai Lietuvos daliai patekus į Rusijos imperijos sudėtį, Lietuva buvo aktyviai rusinama. Po Antrojo pasaulinio karo rusų Lietuvoje ypač padaugėjo. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, dalis rusų grįžo į istorinę tėvynę, dalis emigravo į kitas buvusias SSRS teritorijas, užsienį. Kiti įsiliejo į mūsų visuomenę, išlaikydami etninį savitumą.

Dar viena slavų kilmės bendrija – **baltarusiai**. Religiniu požiūriu ši bendruomenė nėra vienalytė: dalis baltarusių yra stačiatikiai, dalis – katalikai (žinoma, yra ir ateistų ar kitų religijų atstovų). Nuo XIV a. baltarusių gyvenamos teritorijos priklausė Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei. LDK sostinė Vilnius buvo garsus baltarusių kultūros ir švietimo centras. 1522 m. Vilniuje Pranciškus Skorina išspausdino pirmą spausdintą knygą Lietuvos teritorijoje. Kartu tai pirmoji spausdinta knyga baltarusių kalba. Šiais laikais baltarusių tautinė mažuma Lietuvoje auga dėl autoritarinio A. Lukašenkos režimo Baltarusijoje vykdomo opozicijos persekiojimo, suvaržymų plėtoti autentišką Baltarusijos istoriją ir kultūrą. Lietuva svetingai atsiveria baltarusių opozicionieriams, į Vakarų verslo kultūrą orientuotiems verslininkams, mokslininkams, kultūros veikėjams.

Ukrainiečių tautinė mažuma Lietuvoje taip pat turi istorines šaknis, siekiančias XIV a. – LDK valdovų užkariavimų laikus. Istorikai ukrainiečiai yra stačiatikiai, dalis – katalikai arba unitai. Unitai – LDK iniciatyva Bresto bažnytinės unijos dokumentu 1596 m. suformuota Rytų apeigų katalikų (unitų) religinė bendrija. Jai priklausantys asmenys atlieka stačiatikių apeigas, bet pripažįsta popiežiaus viršenybę. Sovietmečiu unitai patyrė intensyvesnes nei kitos religinės bendruomenės represijas. Vilnius unitams yra reikšmingas dvasinis, intelektualinis centras. XXI a. 3 deš. dėl brutalaus Rusijos invazijos į Ukrainą daugiau kaip milijonas ukrainiečių buvo priversti palikti savo gimtuosius namus. Lietuva priėmė daugiau kaip 50 tūkstančių pabėgėlių, suteikė jiems būtiną paramą. Rašant šį leidinį mūsų mokyklose jau veikė klasės, skirtos ukrainiečių ugdymui, suaugusiesiems buvo sudarytos sąlygos mokytis lietuvių kalbos.

Priimami sprendimai dėl sąlygų ukrainiečių vaikams įgyti išsilavinimą gimtąja kalba gerinimo mūsų šalyje.

Žydai Lietuvoje taip pat istorinė bendrija. Istoriniai šaltiniai nurodo, kad žydai, kurių dauguma išpažįsta judaizmą, mūsų šalyje įsikūrė XIV a. XVIII a. Vilnius buvo svarbus žydų dvasinės, religinės kultūros centras. 1918–1940 m. žydai sudarė apie 12 procentų visų Lietuvos gyventojų. Per Antrąjį pasaulinį karą Lietuvos žydai tapo vokiečių nacistų organizuoto holokausto aukomis. Jo metu žuvo apie 95 procentai Lietuvos žydų. Tai buvo skaudi netektis mūsų visuomenei. Kartu – ir moralinė atsakomybė už tragediją, vykusią mūsų šalyje. Po Antrojo pasaulinio karo žydų bendruomenės siek tiek padidėjo čia atsikrausčius žydams iš kitų SSRS teritorijų. Tačiau sovietinė politika nebuvo suinteresuota tautinių bendruomenių plėtra. Nemažai žydų išvyko į Izraelį, kitas šalis. Emigracija tęsėsi ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Litvakai, kiti iš Lietuvos išvykę žydai garsina mūsų valstybę pasiekimais moksle, įvairiose meno šakose, versle.

Lietuvos totorių bendruomenė, kurios šaknys Kryme, Lietuvoje įsikūrė XIV a. Jų religija – islamas (sunitų atšaka). Daugiausia totorių gyvena Vilniuje, Kaune ir Alytuje. Lietuvos totoriai išlaikė stiprius bendruomeninius ryšius, etninį ir religinį tapatumą, tradicijas ir papročius. Kai kuriose totorių šeimose tebėra gyva tradicija, kad bent vienas šeimos narys vyras pasirenka karininko profesiją. Lietuvos totoriai teikia paramą ir pavergtiems Rusijos Krymo totoriams.

Romų (čigonų) tautinė mažuma į Lietuvą per Lenkiją ir Baltarusiją atklydo XV a. viduryje. Dauguma jų – katalikai. Romai istoriškai laikėsi klajoklių gyvenimo, kurį saugojo Lietuvos kunigaikščių privilegijos (mainais už romų tiekiamus žirgus valdovo dvarui). Sovietų Sąjungos okupacijos metais romams buvo uždrausta klajoti, jie buvo verčiami privalomai įsidarbinti ir įsiregistruoti. Tačiau net totalitarinis prievartos mechanizmas užtruko, kol sunaikino tradicinį romų gyvenimo būdą. Sėslios bendruomenės Lietuvoje įsikūrė tik XX a. 8 deš. Gausiausios jos Lietuvos miestuose: Vilniuje, Kaune, Panevėžyje ir kai kuriuose Šiaurės Lietuvos miesteliuose.

Vokiečių tautinės bendrijos šaknys taip pat siekia Vidurinius amžius. XIII a. vokiečiai įsikūrė Rytų Prūsijoje ir Klaipėdos krašte. 1924 m., kai Klaipėdos kraštas tarptautiniais nutarimais buvo prijungtas prie Lietuvos Respublikos, vokiečiai sudarė apie 5 procentus visų šio krašto gyventojų. Po Antrojo pasaulinio karo čia liko tik 0,4 procento vokiečių ir šis skaičius vis mažėjo. 1996 m., siekiant sustiprinti bendruomenes, įkurti vokiečių kultūros centrai Klaipėdoje ir Šilutėje. Didesnė dalis Lietuvoje gyvenančių vokiečių – protestantai.

Karaimų tautinė bendrija, išpažįstanti karaizmą (religija, turinti islamo ir judaizmo bruožų), Lietuvoje gyvena jau daugiau kaip 600 metų. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, kariaudamas su Aukso orda, iš Krymo į Lietuvą (Trakus) perkėlė apie 380 karaimų šeimų. Šiandien ši tautinė mažuma, nors ir nykstanti, tebėra išsaugojusi kalbą ir papročius, turi folkloro ansamblių, sekmadieninę mokyklą. Trakų muziejuje įrengta karaimų etnografinė ekspozicija.

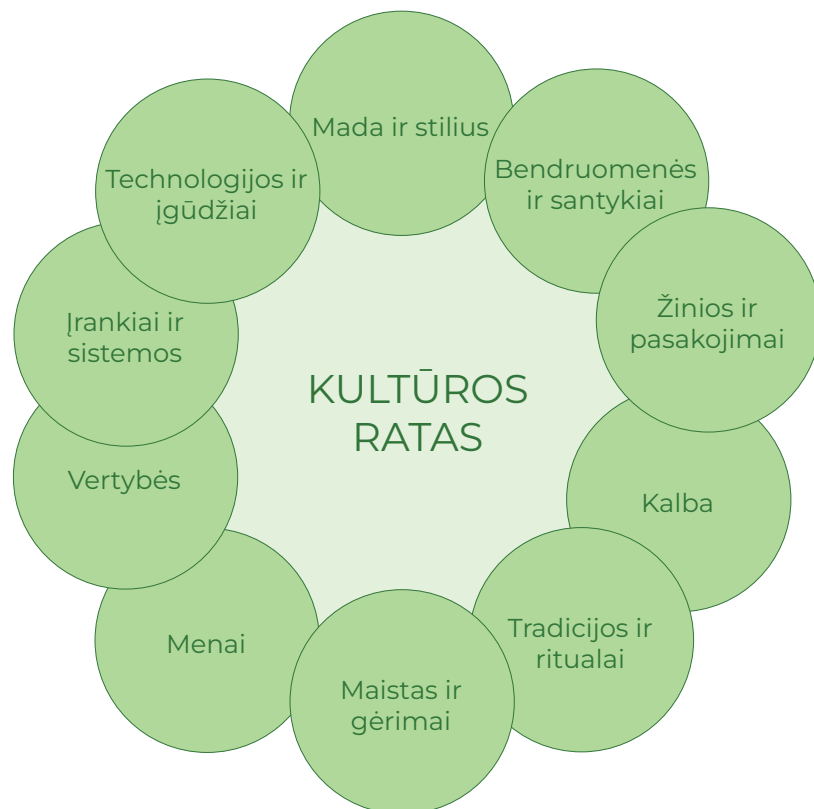
Kitų tautinių bendruomenių atstovai Lietuvoje gyvena tik keletą dešimtmečių. Daugiausiai į mūsų šalį jų atvyko po Antrojo pasaulinio karo ir vėliau. Po nepriklausomybės paskelbimo dalis jų išvyko, dalis liko. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, suintensyvėjo abipusė tautinė migracija tiek ES viduje, tiek tarp Trečių šalių. XXI a. 3 deš. Lietuvoje kilo pabėgėlių krizė. Mūsų šalyje prieglobsčio pasiprašė pabėgėliai iš Šiaurės Afrikos, Artimųjų, Vidurio Rytų, Pietryčių Azijos ir kitų šalių. Vyraujantys religiniu požiūriu – musulmonai; etniniu – arabų, persų kilmės pabėgėliai. Lietuvos valstybės laukia didžiuliai išbandymai integruojant šią tautinę, kultūrinę, religinę įvairovę į mūsų visuomenę. Integraciją apsunkina ne tik mūsų stereotipai, prietarai ar baimės, bet ir pačių pabėgėlių lūkesčiai, vizijos. Dalis jų nenori likti Lietuvoje – jie reikalauja perkėlimo į labiau pasiturinčias ES nares. Dalis siekia Lietuvos pilietybės, tačiau Lietuvos įstatymai reikalauja, kad pilietybės siekiantys asmenys pademonstruotų pasirengimą integruotis, parodytų Lietuvos Konstitucijos, lietuvių kalbos žinias. Kol kas integracijos procesai stringa (dalis informacijos iš *Vaitekūnas, 2006*).

Tarptautinė migracija, migracija šalies viduje, mišrių tautiniu požiūriu šeimų gausėjimas plečia ir mūsų mokinių įvairovę. Vienoje klasėje susitinka skirtingos rasės, tradicijų, gimtosios kalbos, įsitikinimų įtakoje bręstančios asmenybės. Tarptautiniai tyrimai TALIS atskleidžia, kad Lietuvos mokytojai jaučiasi pasiruošę dirbti daugiakultūroje terpėje. Tačiau tik 15 procentų mokytojų nurodo, kad jų studijų programose ar mokymuose, lankytuose jau dirbant mokykloje, buvo įtrauktos temos, skirtos plėtoti gebėjimą dirbti daugiakultūroje aplinkoje (TALIS 2018, d. 1). Kartu minėti tyrimai atskleidė, kad mokytojai Lietuvoje neturi ir realios praktinės patirties – iki pat XXI a. 3 deš. mes gyvenome gana homogeninėje visuomenėje. Tad kiekvieno mokytojo darbotvarkėje turi atsirasti vietos ir laiko dalyvauti įvairiuose mokymuose, kuriuose galėtų plačiau susipažinti su mūsų etnine ir religine įvairove.

Lietuvos kultūrinė įvairovė ir raida

Etninė, religinė visuomenės įvairovė praturtina kultūrą. Ši sąvoka turi labai daug apibrėžimų, nes aprėpia visą žmonijos kūrybinį palikimą ir dabarties vyksmą bei ateities potencialą. Šiame leidinyje sąvoką kultūra (*angl. culture*) mes vartojame pačia bendriausia prasme:

Kultūra – žmonijos materialinė ir nematerialinė kūryba, aprėpianti elementariausius buitines, kasdienybės bei sudėtingiausius mokslo, technologijų, meno žmogaus sukurtus objektus. Kitaip – viskas, ką sukūrė žmogus.

3 pav. Kultūros ratas – schema, atskleidžianti kultūros daugialypumą ir aprėptį

Pateiktoje schemoje atspindėtos tik bendrosios kultūrinės kategorijos, padedančios surūšiuoti žmonijos kūrybinę įvairovę į tam tikrus sektorius. Pagal kilmės šaltinius ši įvairovė skirstoma į tradicinę kultūrą, tai yra turinčią istorines šaknis, etninę kultūrą, atspindinčią atskirų etninių grupių kūriniją, bei moderniąją kultūrą. Lietuvių kalbos žodynas pateikia šią modernumo (*angl. modern*) apibrėžtį:

Modernus: 1. atitinkantis šių dienų poreikius ir skonį, naujoviškas; 2. atitinkantis naujausius technikos pasiekimus (LKŽ, prieiga (<https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Modernus>)).

Vartodami sąvoką „modernus“ kultūroje dažniausiai turime galvoje šiuolaikinį gyvenimo būdą, darbo ir buities aplinkas pripildžiusias technologijas, kintančias komunikacijos formas bei šiuolaikinį meną. Dalį šių reiškinių jau aptarėme I šio leidinio dalyje, kalbėdami apie globalaus pasaulio tendencijas. Kartu su jomis žengia ir mūsų visuomenė.

Modernaus gyvenimo ženklų yra prisotintas ir šiuolaikinis menas. Kitaip vadinamas moderniuoju, šis menas yra sunkiai aprašomas ir kategorizuojamas vien dėl savo įvairovės, netradicinių sprendimų, blunkančios ribos tarp kasdienybės, buities, kartais ir vulgarumo bei aukštosios estetikos. Kaip pažymi menotyrininkai, moderniojo meno žodynas išsiplėtojo į savarankišką ir gana sudėtingą kalbą. Šiandien stiliai, judėjimai ir kryptys, priskiriami moderniajam menui,

retai būna uždari ir lengvai apibūdinami. Priešingai, jie dažnai būna prieštaringi ir persipynę (Dempsey, 2004). Įvairūs tyrėjai priskaičiuoja daugiau kaip 300 įvairiausių modernaus meno krypčių ar stilių. Lietuvos meno ir kultūros tyrinėtojai visą šią įvairovę aptinka ir mūsų kūrėjų darbuose – nebūtinai kūrusių ar kuriančių Lietuvoje. Didelę įtaką mūsų kultūros raidai turėjo ir išeivijos atstovai. Pasaulio lobyną praturtino tokie išeivijos menininkai kaip Jonas Mekas, Jurgis Mačiūnas, Vytautas Kasiulis bei daugelis kitų. Vienas aukščiausių pasaulinės reikšmės lietuvių menininkų apdovanojimų – Venecijos festivalio Auksinis liūtas, skirtas menininkams Rugilei Barzdžiukaitei, Vaivai Grainytei ir Linai Lapelytei už operą „Saulė ir jūra“. Tai tik keli nedideli pavyzdžiai (dėl leidinio apimties negalime paminėti daugiau). Be to, esame įsitikinę, kad kiekvienas mokytojas stebi šiuolaikinio meno, kultūros naujienas siekdamas jas atskleisti mokiniams. Edukologijos, sociologijos mokslininkai yra atlikę nemažai tyrimų, teorinių analizų, atskleidžiančių kultūros tematikos įtraukimo į ugdymo procesą vertę. Kultūrinį ugdymą svarbiu laiko ir politikai.

Kultūrų įvairovė yra vienas vertingiausių Europos turtų, todėl Europos švietimo ir kultūros sistemos turi būti pritaikytos įvairovei ir sudaryti sąlygas visiems piliečiams įgyti įgūdžių ir gebėjimų, reikalingų veiksmingam tarpkultūriniam dialogui ir tarpusavio supratimui. Mūsų iššūkis – ugdyti jaunimo supratimą apie Europą ir jos skirtingas kultūras siekiant, kad per šį supratimą kultūrų įvairovė taptų savastimi. Šio tikslo pasieksime sutelkdami formalųjį švietimą, šeimos ir kultūrinę aplinką bei žiniasklaidą (pagal Maine ir kt., 2021).

Edukologų E. Mayweg-Pauso ir M. Zimmermanno nuomone, vienas iš efektyviausių būdų mokytojams išsiugdyti pakankamas kompetencijas integruoti kultūrų įvairovę į ugdymo procesą – tarpusavio bendradarbiavimo tinklų kūrimas. Mokytojai, apsijungę į tokius tinklus, dalijasi savo praktinėmis patirtimis, realiais išgyvenimais klasėje, pritaikytais metodais, naudingais šaltiniais, kita informacija (o jos apie kultūrinį ugdymą yra labai daug). Kiekvienas tokio tinklo narys pristato kolegoms savo išbandytus ugdymo proceso epizodus. Jie aptariami, vertinami, atskleidžiamos jų stiprybės bei tobulintinos situacijos. Mokslininkai pabrėžia, kad labai svarbu tokiuose tinkluose laikytis balanso tarp kritinio ir palaikančio žvilgsnio: aptarimas, stokojantis vieno iš šių elementų, yra neefektyvus, mažina norą dalyvauti. Viena iš priemonių, padedančių kurti balansą, – išankstinių taisyklių priėmimas. Pavyzdžiui, jose numatoma, kad kiekvienas dalyvis savo temą (ar kitą aptariamą objektą) pristatančiam mokytojui pirmiausia išsako pagyrimus, padėtas, tik paskui užduoda kritinę refleksiją skatinančius klausimus. Bet koks kritinis vertinimas yra palydimas pasiūlymo, kaip ir ką galima patobulinti. Tyrimai parodė, kad mokytojų, įsitraukusių į šiuos tinklus, profesinė praktika jų pačių vertinimu kėlė motyvaciją, taupė laiką, skirtą pasiruošti praktinėms veikloms (Maine ir kt., 2021, p. 159–161). Covid-19 pandemija paskatino mokytojus daugiau dėmesio ir pastangų skirti įvairių technologijų taikymui ugdymo procese įvaldyti. Bet tokios technologijos gali būti pritaikomos ir kaip puiki

priemonė mokytojams bendradarbiauti. Tad vokiečių mokslininkų pasiūlyti bendradarbiavimo principai ir kryptys naudojant IT gali būti lengvai pritaikoma ir mūsų kontekste.

Britų edukologės D. Britzman nuomone, pedagoginį procesą ypač praturtina grožinės literatūros įtraukimas. Būtent literatūros kūriniai gali suteikti papildomos informacijos apie kitas kultūras, kitų socialinių grupių kasdienybę ir praktikas. Remdamasis literatūros siužetais mokytojas plėtoja istorijas, kviečia jose dalyvauti ne tik tuos, kurie gyvena tarp mūsų, bet ir tuos, kurių pasaulis yra mažiau pažįstamas (Britzman, 2009). Mąstant apie šio pasaulio kaitą, tapatybių perkūras, migracijos bangas, kuriančias kultūrų įvairovę, šis pasiūlymas atrodo vertas dėmesio.

Edukologų C. Rapanta ir S. Trovão požiūriu, labai svarbu neapsiriboti vien žinojimu apie kitas etnines, religines ir kalbines tapatybes. Kur kas svarbiau sutelkti dėmesį į tarpkultūrinį dialogą kaip į gyvą patirtį, kuri apima buvimą santykyje su bet kuriuo **Kitu**. *Kitas* šiuo atveju suprantamas kaip savitą kultūrinę tapatybę konstruojantis asmuo.

Plačiąja prasme tarpkultūrinis mokymasis yra susijęs su tuo, kaip mes suprantame kitas kultūras ir savąją per sąveiką, kaip mokomės ir bendraujame kultūriniuose kontekstuose ir kaip mokomės kultūriniu būdu. Iš minėtų sąvokų, t. y. „sąveikos“, „kultūrinis kontekstas“ ir „mokymasis kultūriniu būdu“, pirmoji susijusi su priemonėmis (dialogu), trečioji – su pasekmėmis (kultūrinė kompetencija), o kultūrinio konteksto suvokimas yra labiausiai susijęs su tarpkultūriniu mokymusi. Tai supratimas ir sąmoningumas, t. y. subjektyvi paties pasaulėžiūra ir jautrumas (pagal Maine ir kt., 2021, p. 11).

Vadinasi, siekdami atverti mūsų socialinę, kultūrinę įvairovę mokiniams siūlome ne tik žinias, bet ir mokome dalyvauti kultūroje, per dalyvavimą žadindami individualų mokinių supratimą, jautrumą, sąmoningumą. Šitoks mokymosi būdas gali būti realizuojamas per patyriminį ugdymą, projektines veiklas, pamokas be sienų.

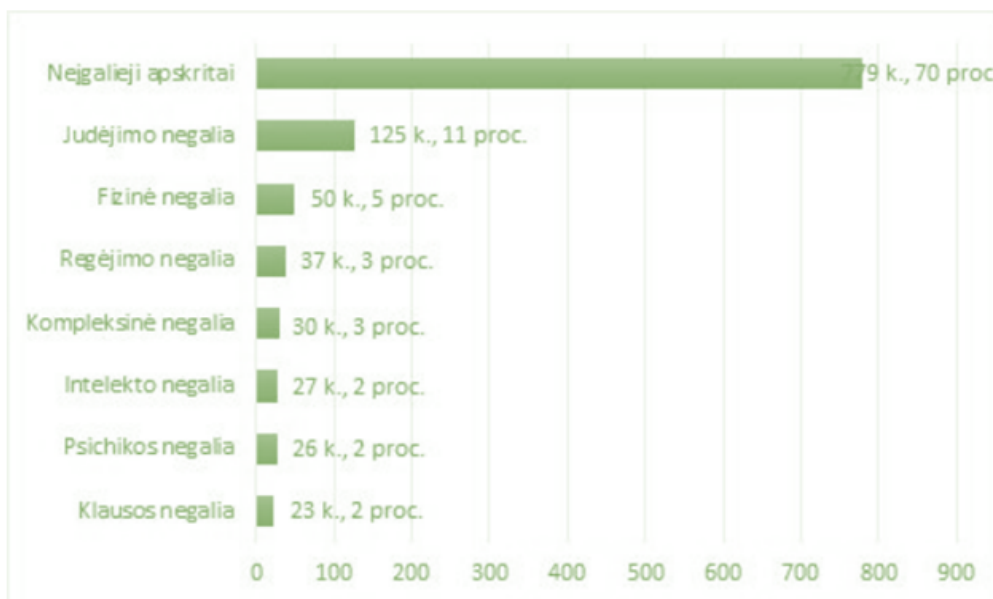
Neįgalus asmuo – sąvoka, sulaukianti įvairių vertinimų. Pakeitęs sovietmečiu vartotą invalido sąvoką, šis žodžių junginys apibrėžia asmenis, negalinčius atlikti vienos ar kitos įprastai daugumai asmenų būdingos funkcijos. Tačiau JTO eksperto J. Ruškaus nuomone, sąvoka neįgalus yra žeidžianti ir atverianti socialinės atskirties galimybę. Jo požiūriu, sąvoką turėtume keisti.

1999 m. Socialinės apsaugos terminų žodyne buvo oficialiai pavartotas negalios terminas, apibrėžiant jį kaip „ribotą žmogaus pajėgumą atlikti įprastus ir normalius kiekvienam sveikam asmeniui veiksmus“. Tie, kurie sukūrė žodį neįgalus, manytina, rėmėsi angliškąju disabled, taip pademonstruodami savo teorinį neraštingumą. Disabled išversti iš anglų kalbos teisingai galima tik žinant būtent Anglijoje sukurtą socialinį negalios modelį, o ne mūsų kraštuose įsišaknijusį medicininį, kuris asmenį vertina iš patologijos pozicijų.<...> Nuo 2006 m. žmogaus teisių standartas negalios srityje yra Jungtinių Tautų

konvencija, kuri buvo inicijuota pačių neįgaliųjų, todėl ji yra laikoma autentišku ir patikimu instrumentu su negalia susijusiai politikai ir praktikai kurti. Konvencijoje naudojama asmens su negalia, arba negalią turinčio asmens sąvoka (angl. person with disability). Ši negalios samprata yra paremta esminiu žmogaus teisių principu – asmens orumu, asmens dimensiją laikant pagrindine. Negalia, arba sutrikimas, yra antrinis (Ruškus, 2019).

Asmenų su negalia žeminantis įvardijimas, jų ignoravimas, savotiškas išstūmimas iš visuomenės, vykdytas sovietmečiu, paliko pėdsakus ir šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje. Mokslininkių S. Aginskaitės (Lietuvos Neįgaliųjų forumas) ir D. Donauskaitės (Vilniaus universitetas) atliktas tyrimas atskleidžia kai kurias mūsų stereotipus. Gal dėl jų mes, mokytojai, su nerimu laukiame įgyvendinant Lietuvos Seimo nutarimą nuo 2024 m. integruoti visus vaikus į bendrojo ugdymo sistemą. Siūlome susipažinti su minėtų mokslininkių atlikto tyrimo kai kuriais radiniais ir išvadomis. Tikimės, kad tekstas padės persvarstyti kai kurias įaugusias mąstymo klišes.

Negalių turinčių asmenų vaizdavimas medijose (Aginskaitė ir kt., 2017). Didžioji dauguma (net 70 proc. visų atvejų) stebėtų straipsnių ir reportažų kalba apie žmones su negalia ar negalią apskritai, neišskiriant neįgalumo rūšies. Tokia tendencija rodo, jog dominuojantis žmonių su negalia vaizdavimo būdas neprisideda prie geresnio visuomenės informavimo apie neįgaluosius kaip labai kompleksiškos ir įvairialypės grupės (4 pav.). Taigi visuomenė menkai supažindinama su skirtingomis negalios rūšimis, jų poreikiais, galimybėmis, integracijos sąlygomis ir kliūtimis. Be to, daugiau nei pusėje tirtų straipsnių negalia turi epizodišką reikšmę – t. y. paminima vienu žodžiu ar sakiniu. Panašios tendencijos matomos ir stebint vaizdus, kurie pasirenkami negaliai iliustruoti tendencija, kad dažniausiai negaliai iliustruoti pasirenkami neįgaliojo vežimėlio vaizdai, tai taip pat neprisideda prie negalių įvairovės pažinimo.

4 pav. Neįgalumo rūšies paminėjimas (kartais ir proc.), n=1002

Vertinant skirtingų negalių vaizdavimo kontekstą labiausiai išsiskiria regėjimo ir psichikos negalios. Regėjimo negalia vaizduojama išskirtinai teigiamam fone (daugiau kaip 70 proc. visų straipsnių apie šią negalią), o neigiamo konteksto šiai negaliai tenka mažiau nei bet kuriai kitai (apie 6 proc.). Tuo metu psichikos negalia dažniau už kitas buvo aprašoma neigiamam kontekste (beveik 36 proc. straipsnių, kur ji minima). Galima teigti, kad psichikos negalios žmonės dažniau susiduria su diskriminacija, neigiamu vertinimu, jų negalia nepelnytai minima kriminalų ir nelaimių skyreliuose (pvz. prie skelbimo apie ieškomą žmogų paminima jo psichikos liga, tarsi tai būtų vertinga informacija paieškai), pasitaiko mažiau pozityvių iniciatyvų, skirtų šios negalios pažinimui. Likusios negalios rūšys balansuoja ties 20 proc. neigiamo konteksto ir 40 proc. teigiamo konteksto. Bendras informacijos apie žmones su negalia balansas yra labiau neigiamas: 55 proc. straipsnių žmones su negalia vaizduoja neigiamai arba neigiamame kontekste, 45 proc. teigiamai arba teigiamame kontekste.

Lidso universiteto profesorius Barnes (1992) aprašė 10 dažniausiai žiniasklaidoje pasitaikančių stereotipų apie neįgalius žmones: keliantys gailėtį, apverktini, smalsumą žadinantys objektai, smurto aukos, įtartini arba blogi, našta, luošiai, juokingi, aseksualūs, nepajėgūs gyventi savarankiškai. Analizuodamas to meto žiniasklaidą savo šalyje mokslininkas pastebėjo, kad neįgalūs žmonės dažniausiai vaizduojami kaip priešingybė „normaliems“, negalia parodoma kaip baisus likimas, natūralus pretekstas užjausti, gailėtis, bet koks nukrypimas nuo normos dramatiškai pristatomas kaip įdomybė ar keistenybė, o neįgaliųjų pasiekimai heroizuojami, nes, nepaisant, esą, baisaus likimo, žmogus sugebėjo kažko pasiekti. Praėjus trims dešimtmečiams šie stereotipai išliko, tačiau jie nebėra tokie aštrūs ir atvirai diskriminaciniai, visgi subtilūsni jų atspindžiai vis dar atsikartoja. Ypač nuostata, kad neįgalieji yra aukos ir nelaimingi, todėl dažniausiai šiuolaikinės žiniasklaidos tyrimai jų įvaizdžių spektrą rikiuoja tarp dviejų priešingų polių – aukos arba teisių turėtojai.

Europos Komisijos įsteigta institucija prieš rasizmą ir netoleranciją (ECRI)

2016 m. Lietuvai pateikė išsamų rekomendacijų paketą, kokios priemonės ir veiksmai galėtų sumažinti vyraujančią diskriminaciją įvairių grupių atžvilgiu, ypač LGBTQ bendruomenės. ECRI rekomenduoja:

- *Kad Lietuvos valdžios institucijos pakeistų Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymą užtikrindamos, kad jis neužkirstų kelio sąmoningumo didinimui LGBT atžvilgiu ir veikloms, skatinančioms toleranciją. Taip pat rekomenduoja, kad apribojimai, susiję su vaikiška knyga „Gintarinė širdis“ būtų skubiai peržiūrėti siekiant panaudoti teigiamą jos poveikį skatinant toleranciją ir įvairovę. („Gintarinė širdis“ (aut. N. Dangvydė) – knyga, kurioje pateikiamos pasakos apie įvairias socialinę atskirtį ir diskriminaciją patiriančias grupes – neįgaliuosius, emigrantus, homoseksualius ir kt. Pasakos sukurtos pagal tradicinį modelį, jose veikia stebukliniai personažai, sąmoningai naudojami motyvai, kuriuos skaitytojas turėtų atpažinti iš klasika tapusių Brolių Grimų,*

Š. Pero ar H. K. Anderseno tekstų, perteikiant šių dienų socialines realijas (prieiga internete <https://manoteises.lt/enciklopedija/pasaku-rinkinys-gintarine-sirdis/>)).

- Kad Lietuvos valdžios institucijos įtvirtintų teisinę sistemą, kuri numato tos pačios lyties, be jokios diskriminacijos, galimybę pripažinti jų santykius ir apsaugoti siekiant išspręsti praktines problemas, susijusias su socialine realybe, kurioje jie gyvena. Civilinio kodekso XV dalis turėtų būti išplėsta tos pačios lyties poroms.
- Primitygtinai rekomenduoja, kad Lietuvos valdžios institucijos nedelsiant pradėtų vykdyti Europos Žmogaus teisių teismo sprendimą, numatantį lyties keitimo procedūrą bei sąlygas; taip pat supaprastintų naujų tapatybės kortelių išdavimą asmenims po lyties keitimo operacijos.
- Rekomenduoja, kad Lietuvos valdžios institucijos imtųsi skubių veiksmų kovodamos su LGBT asmenų diskriminacija, įskaitant ir konsultavimąsi su LGBT bendruomene, priemonės, skatinančias LGBT asmenų toleranciją švietimo srityje bei įtrauktų bendras sąmoningumo skatinimo veiklas į Nediskriminavimo skatinimo 2015–2020 metų tarpinstitucinį Veiksmų planą.

2022 m. Lietuvoje, praėjus daugiau kaip 5 metams nuo pateiktų rekomendacijų, minėtos problemos tebėra aktualios. Mokytojai, žinoma, negali padaryti esminės teigiamos įtakos, tačiau bent savo klasėse ir bendruomenėse gali prisidėti siekdami apsaugoti kiekvieną vaiką nuo jį žeidžiančios ir žalojančios informacijos. Tikimės, kad šios rekomendacijos bus puiki inspiracija.

Pažinkime etnografinius Lietuvos regionus. Siekdami kartu su mokiniais atskleisti Lietuvos visuomenės ir kultūros įvairovę, be abejo, galite tai daryti naudodami gausią informaciją įvairiuose leidiniuose, internete. Vis dėlto šiuolaikinėje edukologijoje rasime daugybę įrodymų, kad žymiai efektyviau tokias žinias įgyti taikant įvairias tyrinėjimais grįstas priemones ir projektinės veiklos epizodus. Pateikiame vieną tokios veiklos pavyzdį, kaip mokiniai susipažįsta su Lietuvos etnografiniais regionais. Panašus principas gali būti taikomas plečiant mokinių pažinimą Lietuvos socialinių grupių, tautinių bendruomenių, kultūrinio paveldo, religinių bendruomenių, geografinių teritorijų, ūkio šakų išvystymo temomis. Metodas gali būti taikomas tiek atskiro dalyko pamokose (dorinio ugdymo, geografijos, ekonomikos ir panašiai), tiek integruojant kelis skirtingus dalykus, pvz., socialinius mokslus ir menas.

Darbo principai. Mokiniai suskirstomi (ar susiskirsto patys – priklausomai nuo jų amžiaus ir pasirengimo) grupėmis po 4–6 asmenis. Grupės nariai išsirenka pagrindinį koordinatorių bei pasiskirsto kitomis pareigomis. Pasirenkamas vienas iš Lietuvos etnografinių regionų: Aukštaitija, Dzūkija, Pamarys, Suvalkija, Vilniaus kraštas, Žemaitija (pateikėme išplėstą sąrašą turė-

dami galvoje dideles klases, mažesnėse klasėse galima rinktis tik 4 pagrindinius etnografinius regionus). Šie regionai, kaip savarankiškos nagrinėjimo temos, nėra įtrauktos į jokio dalyko programą, tačiau jų nagrinėjimas gali tapti bet kokios programos įdomesniu, aktualesniu posūkio kampu.

Medžiaga mokiniams. Mokiniam pateikiamas regionų sąrašas, iš kurio kiekviena grupė pasirenka (ar išsitraukia burtų keliu) po vieną regioną. Kartu pateikiama trumpa metodinė medžiaga siekiant užtikrinti, kad visi mokiniai vienodai supras užduotį ir esmines užduotį apibrėžiančias sąvokas. Pavyzdžiui, pateikiame tekstines korteles (jos parengtos veikli, kai integruojami keli socialiniai mokslai, veikla organizuojama kaip projektas, skiriant 2 savaites mokinių savarankiškam darbui).

Regionas – teritorija, turinti savitus ūkinius, geografinius, istorinius (t. y. atskirą nei likusią teritorija istoriją, pavyzdžiui, Mažoji Lietuva), kultūrinius bruožus. Pagal šiuos bruožus išskiriami ekonominiai, geografiniai, istoriniai, etnografiniai ir pan. regionai.

Skirtingai nuo valstybių, regionas sienų neturi. Padalijimas į regionus visada yra susijęs su tam tikru tikslu ar aspektu: lemiantys gali būti gamtiniai-geografiniai, kultūriniai-istoriniai, ekologiniai, socialiniai ir ekonominiai aspektai arba jų kombinacijos. Dėl bendros ekonomikos, vienodo švietimo, gyventojų migracijos etnografinių regionų skirtumai sparčiai nyksta. Vis dėlto etnografiniai regionai – unikalus šalies paveldas, gausinantis įvairovę. Jūs nagrinėsite XXX regioną (mokytojas paruošia kiekvienai grupei korteles, kuriose vietoj xxx įrašomas reikiamo regiono pavadinimas). Dirbdami grupėje, paruoškite regioną atspindinčią iliustruotą (vaizdais, garsais, judesiu, produktais, patiekalais ir panašiai) medžiagą, kurią pristatysite kitų grupių nariams.

Užduotys. Tam, kad atskleistumėte XXX regiono specifiką, įvairovę, siūlome atkreipti dėmesį į:

- *Etnografinio regiono pavadinimo kilmę.*
- *Gamtą (geografinė erdvė, paviršiaus geografinės ypatybės, pavyzdžiui, upės, ežerai, naudingųjų iškasenų telkiniai), ekologinę situaciją.*
- *Istorinę regiono raidą (pradėkite nuo baltų genties, kuri gyveno nagrinėjamame regione).*
- *Herbą ir kitus regiono simbolius, jų reikšmes, regiono sostinę, jos istoriją.*
- *Tradicijas, tradicinį gyvenimo būdą (pavyzdžiui, buities rakandai, maistas), etnografinį paveldą (dainas, pasakojimus ir pan.).*

- Gyventojus (*etninio regiono gyventojų demografija, tautosakoje nurodomi charakteringi bruožai, tautinė sudėtis, tapatybės konstravimas ir panašiai*).
- Žymiausias asmenybes (*tiek istorines, tiek dabartines, besidarbuojančias įvairiose srityse*).
- Miestus ir miestelius, esančius regione (*jų ypatumai, paminklai, paveldas, lankytinos vietos*).
- Ūkį (*dominuojančios ekonomikos šakos, stipriausios įmonės, pasiekimai, problemos*).
- Plėtros perspektyvas (*Jūsų siūlymai, kaip plėtoti regioną, spręsti kylančias problemas*).

Pateikėme daug požiūrio į regioną kampų. Pasirinkite, kurie požiūrio kampai jums aktualiausi, įdomiausi – galite koncentruotis labiau į kultūrą ar gamtą, švietimą ar ekonomiką, paveldą ar ateities raidos perspektyvas. Nustatę tyrimo kryptį, naudodamiesi įvairiais prieinamais šaltiniais, išnagrinėkite medžiagą, iliustruojančią regioną ir pagal ją paruoškite regiono specifiką atskleidžiantį pristatymą bendramoksliams. Pristatymo būdą pasirinkite patys. Pasirinkimo argumentavimas, realizavimo kokybė turės įtakos vertinimui.

Rekomendacija mokiniams. Pristatymas bus puikus, jei Jūs:

- Įžanginėje dalyje paaiškinsite, kuo ypatinga Jūsų nagrinėta tema, kuo jos pažinimas ir supratimas yra naudingas šiandieniniam globalizuotos visuomenės piliečiui.
- Pristatysite miestus, miestelius, nurodysite jų svarbą regionui.
- Pateiksite veiklos planą, kuriame nurodysite Jūsų darbų eigą, trukmę.
- Panaudosite papildomuose informacijos šaltiniuose surinktą medžiagą (*informacijos rasite įvairiuose leidiniuose, šaltiniuose, interneto svetainėse, pasikalbėję su žmonėmis, galinčiais atsakyti į Jūsų iškeltus klausimus*) bei deramai nurodysite autorystę ir informacijos šaltinius.
- Pasirinktą temą atskleisite kuo įvairesnėmis formomis: pasakojimu, žemėlapiu, iliustracijomis, nuotraukomis, schemomis, piešiniais, maketais, lankstinukais, skirtukais, naudodami informacines technologijas ir viskuo, ką tik Jūs sugalvosite.
- Tema bus atskleista pagal viešai pristatomam darbui keliamus reikalavimus: bus įvadinė dalis, kurioje iškelsite problemas, toliau seks temos plėtojimas, paaiškinimai, darbas bus užbaigtas išvadomis, apibendrinimu.

- *Atskleisdami temą, panaudosite specifines sąvokas ir jas išsamiai paaiškinsite.*
- *Darbas bus pristatytas bendradarbiaujant visai komandai, estetiškai, aiškiai, atitiks kalbos kultūros reikalavimus. Pristatysite visą komandą, nurodydami atsakomybes, darbų pasiskirstymą, paaiškinsite, kaip bendradarbiavote ir vienas kitam padėjote.*
- *Pademonstruosite žinias – jos atrinktos pagal šiuos kriterijus: aiškumas, tikslingumas, suprantamumas, įdomumas.*
- *Pristatymas užtruks ne ilgiau kaip 7 min.*

Savistaba yra pripažintas asmens tobulėjimo įrankis. Tačiau jis turi ir pavojų: įsigilindami į save, savo veiklą, mes galime papulti į subjektyvumo pinkles. Tad kartais pravartu stebėti ne save, o kitus. Tam puikiai tinka **socialinio palyginimo teorija pagrįstas stebėjimas**. Edukologas R. Broweris teigia, kad asmuo, pasitelkęs autoritetingo kūrėjo biografiją, kūrybą, gali praplėsti ne tik pažintines kompetencijas, bet kartu ir ugdyti savo bendrakultūrinį išprusimą (pagal Wallace ir kt., 2005).

*Socialinio palyginimo teoriją pirmą kartą pasiūlė L. Festingeris (1954 m.). Per penkis dešimtmečius ši teorija gerokai patobulėjo. Teorijoje teigiama, kad lyginimasis su kitais gali turėti didelę reikšmę asmens savęs vertinimui ir subjektyviai gerovei. Individo lygmeniu tokie palyginimai lemia mąstymo ir įspūdžio kūrimo persvarstymą, taigi ir naują besiformuojančio savęs vertinimo prasmę. Lyginimo motyvai apima kognityvinius procesus, pavyzdžiui, informacijos paiešką, taip pat emocinius savęs vertinimo klausimus ir savęs tobulinimo siekinius. Konstruojant asmenų kūrybiškumo ar socialinių įgūdžių palyginimą, siūlomi 3 socialinio palyginimo tipai: (1) **socialinis palyginimas į viršų**, t. y. lyginimasis su asmeniu, kuris laikomas geresniu už save; (2) **socialinis palyginimas žemyn**, t. y. lyginimasis su asmeniu, kuris laikomas ne tokiu geru kaip pats; ir (3) **gretutinis socialinis palyginimas**, t. y. lyginimasis su asmeniu, kuris yra daugiau ar mažiau lygiavertis.*

H. Gruberis praplečia socialinių palyginimų teoriją išplėtodamas evoliucionuojančių sistemų požiūrį. Šis papildymas siūlo tyrėjui kreipti dėmesį į nagrinėjamo asmens sistemų – žinių, tikslo ir poveikio – organizavimą ir atidžiai detalizuojant tiriamą mąstymą ir darbą išsiaiškinti, kaip konkretus kūrėjas sukūrė naują idėją, teoriją ir produktą. Kūrėjas matomas kaip intensyviai susitelkęs asmuo, užsiimantis visaapimančiu idėjos, kuri sugeneruojama iš daugybės veiksmų ir užmezgamų santykių „tinklo“, įgyvendinimu. Kūrybiškumas reikalauja tikslingumo, ilgai trunkančio darbo, kuris susideda iš dešimties, o gal net šimtų įžvalgų, pagrindinių metaforų ir kitų reikšmingų fragmentų. Kūrybiškumas nėra vienas įspūdingas įkvėpimas ar koks tai paslaptingas procesas. Analizuodami kūrėjo veiklą, kartu jį lyginame su savimi: nuolat klausiamo, kaip būčiau reagavęs, kokie būtų mano sprendimai, kaip juos argumentuočiau. Tikriname savo

įsitikinimų, lankstumo ribas mėgindami apčiuopti, kuriose situacijose mūsų veiksmai ar kuriami santykiai yra „sustabarėję“, išprausti į ritualinius rėmus, o kuriuose mes juos sulaužome, peržengdami „paprasto“ gyvenimo ribas į teritoriją, kurioje tampame didžiaisiais menininkais ir kūrybiškais žmonėmis.

Pasirinkite vieną Jums imponuojantį Lietuvos visuomenės veikėją, kultūros atstovą. Paskirkite laiko jo kūrybinio proceso analizei klausdami, koku būdu ir kokiais metodais veikdamas, jis kūrė savo šedevrus; kokius santykius užmegzdavo ir plėtodavo; kaip pasielgdavo sudėtingose kūrybinėse situacijose; kurie jo veiklos momentai buvo „drąsos“ momentai. Pasvarstykite, kaip vidinis savojo kūrėjo išlaisvinimas gali prisidėti prie Jūsų kasdienės profesijos tobulinimo.

II SKYRIUS. ŠIUOLAIKINĖ LIETUVOS VALSTYBĖ, JOS TEISINĖ IR POLITINĖ SĄRANGA. PILIETIŠKUMAS

Šiame skyriuje ieškosime atsakymų į klausimus:

- Kokie yra esminiai mūsų valstybės politinio gyvenimo principai?
- Kaip tampama ir išliekama Lietuvos piliečiu?
- Kas kuria ir ugdo pilietinę visuomenę?

Kaip rašėme pirmame šios dalies skyriuje, šiuolaikinėje Lietuvoje gyvena mažiau nei 3 milijonai asmenų, tarp kurių – įvairių tautybių, rasių, teisinio statuso (pavyzdžiui, pabėgėliai, laikinai gyvenantys ir panašiai) gyventojai. Pasaulyje lietuviais save laiko daugiau kaip 4 milijonai žmonių. Vadinas, už mūsų šalies ribų gyvena daugiau kaip milijonas besijaučiančių lietuvių. Tai ne tik pirmos kartos emigrantai, bet ir išeivijoje gimusios kartos, kuriems tėvai įskiepijo meilę Lietuvai ir esminius Pasaulio lietuvių chartos principus. Taip pat pasaulyje pasklido ir emigrantai iš Lietuvos, nelaikantys savęs lietuvių, bet įvardijantys Lietuvą savo tėvyne – tai tautinių mažumų atstovai, jaučiantys tvirtus saitus su gimtine. Kalbėdami sociologiniais, kultūriniais, istoriniais terminais mes juos visus galėtume įvardyti „Lietuvos visuomene“, „globaliąja Lietuva“. Iš Lietuvos kilęs rašytojas, Nobelio premijos laureatas Č. Milošas save vadino paskutiniu LDK piliečiu, tuo pabrėždamas tautinės tapatybės sudėtingumą, atsirandantį kultūrinės, istorinės, etninės kilmės svarstymų sankirtose. Politinės tapatybės nėra tokios lanksčios ar laisvai kuriamos. Politine prasme žmogaus priklausomybę vienai ar kitai politinei bendruomenei – **valstybei** – apibrėžia **piliečio** ir **pilietybės** sąvokos.

Valstybė (angl. *state*) – aiškiai apibrėžtoje teritorijoje politiškai organizuota žmonių bendruomenė, kuri per įgyvendinamą valdžią yra susivienijusi bendriems gėriams saugoti.

Pilietybė (*angl. citizenship*) – žmogaus nuolatinis teisinis ryšys su valstybe. Kiekviena valstybė įstatymuose ir tarptautinėse sutartyse aiškiai apibrėžia, kokia tvarka jos pilietybė įgyjama ir prarandama.

Piliėtis (*angl. citizen*) – žmogus, turintis šalies pilietybę ir visas teises ir laisves, kurias suteikia jos įstatymai. Valstybės piliėtis, kitaip nei užsienio šalių piliečiai ar asmenys be pilietybės, savo šalyje turi ne tik universaliąsias žmogaus teises, kurios garantuojamos visiems, bet ir papildomas piliečių teises ir laisves, susijusias su galimybe dalyvauti valstybės valdyme ir politiniame gyvenime, eiti tam tikras pareigas valstybės tarnyboje (pagal Visuotinę lietuvių enciklopediją).

Kaip matome iš sąvokų paaiškinimo, esminė jas jungianti savybė – teisinis pagrindas. Valstybės teisinį pagrindą sudaro jos **Konstitucija** – aukščiausias šalies įstatymas. Konstitucijoje numatomi valstybės esminiai kultūriniai, vertybiniai principai, simboliai, valdymo forma, būdas, valdžios pasiskirstymas, atskirų institucijų įgaliojimai, ekonominė, socialinė sąranga, pilietybės įgijimo ir praradimo pagrindinės sąlygos, piliečių teisės ir pareigos. Dabar galiojanti Lietuvos Respublikos Konstitucija buvo priimta 1992 m. Lietuvos Respublikos piliečių referendumu.

Lietuva ir Europos Sąjunga

2004 m., Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą (ES), mūsų šalis atsisakė dalies savo suvereniteto – pripažino Europos Sąjungos įstatymų viršenybę Lietuvos įstatymų atžvilgiu. Kartu pačiai ES suteikė nepriklausomo politinio darinio įgaliojimus – t. y. ES sprendimai daro tiesioginę įtaką mūsų valstybei, bet mūsų valstybės sprendimai negali būti privalomi ES. Lietuvos piliečiai turi ir ES pilietybę.

ES teisinė sistema grindžiama trimis svarbiausiomis sutartimis – ES sutartimi, sutartimi dėl ES veikimo ir Europos atominės energijos bendrijos steigimo sutartimi. Politiniu požiūriu kiekvienai narei valstybei aktualiausias yra pirmos dvi sutartys. Jose nurodoma, kad ES narės pačios pasirenka valstybės valdymo formą, atsižvelgdamos į bendrą principą – valdymo sąranga negali prieštarauti demokratijos principams. Taip pat ES narės vykdo savarankišką socialinę, kultūrinę, švietimo politiką.

Pagrindiniai šalių, stojančių į ES, įsipareigojimai susiję su:

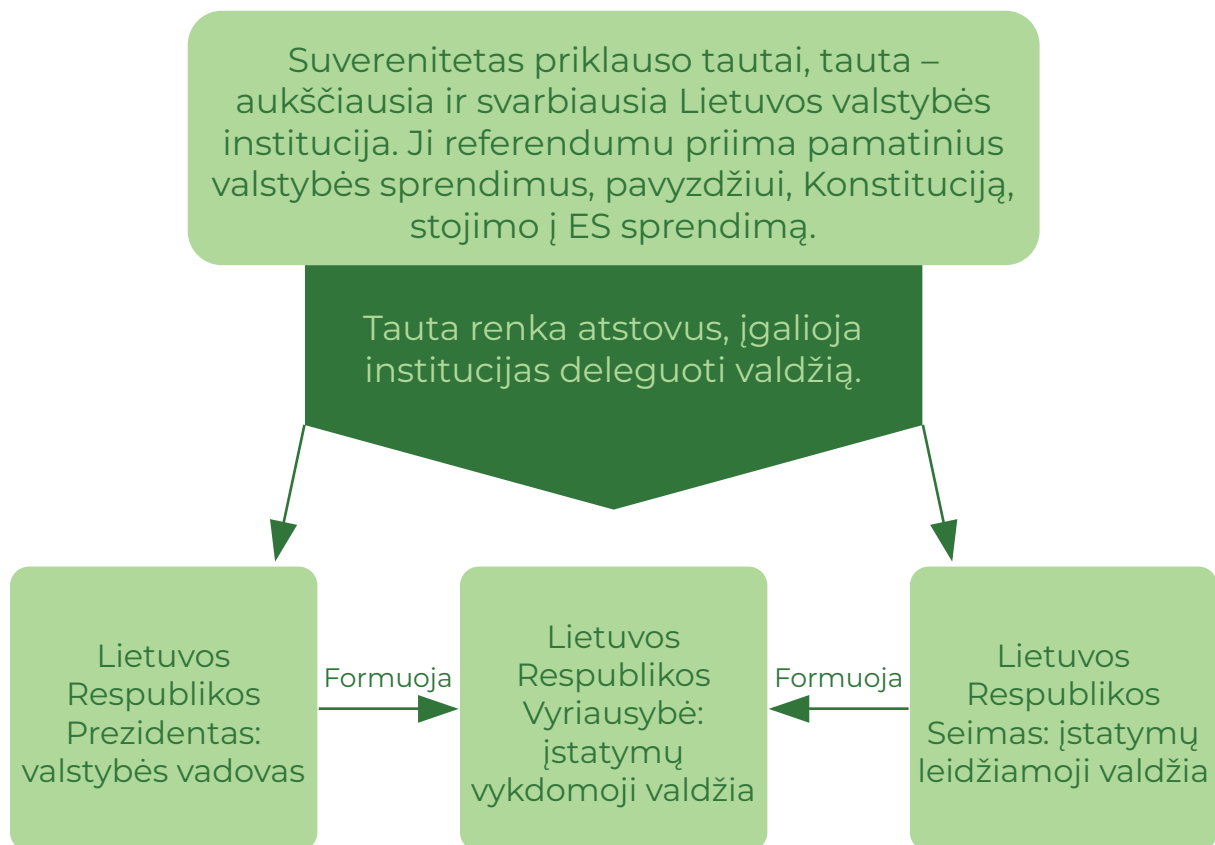
- politiniais įsipareigojimais: užtikrinti institucijų stabilumą, demokratiją, teisinės valstybės požymius, žmogaus teises bei mažumų apsaugą ir pagarbą joms;
- ekonominiais įsipareigojimais: užtikrinti rinkos ekonomikos veikimą, dalyvauti ES ekonominėje veikloje, atlaikyti konkurencinį spaudimą;

- teisiniais įsipareigojimais: priimti narystės ES įsipareigojimus, įskaitant gebėjimą laikytis politinės, ekonominės ir pinigų sąjungos tikslų (pagal ES teisės abėcėlę, 2016).

Įtaką ES mūsų piliečiai daro rinkdami ES Parlamentą, per kitas savo valdymo institucijas deleguodami atstovus į Sąjungos institucijas (pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismą, Europos Komisiją ir panašiai).

Lietuvos politinė sąranga ir Lietuvos pilietybės klausimai

Šiandieninės Lietuvos valdymo forma – parlamentinė respublika, turinti kai kuriuos prezidentinės respublikos požymius (paprastai parlamentinėse respublikose prezidentą renka parlamentas, mūsų šalyje prezidentą renka tauta).

5 pav. Lietuvos valstybės politinė sąranga

Žinoma, pateikėme tik labai glaustą informaciją, padėsiančią įvairių dalykų mokytojams „po ranka“ turėti kertinius mūsų politinės ir teisinės santvarkos principus. Kaip ir Lietuvos Respublikos Konstituciją – ją pasieksite per nuorodą: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> (be abejo, yra ir kitų nuorodų; šią siūlome kaip pagrindinę – ji nukreipia į oficialų Lietuvos Respublikos Seimo puslapį, čia rasite ir naujausius Konstitucijos pakeitimus). Detalesnę

ES teisinės sistemos analizę ir Lietuvos narystę šioje sąjungoje pasieksite naudodamiesi šiomis oficialių puslapių nuorodomis: <https://op.europa.eu/webpub/com/abc-of-eu-law/lt/> ir https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles/lithuania_lt.

Bet kurios demokratinės valstybės pamatas – jos piliečiai. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas numato, kad Lietuvos pilietybė automatiškai suteikiama visiems, gimusiems Lietuvos Respublikos piliečių šeimoje tėvams užregistravus savo vaiką Civilinės metrikacijos registre. Pilietybė taip pat suteikiama to pageidaujantiems kitos šalies piliečiams, kai jie įvykdo LR pilietybės įstatyme numatytus reikalavimus. Lietuvių kilmės užsienio šalių piliečiams numatomos atskiros sąlygos Lietuvos Respublikos pilietybės atkūrimui ar susigrąžinimui. Plačiau apie tai galite pasiskaityti kruopščiai parengtame Migracijos departamento puslapyje. Prieiga internete <https://www.migracija.lt/noriu-tapti-lr-pilie%C4%8Diu1>.

Vis dėlto minėtas Pilietybės įstatymas netenkina dalies save su Lietuva siejančių asmenų. Už mūsų valstybės ribų gyvena daugybė lietuvių, įgijusių kitos šalies pilietybę ir tuo pačiu praradusių Lietuvos Respublikos pilietybę. 2019 m. gegužės 12 d. Pasaulio lietuvių bendruomenė inicijavo referendumą, kuriuo siekta, kad LR pilietybė būtų pripažinta kitos šalies pilietybę turintiems asmenims. Referendumas laikomas įvykusių, tačiau pritrūko rinkėjų balsų „už“. Tačiau nors Lietuvos Konstitucijos 12 straipsnis dėl pilietybės nebuvo pakeistas, diskusijos ir iniciatyvos netyla. Daugelis užsienyje gyvenančių lietuvių palaiko dvigubos pilietybės idėją. Lietuvoje gyvenantys Lietuvos piliečiai labiau pasisako už vieną pilietybę. Vis tik manytina, kad plėtojant globalios Lietuvos idėją (žr. I dalies I skyrių) dvigubos pilietybės klausimas gali sulaukti teigiamo atsakymo. Lietuvos Respublika siekia vis didesnio užsienyje gyvenančių lietuvių įtraukimo į šalies gyvenimą. Užsienyje gyvenantys Lietuvos piliečiai buvo priskirti Pasaulio lietuvių rinkiminei apygardai nr. 71 – tai pagerino jų atstovavimą Lietuvos valdžios institucijose. Mūsų valstybė įvairiais būdais remia pasaulio lietuvių organizacijas, švietimo, kultūros institucijas. Lietuviškų šaknų turintiems asmenims, iškilus krizėms jų gyvenamoje šalyje, palengvinamas Lietuvos pilietybės atkūrimo procesas (pavyzdžiui, Venesuelos, Ukrainos atvejai). Tuo Lietuvos Respublika patvirtina savo humanišką, demokratinę prigimtį išreikštą teiginiu, kad valstybė – tai žmonės. Mūsų šalies piliečiai steigia, augina, plėtoja valstybę: valstybingumas, iš esmės, yra mūsų valios išraiška.

Pilietinė visuomenė ir pilietiškumas

Nuolatinis tiesioginis įsitraukimas į valstybės plėtrą yra neįmanomas, tad demokratinėse visuomenėse piliečiai valdžią deleguoja išrinktiems atstovams. Nuo piliečių išprusimo, aktyvumo, įsitraukimo ir atsakomybės didele dalimi priklauso tai, kaip šia valdžia išrinktieji asmenys pasinaudos, kokiomis formomis ir potvarkiais įgyvendins tai, ką įprasta vadinti „tautos (piliečių) valia“. Kitaip tariant, nuo **pilietinės visuomenės** brandos.

Pilietinė visuomenė (*angl. civil society*) – nepriklausoma nuo valstybės savarankiška visuomeninių institutų ir santykių, kurių reikia individo ir kolektyvo socialiniams, kultūriniais ir dvasiniams poreikiams įgyvendinti, visuma. Vienas svarbiausių ekonominiu, teisiniu, kultūriniu, politiniu požiūriu išplėtos stabilios demokratinės visuomenės požymių (Visuotinė lietuvių enciklopedija). Pilietinė visuomenė reiškiasi įvairiomis **pilietiškumo** formomis.

Pilietiškumas (*angl. citizenship*) – tokių visuomeninių sąlygų sudarymas ir propagavimas, kurioms esant protas laisvai pasirenka disponavimo savimi galimybę, pasiekiant sau prerogatyvos teisę bei asmeninę veikimo laisvę. Būti pilietiškam reiškia prisiimti daugiau pareigų, nei tą įpareigoja įstatymai (pvz., jei įstatymai neverčia eiti balsuoti ir už tai jokių atsakomybių netaiko, pilietišką žmogus vis tiek dalyvaus rinkimuose), bei būti aktyvesniam nei pasyviai (Pilietiškumas ir pilietinė visuomenė. Lyginamoji pilietiškumo sampratos analizė, 2012).

Liberaliosios demokratijos požiūriu, pilietinė visuomenė susiformuoja tada, kai kiekvienas laisvas, nepriklausomas individas sudaro visuomeninę sutartį su kitu individu kartu siekti bendrų tikslų, dėl kurių sutinkama apriboti ar visai atsisakyti dalies individualių interesų. Vadovaudamiesi bendrais interesais, piliečiai telkiasi į įvairias **interesų grupes**, kurios nuo spontaniškų, ribotų tikslų grupių gali peraugti į organizuotas interesų grupes – pavyzdžiui, asociacijas, institucijas. Aukščiausia politinio organizavimosi forma – valstybė. Lietuvių tauta, kaip rašoma mūsų Konstitucijos preambulėje, valstybę įsteigė tęsdama istorines tradicijas, siekdama apsaugoti savo teritoriją, lietuvių tautos savitumą, simbolius ir mūsų teises bei laisves. Tokiu požiūriu vadovaudamasi pilietinė visuomenė virsta politine visuomene – visuomene, susiorganizavusia į valstybę. Pilietinio dalyvavimo teorija teigia, kad žmonės gali visiškai tapti žmonėmis tada, kai yra įtraukti į politinę veiklą. Žmogus tampa laisvas tik veikdamas politinėje aplinkoje, kai jis motyvuojamas veikti remiantis laisvės ir žmogiškumo idėjomis.

Tyrimai rodo, kad aktyvus piliečių įsitraukimas į visuomenines pilietines organizacijas ne tik skatina ir stiprina demokratiją, bet kartu didina piliečių laimės patirtį (Plepytė-Davydavičienė, 2020). Kai kurie pilietinės visuomenės teoretikai siūlo pilietinę visuomenę laikyti tam tikra valstybės atsvara teikdami, kad pilietinė visuomenė užtikrina, jog politinis interesas nebus iškeltas aukščiau piliečių valios, jų teisių ir laisvių, o esminiai sprendimai bus priimami tik piliečių valia – bus užtikrinama „minimali“ valstybė (Hajekas, 1991). Minimalioje valstybėje smarkiai mažėja valstybės teikiamų viešųjų paslaugų, valstybės kontroliuojamų sričių, apribojimų – visa tai pereina į privataus sektoriaus, Nevyriausybinų organizacijų (NVO) rankas. Minimalios valstybės teoretikas ekonomistas M. Friedmanas už viešojo sektoriaus privatizavimo idėjas buvo apdovanotas 1976 m. ekonomine Nobelio premija. Tačiau šiuolaikinės visuomenės raida, besirutuliojanti tapatybių gausėjimo, perkūrimo, daugialypių tapatybių atsiradimo,

įvairovės sukeliama iššūkių ir atskirų interesų grupių įsitvirtinimas, dominavimas viešajame diskurse skatina permąstyti pilietiškumo formų vertes. Klausama, ar tikrai pilietinis aktyvizmas sudaro galimybes kiekvienam individui gyventi jo pageidaujamą gyvenimą. 2022 m. Nacionalinis švietimo NVO tinklas organizavo webinarų ciklą, skirtą įvairioms pilietiškumo formoms nagrinėti. Jų metu buvo išsakytos skirtingos idėjos pilietiškumo klausimais. Vilniaus universiteto profesorės, ugdymo filosofės L. Duoblienės nuomone, į pilietiškumą turime žiūrėti kitaip nei vakar ar prieš dešimt metų. Pilietinis aktyvizmas, pasireiškiantis įvairiomis savanorystės, dalyvavimo NVO veiklose, pilietinėse akcijose ir iniciatyvose (pavyzdžiui, aplinkos tvarkymo akcija „Darom“), asmeninių iniciatyvų pavidalais matoma kaip Lietuvos ateities perspektyva.

„Vaikai turi būti paruošti gyventi įvairiose situacijose, mokėti spręsti su nūdienu susijusias problemas, jų nebijoti ir nebėgti nuo jų, o suvokti ir natūraliai priimti tuos iššūkius, juos keičiant, kiek įmanoma, pozityvia linkme. Valstybėms bandant atskirai spręsti problemas pandemijos metu suvokėme, kad jos niekada nebus išspręstos be globalaus konteksto. Tokiu metu į areną išsiveržia jaunimas. Kol mes svarstome, diskutuojame, analizuojame, bandome apibrėžti terminus, jaunimas veikia.“ (Šiuolaikinio pilietiškumo beiškant, 2021).

Tačiau Vilniaus universiteto profesorė, filosofė R. Šerpytė pristatė kitokią galimą poziciją. Jos nuomone, kalbant apie pasirinktą pilietiškumo formą, reikia atsisakyti binarinio skirstymo: aktyvus – pasyvus, įvedant trečiąjį dėmenį, kuris padeda nerūšiuoti žmonių, bet suvokti, kad visi gali turėti savo poziciją. Pasyvumas nebūtinai žymi pilietiškumo stoką (Šiuolaikinio pilietiškumo beiškant, 2022).

Pozicijų įvairovė pilietiškumo formų atžvilgiu parodo šio reiškinio daugiakompleksiškumą ir aktualumą kiekvienam iš mūsų. Kaip ir visų gyvenimui svarbių ir reikalingų įgūdžių, taip ir pilietiškumo, mokomės visą gyvenimą. Tačiau ir pripažindami įvairias jo formas, turime įtraukti mokinius būtent į aktyvų pilietiškumą – atverti kiekvienam vaikui praktines galimybes.

Tokia pozicija argumentuojama šiais teiginiais (pagal Sefton-Green ir kt., 2011, p. 295):

- *Jaunimas gali mokytis apie demokratiją ir pilietiškumą per pagrindines studijas, tačiau būti konstruktyviais demokratijos nariais jie išmoks tik įgiję pilietiškumo patirties ir praktikos.*
- *Pilietiškumo pamokos tampa svarbesnės, kai jos susiejamos su realiu dalyvavimu demokratinėje veikloje – mokiniams reikia duoti realių užduočių, o ne versti juos būti tik „teoriniais“ piliečiais.*

- *Mokykla yra socialinis mikrokosmosas, todėl svarbu, kad ji veiktų taip, kad veikla atitiktų „gerą valdymą“ – būtų sukuriamos tokios sąlygos, kokias mokiniai norėtų kurti ir už mokyklos ribų.*
- *Daugelis jaunų žmonių yra nutolę tiek nuo visuomenės apskritai, tiek nuo mokyklų; norėdami juos „grąžinti“, turime jaunuolius įtraukti į platesnę mokyklos ir bendruomenės veiklą.*
- *Jauni žmonės iš tiesų jau yra piliečiai, kurių teisės dalyvauti priimant jiems svarbius sprendimus kasdien pažeidžiamos mokyklose; taigi, norint, kad moksleiviai taptų pilnaverčiais visuomenės nariais, reikia jiems suteikti aktyvesnį vaidmenį.*

Aktyvaus pilietiškumo projektai įtraukia mokinius į užduotis, kurių metu jie savo įgūdžiais, laiku ir darbu prisideda prie veiklos, kuri kažkam kitam yra reikalingesnė ir svarbesnė nei jam pačiam (atmetus moralinį pasitenkinimą). Tačiau P. Thomsonas rekomenduoja „neužstrigti“ vien tik veiklose, skirtose pagelbėti atskiroms bendruomenės grupėms. Žinoma, savanorystė, kai padedama senjorams paskaitant knygas ar pavedžiojant jų augintinius, užsiimant aplinkos priežiūra, sodininkyste vietiniame parke ar vedant užsiėmimus vaikams, yra puiku, tačiau tai tik ribotai pilietinę savimonę ir kompetencijas ugdanti veikla. Daug svarbiau vaikus įtraukti į tokias veiklas ir projektus, kuriuose jie kurtų realų pokytį, spręstų problemą, ugdytųsi savarankiško sprendimų priėmimo įgūdžius, mokytųsi bendradarbiauti – kiekvienam piliečiui aktualių įgūdžių. P. Thomsonas ypač siūlo pilietiškumo ugdymą apjungti su verslumo ugdymu – galimybė pačiam inicijuoti, vykdyti ir po to pamatyti praktinę savo aktyvaus veikimo naudą yra labai stipri motyvacinė priemonė. Mokslininkas pateikia keletą galimų tokios veiklos pavyzdžių (pagal Sefton -Green ir kt., 2011, p. 298):

- *Mokiniai gali sukurti paslaugą, peržengiančią vietos bendruomenės ribas: jie gali užsiimti jaunesnio amžiaus vaikų mokymu savo ar kitose mokyklose; inicijuoti ir vykdyti mokomųjų filmų gamybos ar peržiūros programas su kitų mokyklų mokiniais; suplanuoti ir vykdyti aplinkos tyrinėjimo, pažinimo, nuotykių programas vietiniuose dienos vaikų priežiūros centruose ar kitose socialinėse institucijose.*
- *Mokiniai kuria bendruomenės vizualinius, informacinius, lokalaus turizmo išteklius. Pavyzdžiui, parengia bendruomenės laikraštį, interneto svetainę, katalogą ar lankytinų objektų vadovą. Galima surinkti ir paskelbti vietinių pasakojimų, prisiminimų, legendų, istorijų rinkinį. Mokiniai gali įrengti žaidimų aikštelę vietos vaikams, nutapyti freskas ant pastatų arba suprojektuoti ir atspausdinti plakatus, reklamuojančius vietos renginius.*

- *Mokiniai gali ištirti socialinę problemą, pavyzdžiui, jaunimo benamystę, susidūrimą su priklausomybėmis ar mokyklos nelankymą, parašyti ataskaitą, kurioje pateiktų išvadas, rekomendacijas, bei pristatyti ją atitinkamoms institucijoms.*
- *Galima tirti vietos aplinkos aspektą ir atkurti laukinę buveinę, inicijuoti vandens monitoringo programą arba inicijuoti įrengti pažintinį taką per pelkę.*
- *Mokiniai gali tapti vietos paslaugų vertintojais ir pateikti rekomendacijas dėl jų tobulinimo.*

Kaip pažymi edukologas, atlikdami tokio pobūdžio projektus mokiniai pastebi, kad platesnė bendruomenė juos ima matyti kitaip, kaip piliečius, o ir jie taip pat pamato save būtent tokius – ne mokinius, kurie visko turi išmokti ateičiai, o mokinius, kurie yra svarbūs ir įgalinti dabartiniu momentu. Tai suveikia ne tik kaip motyvacinė priemonė, bet ir kaip ilgalaikių įpročių formavimo strategija.

Socialinės, emocinės Lietuvos mokinių kompetencijos. 2019 m. ŠMSM Švietimo naujienose buvo publikuoti kai kurie tarptautinio HBSC tyrimo (atliekamo kas 4 metai) rezultatai, atskleidę mūsų mokinių socialinę ekonominę savijautą, pasitenkinimą savo gyvenimu ir veikla. Rezultatai rodo, kad dauguma (beveik 90 proc.) Lietuvos mokinių jaučiasi patenkinti savo gyvenimu – šis rodiklis nuo XXI a. pradžios nuolat gerėjo, nors po 2014 m. stabilizavosi. Pagal patenkintų gyvenimu mokinių dalį Lietuva atitinka Europos šalių vidurkį. 2015 m. PISA tyrimo duomenys patvirtina HBSC tyrimo rezultatus: Lietuvoje didesnė nei vidutiniškai tyrime dalyvavusių šalių 15-mečių dalis jaučiasi laimingi: 79 proc. Lietuvos mokinių savo pasitenkinimą gyvenimu įvertino 7,9 balo (skalė nuo 0 (labai blogai) iki 10 balų (puikiai)), tyrime dalyvavusiose šalyse – vidutiniškai 7,3 balo (tokį įvertinimą skyrė 71 proc. mokinių). Lietuvoje mažėja mokyklinio amžiaus vaikų savižudybių. 2018 m. 10–14 metų amžiaus grupėje savižudybių nebuvo fiksuota, o 15–24 metų amžiaus jaunuolių savižudybių, lyginant su 2015 m., sumažėjo perpus.

Pagal alkoholio vartojimą, rūkymą ir patyčias Lietuva pasižymi prasčiausiais rodikliais Europoje. Vienas iš šešių Lietuvos mokinių yra linkęs reguliariai vartoti alkoholinius gėrimus, vienas iš dešimties kasdien vartoja tabako gaminius, tačiau naujų, mėginančių vartoti šią psichotropinę medžiagą mokinių dalis mažėja. Tarp mokinių vietoj įprastų populiarėja elektroninės cigaretės. 2018 m. 4 iš 10 apklaustų mokinių jau buvo bandę rūkyti elektronines cigaretes (2014 m. – 2 iš 10 mokinių), o nuolat šias cigaretes rūkė beveik kas penktas mokinys (2014 m. – kas dešimtas). 2018 m., lyginant su 2014 m., išaugo, nors ir nežymiai, 9 klasės mokinių, bandžusių rūkyti kanapes, dalis ir ji sudarė apie penktadalį visų apklaustų mokinių. Kas dvyliktas apklaustas devintokas nurodė, kad per pastarąsias 30 dienų vartojo kanapes. Ankstyva lytinė elgsena būdinga šeštadaliui tirtų Lietuvos devintokų. Europoje šie rodikliai yra vieni iš geriausių.

Kumščiais konfliktus sprendžiančių mokinių dalis Lietuvoje taip pat mažėjo, nors ir nežymiai. Peštynės tarp Lietuvos mokinių yra mažiau paplitusios negu vidutiniškai Europos šalyse.

Patyčių mastas mokyklose, nors nežymiai, tačiau taip pat mažėjo. Per 2 mėnesius nė karto patyčių nepatyrusių mokinių dalis nuo 2014 m. iki 2018 m. išaugo 2 proc. punktais ir siekė 48,2 proc., tačiau kol kas pagal šį rodiklį smarkiai atsiliekame nuo Valstybinės švietimo 2013–2022 strategijos 2022 metų siekinio – 70 proc. Patyčias mokykloje vis dar patiria apie trečdalis 11–15 metų Lietuvos mokinių ir šis rodiklis, deja, išlieka vienas aukščiausių visoje Europoje. Greta įprastų patyčių, esama ir patyčių virtualiojoje erdvėje. Internetu patyčias patiria šiek tiek mažiau nei dešimtadalis mokinių ir, džiugu, kad per pastaruosius ketverius (2014–2018) metus šio rodiklio reikšmė nepablogėjo. Vis dėlto mokinių, turinčių socialinio, emocinio elgesio sutrikimų, Lietuvoje išlieka palyginus tikrai daug.

4 lentelė. Elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių mokinių skaičius

Mokslo metai	2016–2017	2017–2018	2018–2019
Lietuvoje	4815	5276	5820
Bendrojo ugdymo mokyklų bendrojo ugdymo klasėse	3915	4296	4717
Profesinio mokymo įstaigose	7	25	32
Ikimokyklinio ugdymo įstaigose	285	300	370

Kaip rodo 4 lentelė, daugėja mokinių, turinčių elgesio ir emocinių sutrikimų. Žinoma, tai gali būti susiję su geresne elgesio ir emocinių sutrikimų diagnoze, augančiu tėvų sąmoningumu drąsiau kreiptis į vaiko raidos tyrimus siūlančius specialistus. Vis dėlto skaičiai yra dideli. Pilietiškumas – vienas iš būdų ugdyti vaiko socialines, emocines kompetencijas, parodant kelius, vedančius tolyn nuo suicidinio elgesio (pasireiškiančio ir psichotropinių medžiagų vartojimu) link suvokimo apie gyvenimo atveriamas galimybes (parengta pagal Švietimo būklės apžvalga, 2019, p. 78–81).

Įvairūs tyrimai atskleidžia, kad asmens pilietiškumas, kaip savęs priskyrimas tam tikrai pilietiniu pagrindu suformuotai bendruomenei, ypač sudėtingai priimamas ir suvokiamas jaunuoliams, kilusiems iš imigrantų ar keliose valstybėse gyvenusių tėvų šeimų. JAV sociologė A. Rios-Rojas, gilindamasi į Ispanijos migrantų šeimose gimusių jaunuolių (15–17 metų amžiaus) gyvenimo istorijas ir mokyklinės patirtis, atskleidė, kad XXI a. realijos iš tiesų verčia mus permąstyti pilietiškumo ir juo grindžiamų tapatybių sampratas. Pateikiame kai kuriuos jos atliktų tyrimų inspiruotus pastebėjimus. Manome, kad jie aktualūs Lietuvos mokytojams, vis dažniau susiduriantiems klasėse su imigrantų, karo pabėgėlių šeimo-

se gimusiais vaikais, su kurį laiką užsienyje gyvenusių ir į Lietuvą grįžusių šeimų jaunuoliais. Kartu praplečia mūsų supratimą apie lietuvių jaunuolių emigrantų patirtis svečiose šalyse. Viliamės, kad mokslininkės tyrimas, atskleidžiantis tokių jaunuolių patiriamas pilietinės tapatybės krizes, padės mokytojams jautriau ir giliau suprasti tokius mokinius, panaudojant šį supratimą artimesniems santykiams kurti, o per juos – ir tų jaunuolių įtraukimui į pilietinės visuomenės kūrimą Lietuvoje.

Šie jaunuoliai, bandydami apibrėžti save sparčios globalizacijos ir konkuruojančių diskursų fone, sprendė klausimus, neapsiribodami savo „imigrantų vaikų“ tapatybe. Jų, transmigrantų, priklausančių migrantų diasporai, bet besimokančių tarp kitų šalies piliečių, gyvenimai peržengė nacionalines ribas. Jų įvairialypė tapatybė buvo susikūrusi santykyje su daugiau nei viena nacionaline valstybe. Kai kurių jų tapatybės formavosi vis labiau globalėjančioje ir (arba) transnacionalėjančioje muzikos ir technologijų scenoje. Kai šie jaunuoliai neleidavo laiko su smalsia tyrėja iš Kalifornijos, kaip mane vadino, jie mėgdavo klausytis repo, hiphopo, reggaetono ir bachatos, lankytis vieni kitų Myspace ir Facebook puslapiuose, rengti virtualius pokalbius su kitais jaunuoliais iš viso pasaulio ir dalyvauti kitose jaunimo kultūros kūrimo ir vartojimo praktikose. Ir vis dėlto šis jaunimas susidūrė su neatsiejamu priklausymo paradoksu. Kultūros teoretikai jį vadina „postnacionaliniu“ momentu, kai tautų ir sienų erozija užleidžia vietą naujoms, platesnėms postnacionalinės narystės formoms. Tačiau kai kurių jaunuolių gyvenimuose sienos ir toliau yra statomos, o ne griauamos. Čia ir slypi prieštaravimas. Kaip pastebi Abu El-Haj ir Bonet, net [transnacionalinio] jaunimo, kuris savo gyvenimą gyvena ir vaizduotėje, ir fiziškai peržengdamas sienas, gyvenime nacionalinės valstybės išlieka nepajudinama, galinga jėga. Kitaip tariant, nors šis pasaulio jaunimas apibrėžė savo tapatybes kaip peržengiančias „imigranto“ ribas, daugelis jų vis dėlto negalėjo ištrūkti iš nacionalinės tapatybės gniaužtų. Toks yra priklausymo imigrantų diasporai paradoksas. Tai reiškia, kad imigracija, susipynusi su lyčių ir rasių formavimosi procesais, iš tiesų yra svarbi jėga – kartais net įpareigojanti – kai kurių jaunuolių savęs suvokime ir patirtyje. Kai kuriems iš jų buvimas imigrantu reiškia, kad jie gyvena su daugybe prieštaravimų ir sąlyginių priklausymo formų. Jiems reikia išmokti laviruoti tankiame diskursų tinkle ir priežiūros procesuose. Tiek jų bendruomenėse, tiek mokykloje „transmigracinė“ pilietybė traktuojama kaip įtartina ir „nusikalstama“. Taigi turime iššūkį suformuluoti sistemą, kuri padėtų jaunimui suvokti ne tik kilmę ir tikslą, bet ir susigaudyti jų pačių įsivaizdavimuose apie priklausymą ir pilietiškumą, kurie kyla iš jų „glokalizuotos“ (vienu metu globalios ir vietinės) vietos ir iš jų įvairių socialinių tapatybių. Kitaip – asmenų, „sukurtų per skirtumus“; skirtumus, matomus tarp priimančiosios šalies „čia“ ir kilmės „ten“, tarp dominuojančios bendruomenės „mes“ ir „jie“, daugialypės tapatybės formų. Šiandieninis jaunimas yra „globalus jaunimas“, save pozicionuojantis ir pozicionuojamas „daugybiniuose pasauliuose“ (pagal Conchas ir kt., 2015, p. 211–213).

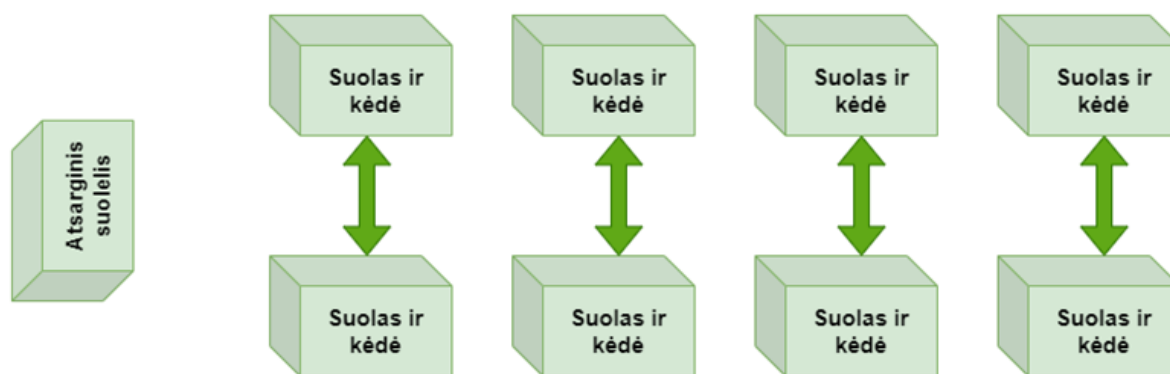
Greitasis įsitinklinimas. Šis metodas dažniausiai naudojamas situacijose, kuriose siekiame grupę nepažįstamų ar mažai pažįstamų žmonių sutelkti komandiniam darbui. Aktyvaus pilietiškumo ugdymo kelią pasirinkę mokytojai ir jų mokiniai dažnai atsiduria tokiose situacijose, kai mezgami nauji ryšiai ar generuojami bendri projektai su kitų mokyklų mokiniais, su atskiromis vietinėmis bendruomenėmis, institucijomis, galbūt – su tarptautiniais partneriais. Metodas naudingas ir mokyklos vidiniame gyvenime: telkiant naujai sudarytos klasės bendruomenę, kuriant ar atnaujinant mokyklos savivaldos institucijas, diskutuojant apie galimą projekto idėją, vystymo etapus ir priemones ar panašiai.

Metodas sudaro sąlygas pasisakyti visiems dalyviams, o kiekvienam iš klausančiųjų – išgirsti įvairias nuomones. Pasėdėjimas ant atsarginių suolelio leidžia susikaupti, pailsėti ir „sutvarkyti“ naujai išgirstas idėjas, jas sugrupuoti ar kitaip susižymėti. Metodą galima pritaikyti ir nagrinėjant atskiro dalyko temas – kaip metodą, kurio tikslas – sukurti sąlygas mokiniams vienas kitą mokyti. Tokiu atveju mokiniai keičiasi atskiro dalyko žiniomis (parengta pagal Eastwood ir kt., 2009, p. 50–51).

Rekomenduojama veikla pagrįsta greitųjų pasimatymų principais. Tai labai geras būdas visiems mokiniams per trumpą laiką pabendrauti su visais komandos nariais ar bent su labai didele grupe. Ją galima naudoti ir kaip ledlaužio pratimą ir idėjoms, informacijai rinkti bei dalytis teikiant kitam grįžtamąjį ryšį.

Pasirengimas

1. Sustatykite suolus ir kėdes eilėmis, kėdes statykite už suolų. Didesnėms grupėms gali prireikti dviejų suolų ir kėdžių komplektų.
2. Pastatykite „atsarginį suolelį“ (žr. 6 pav.). Tai labai svarbu – ši sąlyga užtikrina didesnę metodo taikymo sėkmę ir padeda dalyviams užmegzti ryšius su kiekvienu kitu asmeniu:

6 pav. Patalpos planas: baldų išdėliojimas metodo taikymui

3. Paprašykite dalyvių atsisėsti. Vienas asmuo turi sėdėti ant nelyginės kėdės priekyje („atsarginis suolelis“). Jei turite lyginį besimokančiųjų skaičių, ištraukite dalyvauti pats.
4. Prieš pradėdami aktyviają dalį, išsiaiškinkite taisykles: proceso tikslus, eigą. Paašškinkite, kokia informacija keisitės. Susitarkite, ar dalyviai turėtų gautą informaciją užsirašyti.
5. Duokite pradžios signalą: po jo dalyviai pradės kalbėtis sutarta tema su priešais jį sėdinčiu partneriu. Dalyviai turi būti jautrūs aplinkiniams ir pasirinkti tinkamą kalbėjimo toną, garšą, pasitelkti reiškiamas mintis sustiprinančią gestikuliaciją, išmokti atsiriboti nuo aplinkos triukšmo – ugdytis įgūdį kalbėti su prieš save esančiu žmogumi neblaškant dėmesio.
6. Po 3 ar 4 minučių duokite ženklą sustoti ir paprašykite, kad kiekvienas mokinys pasislinktų į kairę – taip kiekvienas sėdės priešais naują partnerį.
7. Persėdimus link kairės kartokite, kol mokiniai sugrįš pas savo pirmąjį pašnekovą.
8. Kiekvieną kartą į „atsarginį suolelį“ sėdasi vis kitas dalyvis. Kadangi jis tuo metu neturi partnerio, gali stebėti, kas vyksta, peržiūrėti savo užrašus, pasitikslinti klausimus, pasižymėti pastabas.

Praktiniai patarimai

- Iš anksto pasirūpinkite koku nors dėmesio atkreipimo būdu, pavyzdžiui, skambučiu, švilpuku ar kitu garsiniu signalu.
- Besimokantiesiems gali prireikti dažnai priminti, kuria kryptimi jie turėtų judėti.
- Šiam užsiėmimui reikia kruopščiai apgalvoti sėdėjimo vietas ir baldus, todėl pasirūpinkite, kad tam būtų skirta pakankamai laiko prieš užsiėmimą arba jo metu.

Pasibaigus užsiėmimui, galite skirti laiko dalyviams peržiūrėti savo užrašus. Susėdę ratu drauge aptarkite tiek metodo taikymo metu surinktą informaciją, tiek dalyvių emocijas, jaustus barjerus, nepatogumus. Socialinė, emocinė kompetencija yra neatsiejama pilietiškumo dalis.

Viena iš pripažintų ir vertinamų vaikų ir jaunimo pilietiškumo formų – aktyvus dalyvavimas veikloje, peržengiančioje mokyklos, formalaus ugdymo ribas. Tačiau ištraukimas į tokias veiklas būna sėkmingesnis jaunuoliams iš aukštesnio SEK – tėvai stengiasi plėsti savo vaikų galimybes. Mokiniam iš žemo SEK būtina mokytojų pagalba. Įtraukdami mokinius į NVO, savanorystę, vienkartinės akcijas, jie sukuria didžiulę vertę ne tik mokiniams, bet ir sau, kaip mokytojams ir piliečiams. ES priimtoje Lisabonos strategijoje (2000) siūloma savišvietos ir neformaliojo mokymosi metu įgytus mokinių pasiekimus vertinti formaliajame ugdyme. Pasiekimų vertinimo sistemų kūrimas ir plėtra įvardijama kaip viena iš žinių visuomenės įtvirtinimo sąlygų.

EBPO nurodo, kad neformaliojo ugdymo metu įgytų įgūdžių pripažinimo nauda yra labai įvairi:

- Ekonominė nauda: žmogiškasis kapitalas, kurį galima naudoti produktyviau, pripažįstant neformaliojo būdu įgytus įgūdžius.
- Su švietimu susijusi nauda matoma mokymosi visą gyvenimą bei karjeros kontekste: įsitraukimas į neformaliąsias veiklas skatina galvojimą apie ateities perspektyvas.
- Socialinė nauda: pagerinta lygybė ir sustiprintos galimybės gauti tolesnį išsilavinimą ir įsitvirtinti darbo rinkoje nepalankioje padėtyje esančioms grupėms, pavyzdžiui, pabėgėliams ar socialinėje atskirtyje esantiems žmonėms.
- Psichologinė nauda asmenims yra suvokti savo gebėjimus ir patvirtinti jų vertę.

2012 m. Europos Sąjungos jaunimo strategijoje akcentuojama, kad neformaliojo būdu įgyti jaunimo gebėjimai turi būti pripažinti kaip lygiaverčiai formalaus ugdymo pasiekimams (pagal Genys ir kt., 2020).

Išanalizuokite, koku mastu Jūs, švietimo profesionalas, inicijuojate mokinių dalyvavimą įvairiose mokymosi ir pilietiškumo raiškos formose bei kaip intensyviai motyvuojate juos tai daryti pripažindami jų įgytas tose veiklose kompetencijas vertingomis ir svarbiomis. Tokią analizę gali palengvinti šie klausimai:

1. Kurios mano, kaip pilietinės visuomenės nario, veiklos yra žinomos, akivaizdžios mokiniams kaip gerasis, įkvepiantis pavyzdys?
2. Į kurias savo pilietiškumo veiklas aš įtraukiu ir savo mokinius, pakviečiu juos dalyvauti ir veikti kartu? Koku būdu galėčiau suintensyvinti tokį įtraukimą?
3. Kurios mano veiklos ir iniciatyvos galėtų papildyti formalaus ugdymo veiklas ir sukurti didesnę mokymosi vertę?
4. Ar reguliariai kuriu klasėje sąlygas, kad mokiniai galėtų pasidalyti savo patirtimis, įgytomis įvairiose pilietiškumo, neformalaus ugdymo veiklose? Kaip aš įvertinu jų „iš kitur“ atsineštas žinias, patirtį, gebėjimus?
5. Kaip stiprinu pilietiškai aktyvių mokinių lyderystę, kaip skatinu įsitraukti į įvairias veiklas kuo daugiau bendramokslų?
6. Kokiais būdais galiu įvertinti mokinių pilietines ir kitas neformaliame ugdyme įgytas kompetencijas, kad šis vertinimas taptų formuojamuoju kitiems, mažiau aktyviems asmenims?

Tikimės, kad ieškodami atsakymų į šiuos klausimus, sugeneravote keletą idėjų, kaip galite ugdyti savo pačių ir savo mokinių bendrakultūrinę ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetenciją.

III SKYRIUS. MOKYTOJO PROFESINĖ ŪGTIS: TAIKymas, ĮSIVERTINIMAS, AUGIMAS

Šiame skyriuje ieškosime atsakymų į klausimus:

- Kokius didžiausius lūžinius momentus išgyveno švietimas Lietuvoje?
- Kokie yra šiuolaikinio švietimo Lietuvoje bruožai?
- Ką reiškia būti mokytoju Lietuvoje?

Iš Lietuvos švietimo istorijos

Pirmoji mokykla Lietuvoje, anot istorinių šaltinių, buvo atidaryta 1387 m. prie Vilniaus arkikatedros bazilikos. Skaičiuojame septintą švietimo Lietuvoje šimtmetį. Žinoma, per tą laiką mūsų švietimas išgyveno skirtingo masto transformacijas: modernioji lietuviška mokykla, greičiausiai, daug kuo skiriasi nuo pirmosios bažnytinės mokyklos. Vis dėlto atidus žvilgsnis atveria ir vieną bendrumą – mokytojams visais amžiais rūpėjo ugdyti ne tik mokinių supratimą ir intelektualinius pasiekimus, bet ir vertybes, socialinius įgūdžius, kontroliuoti savo kūnus ir emocijas, kitaip – civilizuotis.

Mokykla istoriškai buvo susijusi su vaikų kūnų „civilizacija“: kiekvienos naujos kartos fiziniai gebėjimai ir išvaizda mokyklose tobulinami ir drausminami, o mokytojai nuo seno siekė skatinti savo auklėtinius kontroliuoti, kada ir kaip jie turi paversti impulsus ir afektus veiksmais. Šie „civilizuoti“ standartai nėra neutralūs ar universalūs, jie atspindi konkrečias visuomenių normas ir lūkesčius tam tikrais jų raidos etapais (pagal Evans ir kt., 2005, p. 13).

Visuomenės normų, vertybių kaita, glaudžiai susijusi su technologijų, ekonominių, politinių, socialinių formacijų kaita, kultūros plėtra, suformuoja atskirus istorinius laikotarpius – epochas. Nustatyti tiksliai kiekvienos epochos chronologines ribas – visada iššūkius keliantis uždavinys, tad istorikai ar kiti praeitį tyrinėjantys mokslininkai linkę jas nurodyti pagal pasirinktus požymius. Lietuvos švietimo istorija taip pat skirstoma laikotarpiais, kurių ribos – mūsų susitarimų rezultatas, pripažįstant, kad šie susitarimai gali būti diskutuojami ir peržiūrimi.

Didžioji dalis tyrėjų sutinka, kad kita Lietuvos švietimo atraminė data – 1547 m., kai pasirodė pirmoji spausdinta lietuviška knyga – Martyno Mažvydo *Katekizmas*. Ji pratęsia religinio ugdymo tradiciją, kartu ją peržengdama: šioje nedidelėje knygelėje tilpo ir pirmasis lietuvių

kalbos elementorius. XVI a. įvyko ir dar vienas ypatingas įvykis – 1579 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras suteikė universiteto statusą Jėzuitų įkurtai aukštajai mokyklai.

Šimtmečius trukusią religinę švietimo tradiciją persvarstyti pakvietė XVIII a. Apšvietos mąstytojai. 1773 m. Abiejų Tautų Respublikoje buvo įkurta Edukacinė komisija, institucija, kuriai Abiejų Tautų Respublikos seimas pavedė tvarkyti švietimo klausimus. Lietuvos ir Lenkijos valstybė buvo pirmoji, kurioje švietimą ėmė prižiūrėti pasaulietinė įstaiga. Ji ėmėsi pažangių to meto pertvarkymų: įvedė privalomą pradinį ugdymą gimtąja kalba, inicijavo vadovėlių leidybą, mokyklų steigimą. Švietimo samprata prasiplėtė tokia prasme, kokia mes ją suprantame ir šiandien, – švietimas yra visuomenės sukurta sistema, generuojanti pažangą. Deja, pažangą švietime sustabdė Lietuvos ir Lenkijos valstybės likvidavimas. Didžioji Lietuva pirmoji pateko į Rusijos imperijos sudėtį 1795 m. Lietuviška Užnemunė Rusijai atiteko 1815 m. Tik Mažoji Lietuva niekada nepriklausė šiai menkiausiai išsivysčiusiai to meto Europos valstybei – ji iki pat 1945 m. priklausė Vokietijos valstybei (turėjusiai skirtingus pavadinimus). Politinės istorijos skirtumai turėjo ir reikšmingų skirtumų lietuviškų žemių švietimo raidai. Didžiojoje Lietuvoje 1832 m. carinės valdžios įsakymu buvo uždarytas Vilniaus universitetas, 1863 m. įsigalėjo rusų pradų atkūrimo programa, uždraudusi raštiją lotyniškais rašmenimis ir lietuviškas mokyklas. Visoje Rusijos imperijoje tik Užnemunėje veikė oficiali lietuviška mokykla – Marijampolės gimnazija. Joje subrendo iškiliausi lietuvių Tautinio atgimimo veikėjai. Gimnazijos mokinių pagrindą sudarė mokiniai, lankę vyskupo Motiejaus Valančiaus inicijuotas „Vargo mokyklas“ – slaptas valstiečių ūkiuose veikusias mokyklas, kur vaikus mokė savamoksliai mokytojai – daraktorai.

Panaikinus lietuviškos spaudos draudimą 1904 m. lietuviškose žemėse ėmė steigtis įvairios draugijos, kūrusios mokyklas, rengusios vadovėlius. 1915 m. Vilniuje ėmė veikti pirmoji lietuviška gimnazija. Dalis Lietuvos Nepriklausomybės akto 1918 02 16 signatarų – šios mokyklos mokytojai.

Nepriklausomybės laikotarpyje tarp dviejų pasaulinių karų (1918–1940 m.) egzistavusi Lietuvos valstybė sukūrė stiprią tautinio švietimo sistemą. Privalomas pradinis išsilavinimas užtikrino visuotinį raštingumą, visuomenės sąmoningumo augimą. Kiekviena tautinė bendrija turėjo plačias kultūrinės autonomijos teises, steigė savo mokyklas, rengė joms mokymo priemones. Tautinė tolerancija prisidėjo prie pilietiškumo, patriotizmo ugdymo: visa Lietuvos tarpukario istorija kupina pilietinio, kultūrinio sąmoningumo ir atskirų tautybių bendradarbiavimo pavyzdžių. Lietuviškas mokyklas baigę jaunuoliai tęsdavo mokslus ne tik Lietuvos aukštosiose mokyklose, bet ir užsienyje. Stiprus intelektualusis visuomenės sluoksnis užtikrino spartų valstybės modernėjimą. Deja, 1940 m. prasidėjęs okupacijų laikotarpis iš esmės pakeitė švietimo kryptis. Jau pirmosios sovietizacijos metais (1940–1941 m.) sovietai mokyklose ėmė naikinti tautinius, religinius simbolius, šalinti patriotines temas iš ugdymo turinio, tremti Lietuvos mokytojus. Antroji sovietinė okupacija, išstūmusi nacistinės Vokietijos kariuomenę 1944–1945 metais, švietimo sovietizacijos ėmėsi dar intensyviau. Ideologizuotas, orientuotas į indoktri-

nacija, sovietinio žmogaus formavimą, sovietinis švietimas nepripažino religinio, tautinio ugdymo, labai ribotai mokė užsienio kalbų. Pripažindami švietimui galią konstruoti asmenybes, sovietiniai politikai vis labiau ilgino privalomo ugdymo metus: privalomą 7 klasių išsilavinimą pakeitė 8 klasės, vėliau 11 klasių, paskutiniaisiais sovietiniais metais – 12 klasių ugdymas. Lietuvos visuomenę nuo visiškos indoktrinacijos ir pavertimo „tarybiniu žmogumi“ gelbėjo šeimos saugomos ir slapta ugdomos tautinės, humanistinės vertybės, patriotines vertybes puoselėjantys mokytojai, katalikų, protestantų dvasininkai, meno ir kultūros veikėjai. Susilpnėjęs SSRS režimui M. Gorbačiovo valdymo metu Lietuvos visuomenė, vadovaujama intelektualų, susibūrė į Sąjūdį, iškovojusį Lietuvai nepriklausomybę. 1990 m. kovo 11 dienos aktu mūsų valstybė vėl buvo atkurta.

Šiuolaikinis Lietuvos švietimas

Su politiniu atgimimu prasidėjo ir švietimo atgimimas. Svarbiausiu jo dokumentu galime laikyti edukologės Meilės Lukšienės kartu su kolegomis rengtą Tautinės mokyklos koncepciją (1988 m.). Šis dokumentas tapo pamatiniu rengiant naujas Bendrojo ugdymo programas, ruošiant mokytojus, reformuojant pačią sistemą, rengiant Lietuvos Respublikos švietimo įstatymą (paskelbtas 1991 m., šiuo metu galioja kartu su įvairiais metais Seimo patvirtintais pakeitimais: nuoroda internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/TAIS.1480>). 1992 m. buvo paskelbta Lietuvos švietimo koncepcija, numčiusi esmines tolesnio švietimo vystymo gaires. Nuo 2003 m. Lietuvos valstybė švietimo sistemą vysto vadovaudamasi Valstybės švietimo strategijomis. 2003–2012 m. strategijoje buvo išskirti trys tikslai (Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija, 2014), kurie, kaip teigia analitikai, buvo realizuoti:

- Veiksmingos ir darnios, atsakingu valdymu, tikslingu finansavimu ir racionalių išteklių naudojimu pagrįstos švietimo sistemos kūrimas.
- Tęstinės, mokymąsi visą gyvenimą laiduojančios ir prieinamos, socialiai teisingos švietimo sistemos plėtotė.
- Švietimo kokybės, atitinkančios pilietinėje visuomenėje gyvenančio asmens ir visuomenės poreikius, užtikrinimas.

2013–2022 m. Lietuvos švietimas vystosi pagal antrą strategiją. Joje strategijos rengėjai deklaruoja, kad Lietuva pritaria Europos Komisijos 2012 m. deklaruotai nuostatai ir, ja vadovaujantis, formuluoja savo užduotį:

Švietimo ir mokymo misija plačiąja prasme – siekti aktyvaus pilietiškumo, asmeninio tobulėjimo ir gerovės. Valstybinės švietimo strategijos prisiimama užduotis: „sutelkti švietimo bendruomenę ir visus Lietuvos žmones (solidarumas) nuolat kryptingai lavintis (mokymasis) siekiant asmeninės ir šalies sėkmės (veiklumas)“ (Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija, 2014).

Deklaruojamos užduoties turinys atskleidžia, kad, priešingai nei sovietinis, šiuolaikinis Lietuvos švietimas vadovaujasi nuostata, jog mokykla – kelias ne tik į valstybės klestėjimą, bet ir į asmeninę žmogaus gerovę. Tai esminė humanistinė nuostata, gražinanti mūsų švietimą į tą Lietuvos švietimo vertybinę tradiciją, kuri pasisakė už valstybę ir savo gyvenimą kuriančio žmogaus ugdymą. Kartu sugrąžina Lietuvos švietimą į vertybių, būdingų visai Vakarų civilizacijai, lauką. Vertybiniu, idėjiniu požiūriu mes vystome švietimą, būdingą visoms ES valstybėms.

Tuo tarpu švietimo sistemos struktūros, programų, ugdymo aplinkos organizavimo, vertinimo klausimais Lietuva turi savitų bruožų. Tarp kitų ES šalių Lietuva išsiskiria gana vėlyvu mokykliniu amžiumi – pusėje ES šalių vaikai mokyklą pradeda lankyti 4–5 metų, Lietuvoje – tik nuo 6–7 metų. Lietuva taip pat išsiskiria trumpesniu pradinio ugdymu – jis mūsų šalyje trunka tik 4 metus, didesnėje ES dalyje – 6 metus. Šie skirtumai tikrai neatrodytų reikšmingi, jei Lietuvos visuomenė ir švietimo strategai, politikai bei išorės vertintojai (įvairios tarptautinės organizacijos, kurių nuomonė mūsų valstybei svarbi) pozityviai vertintų mūsų švietimo raidą. Vienas iš šaltinių, kuriais remiasi kritikai, – tarptautiniai mokinių pasiekimų tyrimai, kuriuose mūsų mokiniai pasiekia mažesnius rezultatus nei kaimyninių šalių vaikai. Kiti neraminantys faktai: žemas visuomenės pasitikėjimas švietimu, neigiama linkme plėtojamas diskursas apie švietimą ir mokytojus, jaunuolių, pasirenkančių pedagogo profesiją, nepakankamas skaičius, mokytojų trūkumas. 2020 m. Europos Komisija pateikė įvairiais duomenimis grįstą ataskaitą Lietuvai, kurioje buvo pateiktos ir rekomendacijos, nurodančios, jog būtina spręsti svarbiausius švietimo iššūkius (pagal Šalies ataskaita. Lietuva 2020):

- Sparčiau gerinti mokinių pasiekimus. Komisija siūlo šią problemą spręsti įgyvendinant kompetencijų ugdymu grindžiamą mokymo programą ir mokinių vertinimo reformas.
- Mažinti socialinę atskirtį švietime, mažinant atotrūkį tarp ugdymo rezultatų skirtingose mokyklose, regionuose, kaimo, miesto vietovėse.
- Pritraukti naujus mokytojus. Komisijos nuomone, naujus mokytojus pritraukti kliudo maži atlyginimai ir nepatrauklios darbo sąlygos.
- Tobulinti mokymo kokybę ir mokymo praktiką. Komisijos nuomone, pasenusi mokymo praktika ir prasta mokymo kokybė yra prastų mokymosi rezultatų priežastys.
- Užtikrinti visiems vaikams ikimokyklinį ugdymą.
- Didinti mokymosi visą gyvenimą aprėptį, ypač žemą kvalifikaciją turinčių suaugusiųjų.
- Plėtoti skaitmeninius plačiosios visuomenės įgūdžius.

Mokytojo ir jo profesinės veiklos vertinimas

Pagal Europos Komisijos rekomendacijas, mūsų laukia daug darbų plėtojant švietimą, šią asmenis ir valstybės gyvybingumui reikšmingą sritį. Vis dėlto dalis visuomenės ir politikų dėl švietimo sistemos trūkumų ar kritiką, nepasitenkinimą sukeliančių reiškinį atsakomybę perkelia mokytojui.

Pristatant 2020–2030 m. Valstybės strategijos medžiagą diskusijoms, buvo pateikta ši schema (Valstybės švietimo strategijos 2013–2022 m. įgyvendinimas: medžiaga diskusijoms, 2015):

7 pav. Valstybės švietimo strategijos 2030 ir Strategijos siekių dermės vizualizacija

Kaip vaizduojama schemeje, mokytojas traktuojamas bene svarbiausiu strategijos įgyvendinimo sėkmės veikėju. Tokia nuostata gana tradicinė, atėjusi dar iš Apšvietos. XVIII a. mokytojas buvo suvokiamas kaip asmuo, turintis ypatingą žinojimą ir galias įskiepyti tą žinojimą vaikui, kartu jam užtikrinant didesnes galimybes ateityje. Tačiau, kaip jau rašėme I dalyje, išsilavinimas šiandien nebegarantuoja finansinės nepriklausomybės ar oraus gyvenimo. To, ką suteikia šiandieninė mokykla, tebeveikianti pagal XVIII a. principus, nebepakanka XXI a. žmogui. Mažėjant išsilavinimo vertei, mažėja ir jį įgyti padedančių mokytojų autoritetas. Kažkada buvęs vienu iš kelių vietos bendruomenėje raštingų žmonių, pagrindiniu žinių šaltiniu, priimančiu sprendimus apie vaiko pasirengimą kopti aukštesnio išsilavinimo laipteliais, šiandien mokytojo žinojimas konkuruoja su lengvai prieinamais informacijos ištekliais iš viso pasaulio, kuriuos,

pasinaudodami automatinio vertimo programomis, išsiaiškina visi to pageidaujantys. Mokiniai dabar vertinami ne savo mokytojų, o mašinų, skaičiuojančių standartizuotų testų standartizuotus atsakymus. Testuojame ne tik mokinių akademinius pasiekimus, bet ir jų pilietiškumą, emocinę, kultūrinę brandą. Mokinių pasiekimai, pamatuoti šiais testais, tampa mokytojų darbo kokybės vertinimo matu. 2008 m. EBPO pateikė „Mokymosi rezultatų vertinimo patobulinimą“, kuriame pristatė „gerąją praktiką, kaip matuoti pridėtinę vertę“ (Measuring Improvements in Learning Outcomes Best Practices to Assess the Value-Added of Schools., 2008). Pridėtinės vertės matavimo būtinybė buvo grindžiama išlaidų švietimui didėjimu – esą, sparčiai augant išlaidoms švietimui, būtina įvertinti, kokia vertė už jas sukuriama. Be mokyklų kuriamos pridėtinės vertės apskaičiavimo buvo siekiama įvertinti ir mokytojų sukuriamą pridėtinę vertę, mėginant apskaičiuoti, kokią pažangą padarė jų mokyti vaikai per tam tikrą laikotarpį. EBPO, atsižvelgdama į sukauptą patirtį ir išskylančius klausimus, pasiūlė šią pridėtinės vertės (*angl. added value*) sampratą:

Pridėtinė vertė – statistinių modelių kategorija, skirta įvertinti mokyklų indėlį į mokinių pažangą siekiant konstatuotų ar aprašytų ugdymo tikslų įgyvendinimo mažiausiai dviejuose laikotarpiuose. (pavyzdžiui, kognityviniai pasiekimai) (Measuring Improvements in Learning Outcomes Best Practices to Assess the Value-Added of Schools, 2008, p. 17).

Kitaip tariant, apskaičiuojant pridėtinę vertę siekiama statistiškai įvertinti mokytojų vykdomo mokymo kokybę ir jos kaitą per tam tikrą laikotarpį. Tokia nuostata vadovaudamiesi pripažintume, kad mokinių pasiekimai visiškai priklauso nuo mokytojo darbo. Žinoma, gana greitai toks požiūris sulaukė kritikos – kiekvienas mūsų, bent kurį laiką dirbęs mokykloje, galime pateikti daugybę pavyzdžių, kad mokymasis – tik abipusė sąveika, ne vienpusis veiksmas. Mokslininkai, tyrinėję mokymo proceso metu kuriamą vertę, ėmė klausti, ar objektyvu lyginti mokinius, turinčius skirtingas socialines, kultūrinės galimybes. Jau XX a. 10 deš. tyrėjai pateikė keletą parametru, darančių įtaką mokinių pasiekimams, bet nė kiek nepriklausančių nuo mokyklos ir mokytojų veiklos. Tokiais veiksniais laikytini kultūrinė, ekonominė mokinių aplinka, tėvų socialinė padėtis, pajamos, užimtumas, netgi mokinių rasė, lytis (Scheerens ir kt., 1997).

Lietuvoje, matuojant pridėtinę vertę, siekiama nustatyti mokyklų „vidutinį indėlį“ į kiekvieno mokinio pasiekimus. Atskiram mokiniui sukuriama pridėtinė vertė apskaičiuojama kaip skirtumas tarp realių pasiekimų ir prognozuojamų pasiekimų. Mokinio pasiekimai prognozuojami atsižvelgiant į jo namų aplinkos ypatumus ir į kai kurias jo asmenines savybes – į tai, kas nuo mokytojo nepriklauso (Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose 2016, 2017, p. 38). Kitaip tariant, atsižvelgiama į SEK, į kurį įtraukiami socialines ekonomines sąlygas namuose aprašantys kintamieji, tokie kaip knygų skaičius namuose, turimi daiktai, mokinio asmeninės išlaidos, gaunamas nemokamas maitinamas, tėvų užimtumas ir tėvų išsilavinimas. Vis dėlto didelė dalis tyrėjų, palaikančių mokyklų, mokytojų veiklos vertinimą per matuojamą mokinių pažangą standartizuotais testais, teigia, kad svarbiausias tokių tyrimų tikslas – ne suprasti, kuo skiriasi

vaikų iš skirtingos socialinės, kultūrinės aplinkos mokymosi pasiekimai, o atskleisti, kaip gerėja mokinių pasiekimai nuo švietimo institucijų ir veikėjų veiklos. Mokyklos ir mokytojų veiklos efektyvumui tirti rekomenduojama taikyti „sisteminę prieigą“: įvertinti nustatant stipriąsias ir silpnąsias puses, pažangą, siekiant išsiaiškinti, kas vyksta mokymosi metu bei atliekant nuolatinę stebėjimą įterpiant jį į organizacinius, valdymo, mokymo procesus. Įterpimas suprantamas kaip mokyklos viso darbo organizavimas (tiek vidinis, tiek išorinis, politinis) remiantis tyrimų duomenimis. Mokykla, kuri savo veiklą grindžia duomenimis, gautais tyrimų metu, laikoma realiai besimokančia organizacija. (Scheerens ir kt., 2003).

Tačiau tai tik viena pozicijų. Vis daugiau mokslininkų kelia klausimą, ar galima pasitikėti statistiniais duomenimis kaip pakankamais atskleisti mokyklos ir mokytojų kuriamą pridėtinę vertę. Juk mokytojo veiklos efektyvumas yra sąlygojamas daugybės parametru, pavyzdžiui, mokiniai yra mobilūs, vyresnių klasių mokinių pasiekimus galėjo lemti jų mokymosi sąlygos pradinėje mokykloje; netgi – skirtingos brendimo ypatybės, mokinių veikla atostogų metu. Juos visus numatyti ir ištirti yra labai sudėtinga. Netgi patobulinus mokytojų kuriamos pridėtinės vertės modelius, surinkus didelę duomenų bazę, talpinančią plačias mokytojų profesinės veiklos charakteristikas, nebūtume tikri, ar tie duomenys tikrai atspindi realius mokytojų nuopelnus plėtojant jo mokinių galias. Tyrėjų nuomone, kol neatsakome į šiuos klausimus, matuoti mokytojų darbo vertę vadovaujantis mokinių testų rezultatais yra neatsakinga (McCaffery ir kt., 2003). Dar kategoriškesnės nuomonės mokytojų veiklos efektyvumo ir jų kuriamos vertės nustatymo standartizuotais testais laikosi kritinės pedagogikos atstovai. Pavyzdžiui, sociologė L. McNeil teigia, kad standartizuoti testai ne tik nematuoja jokios vertės, bet ir kenkia mokymo ir mokymosi procesui. Pirmiausia jie didina segregaciją tiek tarp mokinių, tiek tarp mokyklų. „Gera“ mokykla, kurios mokiniai pasiekė aukštesnių rezultatų, tampa sunkiai prieinama vaikams, kurių tėvai negali pasirūpinti savo vaiko patekimu į tokią mokyklą. Tyrėjos nuomone, standartizuoti testai paralyžiuoja ir mokytojo veiklą – užuot mokęs, jis užsiima mokinių ruošimu šioms testams. Apribojamas jo kūrybingumas ir laisvė, nes testų rezultatai tampa ir jo vertės matu – kontrolės įrankiu. Kontrolė verčia mokytoją būti vykdytoju, kuriam rūpi ne mokiniai, o jų pasirodymas atliekant testus (McNeil, 2002).

Minėtos diskusijos atskleidžia tą daugiaplanį, sudėtingą švietimo pasaulį, kuriame bręsta mūsų ateities visuomenė. Sociologai B. Fulleris ir E. Hannumas teigia, kad mokyklos sėkmei lemiamą įtaką daro socialinė aplinka, kurioje veikia mokykla, tėvų padėtis bendruomenėse, mokinių socialinė kilmė. Jų nuomone, artimoji aplinka ir jos teikiama parama vaikui, socialinių ryšių intensyvumas lemia mokinių pasiekimus (Fuller ir kt., 2002). Vadinasi, mokytojui užkraunamą atsakomybę turėtume padalyti tarp vietos bendruomenės, mokinių šeimų, socialinės, ekonominės to laikotarpio situacijos. Pagaliau ir paties mokytojo socialinė, ekonominė padėtis negali neturėti įtakos jo profesionalumui: mūsų vartotojiškoje visuomenėje žinios, kultūra yra suprekinti, retai kada pasiekiami nemokamai. Tad mokytojo atlyginimo augimas, jo socialinis,

pilietinis įgalinimas (pavyzdžiui, įtraukiant į sprendimų priėmimo grupes), įsigalėjimas yra priemonės, stiprinančios mokytojo autoritetą, galias, o per juos – ir poveikį mokiniams.

Palietėme tik keletą, mūsų požiūriu, reikšmingesnių švietimo temų. Vienos jų būna ilgalaikės, besitęsiančios dešimtmečius, kitos – trumpalaikės, susijusios su laikmečio aktualijomis. Mokslininkai ir tyrėjai niekada nepateikia vienareikšmių atsakymų, bet atveria skirtingus matymo kampus, galimų interpretacijų įvairovę. Mokytojai, gilindamiesi į jų argumentus, gali pamatyti savo profesinę veiklą plačiau, įvairiapusiškiau. Toks matymas gali išvaduoti mokytoją nuo jo priimanamos vienos pusės atsakomybės, nusivylimo savo profesinės veiklos rezultatais, subjektyvaus mokinių vertinimo manant, kad jų prasti pasiekimai susiję su tinginyste, žioplumu ar kitomis jų nuostatomis. Išvardyti jausmai tyrėjų matomi kaip mokytojų profesinio perdegimo priežastys. Lietuvoje juo skundžiasi apie 40 procentų vyresnių nei 50 metų mokytojų (TALIS, 2019). Savo patirtį, veiklos prasmingumą reflektuojantis mokytojas padeda sau, tuo pačiu ir mokiniams, jų tėvams. Švietimo diskusiniai klausimai, svarstomi kartu su mokiniais, jų tėvais, vietos bendruomenėse, ugdys visuomenės raštingumą, gerins socialinius, kultūrinius kontekstus. Tikint minėtais B. Fulleriu ir E. Hannumu, turiningesnis kontekstas turi teigiamos įtakos mokinių pasiekimams ir mokyklos veiklai.

Įvairūs tarptautiniai tyrimai atskleidžia tiek mūsų švietimo sistemos pasiekimus, tiek trūkumus. Juos analizuodami mokytojai gali kelti asmeninius profesinės praktikos ir karjeros vystymo tikslus.

2019 metais EBPO gerovės indekse (OECD Better Life index) Lietuvos švietimas įvertintas 7,3 balais iš 10, t. y. 18 vieta iš 40 šalių. Nors Estija (trečia vieta – 7,9) ir Lietuva skiriasi per 15 vietų, tačiau balų skirtumas (0,6) gerokai mažesnis negu tarp Estijos ir Suomijos (pirma vieta – 8,9). Lietuva turi potencialo pagerinti savo poziciją. Analizuojant Gerovės indekso duomenis detalčiau: Lietuva yra 9 vietoje pagal formaliojo mokymosi trukmę (Estija 19-ta), 4 vietoje pagal gyventojų išsilavinimo lygį (Estija 9-ta). Pagal PISA 2018 m. mokinių pasiekimus Lietuva 25–27-a (Estija 1-a). Viešosios išlaidos švietimui 2017 m. sudarė 4,5, 2018 m. – 4,6 proc. BVP ir yra žemiau už ES vidurkį ir labai atsilieka nuo artimiausių kaimynių Estijos (2017 m. – 5,7, 2018 m. – 6,2), Latvijos (2017 ir 2018 m. – 5,8 proc.) ir Šiaurės šalių. Išlaidos pradinėms, pagrindinėms, vidurinėms ir profesinėms mokykloms tesudaro 2,4 proc. BVP, kai EBPO šalių vidurkis yra 3,5 proc., o 23 ES šalių (kurios yra ir EBPO narės) – 3,2 proc. Pagal lėšas, skiriamas vienam mokiniui, Lietuva atsilieka nuo beveik visų ES šalių (išskyrus Rumuniją, Bulgariją ir Kroatiją); jos pastaruoju metu dar mažėja. EBPO pateikta išvada Lietuvai: jeigu padidintume švietimo išlaidas vienam mokiniui nuo BVP iki EBPO šalių vidurkio, Lietuvos vidutinis PISA rodiklis taip pat padidėtų ir būtų artimas EBPO šalių vidurkiui. Lietuvos bendrasis vidaus produktas (BVP) per 2010 ir 2016 m. paaugo 25,2 proc., tačiau švietimo institucijoms 2016 m. nuo BVP skirta tik 2,5 proc. (iš EBPO šalių mažiau – tik Čekija ir Rusija) (pagal leidinį „2021–2030 m. investicijų poreikio į švietimo sistemą žemėlapis“, 2020).

Pedagogai Lietuvoje senėja. 50 metų ar vyresnių priešmokyklinio ugdymo pedagogų ir mokyklų mokytojų dalis 2017 m. buvo 40 % (ES – 24 %). Ateityje pedagogų trūkumo problemą padidins tai, kad mokytojo profesiją faktiškai pasirenka mažiau nei 15 % pedagogines studijas baigusiu absolventų. Šį trūkumą gali padėti sumažinti neseniai priimtos priemonės, pavyzdžiui, galimybės mokytojams įgyti kvalifikaciją, leidžiančią mokyti antro dalyko. 2019 m. pradėta taikyti nauja darbo užmokesčio sistema, dėl kurios vidutinis mokytojų atlyginimas padidėjo, tačiau vidutinis pradinis teisės aktais nustatytas visą darbo dieną dirbančio pagrindinio ugdymo mokytojo darbo užmokestis, net ir pakoreguotas pagal perkamąją galią, yra beveik 60 % žemesnis už ES vidurkį. Karjeros pabaigoje mokytojų darbo užmokestis padidėja tik 7,2 %, palyginti su 60 % ES. Tai yra mažiausias darbo užmokesčio didėjimas ES. 2017 m. ikimokyklinio ugdymo sistemoje Lietuvoje dalyvavo 92 % vyresnių nei ketverių metų vaikų, tai yra 0,5 proc. punkto daugiau nei 2016 m., tačiau mažiau nei 95 % ES vidurkis. Oficialių priežiūros paslaugų, teikiamų jaunesniems nei trejų metų vaikams, rodiklis nekito ir 2018 m. išliko 21% ir yra gerokai mažesnis nei 35 % ES vidurkis. Vyresni nei trejų metų vaikai, gyvenantys namų ūkiuose, kuriems gresia skurdas ar socialinė atskirtis, mažiau lanko ikimokyklinio ugdymo įstaigas nei vaikai iš palankesnės aplinkos (66,7 %, palyginti su 82,4 %, palyginti su 77,8 % ir 89,1 % ES lygiais 2016 m.). Ilgainiui tai turės neigiamų pasekmių įvairių formų skurdo ar socialinės atskirties šalinimui (pagal Šalies ataskaita. Lietuva 2020).

Kaip praplėsti ugdymo turinį jo neperkraunant? Kiekvienas, bent trumpai pavėjęs mokytoju, gali paliudyti, kad viena iš sunkiausiai sprendžiamų šių dienų švietimo problemų – mokymo(si) krūvis, suprantamas kaip informacijos bei būtinų išmokyti temų gausa. Įvairios bendruomenės, pasitelkusios paveikiausią argumentaciją, įtikinėja mokyklas ir mokytojus įtraukti į dėstomų dalykų sąrašą su jų bendruomenės istorija, vertybėmis, siūlomomis paslaugomis susijusį turinį. Ekonominiu jaunimo švietimu susirūpinusieji siekia ugdyti verslumą, finansinį raštingumą; sveikos gyvensenos šalininkai – mokyti atsispirti priklausomybes sukeliančioms medžiagoms, skatinti sveiką mitybą, aktyvų sportą ir panašiai. Žinoma, visa tai – iš tiesų reikalingos ir svarbios temos, aktualios šiandieninei visuomenei ir praversiančios mokiniams. Bet kaip siūlomomis temomis neperkrauti ir taip „braškančio per siūles“ ugdymo turinio, nesudeginti mokytojų dideliais darbo krūviais?

Siūlome pasinaudoti praktikės B. G. Davies rekomendacijomis.

- *Prieš pradėdami dėstyti metų kursą, peržiūrėkite preliminarų temų sąrašą ir išmeskite perteklinį bagažą. Kurso projektavimas – tai tarsi pakuotė į ilgą kelionę. Pirmiausia išvardykite viską, kas, Jūsų manymu, gali būti svarbu, kad mokiniai žinotų, lygiai taip pat, kaip pasirenkate būtiniausius drabužius ir asmeninius daiktus kelionei. Tuomet griežtai suskirstykite medžiagą į temas, kurios jums svarbios – visiškai taip pat, kaip sugebate apsiriboti tuo, kas telpa į vieną ar du lagaminus. Tyrimai rodo, kad per daug detalių arba per daug temų trukdo mokiniams išmokti būtiniausių medžiagą. Atskirkite esminę ir*

neprivalomą medžiagą – ją galėsite panaudoti su labiau pažengusiais, aukštesnius mokymosi įgūdžius turinčiais mokiniais.

- *Suskirstykite suplanuoto kurso sąvokas arba temas į tris grupes: pagrindinė medžiaga, kurią turėtų įsisavinti kiekvienas mokinys; rekomenduojama medžiaga, kurią turėtų įsisavinti kiekvienas, siekiantis gerai išmanyti dalyką; ir pasirenkamoji medžiaga, kurią turėtų įsisavinti specialių interesų ar gebėjimų turintys mokiniai. Didesnė dalis pamokų turėtų būti skirta pagrindinėms temoms. Rekomenduojamos ir pasirenkamosios temos gali būti įtrauktos į neužpildytų pagrindinėmis temomis pamokų sąrašą: išdėliokite jas nuosekliu ritmu (tarkime, viena „papildoma“ pamoka mėnesiui). Netilpusią medžiagą traktuokite kaip padalomosios medžiagos išteklius, kaip rekomenduojamus skaitinius.*
- *Kad būtų lengviau nustatyti, kurios temos yra svarbiausios, sudarykite sąvokų žemėlapi – schemą. Joje užfiksuokite pagrindines, svarbias ir antraeiles sąvokas bei jų tarpusavio ryšius. Kurdami sąvokų žemėlapi, atlikite šiuos veiksmus: surašykite visas idėjas, kurios atrodo svarbios kurse, sumažinkite sąrašą, apveddami rutuliuku svarbiausias idėjas. Kiekvieną iš apvestų sąvokų užrašykite ant lipnaus lapelio. Suskirstykite lipnius lapelius į prasmingus klasterius arba grupes. Kiekvieną klasterį pavadinkite ir pavadinimą užrašykite ant lipnaus lapelio. Sutvarkykite klasterių pavadinimus (pagrindines sąvokas) jums prasmingu būdu. Išryškinkite pagrindines sąvokas. Pavyzdžiui, fizikoje, kaip nurodo vienas profesorius, yra tūkstančiai formulių, tačiau visos jos yra nedidelio pagrindinių idėjų ar teorijų rinkinio variacijos. Per mokslo metus mokiniai gali susidurti su tūkstančiu lygčių. Išmokti jas mintinai yra beprasmiška – niekas negali įsiminti tiek daug. Vietoj to mokytojas pabrėžia pagrindus, parodydamas mokiniams, kaip tūkstantis lygčių yra įterptos į tuziną pagrindinių lygčių.*
- *Sutelkite dėmesį į „didžiąją idėją“. Didžioji idėja – tai tema, teorija, problema ar esminis principas, suteikiantis prasmę daugeliui atskirų faktų, tyrimų ar klausimų. Pavyzdžiui, tokios idėjos kaip teisingumo apibrėžimo iššūkis, skirtumas tarp įstatymo raidės ir dvasios, poreikis sutelkti dėmesį į tikslą. Pabrėžkite klasikinius klausimus, t. y. ilgaamžes vertybes ar tiesas.*

Mokymosi iš patirties metodas. Pilietinio mokinių aktyvizmo ir dalyvavimo kultūroje ir per kultūrą skatinimas padeda mokiniams kaupti patirtį ir kartu iš jos mokytis. Dalijamės vienu tokiu metodu (pagal Metodinė veikla mokytojo ir mokinio

kompetencijoms ugdyti, 2008, p. 76–78).

Mokymosi iš patirties metodo pranašumas – ugdomas mokinio suvokimas, kaip teorija ir praktika susijusios tarpusavyje. Patirtis pati savaime dar negarantuoja išmokimo. Kad iš patirties būtų pasimokyta, reikia ją apžvelgti, pritaikyti atitinkamą teoriją, įvertinti, kaip kitą kartą gali-

ma padaryti geriau. Pasitelkdami tokį ciklą mokomės ir mokyti. Ciklas gali prasidėti bet kuriuo etapu, bet paskui kiekvienas etapas turi eiti paeiliui.

1. *Tam tikra patirtis. Stebimas patyręs asmuo; aptariama situacija; mokiniai aptaria vienas kito patirtį; tam gali būti pasitelkiami įvairūs situaciniai žaidimai ar vaidinimai; situacijos modeliavimas; nagrinėjamo proceso veikimo demonstravimas. Šiame etape mokiniai turėtų pamėginti veikti kitaip arba pastebėti tai, į ką anksčiau nebuvo atkreipę dėmesio.*
2. *Patirties svarstymas įvertinant save, pavyzdžiui, savęs įvertinimo klausimynas; kolegų vertinimas; dienoraščiai ir žurnalai – geras būdas išsaugoti patirtį, kad vėliau mokinys ar visa klasė ją atsimintų. Kad mokiniai pasirengtų nuoširdžiai vertinti savo stiprybes ir silpnybes, mokytojas ir mokiniai turi pasitikėti vieni kitais. Viena iš sąlygų kurti pasitikėjimą – atsisakyti asmeninės kritikos, kiekvieną pastebėtą trūkumą traktuoti kaip galimybę tobulėti. Skatindami pastebėti neatitikimą, kliūtį, neužbaigtumą, mokytojai vertina kiekvieną pastebėtą trūkumą kaip daromą pažangą – pagiria mokinį, pasidžiaugia jo pasiekimu pamatyti situaciją, kurioje gali būti padarytas patobulinimas.*
3. *Abstraktus suvokimas. Mokinys turi susieti konkrečią savo patirtį ir teoriją. Kitaip – apsvarstyti įgytas žinias ir nuspręsti, kaip jos patirties situacijoje gali būti pritaikytos.*
4. *Aktyvaus bandymo planavimas. Tikslas – paskatinti aktyvų mokinio mąstymą. Mokinys turi prisiimti atsakomybę dėl tobulėjimo, o tam reikia aktyviai dalyvauti ir tikėti savo jėgomis.*

Metodo taikymo klasėje mokantis dalyko pavyzdys. Mokiniai mokosi kurti eilėraščių. Mokyti pradeda nuo antrojo etapo (patirties svarstymo). Apsvarsto savo iki tol kurtus tekstus. Tada pereina prie trečiojo etapo – abstraktaus suvokimo: apsvarsto patirtį derindami su teoriniais dalykais – eilėraščio poetika, rimavimo būdu, meninėmis raiškos priemonėmis ir t. t. bei sudaro planą. Aktyvaus bandymo planavimo etape mokiniai įgyja tam tikros patirties, kurią paskui vėl apmąsto. Toks mokymosi ciklas kartojasi. Šį metodą gana veiksminga taikyti mokantis rašyti rašinius, teksto analizes, recenzijas ir pan. Patirtį galima apsvarstyti ir analizuojant klaidų pobūdį. Taip mokinys įvertina stipriąsias, silpnąsias savo darbo ypatybes, po kiekvieno kontrolinio darbo fiksuoja savo spragas, pritaiko taisykles.

Metodo taikymo pamokose be sienų pavyzdys (pamokoje integruojami istorijos, menų, kalbos, informacinių technologijų dalykai). Mokiniai dalyvauja ekskursijoje, kurioje nagrinėja baroko paveldą Lietuvoje – lankosi barokiniame architektūros ansamblyje (jų rastume bene visuose Lietuvos regionuose). Pirma užduotis – įsivertinti supratimą apie baroką, autentiškai stebint baroko ansamblio visumą ir atskiras detales, eksterjerą ir interjerą. Raginama įsivertinti ir kokybiškai – analizuojant, kiek teorinio nagrinėjimo metu įgytos žinios apie baroką skiriasi

nuo tikrovės, kai apžiūrimas baroko pavyzdys. Kita užduotis – teorines baroko charakteristikas papildyti atskirų pastato fragmentų pavyzdžiais, pvz., juos nufotografavus bei įvardijus vartojant architektūros ir menotyros terminus. Baigiamoji užduotis – sukurti iliustruotą pasakojimą (arba pateikti) apie lankytą objektą ir pristatyti jį mokyklos svetainėje.

Metodo taikymas pilietinės akcijos metu. Mokiniai ir mokytojai dalyvauja miestelio kapinių tvarkymo akcijoje. Prieš akciją mokiniai ir mokytojai mokykloje nagrinėja bendruomenės kapinių priežiūros tradicijas, lietuvių (ar kitos etninės bendrijos) apeigas, skirtas mirusiesiems pagerbti. Surenka reikalingą teorinę medžiagą, iliustruojančią šį kultūrinį, socialinį reiškinį. Grupėmis lankosi kapinėse. Konsultuojasi su kapinių darbuotojais aiškindamiesi, kokia pagalba reikalinga ir kurią dieną geriausia atvykti tvarkyti. Su darbuotojų pagalba registruoja kapavietes, kurios yra apleistos ar apnykusios. Vertina savo galimybes ir prisiima išsipareigojimus – įsivertina, ką jie gali padaryti savo jėgomis, kurias tradicinėje kultūroje įprastas priemonės gali pritaikyti šioje situacijoje, kokios pagalbos gali sulaukti iš mokyklos socialinių partnerių. Tvarkymo dieną taiko savo teorines žinias ir praktinius planus tvarkydami prisiimtą teritoriją. Kartu registruoja, kurių sumanymų nepavyko įgyvendinti. Vėliau klasėje diskutuojama, kaip situaciją galima tobulinti.

Sociologas ir politologas Robertas D. Putnamas savo tyrimuose daug dėmesio skiria socialinio kapitalo tyrimams. Jo požiūriu, **socialinis kapitalas** – tai ryšiai, siejantys žmones, bendruomenes, ir tais ryšiais sukuriamos įvairios vertės. Anot mokslininko, švietimo institucijos vertė tokiu atveju priklausytų nuo jos ryšių intensyvumo: kaip bendruomenė išplėtoja savo santykius, kaip užmezga „naudingas pažintis“, kad ryšiai padeda jai siekti tikslų ir plėtoti ugdymo procesą. Tokiuose ryšiuose labai svarbus abipusiškumas – švietimo institucija negali vienašališkai jais naudotis. Bendruomenės, asmenys, su kuriais ryšiai yra užmezgami, taip pat turi gauti realią naudą. Tokie abipusiai naudingi santykiai ir tampa socialiniu kapitalu, turinčiu teigiamą įtaką švietimo institucijai. Šių ryšių pagrindas – pasitikėjimas, sudarantis sąlygas ne tik užmegzti ryšius, bet juos ir plėtoti, kartais suteikiant pasitikėjimą avansu (Putnam, 2000). Vadovaujantis R. D. Putnamo idėjomis, mokyklos ir mokytojai turėtų savo energiją skirti socialiniams ryšiams plėtoti, tankinti ir intensyvinti.

Žinoma, R. D. Putnamo teorija sukėlė diskusijas, yra ją kritikuojančiųjų, pavyzdžiui, tvirtinančiųjų, kad mokyklos nuklys nuo savo paskirties ir taps viešųjų ryšių bendrovėmis. Tokie tie socialiniai mokslai – visada palieka erdvių interpretacijoms. Tiesa, matyt, slypi per vidurį. Laikydami šio principo, siūlome atlikti Jūsų, kaip profesionalo, socialinio kapitalo (Putnamo prasme) „auditą“ – analizę, kuri leistų nustatyti, kas sudaro Jūsų socialinį kapitalą ir kokią pridėtinę vertę jis kuria. Kartu ir numatyti, kaip Jūs galite jį pagausinti – juk ekonominiu požiūriu kapitalas suprantamas kaip turtas, gaminantis kitą turtą.

5 lentelė. Socialinio kapitalo auditas: kiek jo turime ir kokią vertę jis kuria

Disponuojamas ar įmanomas įgyti socialinis kapitalas: santykiai, ryšiai su:	Kiek išteklių (laiko, intelektualinės pastangos, finansų) skiriu šio kapitalo vertei palaikyti. Kitaip – investicijos.	Kokią vertę kuriu šiuo kapitalu mokiniams, sau, mokyklai (emocinė, intelektualinė, materialinė ir kt. vertė). Kitaip – grąža.	Sprendimai šio kapitalo atžvilgiu vadovaujantis investicijų – grąžos santykio vertinimu: kaupti; užšaldyti; konvertuoti ir panašiai.
Kolegomis mokykloje			
Kolegomis regione (mieste)			
Buvusiais kolegomis (dirba kitur; pensininkai)			
Kolegomis šalyje, užsienyje			
Savivaldybės darbuotojais			
Bendruomenės aktyvistais			
Mokyklos kaimynais			
Mokiniais			
Buvusiais mokiniais, jų tėvais			
Mokinių tėvais (esamais)			
Kitomis institucijomis			
Nevyriausybiniomis organizacijomis			
Švietimo politikais, aktyvistais			
Verslininkais			
Žurnalistais, socialinių tinklų aktyvistais			

Šis sąrašas – nebaigtinis. Kiekvienas iš paminėtųjų gali tapti naudingais mokytojų partneriais, rėmėjais ne tik materialia, bet ir moraline, emocine, patirties pasikeitimo prasme. Kitos institucijos gali atsiverti kaip erdvės pamokoms be sienų; buvę mokinių tėvai – organizuoti mokymus, konsultacijas esamų mokinių tėvams, tarpininkauti probleminėse situacijose; NVO – įtraukti mokinius į savanorystę; buvę mokiniai – padėti organizuoti pilietinio aktyvumo akcijas; švietimo politikai – organizuoti švietimo diskusijas; žurnalistai – paskleisti apie mokyklą gerąją žinutę, padėsiančią pritraukti mokinių. Na, ir, žinoma, neperkainojami saitai su kolegomis – dalydamiesi patirtimi, rūpesčiais, gaudami profesionalių, praktikoje patikrintų patarimų lengviau susitvarkysite su kylančiais sunkumais. Kapitalas visada suteikia orumo, saugumo. Socialinio kapitalo gausa – vienas iš pamatinių mokytojo autoriteto dėmenų.

DALIJAMĖS PATIRTIMI. MOKYTOJŲ SAMBŪRIO „PAŽINK LIETUVĄ“ VEIKLA IR JŲ KLAUSIMAI MUMS

Kontekstai

Mokytojų sambūris „Pažink Lietuvą“ susikūrė vienoje priemiesčio progimnazijoje. Priemiestis visada gali sukelti dvejopą jausmą: vienam tai užkampis, nei miestas, nei provincija, nei darbo, nei poilsio teritorija; kitiems tai – romantiškas atokvėpio nuo miesto šurmulio rajonas, kuriame visada tik žingsnis iki gamtos, visi gyventojai pažįstami, o parduotuvėse nėra eilių, kaip ir gatvėse – spūsčių. Priemiesčio progimnazijos mokytojai tokias kontrastingas nuotaikas jaučia ir patys – kolegoms mieste juos dažnai vadina kolegomis iš kaimo. Be to, ir jų mokykla tokia „tarp“ – užaugini vaikus sunkiausiu jų brendimo momentu ir atiduodi kitiems.

Dvejopomis nuostatomis persismelkę ir mokinių tėvai, ir patys mokiniai – kai kurie jų nekantrauja mokytis miesto centre, arčiau „kultūros“. Kitiems perėjimas į kitą mokyklą kelia didžiulį stresą – jei naujojoje mokykloje jie bus laikomi provincialais? Nemokės dalykų, kurie jų bendraamžiams mieste – vienas juokas? Tad nerimo, nors ir kylančio dėl skirtingų priežasčių, šioje progimnazijoje būta nemažai. Galbūt jis ir buvo pagrindinė priežastis, paskatinusi keletą mokytojų telktis į grupelę pokyčiams inicijuoti. Pradžioje tai buvo bičiulių kompanija, mėgusi leisti savaitgalius ar šventes gamtoje, nedideliuose pėsčiųjų, baidarių, dviračių žygiuose. Jie visi buvo progimnazijos senbuviai, prisimenantys dienas, kai jų mokykla dar buvo vidurinė – ugdė vaikus iki „jiems barzdos užaugdavo“. Tie laikai irgi tapo rimta inspiracija mokytis kitaip: laikas, kurį gali skirti vaikui, sutrumpėjo, tad gimsta poreikis jį organizuoti intensyviau, turinčiau, giliau. Kitaip tariant, tapti tais, paskui kuriuos seka vaikai.

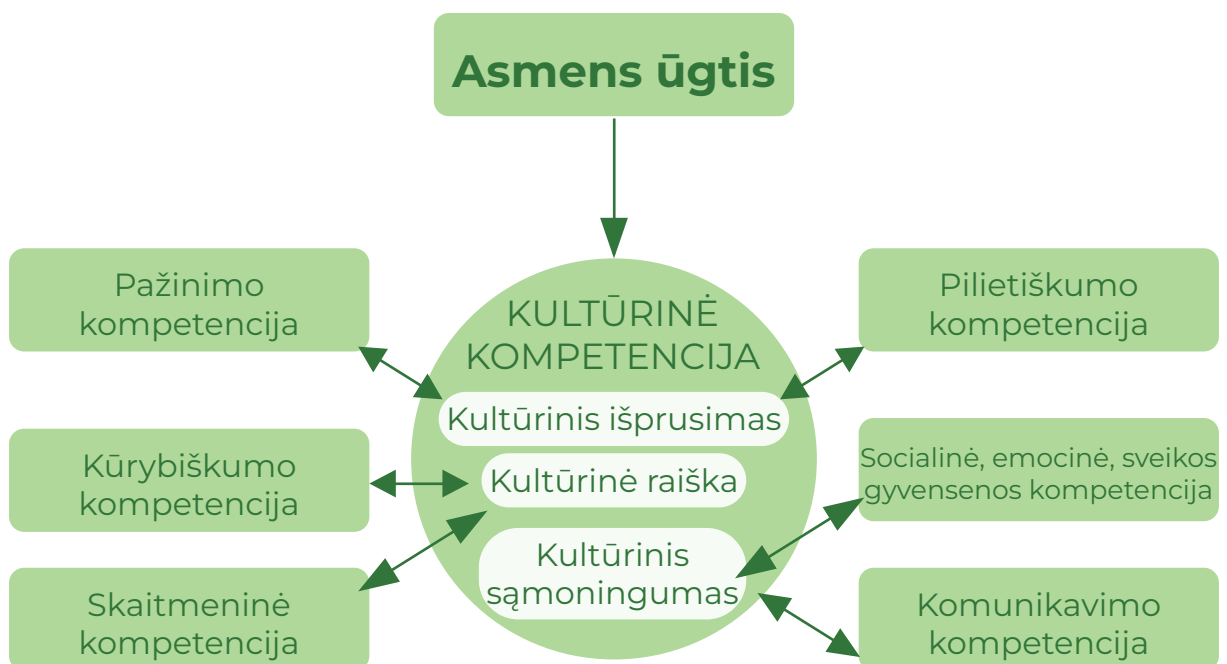
Žinoma, šių mokytojų populiarumas, o paskui jį atsirandanti puiki nuotaika, pozityvas, energija neliko nepastebėti kolegų. Šiandien progimnazijos bičiulių klubas tapo sambūriu, kuris telkia didžiąją dalį mokytojų. Progimnazija vidutinė, joje šiek tiek daugiau nei 300 vaikų. Visi jie iš labai, labai skirtingo SEK (vienų šeimos glaudžiasi pakiužusiuose priemiesčių namuose, kitų – moderniausiuose gamtos prieglobstyje įsikūrusiuose dvareliuose); su skirtingais SUP, o ir etninė sudėtis labai skirtinga – šis priemiestis kažkada buvo pramoninis, tad sovietmečiu čia gyveno daug darbininkų šeimų, atvykusių iš visos SSRS. Dalis šeimų ir šiandien tebesijaučia čia svetimi. Išmokyti mylėti vietovę, kurioje gyvena, o per meilę paskatinti ją rūpintis, tvarkyti, o per rūpestį kitais pažadinti savyje orumo, kilnumo jausmus – pagrindinis į sambūrį susitelkusių mokytojų tikslas.

Mokytojų sambūrio „Pažink Lietuvą“ tikslas ir uždaviniai

Tikslas – organizuojant įvairias aktyvaus dalyvavimo ugdomasias veiklas, skatinti mokinius kuo geriau pažinti juos supančią aplinką, gyvenamą regioną, Lietuvą, o per pažinimą ugdyti jų pilietinį orumą ir kilnumą, skatinančius rūpintis savo gyvenamos vietovės ir visos Lietuvos gerove ir klestėjimu.

Tikslas siekiamas ugdant visas mokinių kompetencijas, tačiau esmine, bazine kompetencija pasirenkant mokinių kultūrinę kompetenciją, manant, kad per kultūrą ugdoma ne tik kompetentinga, bet ir kilni, stipri asmenybė. Laikomasi principo, kad kultūra yra visos civilizacijos pamatas, o iš jos ir per ją plaukia tai, ką vadiname žmogaus išprusimu, branda:

Kultūrinė kompetencija – tai kultūrinės savimoneės ugdymas, grįstas žiniomis, aktyvia kultūrine raiška ir kultūriniu sąmoningumu („Kompetencijų aprašai“, 2021).

8 pav. Asmenybės ūgties samprata, kai ašine kompetencija pasirenkama kultūrinė kompetencija

Tikslas realizuojamas įgyvendinant šiuos **uždavinius**:

1. Ugdyti mokinių atvirumą kultūrai ir pažinimui per sąmoningas kultūros pažinimo, aktyvaus dalyvavimo ir kūrimo veiklas.
2. Konstruoti ir įgyvendinti mokinių ugdomąją veiklą ir ugdymo turinį įtraukiant kuo daugiau gyvenamosios vietos, rajono, regiono ar visos Lietuvos tiek materialinės, tiek nematerialinės kultūros ir gamtos (natūros) objektų.
3. Įtraukiamus objektus naudoti kaip įrankius plėtoti visas kompetencijas visuose mokymosi etapuose (susipažinimo, nagrinėjimo, supratimo, giliosios analizės, vertinimo, praktinio taikymo, asmeninės pažangos įsivertinimo ir panašiai).
4. Gilinti mokinių socializacijos lygmenį, plėtojant bendravimo, bendradarbiavimo įgūdžius bei aktyvaus dalyvavimo patirtį.
5. Brandinti mokinių bendražmogiškąsias vertybes, grįstas asmeniniais įsipareigojimais aplinkiniams, vidiniu orumu ir savigarba, nuoseklumu ir kilnumu kuriant savo santykį su aplinkiniu pasauliu.

Mokytojų sambūrio veikimo principai

Sambūriui priklausantys mokytojai turi gražią tradiciją organizuoti mokslo metų pradžios žygį į dar nelankyta Lietuvos kampelį. Pasinaudodami mokytojų profesinei kvalifikacijai kelti skirtomis lėšomis, mokytojai susiorganizuoja žygį su nakvyne vietovėje, pritaikytoje mokymosi veikloms. Žygio forma būna labai įvairi – priklauso ir nuo oro, ir nuo iniciatyvos. Ją paprastai išsako vienas kuris nors sambūrio narys, pasiūlydamas kelionės temą, kryptis, formas. Savo pasiūlymą jis išdėsto sambūrio nariams. Jei yra keli pasiūlymai – visada galima diskutuoti. Priėmus vieną iš kurių nors siūlymų, kuriamas planas.

Pavyzdys: Plaukimas baidarėmis XX Lietuvos upe. Nakvynė – kaimo turizmo sodyboje XX.

Tikslas: Ištyrinėjus upės maršrutą ir pakeliui išsidėsčiusias apylinkes savo dėstomo dalyko ar nagrinėjamų temų klasės valandėlių metu intencijomis, parengti galimus integruotų dalykų pamokų be sienų scenarijus ir ugdymo turinio intarpus, papildančius Bendrąsias programas.

Uždaviniai:

1. Pasirengti kelionei pasidomint teorine, patirtine informacija apie nagrinėjamą objektą pagal savo dalyką (literatūra – sąsajos su literatūros paveldu, dabartimi – kūrėjai, tautosaka, tarmė ir panašiai; istorija – vietos istorija, legendos, paminklai; gamtos mokslai – ekologi-

niai klausimai, natūra, vietovės gamtinė įvairovė; kūno kultūra – fizinio krūvio vertinimas, maisto racionas ir panašiai).

2. Remiantis surinkta medžiaga, paruošti kolegoms trumpas informacines skrajutes apie maršruto teikiamus lobius.
3. Dalyvauti kelionėje, registruojant savo dėstomam dalykui reikšmingus objektus, turinio papildymo galimybes. Kaupti medžiagą (fotografijas, ėminius, garso įrašus ir panašiai).
4. Dirbant grupėmis, sukurti integruotų pamokų ar kitų mokomųjų veiklų mokiniams scenarijus, kuriuose būtų įtraukti mokytojų kelionės metu surinkti duomenys, patirtys. Numatyti tolesnes veiklas (veikla kaimo turizmo sodyboje).
5. Suplanuoti edukacinę mokinių išvyką į mokytojų aplankytus objektus, plečiant mokinių pažinimo geografiją.

Mokytojai išvykos metu pasiruošia naują, įdomią medžiagą, kurią vėliau panaudoja klasėse, dirbdami su mokiniais. Kartu išbando galimą mokinių išvykos maršrutą. Žinoma, kelionė stiprina ir pačią mokytojų bendruomenę, plečia kiekvieno jų kompetencijas – lyderystę inicijuoti, organizuoti ir realizuoti siekiama perduoti vis kitam mokytojui, likusiems geranoriškai talkinant (pagal Drossel, 2019).

Prasidėjus mokslo metams, įžanginio žygio medžiagos pakanka tik daliai sambūrio dalyvių veiklų. Aktyvūs mokytojai reguliariai organizuoja pamokas be sienų, edukacines išvykas su savo mokiniais. Taupydami laiko ir fizinius savo pačių resursus, jie naudoja išbandytą kaimo turizmo sodyboje darbo principą – kartu dirba ir tariasi, organizuoja integruotas veiklas. Kad nebūtų „spūsčių“ vienam mokytojui, įpareigojimai paskirstomi tarp mokytojų metodinių grupių. Metodinė grupė ar dvi susitelkusios grupės organizuoja integruotą veiklą kartą per metus pagal lentelę, sukurtą įžanginės išvykos metu.

6 lentelė. Mokytojų bendradarbiavimo planas organizuojant integruotas dalykų veiklas

Data	Metodinė grupė	Siūloma veikla (išvyka, svečias, akcija)
Rugsėjis – spalio	Lietuvių (gimtosios) kalbos mokytojai, pedagoginiai darbuotojai	
Lapkritis – gruodis	Užsienio kalbų mokytojai ir mokyklos administracija	
Sausis – vasaris	Socialinių mokslų mokytojai	
Kovas – balandis	Gamtos mokslų ir matematikos mokytojai	
Gegužė – birželis	Kūno kultūros, technologijų ir menų mokytojai	

Metodinės grupės siūlo veiklą ne tik savo nariams – jų koordinuota veikla įtraukia visą sambūrį. Iniciatoriams tenka moderatorių, koordinatorių, konsultantų vaidmuo (pagal Maine ir kt., 2021).

Tad priemiesčio progimnazijos mokiniai visus mokslo metus dalyvauja veiklose, praplečiančiose jų pasaulį naujais pažinimo ištekliais. Šios veiklos būna labai įvairios: tai ir išvykos į muziejus, spektaklius, koncertus ar jų generalines repeticijas (tada nekainuoja bilietai); tai ir susitikimai su garsiais kūrėjais, atlikėjais, mokslininkais, politikais; tai ir savanorystė įvairiausiuose renginiuose, susitikimuose; tai ir tiriamoji-pažintinė veikla, įvairūs projektai. Mokytojai laikosi griežto principo, jog per mokslo metus kiekvienas mokinsys bent kartą turi būti apsilankęs bent viename muziejuje; viename spektaklyje ar susitikime su meno veikėjais, viename klasikinės muzikos koncerte, vienoje gamtos erdvėje (paveldo objekto lankymas, gamtos tyrinėjimo veikla, paukščių, varlių migracijos stebėjimas ir panašiai). Skamba kaip iššūkis? Žinoma, tai ir yra iššūkis, bet jį įveikę mokytojai drąsiai gali sakyti, kad jų mokinių horizontai driekiasi plačiau, nei linkę apie juos manyti tie, kurie priemiesčių gyvenimą vertina skeptiškai. Šią progimnaziją baigę mokiniai visada aplanko savo mokytojus ir dėkoja jiems už perteiktas pamokas. Tiesa, re-tai už dalyko, dažniau – už pažinimo, bendravimo, drąsos keliauti, atrasti ir būti oriam nepaisant aplinkinių kartais pasitelkiamų stereotipų (pagal Wingfield ir kt., 2007).

Mokslo metų pabaigoje, uždarę nutilusias klases, mokytojų sambūrio nariai organizuoja dar vieną išvyką. Jos metu kiekvienas paruošia trumpą savo veiklą ir atradimų pasakojimą, kuriuo pasidalija su kolegomis, aptaria sėkmes ir netikėtus iššūkius, dalijasi patirtimi. Į šią išvyką kviečiami ir ne sambūrio nariai – paprastai jie patys pareiškia norą dalyvauti. Viename iš sambūrio metiniame baigiamajame renginyje buvo pristatytas metodas – mokinių tiriamoji veikla ir jos realizavimo pavyzdys, kuriais dalijamės ir šiame leidinyje.

Mokytojų suplanuota mokinių savaitės trukmės tiriamoji veikla, kai mokomasi apie vieną objektą, tyrinėjant jį iš įvairių dalykų perspektyvų ir įvairiais metodais

Šios veiklos atveju mokiniai vykdo **tiriamąją veiklą** viena iš pasirinktų temų, kuri nebūtinai atitinka atskiro dalyko programą, bet, atliekant šią veiklą, yra panaudojamos mokinių kompetencijos, įgytos įvairių dalykų pamokose. Tokie tiriamieji darbai formuoja holistinį požiūrį į mus supantį pasaulį ir yra skirti šių dienų aktualijoms ir iššūkiams analizuoti. Mokytojų sambūrio nariai, organizuodami tiriamąją veiklą, įprastai vadovaujasi šiais principais:

Visų klasių ir visų mokslo sričių mokiniai turi turėti galimybę užduoti klausimus, planuoti ir atlikti tyrimus, naudoti tinkamas priemones ir metodus duomenims rinkti, kritiškai ir logiškai mąstyti apie įrodymų ir paaiškinimų sąsajas ir pateikti argumentus. Mokiniai, kurie mokosi kelti klausimus, diskutuoti ar tyrinėti, geriau supranta pasaulį. Atrasdami

principus, o ne tik juos įsimindami, mokiniai sužino ne tik tai, ką žinome, bet ir kaip tai žinome bei kodėl tai svarbu (pagal Westwood, 2008, p. 285).

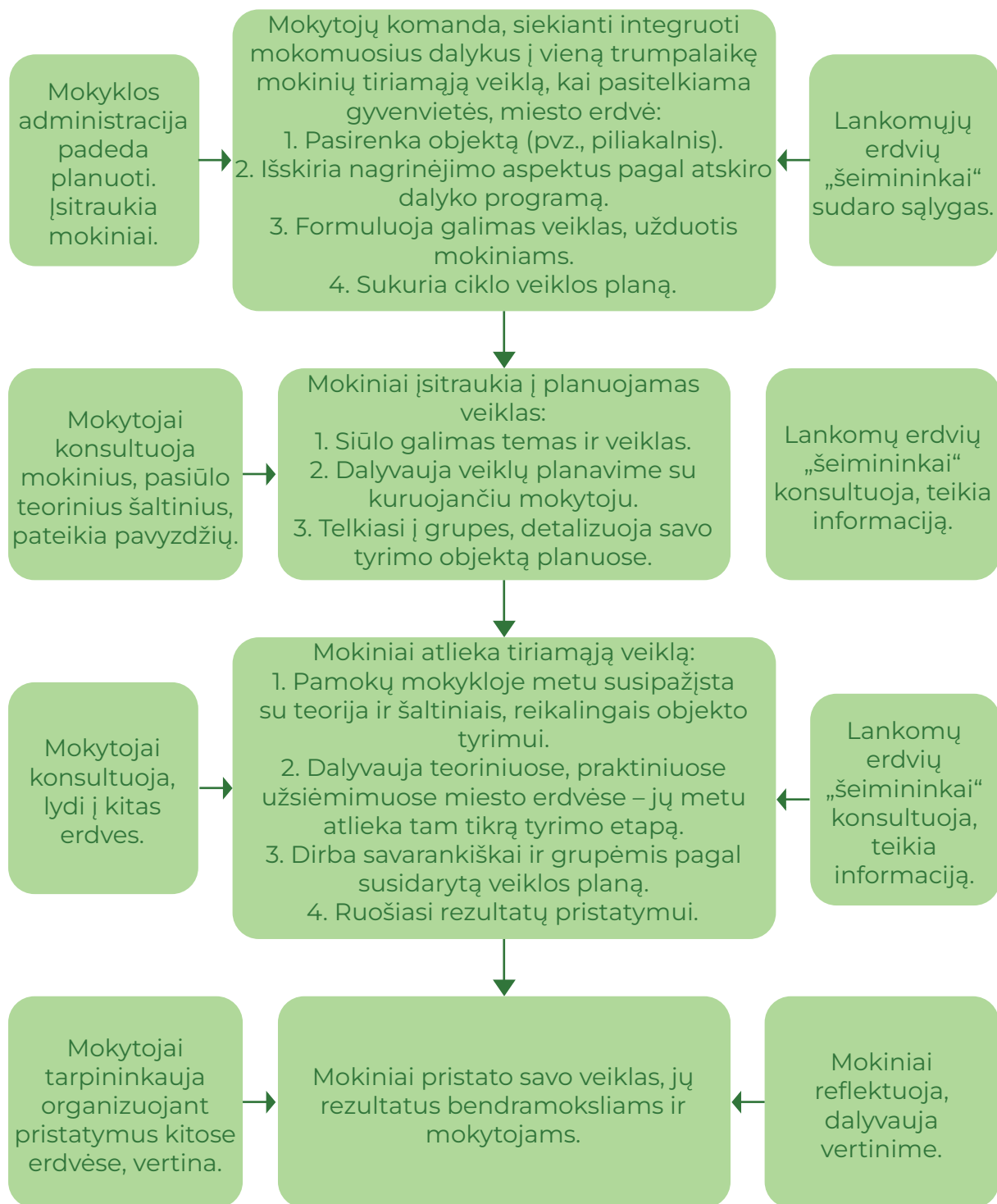
Tiriamosios veiklos savaitės metu pagal šiuos principus pritaikydami per dalykų pamokas pažintus ir nagrinėtus mokslo metodus, mokiniai atlieka tiriamąją, analitinę, eksperimentinę ir panašiai veiklą, nukreiptą į vienos problemos (klausimo) nagrinėjimą. Pavyzdžiui, pagal Bendrojo ugdymo programoje numatytą lygmenį atlieka mokslinius tyrimus ir apibendrina jų rezultatus; projektuoja ir vykdo mokslu grįstus eksperimentus; analizuoja aktualią praktinę problemą moksliniais metodais; analizuoja mokslo žinių pritaikymo praktiškai galimybes; kuria mokslu pagrįstus praktinius modelius, konstrukcijas. Tiriamųjų darbų esmė – išanalizavus teorinę medžiagą tam tikru klausimu mokykloje ir savarankiškai, rasti teorijoje atskleistus pavyzdžius tikrovėje; spręsti iškeltą problemą; ieškoti atsakymų nežinomoje ar miglotoje situacijoje (pagal Marzano ir kt, 2005; Kohn, 2006).

Tyrinėjimu pagrįsto mokymo savybės. Struktūruoto tyrinėjimo mokymosi metu mokiniai gauna problemą ar klausimą, kuriuos reikia išspręsti, aprašyti, atskleisti. Kartu grupė aptaria problemos (klausimo) sprendimo būdus, analizuoja mokytojo pasiūlytus pavyzdžius, aptaria reikalingas medžiagas, apsvarsto tikėtiną rezultatą.

Tokio mokymosi metu mokiniai ugdo savo gebėjimus formuluoti gerus klausimus, nustatyti ir rinkti tinkamus įrodymus, pateikti, sistemingai analizuoti ir interpretuoti rezultatus, formuluoti išvadas ir įvertinti šių išvadų vertę ir svarbą (pagal Kolb, 2015). Taikomi mokymosi metodai gali būti interaktyvios paskaitos, diskusijos, darbas grupėse, atvejo analizė, probleminis mokymasis, simuliacijos, darbas laboratorijose ir lauko tyrimai. Šie metodai, kaip ir pats tyrimas, geriausiai taikomi ne individualiais atvejais, o dirbant mažose grupėse (pagal Passarelli ir kt., 2011).

Mokytojai šio proceso metu konsultuoja mokinius, lydi juos į pasirinktus objektus, parodo ir pataria, kaip, pasitelkiant pamokose įgytas žinias, gebėjimus, elgtis tiriamoje aplinkoje, kaip struktūruoti informaciją, išskirti svarbiausius jos fragmentus, parengti tyrimo ataskaitą.

Mokytojų sambūrio nariai savo idėją kolegoms pristatė pasitelkę tokią schemą:

9 pav. Tiriamųjų darbų, kai integruojami įvairūs mokomieji dalykai ir erdvės už mokyklos ribų, organizavimas

Temų pavyzdys, atskleidžiantis dalykų įsitraukimo galimybes

Apylinkių kalnai ir kalvos (kitur tai gali būti piliakalniai, geografiškai, kultūriškai svarbios aukštumos – atsižvelgiant į mokyklos vietovę. Galima nagrinėti ir kelias kalvas ar piliakalnius, mokiniams pasiskirstant grupėmis nagrinėti skirtingus objektus).

Galimos temos pagal dalykus (pagal Sefton-Green ir kt., 2011, Eastwood ir kt., 2009, Westwood, 2008)

7 lentelė. Mokytojų bendradarbiavimo pavyzdys: nagrinėjame vieną apylinkių objektą

Dalykas	Galimos temos
Dorinis ugdymas	„Kalvų reikšmė dvasinėje kultūroje“; „Senasis baltų tikėjimas ir paveldo ženklai“; „Istorijos paveldo išsaugojimas – pareiga ar pasirinkimas?“
Kalbos	„Legendos ir istorija: pristatymas anglų (prancūzų, vokiečių, lenkų ir pan.) kalba“; „Padavimai ir istorijos prancūzų kalba“; „Lietuvių ir vokiečių (prancūzų) rašytiniai šaltiniai apie apylinkes“.
Gamtamokslinis ugdymas	„Kalno augmenijos įvairovė ir jos poveikis kalno šlaitų stabilumui“; „Kalno „nusidėvėjimo“ tyrimas“; „Vandens poveikis kalno formai ir paviršiui“; „Kalno dirvožemio cheminis tyrimas“; „Geologinė kalno sankloda“.
Socialinis ugdymas	„Kalno istorija“; „Kalno moksliniai tyrinėjimai ir perspektyvos“; „Kalno, kaip turistinio objekto, patrauklumo didinimo projektas“; „Kalnas kaip mentaliteto detalė“; „Kalno vaidmuo apylinkių gyvenime“; „Padavimai, pasakojimai apie kalną“.
Matematika	„Kalno tūrio skaičiavimai“; „Kalno ir kitų aukštumų matematinis palyginimas“; „Kalno geometrinio modelio kūrimas“; „Ūkio veiklos mechaninio poveikio kalnui matematinis skaičiavimas“.
Informacinės technologijos	„Kalno pjūvis: kompiuterinė projekcija“; „Kalno pažintinio-turistinio e. puslapio kūrimas“; „Kalno lankomumo skatinimas internete“.
Menai	„Tapybos plenero Kalno tema projektavimas, organizavimas, įgyvendinimas“; „Kalnų tema lietuvių kompozitorių kūryboje“; „Kalvų architektūra Lietuvoje“; Dokumentinio filmo „Kalnas“ kūrimas; Fotografijų konkurso „Gamtos kaita nuo Kalno aukštumų“ projektavimas, organizavimas, vykdymas.
Technologijos	„Kalno konstrukcijos ir naudoti įrankiai: inžinerinis tyrimas“; „Saugių vandens nuotekų nuo Kalno, siekiant išsaugoti Kalno šlaitus, projektas“; „Kalno apželdinimo projektas“; „Kalno pažintinio kelio įrengimo projektas“; „Kalno pritaikymo poilsiui ir rekreacijai projektas“.
Kūno kultūra	„Bėgimo „Apylinkių kalnai“ kūrimas ir organizavimas, pravedimas“; „Kalorijų deginimo efektyvumas kopiant pėstute ir bėgant į kalną ir nuo jo“; „Pulso kaita kopiant į kalną ir nuo jo“.

Kitos veiklos vystymo ir taikymo idėjos

8 lentelė. Mokytojų bendradarbiavimo, integruojant atskiras temas į ugdymo turinį, pavyzdžiai

Tiriamos sritys	Galimi teoriškai, empiriškai nagrinėti objektai
Regiono (miesto) gamtinė, geografinė aplinka	Gamtiniai objektai – vandens telkiniai (pvz., netoli pratekanti upė); geologiniai objektai (pvz., atodanga, rieduliai); augmenija (pvz., vaistiniai, nykstantys augalai); augmenijos telkiniai (pvz., miškai, pelkynų augmenija); gyvūnija (pvz., paukščių migracija); gamtos reiškiniai (pvz., klimatas, vėjai). Gamtinių objektų kaita keičiantis sezonams; orų stebėjimas, poveikio gamtai tyrimas.
Regiono, miesto socialinė, kultūrinė aplinka	Kultūriniai objektai – tradicijos (pvz., šventės); tautosaka (pvz., legendos); meno apraiškos (pvz., paminklai, kolekcijos, liaudies menas); architektūros objektai (pvz., bažnyčia, mažoji architektūra (tvorų, kapinių, koplytstulpių ir t.t.); kasdienybės ypatumai (pvz., tradicinė buitis, kulinariniai ypatumai); mokslo raida (pvz., mokslininkai, jų pasiekimai, jų taikymas); švietimas (pvz., mokyklos raida, muziejai kaip ugdymo įstaigos); praeities pėdsakai, paveldas (pvz., piliakalnis, kapinės, asmenybės); istorija, šeimų papročiai (pvz., vardai, šeimų šventės). Socialiniai objektai – bendruomenės (pvz., tautinės, religinės); visuomenė (pvz., lyčių, amžiaus grupės); demografinė raida (pvz., gyventojų skaičiaus kaita); migracija (pvz., iš ir į rajonus, seniūnijas, migracijos kryptys); šeimų raida (vaikų skaičius, sutuoktinių amžius tuokiantis).
Miestas, regionas politiniame kontekste	Savivaldybės rinkimai (pvz., rinkimų aktyvumas, laimėję kandidatai); partijos ir jų raida (pvz., vietos savivaldybėse, narių partijose skaičiaus kaita); politiniai lyderiai; politinių įvykių atgarsiai (pvz., gyventojų laikysena ES, vyriausybės politikos atžvilgiu). Politinė istorija. Pilietinė visuomenė (pvz., piliečių akcijos, politinis aktyvumas, pažiūros).
Atskiro atvejo tyrimas: aplinkos tyrinėjimas	Atvejo tyrimas – metodas, kai tyrėjas stebi vieną atskirą atvejį ir jį detaliai aprašo įvairiose situacijose ir ilgą laiką. Galima stebėti įvairius objektus, netgi save patį (pvz., „Ankstyvo kėlimosi ir rytinės mankštos poveikis ilgalaikėje perspektyvoje“; „Veganinės dietos poveikis darbingumui“; „Televizoriaus atsisakymo poveikis sveikatai“; „Katino antsvorio mažinimas“; „Akvariumo augmenijos poveikis žuvelių augimui“).
Regiono, miesto iššūkiai ir problemos	„Užterštumo mieste (rajone) tyrimas“; „Automobilių spūsčių rytinėmis valandomis žemėlapių kūrimas“; „Viešojo transporto paslaugų kokybės gerinimas“; „Švaros mieste (regione) palaikymo sistema“; „Geriamas vanduo mūsų mokykloje, mieste“; „Turistinių paslaugų teikimo mieste (regione) kokybė“; „Kainų mūsų mieste (regione) mieste palyginimas su kainomis xxx mieste“; „XXX miesto ir XXX miesto reprezentacinių puslapių palyginimas“; „Švietimo įstaigų tinklas regione“; „Mūsų krašto mokytojai“.
Miesto, regiono sąveikos, ryšiai Lietuvoje ir pasaulyje	„Miesto, regiono reikšmė Lietuvai“; „Įstaigų veikla mieste“; „Regionas menininkų darbuose“; „Regiono žinomumas pasaulyje“; „Vietinis turizmas regione“; „Miesto ryšiai su kitais pasaulio miestais“; „Regiono gyventojų pasiekimai nacionaliniu ir tarptautiniu mastu“. Regiono ar miesto palyginimas globalių problemų kontekste su kitais šalies, pasaulio miestais (ekologiniai, demografiniai, senėjimo žmogaus teisių klausimai, transportas, paslaugų kokybė, kriminalinė situacija ir panašiai).
Vietos gyventojų veiklą, komunikacijų sritis	„Reklamos mieste estetika: tyrimas ir siūlymai“; „Miesto gyventojų mada“; „Regiono gyventojų darbo sąlygos tam tikruose objektuose“; „Regiono gyventojų profesijos“; „Regiono gyventojų lankymosi bibliotekose tyrimas“; „Kasdienybė ir šventės mūsų mieste“; „Jaunųjų miestiečių mėgstamiausi žaidimai“; „Migracija regione“; „Regiono, miesto populiariausios vietos“; „Mūsų muziejai ir jų lobiai“.

Pasidaliję savo patirtimi, Mokytojų sambūrio „Pažink Lietuvą“ kolegos turi keletą klausimų mums:

1. Ar galima Mokytojų sambūrio veiklą pavadinti į kompetencijų formavimą nukreiptu ugdymu? Kokie faktai rodytų, jog kultūrinės kompetencijos įcentravimas padidina kitų kompetencijų realizavimo per praktiką galimybes?
2. Kaip sambūrio dalyviai geba išdėstyti visą Bendrosiose programose numatytą ugdymo turinį, skirdami dalį pamokų į programą neįtrauktiems objektams nagrinėti?
3. Kodėl ypač svarbu į ugdymo procesą įtraukti artimos aplinkos objektus, asmenis, paverčiant juos pagrindiniais mokymo procese nagrinėjamais objektais?
4. Kaip Mokytojų sambūrio sistemą galima pritaikyti pradinėse mokyklose? Gimnazijose?
5. Kokiomis veiklomis, idėjomis galėtumėte praplėsti Mokytojų sambūrio sistemą?
6. Kurie Mokytojų sambūrio sistemos elementai užtikrina mokytojo bendrakultūrinės ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetencijos realizavimą kasdienėje veikloje?
7. Kokie, Jūsų nuomone, yra didžiausi Mokytojų sambūrio veiklos iššūkiai? Vis dėlto nepaisant šių iššūkių, sambūris klesti. Kaip manote, kodėl?

Mokytojų sambūrio nariai tikisi, kad jų žaismingas požiūris į mokymą(si) užkrės ir Jus – jie tikisi Jus sutikti žygių Lietuvos takais ar vandenimis metu.

Rekomenduojame siūlomą medžiagą išanalizuoti, modifikuoti pagal Jūsų gyvenamosios vietovės poreikius bei galimybes ir išbandyti pasiūlytą veiklą su savo kolegomis.

III DALIS. BENDRUOMENĖ, ŠEIMA, ASMUO IR MOKYKLA – ABIPUSIS UGDYMASIS

DALIES TURINYS:

I skyrius (įvadinis). Mokytojo profesinė ir visuomeninė veikla bendruomenėse

II skyrius. Mokinių ugdymas: profesinė pareiga ir asmeninis įsipareigojimas

III skyrius. Mokytojo profesinė ūgtis: taikymas, įsivertinimas, augimas

Dalijamės patirtimi. Atviros mokyklos komanda ir jų klausimai mums

Iš Pedagogų etikos kodekso (Pedagogų etikos kodeksas, 2018)

- *Pagarbos principas.* Vadovaudamasis šiuo principu, pedagogas pripažįsta, kad bendravimas su mokiniais, jų tėvais (globėjais, rūpintojais), kitais šeimos ir įstaigos bendruomenės nariais grindžiamas asmens orumo ir nelygstamos vertės pripažinimu bei pasitikėjimu, taip kuriant saugią, atvirą, savivertę ir kūrybiškumą skatinančią atmosferą.
- *Teisingumo principas.* Vadovaudamasis šiuo principu, pedagogas pripažįsta mokinių ugdymosi poreikių įvairovę, atsižvelgia į kiekvieno mokinio socialinės, kultūrinės aplinkos ypatumus ir yra nešališkas, vertindamas kiekvieno mokinio pasiekimus ir pažangą, ugdymosi poreikius, mokinių ar jų grupių dalyvavimą bendruomenės gyvenime, sprenddamas konfliktus.
- *Žmogaus teisių pripažinimo principas.* Vadovaudamasis šiuo principu, pedagogas nepažeidžia mokinio teisių ir teisėtų interesų, vadovaujasi lygiateisiškumo ir nediskriminavimo nuostatomis ir siekia, kad socialiniai, rasiniai, kalbiniai, religiniai arba kiti veiksniai nedarytų įtakos jo elgesiui profesinėje veikloje.
- *Atsakomybės principas.* Vadovaudamasis atsakomybės principu, pedagogas veikia kaip profesionalas, nuolat tobulina savo profesines kompetencijas, reikalingas siekiant kokybiškai atlikti pedagoginį darbą – ugdyti remiantis kiekvieno mokinio gebėjimais, ugdymosi poreikiais ir polinkiais.
- *Sąžiningumo principas.* Vadovaudamasis sąžiningumo principu, pedagogas teikia teisingą informaciją apie savo patirtį, profesinę padėtį ir kompetenciją, savo profesinėje veikloje sąžiningai naudoja išteklius, vadovaujasi švietimo įstaigos vidaus tvarkos taisyklėmis, nepiktnaudžiauja nei savo padėtimi, nei mokinio (mokinių) pasitikėjimu, jų nenaudoja asmeninės naudos tikslais.
- *Atidos ir solidarumo principas.* Vadovaudamasis atidos ir solidarumo principu, žmogiškojo solidarumo nuostatomis, pedagogas bendrauja su mokiniais, jų tėvais (globėjais, rūpintojais), kitais mokinio šeimos nariais, kolegomis ir bendruomene, siekdamas geros mokinių savijautos, savo empatija ir veiksmais įrodydamas suprantąs mokinio (mokinių) emocinę būseną.

➤ NUORODA Į METODINĮ FILMĄ. REKOMENDACIJOS ATSKIROS DALIES PERŽIŪRAI

Prieš leisdamiesi nagrinėti III dalies, kviečiame dar kartą pasižiūrėti metodinį filmą ar III jo dalį. Tikimės, kad Jūsų smalsumas buvo pažadintas, ir jau esate ją peržiūrėję ir užfiksavę savo mintis, idėjas pagal mūsų ankstesnes rekomendacijas.

Vėl panagrinėkite savo užrašus, pastabas, kurias sukėlė pirminė filmo peržiūra. Paanalizuokite, kaip šiuos Jūsų pastebėjimus praplėtė leidinio II dalies turinys (tikimės, kad praplėtė). Galbūt sukėlė Jums papildomų klausimų? Toks refleksyvus filmo turinio apmąstymas bus puikus pasiruošimas produktyviai peržiūrėti III dalį.

Šioje dalyje švietimo sociologas, tyrėjas kalbina Vilniaus Lietuvių namų mokyklos mokytoją Gretą Botyriūtę-Skiotienę, dirbančią su užsieniečių vaikais. Mokytoja viena pirmųjų Lietuvoje, ėmusi dirbti su vaikais iš šeimų, atvykusių į Lietuvą iš Azijos, Afrikos žemynų. Dažnai tai arabų kilmės musulmonai, kuriems Lietuvoje viskas nauja ir kitaip: kita gamta, klimatas, papročiai, santykiai viešojoje erdvėje. Siekdami sukurti naują gyvenimą sau ir savo vaikams, tėvai rūpinasi vaikų išsilavinimu, tačiau nedaug gali jiems padėti – nemo-ka kalbos, ne iš karto supranta mūsų švietimo sistemą ir joje galiojančius principus. Tad mokytojai, dirbdami su tokiomis šeimomis, sukaupia kitokią nei įprastose klasėse dirbantys mokytojai patirtį. Kodėl aktualu šį siužetą peržiūrėti mums visiems? Pirmiausia, kaip rodo statistika, migracija iš trečiųjų šalių (ne Europos Sąjungai priklausančių šalių) į Lietuvą intensyvėja. Vadinasi, mūsų visų galimas iššūkis ateityje – daugiakultūrės bendruomenės kaimynystėje ir kultūrų įvairovę atstovaujantys mokiniai. Antra – mokytojų įžvalgos, patirtys praplės mūsų pačių akiratį, atvers detales, padėsiančias tobulinti pedagoginę praktiką „tradicinėse“ klasėse: kasdienybėje mes jaučiame, kad jos seniai nebėra tokios, kurias galėtume vadinti tradicinėmis. Visuomenės įvairovė prasideda čia, tose klasėse. Rekomenduojame peržiūrėti III filmo dalį fiksuoti, kaip mokytoja, pasitelkdama savo pačios bendrakultūrinės ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetenciją, sprendžia iškilusius klausimus. Žiūrėdami reflektuokite: pasvarstykite, kaip aptariamose situacijose elgtumėtės Jūs, kokias priemones ir metodus taikytumėte siekdami gerinti akademinę ir socialinę atmosferą klasėse.

Gyvenimo ir elgesio treneriai M. Goldsmithas ir M. Reiteris rašė (Goldsmith ir kt., 2017): Mes manome, kad „gerai sutarti su kitais“ – tai mokinukams tinkanti vertinimo kategorija, o ne mums, suaugusiesiems. Mes sau sakome: „Aš esu pasitikintis suaugęs žmogus, kuriam puikiai sekasi. Man nebūtina nuolat savęs stebėti, ar esu malonus, ar patinku žmonėms.“ Arba manome, kad dėl tarpasmeninių nesutarimų nesame kalti; kaltas visada kažkas kitas, ne mes. „Tas kitas turi keistis. Man to daryti nereikia.“ Vis dėlto pakeitę tokį mąstymą kasdieniais klausimais „Ar padariau viską, ką galėjau, kad..?“ – įvedame į savo gyvenimą tvarką ir discipliną, kurios mums dažniausiai trūksta.

I SKYRIUS (ĮVADINIS). MOKYTOJO PROFESINĖ IR VISUOMENINĖ VEIKLA BENDRUOMENĖSE

Šiame skyriuje ieškosime atsakymų į klausimus:

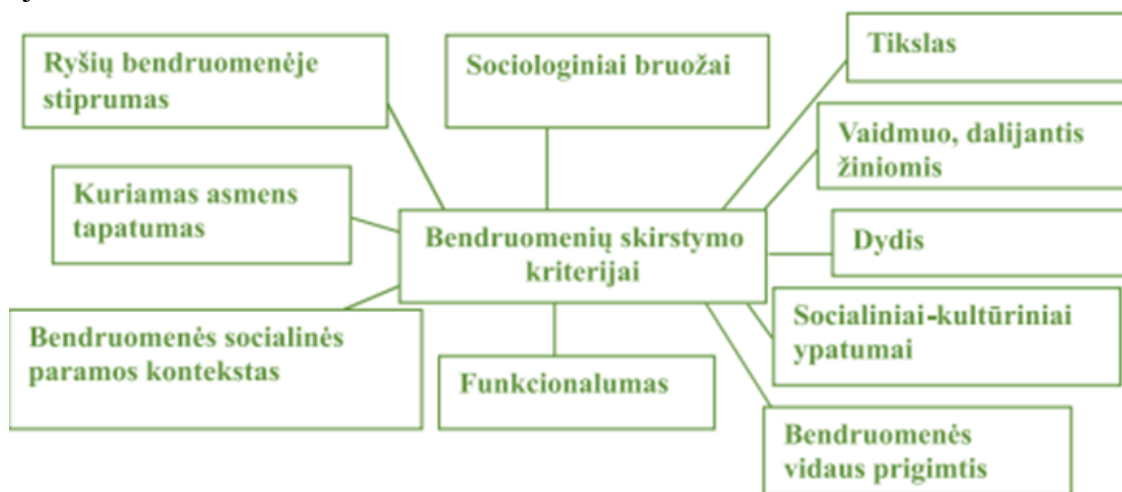
- Kas yra bendruomenė? Kokiose bendruomenėse veikia mokytojai?
- Koks gali būti mokytojo vaidmuo bendruomenėse?
- Kokią įtaką mokytojo profesinei veiklai turi jo bendruomeniškumas?

Sociologai, psichologai mėgsta kartoti, kad žmogus – socialinė būtybė. Jo poreikis jungtis į bendruomenes, priklausyti joms išlieka gyvybingas ne tik grėsmių akivaizdoje, kaip, pavyzdžiui, ankstyvaisiais žmonijos istorijos laikais. Bendruomenės kuriasi ir siekiant patenkinti žmogui įgimus emocinius, komunikavimo, socialinius poreikius. Jau anksčiau mūsų minėtas JAV sociologas G. Meadas teigė, kad santykiuose su kitais mes suprantame save, apibrėžiame savo asmenybę. Kitaip tariant, sukuriame save, sukonstruodami mūsų egzistencijos pagrindus. Tad priešasčių, sutelkusių žmones į **bendruomenes**, mes galime prisiskaičiuoti tikrai daug. Nors šios sąvokos prasmė mums atrodo aiški, vis dėlto mokslininkai suskaičiuoja apie 90 skirtingų jos aiškinimų. Iki XXI a. buvo įprasta šią sąvoką apibrėžti pirmiausia geografiniu kriterijumi. Šiandieninės technologijos verčia atsisakyti tokio požiūrio – kartais asmenys jaučiasi artimesni su savo socialinių tinklų bičiuliais nei su tos pačios gatvės gyventojais. Šiame leidinyje vartojame tokią sąvokos sampratą (pagal Leliūgienę ir kt., 2011):

Bendruomenė – tam tikrus bendrumus turinti asmenų grupė, kuri yra linkusi jungtis, siekdama kartu spręsti aktualias problemas ir teikti abipusę pagalbą.

I. Leliūgienė ir J. Sadauskas išskiria kriterijus, pagal kuriuos bendruomenės skirstomos į kategorijas:

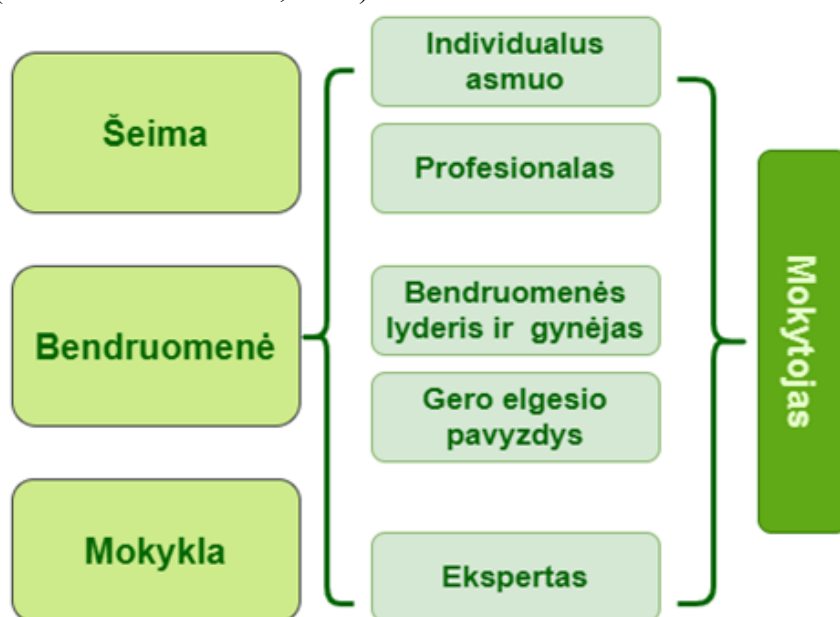
1 pav. Bendruomenių skirstymo kriterijai

Mokslininkų pasiūlyta schema atskleidžia ir bendruomenių kilmės, vidinių funkcijų bei jai suteikiamos prasmės įvairovę (Leliūgienė ir kt., 2011):

Bendruomenės poreikis dažnai išryškėja susidūrus su negalios atveju, stipria rasine ir etnine segregacija aplinkoje, negailestingu eksploatacijos procesu, plečiantis pilietiniam solidarumui, sumažėjus socialinėms garantijoms senatvėje ir kitomis sudėtingomis aplinkybėmis. Bendruomenės dėl savo vidinių savybių išlikdavo visuotinių sukrėtimų metu bei pakildavo naujai kuriamajai veiklai. Vadinasi, bendruomenė sudaro sąlygas nuolatinei socialinei raidai ir mažina žmonių bejėgiškumo jausmą susidūrus su problemomis, kurių gausu tiek atskiro asmens, tiek ir įvairių bendruomenių (šeimos, kolektyvo, tautos ir t. t.) gyvenime.

Kaip atskleidžia cituota ištrauka, viena iš priežasčių, telkiančių mus į bendruomenes, – tai įvairios problemos, kurių sprendimas peržengia vieno asmens galimybes. Sąjunga su kitais atveria sąlygas naujai veiklai. Tad bendruomenės samprata neturėtų būti susiaurinama iki ribotos funkcijos „gelbėtis“ – tai, kartu, ir erdvė realizuoti lyderystės poreikį, gebėjimus, sumanymus, kuriais sudėtingos gyvenimo formos keičiamos naujomis, palankesnėmis.

2018 m. TALIS tyrimo duomenimis, net 95 procentai mokytojų, dalyvavusių tyrime, pabrėžė, kad mokytojo profesija jiems esanti patraukli dėl sudaromų galimybių prisidėti prie geresnės visuomenės kūrimo, tobulinimo procesų. Didžioji dalis mūsų kolegų pasirenka mokytojo profesinį kelią norėdami būti aktyviais veikiančiais. Remdamiesi plačia sąvokos *bendruomenė* samprata, galime teigti, kad įvairių tipų bendruomenės yra pagrindinės mokytojo veikimo arenos. Klasė, mokykla, jas sudarantys asmenys, gyvenamoji vietovė įvairiais lygmenimis (nuo gatvės iki regiono), grupės socialiniuose tinkluose, organizacijos, sambūriai – bendruomeniškumo formos, siūlančios plačias mokytojo veiklos galimybes. Jose mokytojas atlieka įvairius vaidmenis (The roles of a teacher, 2021) :

2 pav. Mokytojo veiklos erdvės ir galimi vaidmenys

Plačios veikimo galimybės ir erdvės mokytojui sudaro sąlygas realizuoti asmeninius ir profesinius lūkesčius, ypač susijusius su ateities visuomenės kūrimu.

Pilietiškumo ir moralinių vertybių ugdymo klausimus nagrinėjusi edukologė H. Haste teigia, kad tyrimais įrodyta, jog suaugusių asmenų įsitraukimas į įvairias bendruomenes, dalyvavimas politinėje, visuomeninėje veikloje tiesiogiai susijęs su jų aktyvumu mokykliniame amžiuje. Vadinasi, mokytojas, siekiantis kurti atvirą, pilietišką visuomenę, turėtų tiek pats įsitraukti į įvairias bendruomenes, tiek pavyzdžiu ir įvairiomis priemonėmis į tokias veiklas įtraukti mokinius. Anot tyrėjo, mokinių pilietiškumo ugdyme svarbu ugdyti veiklumą ir atsakomybę, mokyti kurti ryšius su bendruomene ir juos palaikyti, elgtis pagal savo įsitikinimus ir vertybes daugiapras- mėje situacijose ir puoselėti įvairovę. Šie gebėjimai išugdomi per diskursą ir socialinę sąveiką, per kultūrinius repertuarus, istorijas ir scenarijus, perduodamus per socialinę praktiką ir nara- tyvus (Bruner ir kt., 2010). Tad mokytojas, ugdydamas ateities visuomenę, pasitelkia tiek teo- rinius, tiek praktinius įrankius, reiškiamus tiek žodiniu, tiek veiksmo pavidalu. Toks mokymas labiausiai atitinka tai, ką mes šio leidinio I dalyje įvardijome patyriminiu mokymu. Kaip teigia edukologė S. Marsh (White, 2011), patyriminis ugdymas bendruomenės aplinkoje suteikia mo- kiniams ir pedagogams galimybę aktyviai įsitraukti į autentišką patirtį, kuri turi atpažįstamas formas ir konkrečių pasekmių. Tokio ugdymo metu mokiniai ir pedagogai turi būti pasirengę tirti ir suprasti savo įsitikinimų šaknis ir gebėti drąsiai tyrinėti alternatyvius, priešingus įsiti- kinimus. Būtent per patirtis atsiskleidžia mums įskiepytos socialinės, kultūrinės normos, vei- kiančios mūsų sprendimus ir viešąją elgseną. Tyrinėdami bendruomenių aplinką, įsitikinimus, tradicijas, o paskui įsitraukdami į tos bendruomenės veiklas, mokiniai atveria įvairovės pasaulį suprasdami, kad jame efektyviausia veikti pasitelkus atvirumo ir tolerancijos Kitam principus. Tokių principų taikymas – tai investicija į ateities visuomenės sanglaudą. Nepadėdami moki- niams ugdyti tolerancijos, gebėjimo veikti išvien kultūrinės įvairovės sąlygomis, negalime tikėtis, kad išvengsime visuomenės susiskaldymo ir socialinių įtampų. Kartu toks ugdymas tampa realiu pedagogų etikos principų diegimu praktikoje – mūsų šios dalies įvade cituotame Lietuvos pedagogų etikos kodeksas kviečia mokytojus tapti įvairovės gynėjais. Be to, kaip tei- gia ugdymo tyrėja J. Banks, daugiakultūris ugdymas (kuris realizuojamas įtraukiant mokinius į santykius su įvairiomis bendruomenėmis) užtikrina teisingumo principų švietime įsitvirtinimą. Susitikdami su žmonėmis iš skirtingų rasinių, kultūrinių, religinių ir kalbinių aplinkų, mokiniai mokosi su jais konstruoti socialines sąveikas, įgyja reikiamų žinių, įgūdžių, kuriais remiantis sudaromos galimybės efektyviai veikti globalioje visuomenėje (Maine ir kt., 2021). Edukolo- gai P. G. Ramsey, L. R. Williamsas papildė, kad daugiakultūris ugdymas užtikrina teisinges- nės visuomenės kūrimąsi skirtumų atžvilgiu: juntant pagarbą ir sąmoningumą užtikrinamas demokratijos principų skiepijimas, padedama eliminuoti diskriminaciją, užtikrinami teigiami tarpgrupiniai ryšiai. Daugiakultūriu ugdymu sumažinamos socialinės, kultūrinės ir edukacinės problemos (pagal Vasilevskaja D., 2016).

Apibendrinami galime teigti, kad mokytojas, išsiugdęs savo paties bendrakultūrinę ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetenciją, kartus su savo mokiniais veikdamas įvairiose bendruomenėse, gali prisidėti prie įvairaus sudėtingumo ir lygmenų problemų sprendimo.

Vienas iš praktinių mokytojų aktyvaus veikimo pavyzdžių galėtų būti JAV **mokytojų – socialinių aktyvistų forumas**. Įvairiose mokyklose ir įvairius dalykus dėstantys mokytojai savanoriškai susijungė į tinklą, išskeldami tikslą siekti socialinės lygybės švietime. Mokytojai aktyvistai prisiėmė tris pagrindinius įsipareigojimus: suderinti savo teisingumo viziją su juos supančia neteisingumo tikrove; dirbti savo klasėse, kad sukurtų išlaisvinančią erdvę; ir kolektyviai, kaip aktyvistai, kovoti su priespauda. Šiems siekiams realizuoti jie rinkosi įvairias priemones: viešinti nelygybės apraiškų švietime pavyzdžius, organizuoti ugdomąsias veiklas mokiniams, dalyvauti įvairiose akcijose, ginančiose socialinį teisingumą, raginti mokinius ginti bendruomenių interesus. Edukologas B. Picoweris, tyrinėjęs šį judėjimą, išskyrė veiksmus ir nuostatas, kuriais mokytojai realizavo prisiimtus įsipareigojimus:

1. Kiekvienas mokytojas aktyvistas suformulavo aiškia alternatyvaus pasaulio, kuriame įmanomas socialinis teisingumas, viziją. Vedami poreikio suderinti šią teisingumo viziją su dabartinėmis neteisingumo jėgomis, veikiančiomis jų mokyklose, mokytojai aktyvistai įsipareigojo imtis nuoseklių ir nuolatinių pokyčius lemiančių veiksmų.
2. Mokytojai aktyvistai pasižymėjo stipriu veiksmingumo jausmu, o pasaulio, koks jis yra, ir pasaulio, koks jis potencialiai galėtų būti, suderinimą laikė varomąja jėga ir pagrindine savo, kaip mokytojų, vaidmens dalimi.
3. Mokytojai aktyvistai įgyvendino savo viziją atlikdami konkretų darbą tiek klasėje, kad sukurtų išlaisvinančią erdvę, tiek už klasės ribų, kovodami su neteisybe ir nelygybe.
4. Mokytojai aktyvistai įsipareigojo atskleisti mokiniams, kaip veikia neteisingumas, ir taip pat mokė imtis veiksmų socialiniams pokyčiams skatinti. Manė, kad aktyvaus pilietiškumo ateitis – jaunimo vadovaujamas judėjimas. Jie savo mokiniams taikė tuos pačius standartus, kurių laikėsi patys. Mokytojai tikėjo, kad jų mokiniai turėtų imtis veiksmų, kad pasaulis priartėtų prie naujai pačių mokinių sukurtos vizijos.
5. Mokytojai aktyvistai stengėsi sukurti klasėse erdves, kurios padėtų mokiniams įsivaizduoti, detalizuoti ir siekti teisingesnio pasaulio. Vienas iš būdų, kaip mokytojai aktyvistai kuria tokias erdves, yra visapusė parama mokinių asmeniniam tobulėjimui. Mokytojai pripažįsta, kad gyvenimo iššūkiai, su kuriais mokiniai susiduria dėl priespaudos sistemų, turi įtakos jų socialinei ir emocinei raidai. Reaguodami į tai, mokytojai savo mokiniams konstravo alternatyvias sampratas apie tai, kas jie yra. Vienas tyrimo dalyvis mokytojas paaiškino: „Mano mokiniai niekada nebuvo skatinami galvoti apie jų akademinę karjerą,

apie galimybę pasiekti gyvenime daugiau nei įprasta jų aplinkoje. Taigi daugybę kartų aš gaivinau juose viltį tikėti savimi, tikėti švietimu, mokymusi, ir tada jie pradėjo mėgti mokytis.“ Mokytojas pateikė priešingą, nei buvo pratę girdėti jo mokiniai, pasakojimą, kad jie išdrįstų imtis lyderystės klasėje ir platesnėje visuomenėje.

6. Kitas būdas, kuriuo mokytojai aktyvistai rengia mokinius veikti, yra susitelkimas į vieną konkrečią kritinio mąstymo formą – gebėjimą abejoti pasauliu ir „savaime suprantamomis“ tiesomis. Tyrime dalyvavusi mokytoja Rose pasakojo atvejį, kai jie su mokiniais sužinojo apie dėl lėšų taupymo uždaromą mokyklą. Apsvarstę situaciją ir galimą žalą bendruomenei, mokiniai ir mokytoja nusprendė protestuoti. Rose mokė mokinius apie įvairius nuomonės reiškimo būdus, įskaitant mitingus. Ji pasakoja: „Nusprendėme parodyti, kaip mes mylime savo mokyklą ir kokios svarbios yra valstybinės mokyklos. Po pokalbio kitą dieną mokiniai grįžo į mokyklą nešdamiesi krūvą jų kartu su tėvais namuose pasigaminėtų plakatų, kitų protesto priemonių.“ Padėdama mokiniams kelti klausimus ir sieti jų mokyklą su švietimo problemomis, Rose padėjo mokiniams suprasti, kaip platesni finansavimo klausimai veikia mokyklas. Užuot leidusi pasinerti į neteisę, ji pasinaudojo jų kritiniu sąmoningumu ir suteikė jiems galimybę imtis veiksmų kartu su savo šeimomis ir kitais mokytojais.

Tyrimas atskleidė, kad mokytojai, apsisprendę imtis aktyvizmo, sėkmingai į jį įtraukia ir mokinius. Mokiniai ugdosi kaip piliečiai, bendruomenių lyderiai ne teoriškai, o praktiškai. Mokytojų mokymas kritiškai vertinti socialines sąlygas padeda mokiniams suprasti, kaip jos veikia mąstymą apie save pačius, bendruomenių elgseną. Be to, mokiniai praktiškai mokosi teisėtų protesto formų (pagal Picower, 2012).

Patirtinis ugdymas ypač aktualus daugiakultūriame ugdyme. Edukologas M. Edmanas išvystė 4 koncepcijas, kuriomis vadovaudamiesi mokytojai gali plėsti savo pačių ir mokinių patirtis bei supratimą apie mažiau pažįstamas bendruomenes (Edman, 2013).

Mokslininko pasiūlytas koncepcijas praplėtėme, įtraukdami platesnes edukologijos aktualijas:

- Nuolat įtraukti į ugdymo procesą ar turinį faktus, įrodančius nuolatinę kaitą, modernaus pasaulio takumą. Pavyzdžiui, rodydami filmus, nuotraukas, kuriose atsispindi mokinių gyvenamosios vietovės vaizdinių, jos pastatų, gatvių, kelių kaita, kuriose atsispindi mokslo, technikos, mados pokyčiai, paties žmogaus kaita skirtingais amžiaus tarpsniais ar praktikuojant įvairias gyvenimo formas (pavyzdžiui, aktyvaus sportininko, gyvenimo gamtoje ir panašiai), mes padedame mokiniams suprasti, kad viskas kinta, dėl to momentinis kiekvieno vertinimas niekada neatspindės tikrovės. Laikydami nuostatos, kad viskas keičiasi, mokiniai ir mokytojai mažiau kremtasi dėl klaidų, nepasisekimų, asmeninių ribotumų

ir labiau patiki galimos pozityvios kaitos galimybe, augimu. Kita vertus, matydami kaitos iliustracijas, mokiniai ir mokytojai randa galimas projektinės veiklos temas, pavyzdžiui, sutelkti pajėgas ir suremontuoti apylinkėse istorinę vertę turintį pastatą ar bent sutvarkyti jo aplinką. Kaitos pavyzdžiai ugdo atvirumą kitiems ir kitokiems, nes tarytum sako: jie buvo ar gali būti kitokie, kaip ir aš, tad svarbiausia ne kritikuoti, ne teisti, ne atstumti, izoliuoti, o atsiverti – kaitos pasaulyje turime išmokti priimti nepastovumą.

- Mokytojas turi padėti suprasti mokiniams, kas yra svarbiausia, reikšmingiausia kiekvienai bendruomenei ar visuomenei (jei nagrinėjame valstybes). Pavyzdžiui, kokie bendruomenės sukurti paveldo objektai, vertybės, įsitikinimai, iš bendruomenės kilusios asmenybės yra ryškiausiai tą bendruomenę charakterizuojantys, jai svarbiausi ir vertingiausi objektai. Atverdami sau ir mokiniams atskirų bendruomenių vertybes, tradicijas, vidinius naratyvus, parodome ne tik įvairovę, bet ir plečiame mokinių artumo su tomis bendruomenėmis jausmą: supratę, kad vertybės kyla iš tų pačių šaltinių, tik skiriasi jų raiška, mokiniai praplečia savo kultūrinius horizontus ir kartu sulaužo stereotipus apie „kitoniškumą“. Be to, supažindindami su įvairiomis bendruomenėmis, mes galime parodyti ir joms kylančias problemas bei pasiūlyti būdus joms spręsti, pavyzdžiui, bendruomenės telkimo formas, kontaktų su kitomis panašiomis bendruomenėmis stiprinimo priemones.
- Trečioji koncepcija teigia, kad, nepriklausomai nuo akivaizdžių kaitos ženklų, visos kultūros vystosi lėtai – vertybės, įsitikinimai, stereotipai turi galias tradicijas. Pokytis būna lėtas, nepastebimas, jis randasi iš jėgų, kurios kyla iš dalies dėl aplinkos poveikio ir iš dalies dėl atskirų individų pasiekto „proveržio“ derinio. Kai kurios tokiose sąveikose sukurtos idėjos visiškai persmelkia gyvenimą, pavyzdžiui, religiniai sąjūdžiai, virtę pasaulio religijomis. Mokytojas, ugdymo metu kartu su mokiniais ieškodamas tokių pamatinių pastolių, ant kurių laikosi bendruomenės gyvybingumas, plečia ne tik akademinį mokinių supratimą – kartu parodo, kad žmogus yra sąlygojamas socialinės aplinkos, jo pasirinkimai ne visada kyla iš jo laisvos valios. Bendruomenė, apribojanti kito asmens valią, turi prisiimti ir atsakomybę – įtvirtinti socialinį solidarumą kaip kompensaciją už nusavintą asmens apsisprendimo laisvės elementą. Tad bendruomenės turi būti atveriamos ir kaip ribojančios, ir kaip paremiančios, palaikančios, praturtinančios. Mokiniai, suvokdami kiekvieno individo bendruomeninį sąlygotumą, kartu plečia savo socializaciją – dalyvauti bendruomenėse abipusiškai, kaip duodantys ir imantys nariai. Mokiniai turi mokytis užduoti klausimą, kodėl kiti žmonės taip elgiasi, ir atsakymus konstruoti ne tik remdamiesi žmogaus asmeninėmis inspiracijomis, motyvacija, galimybėmis, bet ir įskiepytais kultūriniais, socialiniais modeliais. Efektyviausia, jei mokytojai padeda mokiniams šių atsakymų ieškoti fiziniėje ar virtualioje aplinkoje – pačiose bendruomenėse.
- Ketvirtoji koncepcija yra pagrindinė. Ji remiasi teiginiu, kad kiekviena pasaulio, kultūros, žmonijos dalis yra susijusi su visomis kitomis dalimis tvirtais tarpusavio priklausomybės

saitais. Net maži vaikai gali suprasti pono logikos stoką laive, kai jį pažadino sakydami, jog į laivą atsitrenkė ledkalnis ir šis skęsta, o ponas atsakė: „kodėl man tai turėtų rūpėti, man tai nepriklauso“. Kartu su mokiniais kurdami holistinę pasaulėžiūrą ir elgseną, mes prisidėsime prie žmonijos problemų sprendimo. Ekologiška vieno asmens elgsena negali sustabdyti pasaulio klimato kaitos, bet kolektyvinė pastanga – gali. Pilietinis pasyvumas diskriminacijos, atskirties situacijose niekada nepadės tam, kuris kenčia, bet visada padės tam, kuris prisideda prie kito žmogaus skriaudos, nes veikia kaip padaršinimas. Kitos bendruomenės izoliavimas, atstūmimas būtinai sukurs įtampas, baimes. Tuo tarpu atsakomybės už socialinės sąveikos kokybę prisiėmimas sudarys sąlygas bendrai veiklai. Mokiniai, kurie kartu su savo mokytojais vysto bendrus projektus su skirtingomis bendruomenėmis, pažįsta skirtingas kultūras, tradicijas iš jas puoselėjančių bendruomenių vidaus, įgyja ne tik žinių ir gebėjimų – jie tampa kompetentingi. (pagal Edman, 2015)

Sukurkime komiksą. Skirtingas kultūras, vertybines, socialines sistemas atstovaujantys mokiniai mokytojo pastangomis turi tapti darniai veikiančia solidaria bendruomene. Tokio tikslo lengviau pasieksime, pasitelkę universalią kalbą. Viena seniausių žmonių komunikacijos formų – simboliai, piešiniai. Jau priešistorės laikais jais buvo išsakomos idėjos, atskleidžiami jausmai, lūkesčiai, kasdienybė. Tokia raiškos forma puikiai gali būti pritaikyta ir mokykloje – vykstantys įvykiai, dėstomi dalykai gali būti reiškiami komiksais (pagal Mitkus ir kt., 2017, p. 88–95).

Komiksas – teksto ir meno forma, kur fiksuoti vaizdai ir tekstas dėliojami nuosekliai e-rdvėje tam, kad papasakotų istoriją. Tokio vaizdaus pasakojimo vienas elementas, sudarytas iš atskiro piešinio ir kartu su juo einančio teksto, komiksų kūrėjų terminijoje vadinamas kadru (Mitkus ir kt., 2017).

Skirdami užduotį mokiniams sukurti komiksą pamokose nagrinėjama tema, Jūs plėtosite visas jų kompetencijas: komiksas gali būti kuriamas pasitelkus internete nemokamai prieinamas piešimo, komiksų kūrimo programėles, kombinuojant atskirus paveikslėlius, nuotraukas. Komiksas gali pasakoti chronologiškai išsitususią istoriją arba atspindėti atskirą procesą, reiškinį. Jame mokinys perteikia ne tik savo žinias, bet atskleidžia ir emocijas, kurias šios žinios sukėlė; parodo, kas jam svarbu, kas jį jaudina. Vaikai, kurių kalbiniai gebėjimai yra mažiau išplėtoti, turi galimybę reikšti mintis ir jausmus kitais būdais. Komiksas gali būti kuriamas ilgą laiką – kiekvieną pamoką sukuriant po 2–3 kadrus, visą seką užbaigiant paskutinę temos nagrinėjimo pamoką. Toks kūrinys gali būti vertinamas kaip atsiskaitymas už visą temą. Ir žinoma, galima komiksą kurti ir komandomis – kiekvienas pasirenka savo personažą ir kuria su juo susijusius tekstus. Taip mokome mokinius bendradarbiauti, komunikuoti.

Mokiniam, kuriems šią užduotį skiriame pirmą kartą, pasiūlykime tokią medžiagą:

Medžiaga mokiniams. Kadangi komiksas yra pasakojama istorija, jis turi būti sudarytas mažiausiai iš dviejų kadrų – nes vienas kadras būtų tiesiog paveikslėlis, ne komiksas. Jeigu norite sukurti puikų komiksą, turite išjudinti skaitytojo mintis ir jausmus. Svarbiausia komiksuose yra tai, kaip ir ką autorius nori pasakyti. Kad nepamestumėte pagrindinės idėjos, prieš imdamiesi realizacijos, susidarykite nuoseklų planą.

- Sugalvokite idėją.
- Apmąstykite ir sukurkite būsimo komikso scenarijų (planą):
 - ✓ įsivardykite savo tikslą;
 - ✓ pasirinkite pagrindinius ir šalutinius veikėjus;
 - ✓ numatykite istorijos pradžią, eigą, pabaigą;
 - ✓ atsirinkite tinkamiausius, išskirtiniausius veiksmo momentus;
 - ✓ apgalvokite tinkamiausius vaizdus;
 - ✓ sukurkite kiekvienam kadrai žodžius, frazes – tekstas turi būti glaudus;
 - ✓ numatykite, kaip perteiksite veikėjų emocijas;
 - ✓ sugalvokite turinį atitinkantį pavadinimą.
- Suplanuokite, kaip, kokia seka dėliosite kadrus.
- Numatykite, kaip kadruose išdėstysi teksto burbulus. Kad komikso veikėjų kalba būtų įtikinama, vartokite tinkamą emocijų leksiką, įtaigias kalbinės raiškos priemones.
- Kurdami komiksą atkreipkite dėmesį į mokytojų nurodytus vertinimo kriterijus. Pagal juos įsivertinkite atliktą darbą.

Universalios taisyklės, kaip rašyti tekstų burbulus. Svarbiausias aspektas – veikėjo(-ų) išgyvenama istorija. Teksto burbulai, kadrų vaizdai vienas kitą papildydami, turi kurti aiškų pasakojimą.

- Tekstas turi būti lengvai įskaitomas. Skirtingas raidžių dydis, tankumas, storis, stilius, papildomų grafinių elementų pateikimas leidžia geriau perteikti personažų emocijas.
- Skaitytojui turi būti aiški teksto burbulų seka.
- Tekstas turi kuo tiksliau atkartoti teksto burbulų formą. Tekstas burbuluose visuomet turi būti centruojamas, o burbule esanti erdvė išnaudojama tikslingai.

- Tekstas ir burbulų forma (ribos) niekuomet negali susiliesti su kitomis linijomis kadre.
- Teksto burbulų uodegytės visuomet turi būti nukreiptos į kalbančio personažo burną.
- Minčių teksto burbulų uodegytės turi būti nukreiptos į kalbančiojo galvą virš akių.
- Žodžio pastorinimas teksto burbule reiškia, kad veikėjas tam žodžiui suteikia didesnę prasmę.
- Reikšdami garsą, naudojame grafinę išraišką, pvz., šauktuką, klaustuką, daugtaškį ar pan.
- Teksto burbulų formos gali padėti išreikšti kalbančiojo emociją, pvz.:
 - ✓ susierzinimas, rėkimas – burbulas sudarytas iš aštrių kampų;
 - ✓ atsainumas, šaltumas – burbulo apačioje nukarę varvekliai;
 - ✓ nežemiškas, kraupus balsas – kvadratinis burbulas;
 - ✓ šnabždėjimas – burbulas piešiamas punktyrine linija arba sumažinamas tekstas;
 - ✓ klyksmas iš baimės – sulaužomi teksto burbulo rėmai, tekstas išeina už jo ribų.
- Susijungti kraštinėmis teksto burbulai nurodo, kad veikėjas padarė pauzę, po to tęsė mintis toliau.

Šį metodą galime taikyti ne tik pamokose, nagrinėjant dalyko turinį ar vykdant mokinių socializaciją. Komiksai gali tapti ir mokinių socialine, pilietine veikla: kūriniai, kuriais jie dalintųsi vietos bendruomenėse, vykdydami projektines, pilietines veiklas.

Pateikėme keletą įžvalgų, kuo mokytojo profesinei veiklai gali būti reikšmingas mokytojo pilietinis, socialinis aktyvumas bendruomenėse. Žinoma, kiekvienas galime pasiteisinti, kad neturime laiko platesnei visuomeninei veiklai – mokytojo profesija yra imli laikui. Vis dėlto šią problemą galėtume minimalizuoti, jei aktyvizmą paverstume pamokų dalimi, kaip buvo siūloma ir Rekomendacijose. Nesvarbu, kokį dalyką Jūs mokote, visada atsiras temų, svarbių bendruomenei, regionui, pasauliui: ekologija, socialinis teisingumas ir solidarumas, tolerancija, švietimo aktualijos, tvarus vartojimas, kultūros ir paveldo paminklų apsauga, gyvenamosios erdvės ir gamtos integralumas, globalizacija – visa tai gali būti Jūsų dėstomo dalyko elementai. Svarbu, kad klausimai, kuriuos ketinate įtraukti į savo dėstomo dalyko turinį, būtų svarbūs ir Jums: nežibėdami patys, neuždegsite ir mokinių.

Siūlome atlikti savirefleksiją, kad išanalizuotumėte savo nuostatas, galimybes ir suplanuotumėte galimą pilietinį aktyvizmą. I šio leidinio dalyje rašėme apie pasaulio problemas,

II dalyje – apie Lietuvos. Neabejojame, kad šiose dalyse išryškintos aktualijos reiškiasi ir vietos bendruomenėse. Pasitelkite tas dalis savo refleksijai. Kaip pagalbinį įrankį panaudokite lentelę:

1 lentelė. Bendruomenei aktualių temų įtraukimas į ugdymą

Socialinės temos ar mūsų bendruomenės klausimai, aktualiausi man kaip piliečiui.	Kaip jos atsispindi mano profesinėje ir pilietinėje veikloje, pažiūrose, retorikoje, bendraujant su mokiniais, jų tėvais?	Kaip šiomis temomis galėčiau praturtinti savo profesinę veiklą?

II SKYRIUS. MOKINIŲ UGDYMAS: PROFESINĖ PAREIGA IR ASMENINIS ĮSIPAREIGOJIMAS

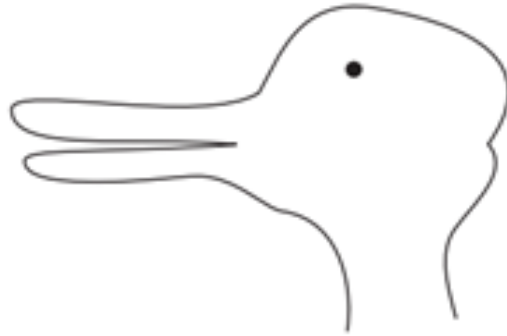
Šiame skyriuje ieškosime atsakymų į klausimus:

- Kas yra paradigma? Kokioje paradigmoje plėtojamas dabartinis švietimas?
- Kaip praktikoje atsiskleidžia bendrakultūrinė ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetencija?
- Kokią prasmę galime suteikti savo profesinei veiklai?

Mūsų palyginimais, posakiais turtingoje kalboje mokytojo profesija ir profesinė veikla dažnai apibūdinama kaip tam tikro tarpininko – palydinčio, vedančio, atveriančio. Pirmiausiai jis yra tarpininkas, padedantis vaikui iš vaikystės pereiti į suaugystę. Socialiniu požiūriu, jis padeda vaikui praplėsti jo artimos aplinkos, šeimos pasaulį kitų šeimų, bendruomenių, valstybių patirtimi. Žinių, pažinimo požiūriu, jis tarpininkauja tarp akademinio pasaulio ir plačiosios visuomenės: supažindina jaunąją kartą su mokslo pasiekimais, tyrinėjimų principais, padeda pagrindus tiems, kurie patys ketina tapti mokslininkais. Akademiniame pasaulyje principų ir veikimo suvokimas svarbus ne tik mokiniams: mokytojo profesinė veikla reikalauja nuolatinio atsinaujinimo. Šiame skyriuje siūlome susipažinti su viena populiariausių mokslo veikimą aiškinančių teorijų – T. Khuno paradigmų teorija. Iš pradžių taikyta tik gamtos mokslų analizei, vėliau ši teorija plačiai prigijo ir socialiniuose moksluose.

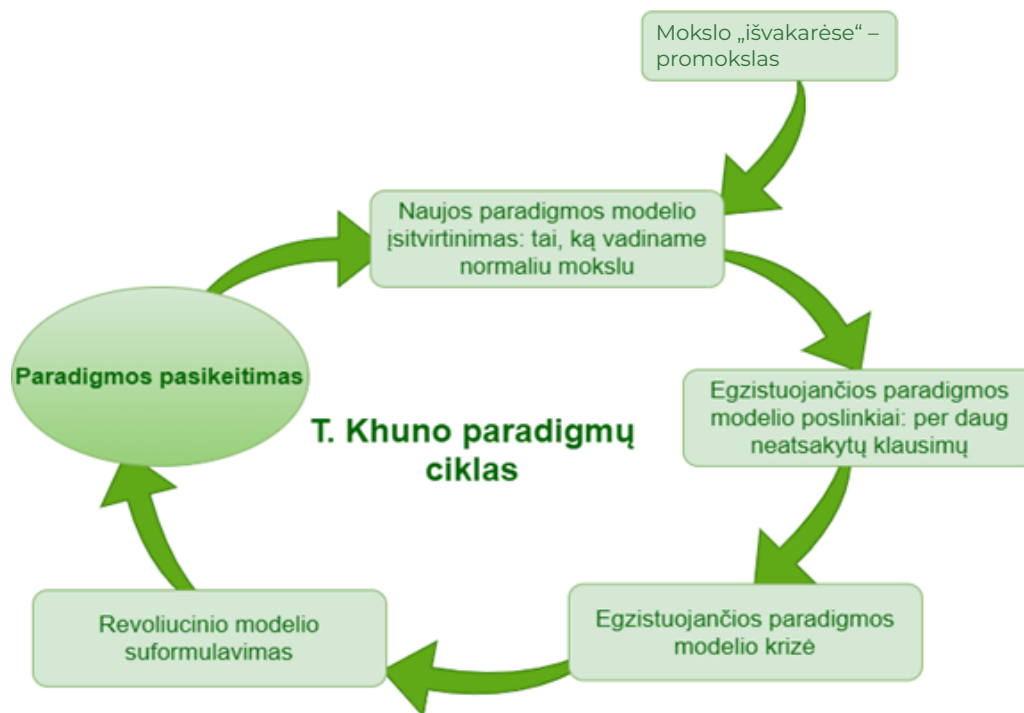
1962 m. pasirodžiusi amerikiečių fiziko, filosofo ir mokslo istoriko T. Khuno knyga „Mokslinių revoliucijų struktūra“ (lietuviškai Khun, 2003) pati buvo revoliucinis įvykis moksle ir mūsų supratime apie mokslą. Pasitelkęs garsų kalbos filosofo L. Wittgensteino naudotą anties-triušio paveikslėlį, T. Khunas susikoncentravo į idėją, kad tie patys dalykai, reiškiniai, objektai gali būti matomi, interpretuojami ir aprašomi skirtingai, priklausomai nuo mūsų žiūrėjimo kampo. L. Wittgensteinas nurodo, kad jis naudoja šį Jastrowo piešinį, siekdamas parodyti, kad žmogus, pirmą kartą jį pamatęs, „įsižiėbia“ idėją, jog mato būtent triušį (arba antį). Ši idėja jam gimsta remiantis jau turima patirtimi, supratimu: tai, ką jis jau turi savyje, sąlygoja, ką jis išžiūrės naujose patirtyse. Ir tik vėlesnė, gilus, nuoseklus žiūrėjimo, analizės patirtis leidžia pamatyti ką daugiau (Wittgenstein, 2009, p. 204).

3 pav. Ką matome paveikslėlyje: antį ar triušį?

Mokslas, kaip teigia T. Khunas, yra tam tikrų taisyklių, susitarimų ir normų sistema, įtvirtinta tvarka, kurios laikosi visi mokslo bendruomenės nariai. Jei įprasta matyti antį, tai visi ją ir mato. Šią sistemą T. Khunas įvardijo paradigma. Nesilaikantys galiojančių taisyklių į bendruomenę nepriimami, o jas laužantys – išstumiami, vadinant juos pseudomokslininkais ar mėgėjais. Tam, kad patektų į tam tikros mokslo srities bendruomenę, asmuo turi mokytis iš jau pripažintų tos bendruomenės asmenų, vadovėlių pripažintose įstaigose ir pagal pripažintas procedūras. Mokslo srityje galiojančios paradigmos perėmimas sertifikuojamas diplomais, suteikiančiais asmeniui teisę tam tikru laipsniu reikštis to mokslo srityje: spausdinti straipsnius, rašyti vadovėlius, dėstyti kitiems, norintiems „įžengti“ į jo mokslo sritį. Mokslininkais pripažįstami asmenys laikosi paradigmos diktuojamos tvarkos: nagrinėja tik tas problemas, kurias paradigma laiko mokslinėmis pagal galiojančias taisykles ir procedūras, jas aprašo ir pristato kitiems mokslininkams naudodami sutartas sąvokas ir standartus. Taip susikuria sistema, kurioje pagrindinė mokslininko paskirtis – pildyti egzistuojančius mokslo teiginius naujais faktais, duomenimis ir įrodymais.

Tai reiškia, kad pasaulis nebandomas paaiškinti naujai ir kitaip – mokslininkai neieško naujo ir nepatirto, o kaupia pripažintą žinojimą. Naujo mokslininko „įvesdinimo“ sistema garantuoja paradigmos ilgaamžiškumą. Jų pasikeitimas yra laikomas revoliuciniu įvykiu, nes reikšmingai keičiasi ne tik paties mokslo taisyklės, bet ir švietimas, susijęs su tuo mokslu. Tokie revoliuciniai paradigmos pokyčiai atsiranda tada, kai paradigma, pagal kurią veikė mokslas, nebepaaiškina naujai stebimų, fiksuojamų reiškinių. Schematiškai T. Khuno aprašyta mokslo raida vaizduojama tam tikru ciklu:

4 pav. T. Khuno suformuluotas paradigmatis mokslo raidos ciklas (pagal Khun, 2003)

Kaip matome schemeje, paradigmos pasikeitimas – procesas. Dėl to neretai kyla ginčų, kuriuose klausiama, ar atsiradę pokyčiai atskiroje mokslo šakoje jau laikytini paradigmos pasikeitimu? Edukologijos mokslų laukas – ne išimtis. Kaip matėme šios dalies II skyriuje, modernus švietimas nuo XVIII a. išgyveno kelias ideologijų bangas, keitėsi aktyvių dalyvių galios priimant aktualius visai sistemai sprendimus, keitėsi ir požiūris į pagrindinį švietimo objektą – besimokantįjį. Apšvietos laikų samprata, kad besimokančiojo „natūrali patirtis“, įgyta jo artimiausioje aplinkoje, turi būti perdirbta į „aukštesnę“ kultūrą, šiandien keičiama požiūriu, kad kiekviena besimokančiojo patirtis – vertinga ir būtent jos pagrindu turi būti konstruojamas tolesnis mokymas.

Atrodo, pokyčių daug, jie svarbūs, bet aktyvūs švietimo revoliucionieriai siūlo žengti dar toliau – keisti pačią švietimo sampratą, atsisakyti mokyklų, kaip būtinų erdvių, pereinant į klases be sienų; mokytojo, kaip ugdymosi proceso organizatoriaus ir vadovo, pakeičiant besimokančiųjų tinklais, nacionalinių švietimo programų, jas pakeičiant lokaliu ar globaliu ugdymo turiniu. Esą, tik tada galėtume kalbėti apie paradigmos pasikeitimą, nes smulkūs pokyčiai tik prisotinantys seną modelį.

Tokia nuomonių įvairovė, ką laikyti paradigmos pokyčiu, įneša painiavos į edukologijos mokslus (tokius, kaip didaktika, pedagoginė psichologija, švietimo politika ir panašiai). Edukologė D. Survutaitė švietimo paradigmomis įvardija atskirus ugdymo idėjų rinkinius, iš kurių formuojasi tam tikros švietimo ideologijos, teorijos, kurių susidaro 21 (Survutaitė, 2013).

2 lentelė. Pagrindinės ugdymo paradigmos ir jas sudarančios teorijos

Pagrindinės paradigmos, požiūriai į pasaulį	Išsiskojančios „teorijos“
Funkcionalistas: „privalo būti“	Modernizacija, žmogiškasis kapitalas Neofunkcionalizmas Racionalaus pasirinkimo teorija, mikro ir makrokonflikto teorija Priklausomybės teorija
Radikalusis funkcionalistas: „bus“	Istorinis materializmas Neomarksizmas, postmarksizmas Kultūrinės racionalizacijos teorija
Radikalusis humanistas: „gali būti“	Kritinė teorija, kritinė etnografija Feministinė teorija Poststruktūralizmas, postmodernizmas Pragmatinis interakcionizmas
Humanistas: „pasitaiko“	Etnografinė, etnologinė teorija Fenomenografija, etnometodologija

2 lentelėje išskiriamos pagrindinės kiekvienos ideologijos šalininkų puoselėjamo požiūrio į pasaulį nuostatos, tačiau jos neatskleidžia švietimo sistemos, vidinių struktūrų, sąveikų sudėtingumo. Dėl to galima diskutuoti, ar pagrįstai atskirus požiūrius vadintume paradigma. Kiti Lietuvos edukologai, nagrinėję paradigmų raišką Lietuvoje, paradigmas išskiria pagal požiūrį į didaktiką ir ugdymo sąveikų kūrimo principus. Tokiu principu išskiriamos paradigmos gausioje Lietuvos ir užsienio literatūroje įvardijamos skirtingai. Minėti edukologai pavadinimų problemą išsprendė, apjungdami juos į dvi grupes pagal požymių visumą (Ugdymo paradigmų iššūkiai didaktikai, 2014, p. 13).

- Dominavusią iki XX a. pab. tradicinę linkmę atstovaujančią paradigmą įvardija klasikine, normatyvine, modernųjų laikų, tradicine, poveikio, pramonine, mechanistine.
- Dominavusią nuo XXI a. paradigmą įvardija laisvojo ugdymo, humanistine, interpretacine, postmodernųjų laikų, šiuolaikine, arba sąveikos, postindustrine, arba gyvųjų sistemų, holistine.

Šiame leidinyje apsiribosime dviem pavadinimais – tradicinę linkmę atstovaujančią paradigmą vadindami **tradicine**; nuo XXI a. įsivyravusią – **šiuolaikine**. Edukologė R. Bruzgelevičienė, lygindama šias dvi paradigmas, sukūrė lentelę, atspindinčią paradigminius lūžius:

3 lentelė. Ugdymo paradigmų, išskirtų pagal ugdymo proceso charakteristikas ir dalyvių įsitraukimą, palyginimas

	Tradicinė paradigma	Šiuolaikinė paradigma
Mokymas	<p>Mokymas – pedagoginis procesas, kurio metu mokiniai, vadovaujami mokytojo, įgyja žinių, mokėjimų ir įgūdžių; mokymas – svarbiausia mokyklos funkcija, pagrindinė mokytojo ir mokinio veikla; susistemintų žinių, praktinių bei protinių mokėjimų ir įgūdžių įgijimo, lavinimo ir auklėjimo kelias. Mokymas – apolitiška, mechaninė, procedūromis apibrėžta veikla, paremta didaktika ir hierarchija. Mokymas orientuotas į mokytoją. Mokymas – „žinių sandėliavimas“, „taupyklės mokymas“. Mokymas gali būti indoktrinuojančias, jei mokymo stilius autoritarinis.</p>	<p>Mokymas – atitinkamos svarbios patirties teikimas, tolesnio dialogo tęsinys ir jo formavimas, kad galėtų būti konstruojama reikšmė (prasmė). Tai procesas, per kurį moksleiviai kartu su mokytojais svarsto turinį ir reikšmę. Mokymas turi telktis ne tik į tai, kaip individas stengiasi suprasti reiškinį, bet ir į tai, koks yra netiesiogiai mokyme dalyvaujančios socialinės aplinkos vaidmuo. Mokymas – visą mokytojo gyvenimą vykstantis ir niekada nesibaigiantis procesas, ne statiška procedūra, kurią tereikia įvaldyti, ne žinių davimas, bet žinių kūrimas, patirties reflektavimas, tyrimas. Išlaisvinantis mokymas, kurio nuostata: žmogus – sąmoninga būtybė, jo sąmonė nukreipta į aplinkinį pasaulį tam, kad jį pažintų. Mokymas gali vykti svarbios patirties teikimu, prasmės konstravimu, jei mokymo stilius demokratinis. Mokymo paskirtis – sudaryti besimokantiems įvairių patirčių galimybes, kurios skatintų mokytis, o ne perimti žinias ir įgūdžius.</p>
Mokymasis	<p>Mokymasis – žinių įgijimas, mokytojo teikiamos informacijos, faktų, sąvokų įsiminimas. Faktų mokymasis atmintinai ir siekis pateikti teisingus atsakymus. Mokymasis yra informacijos ir įgūdžių priėmimas. Mokymasis – tikslinga veikla siekiant įsisavinti žmonijos sukauptos patirties pagrindus, įgyti teorinės ir praktinės veiklos mokėjimų ir įgūdžių. Mokymasis aiškinamas kaip instrumentiniu sąlygojimu grįsta veikla.</p>	<p>Mokymasis – socialinis vyksmas, kurio metu mokiniai konstruoja reikšmę (prasmę), remdamiesi ankstesnio žinojimo ir naujos mokymosi patirties sąveika. Tai sisteminio mąstymo ugdymasis. Mokymasis yra gyvenimo ir sąmoningos patirties esmė; procesas, kai patyrimas transformuojamas į žinias, įgūdžius, požiūrius, vertybes ir įsitikinimus, kai kasdienis patyrimas yra nuolat įprasminamas, nes sąmoningo žmogaus patyrimas vyksta laike, erdvėje, visuomenėje ir tarpusavio santykiuose. Tai procesas, suteikiantis gyvenimo patirtims prasmę ar siekis jas suprasti. Tačiau jis nėra vien atsakas šioms patirtims, nes jis dažnai yra proaktyvus, pats siekia sukurti patirtis, ir taip atrasti naują žinojimą, įgūdžius, požiūrius ir t. t. Mokymasis yra aktyvus informacijos kūrimas, tikslinimas ir naujų modelių kūrimas. Tai konstravimo procesas, žinių susiejimas, bendradarbiavimas, savitvarka. Jis turi tikslą, jis yra susijęs su kontekstu ir aplinkybėmis.</p>
Mokytojas	<p>Mokytojas – asmuo, įgijęs žinių iš tam tikrų disciplinų ir pasirengęs tas žinias perteikti mokomai kartai. Geri mokytojai žino visus atsakymus ir juos pasako, nes yra vienatiesa, vienareikšmė, vienintelė perteikti skirta informacija. Mokytojas – mokymo strategas, manipuliuojantis mokiniais, kad pasiektų tikslų, besimokantieji tėra pasyvūs teorijų bandymo objektai.</p>	<p>Mokytojas kartu su mokiniais svarsto turinį ir reikšmę. Mokytojas – naujų žinių kūrėjas. Mokytojas yra tarp sociokultūrinio pasaulio ir besimokančiųjų: jis atlieka hermeneutinę funkciją – tą aplinką interpretuoja besimokantiems, taigi yra tarpininkas. Mokytojas suorganizuoja aplinką taip, kad mokinys mokydamasis galėtų įsigilinti į savo ankstesnes žinias ir patirtį, aktyviai apdorotų žinias ir susietų naują informaciją su autentišku ir prasmingu kontekstu.</p>

3 lentelėje pateikta medžiaga ne tik atskleidžia pagrindinių švietimo paradigimų skirtumus, bet gali pasitarnauti ir kaip įvairių pedagoginių veiklų ir idėjų telkinys. Šioms idėjoms įgyvendinti ypač tinka patirtinis ugdymas, mokinių tiriamosios veiklos, įvairios pilietiškumo formos pristatomos ir šiame leidinyje. Tačiau, kaip teigia edukologas P. Westwoodas, didžiausia problema diegiant šiuolaikinę paradigmą yra ta, kad mokytojai nesusipažįsta su didesne dalimi įtikinamų švietimo tyrimų duomenų, o tie, kurie susipažįsta, yra linkę juos atmesti. Anot mokslininko, mokytojai jaučiasi patogiai su savo įprastu mokymo būdu ir dažnai priešinasi pokyčiams. Naujų mokymo metodų diegimas suvokiamas kaip reikalaujantis daugiau laiko pasiruošimui ir planavimui, be to, verčia mokytoją ugdytis naujus įgūdžius.

Dauguma mokytojų mieliau renkasi likti savo komforto zonoje, nei priimti iššūkį. Mokytojai tarsi sako: „Gerai, jūs sakote, kad tyrimai rodo, jog X metodas yra veiksmingesnis už kitus, bet mums tas metodas nepatinka ir mes jo nenaudosime.“ Atrodo, kad mokytojai linkę arba mokytis taip, kaip juos mokė vaikystėje, arba sekti populiariomis tendencijomis, idėjomis, metodais, medžiagomis, kurie jiems pateikiami kvalifikacijos kėlimo kursuose ar profesinių asociacijų. Tačiau net ir tokiu atveju naujų idėjų ar medžiagų perėmimas yra patrauklus tik tada, jei jas galima be didelių pastangų įtraukti į įvaldytą mokymo stilių ir jei atrodo, kad jos palengvins mokytojo darbą (Westwood, 2008, p. 83).

Edukologas K. Hemenstallis dar griežčiau vertina mokytojų prieraišumą prie tradicijos: jo požiūriu, mokytojų nesugebėjimas pritaikyti moksliniais tyrimais pagrįstų mokymo metodų randasi dėl to, kad tarp švietimo darbuotojų, politikos formuotojų ir mokytojų rengimo fakultetų vyrauja mokslui priešiška kultūra, kuri yra endeminė (pagal Westwood, 2008, p. 84). Tokia ištara skamba labai kategoriškai, tačiau, kaip atskleidžia ir tyrimas TALIS, mokytojai, nors ir aktyviai mokydami patys, dalyvaudami mokymuose, kursuose (Lietuvos mokytojai iš visų 48 tyrimo dalyvavusių šalių pasirodė kaip pirmaujantys mokymesi), vis dėlto aktyviausiai tebetaiko tradicinei paradigmai būdingus mokymo metodus (TALIS, I dalis, 2019). Tačiau neturėtume šių išvadų priimti kaip kaltinimo – T. Khunas, aiškindamas paradigmos pokytį, pabrėžė, kad jis vyksta labai lėtai, pamažu. Reikia laiko susiformuoti naujiems įpročiams, drąsos eksperimentuoti, visų švietimo dalyvių pasitikėjimo mokytoju, diegiančiu neįprastas ugdymo formas ir metodus. Tiems mokytojams, kurių profesinės veiklos pagrindą sudaro tradicinė paradigma, tikrai nevertėtų jau rytoj viską imti keisti iš esmės. Vadovaujantis T. Khuno teorija, tokius pokyčius reikėtų diegti nuosekliai. Geri pavyzdžiai būtų projektinio, netradicinio mokymo dienos ar savaitės mokykloje, pamokų be sienų skaičiaus didinimas, metodų, esančių „tarp“ paradigmos, diegimas (metodai, kuriuos taikant, skatinamas vaikų įsitraukimas, savarankiškas darbas, tarpusavio mokymosi elementai ir panašiai). Revoliucijos visada reikalauja aukų, o mokykla – per daug jautri bet kokiems praradimams. Nuosaiki, etapais suplanuota kaita būtų rezultatyvesnis kelias.

Europos Komisija kiekvienais metais vertina Europos Sąjungos bendrijos narių-valstybių būklę ir teikia rekomendacijas, kokie galimi sprendimai, kad būklė gerėtų. Šios rekomendacijos yra naudojamos teikiant įvairias projektų paraiškas veikloms, finansuojamoms iš ES lėšų. Siūlome susipažinti su šios komisijos ataskaitos, pateiktos Lietuvai 2020 m. dalimi, skirta socialinei politikai. Tikimės, kad ši informacija Jums gali būti naudinga ir kaip mokomoji medžiaga įvairių dalykų pamokose, ir kaip šaltinis, leidžiantis geriau suprasti bendruomenes, kurių vaikai lanko Jūsų mokyklą. Analizuodami šią informaciją pasvarstykite, kaip ją naudodami pamokoje galėtumėte sukurti ryšį tarp mokinių gyvenamo pasaulio, jo aktualijų, kasdienių problemų ir Jūsų dėstomo dalyko teikiamų žinių ir tyrinėjimo metodų. Pavyzdžiui, matematikos pamokoje galite apskaičiuoti, kiek lėšų reikėtų siekiant per metus patenkinti Jūsų regiono socialinio būsto paklausą. Uždavinys gali būti sudaromas ne tik skaičiuojant naujų būstų statybą, bet ir analizuojant regione vyraujančias privataus būsto nuomos kainas, nenaudojamų savivaldybės pastatų transformacijos į socialinį būstą kaštus, privataus turto supirkimo, siekiant jį paversti socialiniu būstu, kaštus. Vienas iš šiuolaikinės paradigmos teiginių: žmogus – sąmoninga būtybė, jo sąmonė nukreipta į aplinkinį pasaulį tam, kad jį pažintų ir keistų visų labiau.

Pajamų nelygė ir skurdo lygis Lietuvoje išlieka vieni didžiausių ES. Nors jis buvo šiek tiek mažesnis nei 2017 m., 2018 m. 28,3 proc. gyventojų grėsė skurdas arba socialinė atskirtis, t. y. gerokai daugiau nei ES vidurkis (21,9 proc.). Daugiau nei kas penktam gyventojui grėsė pajamų skurdas (22,9 proc., palyginti su 17,1 proc. ES). Didelis materialinis nepriteklis turi tendenciją mažėti, tačiau išlieka dvigubai didesnis už ES vidurkį (2018 m. 11,1 proc., palyginti su 5,9 proc. ES). Pajamų nelygė tebėra viena didžiausių ES (Europos Komisija, 2019b). Turtingiausių 20 proc. gyventojų pajamos 2018 m. buvo 7,1 karto didesnės už 20 proc. neturtingiausių gyventojų pajamas, palyginti su 5,2 karto didesnėmis visoje ES. Skurdžiausių 40 proc. gyventojų pajamų dalis buvo 17,5 proc. ir buvo viena mažiausių ES (ES vidurkis – 21 proc.). Lietuvos visuotinė išmokų vaikams sistema padeda mažinti namų ūkių su vaikais skurdą. Vaikų skurdas Lietuvoje yra didesnis už ES vidurkį, tačiau turi tendenciją mažėti. 2018 m. įdiegta universali išmokų vaikams sistema jau padarė didelį teigiamą poveikį namų ūkiams su vaikais.

Nepaisant automatinio pensijų indeksavimo 2018 m., pensijos tebėra per mažos, kad apsaugotų vyresnio amžiaus žmones nuo skurdo ir socialinės atskirties. 2018 m. 38 proc. 65 m. ir vyresnių žmonių grėsė skurdas, t. y. gerokai daugiau nei ES vidurkis (16 proc.). Skirtumai tarp lyčių išlieka dideli: 44 proc. moterų gresia skurdas, palyginti su 26 proc. vyrų. Iš dalies tai lemia menkas pensijų adekvatumas. 2019 m. kartu su kitais pensijų sistemos pakeitimais buvo įvestas automatinis pensijų indeksavimas (žr. Europos Komisija, 2019a). Pensijos buvo padidintos 6,9 proc. 2018 m. ir 7,6 proc. 2019 m. Tikėtina, kad 2020 m. pensijos bus padidintos dar beveik 10 proc., o mažiausias pensijas gaunantiems asmenims numatyta galimybė gauti papildomą priedą.

Socialinės apsaugos sistema suteikia ribotą apsaugą pažeidžiamiausioms grupėms. Bedarbių skurdo rizikos lygis yra 62 proc. ir yra vienas didžiausių ES (49 proc.), be to, jis didėja. Vidutinė bedarbio pašalpa 2019 m. buvo 337 EUR, o minimali – 129 EUR, o tai sudaro tik 51 proc. minimalių vartojimo poreikių sumos. Beveik pusei vienišų tėvų (daugiausia motinų) gresia skurdas. Tai vienas didžiausių rodiklių ES. Tarp neįgalųjų 2018 m. apie 43 proc. asmenų grėsė skurdas arba socialinė atskirtis, o ES – 29 proc. 2019 m. rugsėjį Lietuva atnaujino Socialinių įmonių įstatymą, tačiau dar per anksti vertinti jo poveikį neįgalųjų integracijai į darbo rinką arba socialinės ekonomikos plėtrai šalyje.

Socialinės atskirties riziką didina ribotos galimybės naudotis viešosiomis paslaugomis. Sudėtinga gauti ilgalaikę priežiūrą, o socialinio būsto vis dar trūksta (Europos Komisija, 2019a). Socialinio būsto laukia apie 10 000 žmonių, o laukimo trukmė, priklausomai nuo savivaldybės, svyruoja nuo 3 iki 12 metų. Palyginti dideli mokesčiai iš savo kišenės pažeidžiamoms grupėms užkerta kelią gauti kokybiškas sveikatos priežiūros paslaugas. Viešojo transporto trūkumas toliau nuo didžiųjų miestų centrų yra didelė kliūtis patekti į darbo rinką (parengta pagal Country Report Lithuania 2020).

Vienas iš šiuolaikinės paradigmos siūlomų idėjų – mokymasis tam tikrose situacijose, arba **situacinis mokymasis**. Tokiu būdu organizuotas mokymas vyksta tam tikrame kontekste – mokyklos ar mokinio gyvenamosios aplinkos erdvėse (miestelyje, vietos muziejuje, svečiuose vietinėje įmonėje ir panašiai), išvykose. Lietuvoje gana paplitęs tokių veiklų įvardijimas – pamokos be sienų. Mokymas(is) kitose erdvėse kartais sukelia tam tikrų iššūkių. Į juos atsižvelgęs mokytojas gali efektyviau suplanuoti veiklas, numatydamas priemones išskylančioms problemoms įveikti. Pristatome keletą mokslininkų parengtų rekomendacijų, padėsiančių mokytojui geriau pasiruošti veiklai už klasės ribų.

- Kontekstas besimokančiajam gali būti pažįstamas ar nežinomas. Jei jis besimokančiajam nepažįstamas, mokymasis nebūtinai vyks sklandžiai. Situacinio mokymosi praktika iš dalies rodo, kad įgūdžiai, žinios ir supratimas, įvaldyti viename kontekste, nebūtinai sėkmingai perkeliama į kitą kontekstą. Rekomenduojama abiem atvejais, kai kontekstas pažįstamas ar ne, dar klasėje su mokiniais aptarti vietą, į kurią vykstama. Jei kontekstas pažįstamas daliai mokinių (pavyzdžiui, vykstama į vieno iš mokinių tėvų ūkį, darbovietę ar panašiai), paprašykite, kad jie trumpai jį pristatytų. Jei kontekstas niekam nežinomas, galite su juo susipažinti remdamiesi įvairiais internete esančiais šaltiniais. Galite pasikviesti konsultantą – rekomendacijos aplankyti nurodytą vietą teikėją. Bet kuriuo atveju, vykstant į kitą aplinką, dar klasėje svarbu išsiaiškinti, kiek ši vietovė nutolusi nuo mokyklos, kaip ketinama ją pasiekti ir kiek laiko užtruks kelionė, kokie rekomenduojami rūbai, avalynė, pastiprinantys resursai – užkandžiai, apsauga nuo uodų, erkių, apsauga nuo lietaus, žibintuvėliai, kuprinės ir panašiai. Aptariama, kaip galima efektyviai panaudoti kelionės laiką. Jei tai ilgesnė kelionė transportu, galima suplanuoti žaidimą, muzikos

perklausą ir panašiai; kelionės pėsčiomis metu galima susitarti dėl kelionės žemėlapiu kūrimo fotografuojant, filmuojant pakelės objektus. Aptariamas grįžimo laikas ir vieta – mokiniai ramiau jaučiasi, kai žino, kur jie turės sugrįžti, o ir tėvams ši informacija aktuali. Labai svarbu visiems dalyviams pasirašyti saugaus elgesio instruktažą.

- Jūsų mokymuisi pasirinkta socialinė ir kultūrinė aplinka kai kuriems mokiniams gali būti už jų kultūrinio supratimo ribų. Geriau vaikus iš anksto supažindinti su galimai jiems svetimais kontekstais, nepažįstamu gyvenimo būdu, aplinka, veikla. Tam tikslinga pirmiausia juos pakviesti apsvarstyti ką nors charakteringa jų kultūrose ar aplinkoje. Pavyzdžiui, miesto vaikams, vykstantiems į kaimą, pravartu išnagrinėti, kokie yra gyvenimo mieste ypatumai – palankios ir nepalankios sąlygos, iškylančios problemos ir panašiai. Neabejotinai tas pats galioja ir atvirkščiai: vaikai, užaugę kaimo aplinkoje ir mažai patyrę miesto gyvenimo, gali susidurti su sunkumais, siekdami suprasti ir mokytis iš kontekstų, kuriems būdingi perpildyti gyvenamieji rajonai, kuriuose veikia tėvai, bijantys leisti savo vaikams žaisti ir laisvai judėti kieme be suaugusiųjų priežiūros. Pirmą kartą vykdami į klasikinės muzikos koncertą, suorganizuokite filmuoto koncerto peržiūrą: aptarkite žiūrovų aprangą, susikaupimą, elgesį koncerto metu. Ypač pabrėžkite, kad per kūrinio atlikimą neplojama, net tada, kai atlikėjai sugroja ypač meistriškai, kai daro pauzes tarp didesnio kūrinio atskirų dalių. Pradedama ploti tik tada, kai atlikėjas ar dirigentas atsisuka į salę ir lenkiasi. Vykdami pirmą kartą į muziejų, kartu su vaikais išnagrinėkite muziejaus puslapio internete turinį. Vykstant į svečius, pasirūpinkite lauktuvėmis šeimaininkui – tai gali būti mokinių darbai, kolektyvinė padėkos atvirutė su visų vaikų parašais.
- Mokymosi kitoje nei įprasta vietoje idėja ir autentiško, patiriančio mokymosi kokybė yra tiesiogiai susijusi su užduotimis, kurias mokiniai turi atlikti tokio mokymosi metu. Jas galime apibūdinti kaip „užduotis, kurias mokiniai aktyviai susieja su savo patirtimi mokykloje ir už jos ribų, kartu tai užduotys, kurias mūsų lankomame kontekste atliktų patyręs šiame kontekste veikiantis specialistas“ (Selinger, 2001). Kai mokymąsi sudaro autentiškos užduotys, didesnė tikimybė, kad mokiniai įsitrauks į atlikimą, į mokymosi procesą, praturtindami jį su užduotimi susijusia informacija ir idėjomis. Tikėtina, kad autentiškos užduotys prikausto vaikų dėmesį, sudomina, motyvuoja, paskatina gilesnį įsitraukimą nei panašios, bet neautentiškos ar mažiau autentiškos užduotys. Tai glaudžiai siejasi su sociokultūrinio mokymosi idėjomis.
- Vaikai, dirbdami su naujomis idėjomis pažįstamame kontekste, yra labiau linkę į jas įsitraukti nei jei tos pačios idėjos pateikiamos svetimame kontekste. Svetimame, mažiau pažįstamame kontekste rekomenduojama siūlyti idėjas, veiklas, užduotis, su kuriomis vaikai jau yra gerai susipažinę. Pavyzdžiui, pirmą kartą su mokiniais vykdami į savanorystės popietę kitame miestelyje įsikūrusioje pagyvenusių asmenų globos įstaigoje, suplanuokite veiklas, kurias mokiniai jau yra gerai įvaldę, pavyzdžiui, raiškų skaitymą balsu, įvaldytą

kalbos pamokose, grupinio piešimo užsiėmimus, įvaldytus per dailės pamokas. Pasirinkę naujas veiklas sudarysite dvigubo „naujumo“ riziką: mokinius gali trikdyti nauja aplinka, nepažįstami žmonės ir nauja, jiems nežinoma veikla, dėl kurios jie nėra tikri, kad sklandžiai ją vykdys. Naujumas gali rasti kituose šios socialinės veiklos etapuose: jau susipažinus su bendruomene, mokiniai gali generuoti naujos veiklos idėjas (pagal Pritchard, 2009, p. 26–27).

Galime rasti daugybę įvairių metodų, priskiriamų šiuolaikinei ugdymo paradigmai – keletą pristatėme ir šiame leidinyje. Tačiau kaip teigė mūsų cituotas tyrėjas K. Westwoodas, daugelį jų nedrįstame diegti, nes jie per daug neįprasti mūsų kasdienybėje. Siūlome galimą šios situacijos sprendimą – pradėti pokytį nuo tarpinių idėjų, lengvai realizuojamų tradicinio mokymo aplinkoje, pamažu ją keičiant šiuolaikinę ugdymo paradigmą atitinkančiu modeliu.

Davies Leah. Idėjos, kaip mokyti vaikus pilietiškumo (pagal Leah, 2020). Pilietiškumas reiškia būti savo bendruomenės ir šalies nariu. Balsavimas, gamtos išteklių tausojimas ir rūpinimasis savimi, savo artimaisiais, dalyvavimas vietos bendruomenės projektuose, skirtuose bendrąjam gėriui – keletas svarbių pilietiškumo požymių. Mokytojai yra įpareigoti mokyti mokinius pilietiškumo jiems suprantamu lygiu. Tyrinėti pilietiškumą, siejant jį su mokinių kasdieniu gyvenimu, yra raktas į tikrąjį supratimą. Kai vaikai susiduria su pasakojimais, įvykiais, procesais, kuriuose jie aktyviai dalyvauja, jų įsitraukimas didėja. Įsitraukimas perauga į aktyvumą, kai jie sužino, jog pasitaiko atvejų, kai piliečio teisės būna apribojamos, o žmonių valia – ardoma. Išgirdę pasakojimus apie žmones, kurie kovojo už jų valstybę, teises, laisves, jie ugdomi sąmoningumą. Susipažinę su laisvių, teisių simboliais, reikšmingų, žymėtinų datų reikšmėmis, istorija, jie bręsta politiškai. Tyrimai atskleidžia, kad imigrantai mokiniai, dalyvaudami ištikimybės priesaikų šaliai ritualuose, dainuodami patriotines dainas, greičiau pasijunta šalies dalimi. Ką galime padaryti, kad mokinių pilietinis sąmoningumas plėstųsi?

- Kartu su mokiniais išskirkite gero piliečio požymius. Reguliariai organizuokite pokalbius, kuriuose mokiniai dalijasi asmeninėmis istorijomis apie tai, kaip jie demonstravo pilietiškumą. Pavyzdžiui:
 - ✓ Buvau draugiškas į mūsų bendruomenę atėjusiam vaikui (iš kitos šalies ar kito miesto).
 - ✓ Padėjau sutvarkyti parką.
 - ✓ Rinkau naudotus žaislus ir drabužius nepasiturintiems vaikams.
 - ✓ Nusišalinau nuo patyčių, muštynių.
 - ✓ Pasakiau „ne“, kai draugas paprašė pasielgti priešingai, nei reikalauja įstatymas.

- ✓ Dėviu dviratininko šalną ir laikais kitų dviračio saugos taisyklių.
 - ✓ Laukiu signalo kirsti gatvę; tai darau eidamas per pėsčiųjų perėją.
- Įtraukite mokinius į klasės, mokomo dalyko pamokų ar kitų veiklų taisyklių kūrimą. Aptarkite, kodėl taisyklės yra svarbios. Paprašykite, kad mokiniai apibrėžtų pasekmes, jei jos bus pažeistos.
 - Paremkite mokinius, dalyvaujančius mokinių taryboje, įsitraukiančius į įvairias bendruomenės veiklas. Sudarykite sąlygas jiems pademonstruoti įgytas kompetencijas. Kartu motyvuokite juos į veiklas įtraukti mažiau aktyvius, visuomeniniame gyvenime nepastebimus mokinius.
 - Retkarčiais paprašykite vaikų vietoj įprastų namų darbų sukurti trumpą vaizdo siužetą, eilėrašį, istoriją ar dainą apie pilietiškumą. Sudarykite jiems sąlygas pristatyti savo kūrybą kitiems.
 - Paprašykite mokinių pakalbinti bendruomenėje aktyvų, gerbiamą asmenį, įvykių liudytoją, žmogų, kuris galėtų mokinius įkvėpti aktyvizmui. Bendradarbiaudami sudarykite klausimų, kuriuos jie galėtų užduoti, sąrašą. Kartu apsvarstykite, kaip galėtumėte pagerbti šį asmenį, jam padėkoti. Aptarkite galimybes pasikviesti jį į pamokas. Įprastų pamokų pakeitimas pamoka su svečiu praturtina mokinių patirtis, o Jūsų mokymą daro patrauklesnį.
 - Skatinkite mokinius skaityti, analizuoti ir diskutuoti medijų turinį įvairiomis pilietinio gyvenimo, viešojo intereso temomis.
 - Organizuokite diskusijas apie tai, ką reiškia pilietybė, piliečių teisės ir pareigos. Aptarkite mokesčių politiką ir jų paskirstymo logiką.
 - Skatinkite mokinius dalyvauti bendruomenės paslaugų projektuose, tokiuose kaip antrinis žaliavų perdirbimas, šiukšlių rinkimas ir savanorystė. Geriausias skatinimas – tos veiklos pastebėjimas, pozityvus viešas kalbėjimas apie jų prasmę ir, žinoma, pasisiūlymas prisijungti. Kai mokytojas paprašo mokinių įtraukti ir jį į numatomą veiklą, jis nejučiomis įtraukia ir tuos, kurie tokia veikla abejojo.

Mokslininkai, tyrinėjantys Lietuvos švietimą ir mokytojų profesinę veiklą, konstatuoja, kad šiandieniniai Lietuvos mokytojai yra kažkur tarp tradicinės ir šiuolaikinės paradigmos: jų profesinėje veikloje pastebima nemažai elementų, būdingų abiejų paradigms pedagoginiam veiksmui (Ugdymo paradigms iššūkiai didaktikai, 2014). Siūlome įsivertinti, kaip Jūsų profesinėje veikloje reiškiasi minėtos paradigmos, naudojantis šio skyriaus 4 pav. pavaizduotą schemą bei kaip pagalbinę 3 lentelės medžiagą. Pasiūlėme Jums iš tiesų

sudėtingą, atidaus įsivertinimo reikalaujantį darbą, tačiau jį atlikę turėsite ne tik aiškų savo veiklos paradigmą, bet ir galėsite kurti tos veiklos paradigminius lūžius. Rekomenduojame užpildyti lentelę:

1. Detalizuokite esminius savo veiklos principus, nagrinėdami pagrindinį veiklos elementą – užsiėmimus su mokiniais (pamokos, popamokinė, projektinė veikla, tyrimai, patyriminis ugdymas ir panašiai).
2. Detalizuokite, kas Jūsų profesinėje veikloje su mokiniais kelia didžiausius iššūkius, nepasitenkinimą, susierzinimą ar provokuoja neveiklumą, apatiją. Įvardykime tai kliuviniais. Priskirkite šiuos kliuvinius prie Jūsų aprašytų veiklų.
3. Įsivaizduokite situaciją, kad Jūsų profesinėje veikloje nevaržo niekas – nei nusistovėjusios normos, taisyklės, tvarkaraščiai, nei lėšos, laikas, galimybės. Esate visiškai laisvas pasirinkti, kaip dirbti (jei pasirinksite dirbti). Pasvarstykite, kaip tokiu atveju šalintumėte kliuvinius.

4 lentelė. Mokytojo veiklų analizė ir įsivertinimas

Veiklos su mokiniais (rašykite pagal dažnumą, detalizuodami, pavyzdžiui, aiškinu žodžiu naują medžiagą)	Kliuviniai, kylantys atliekant šią veiklą	Kaip daryčiau, jei būtų absoliučiai mano valia?

Išanalizuokite lentelę paradigminiu požiūriu: pavyzdžiui, pasirinkta spalva ar kitu sutartiniu ženklu sužymėkite veiklas, kurias priskirtumėte tradicinei, kurias – šiuolaikinei ugdymo paradigmoms.

III SKYRIUS. MOKYTOJO PROFESINĖ ŪGTIS: TAIKymas, ĮSIVERTINIMAS, AUGIMAS

Šiame skyriuje ieškosime atsakymų į klausimus:

- Kaip reglamentuojama mokytojo profesinė veikla šiandieninėje Lietuvoje?
- Kaip mokytojas auga pats ir ugdo bendruomenes, kuriose jis veikia?
- Kokias profesinės raidos perspektyvas turėtų konstruoti šiuolaikinis mokytojas?

Vienas žymiausių profesijų tyrinėtojų sociologas T. Parsonsas profesiją apibrėžė kaip veiklą, nuo kitų žmonių darbinių veiklų besiskiriančią savo ypatingu statusu. Profesionalais pripažįstami tie asmenys, kurie turi ypatingą, ekspertinį žinojimą, prieinamą ne visiems. Šį žinojimą patvirtina išsilavinimo kredencialai, o profesionalumo augimą prižiūri tos profesijos savivaldos institucijos. Profesionalai turi savo etikos kodeksą, veiklą grindžia aiškiais vertybėmis ir principais (pagal Turner, 2006). Sociologas A. Abbottas praplėtė profesijų teoriją teigdamas, kad profesinei veiklai siekiant tapti profesija, nepakanka vien vidinio jos organizavimosi. Svarbūs ir išoriniai veiksniai, pavyzdžiui, visuomenės nuomonė. Besiformuodama per ilgus dešimtmečius ši nuomonė įsitvirtina kaip kolektyvinės sąmonės forma ir, norint ją pakeisti, prireikia nemažai laiko ir pastangų. A. Abbottas teigia, kad visuomenės vertinimas yra vienas svarbiausių profesijos statusą kuriančių faktorių. Vis dėlto jis nėra absoliutus – visuomenės nuomonei apie profesiją didelę reikšmę turi ir pačių profesionalų, su jais sąveikaujančių kitų darbuotojų, partnerių nuomonė (Abbott, 1988).

Apjungdami abiejų sociologų idėjas, gauname sąrašą veiksnių, darančių įtaką kurios nors veiklos pripažinimui profesija:

- Specialus, kvalifikuotas žinojimas, patvirtintas įvairiais sertifikatais, diplomais.
- Priklausymas įvairioms su profesine veikla susijusioms reglamentuojančioms organizacijoms bei bendrų tai veiklai etikos normų, vertybių pripažinimas.
- Profesijai priklausančių asmenų pastangos kurti ir auginti profesijos vertę ir statusą.
- Visuomenės pritarimas darbinei veiklai suteikti pakankamai autoriteto vadintis profesija.

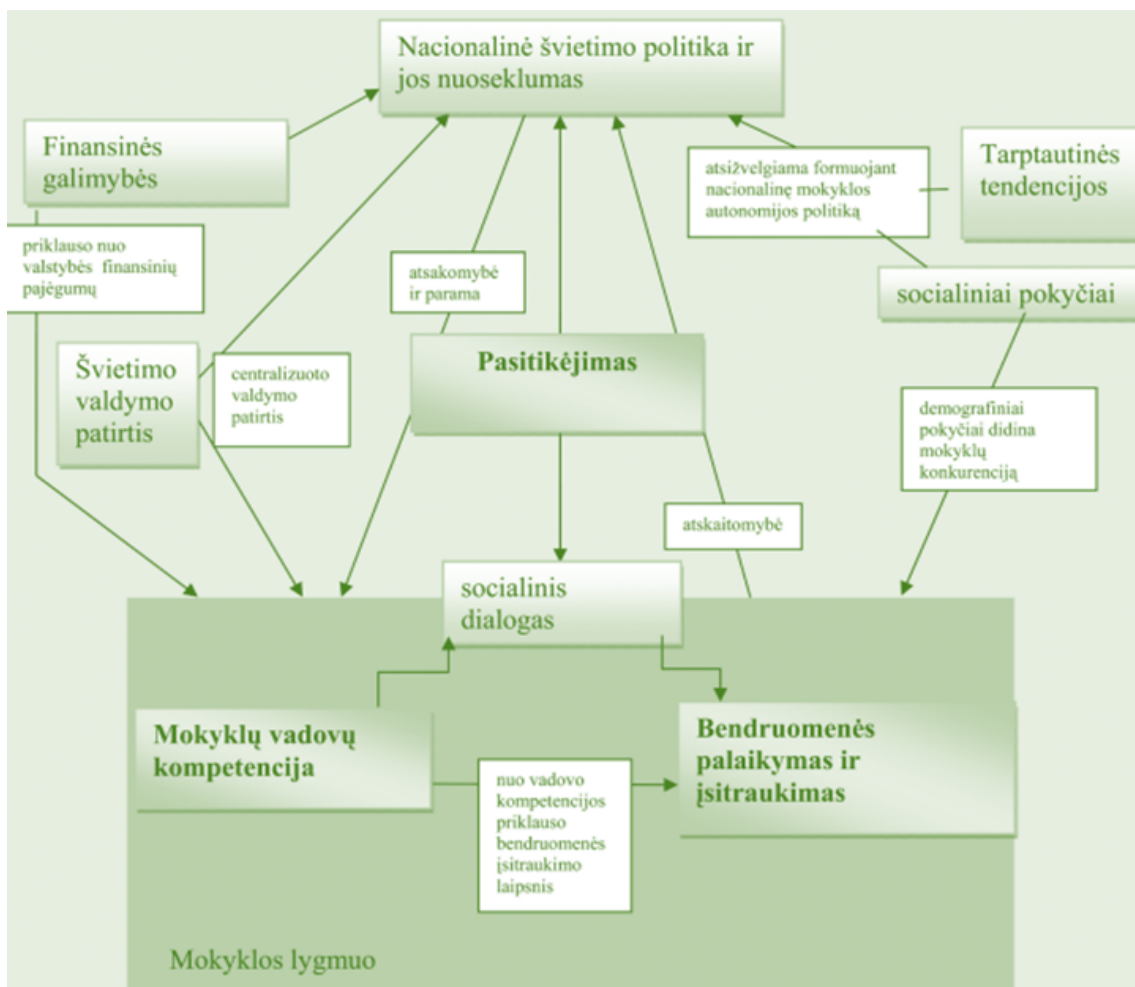
Pagal šiuos apibendrintus kriterijus analizuojant mokytojo veiklą, tik iš dalies galime teigti, kad ji turi visus profesijai reikalingus bruožus. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo 48 straipsnis nurodo, kad mokytojais gali dirbti tik specialų išsilavinimą turintys asmenys,

atitinkantys tam tikrus specialius kriterijus, pavyzdžiui, mokytoju negali dirbti asmuo, nuteistas už tyčinę veiklą, kuriam teismas yra apribojęs tėvystės teises (apribojimo laikotarpiu). Taip pat nurodoma, kad mokytojai privalo laikytis Mokytojų etikos kodekso (ištrauką pateikėme šios dalies įvade). Įstatymas nurodo mokytojų teisę jungtis į įvairias su profesine veikla susijusias organizacijas, formuoti savivaldą. Privaloma tvarka mokytojas turi vykdyti įstatyme apibrėžtas pareigas, kelti kvalifikaciją, bendradarbiauti su kolegomis, informuoti apie savo darbo su mokiniais rezultatus mokinių tėvus (globėjus). Nurodoma, kad mokytojai privalo laikytis ir darbovietėje patvirtintų, veiklą reglamentuojančių dokumentų (Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2015). Vadinasi, mokytojo profesinę veiklą reguliuoja ne tiek pačių mokytojų susikurtos savivaldos institucijos, kiek valstybė, darbovietė. Tad mokytojo veikla, nors ir atitinka kai kuriuos profesijos požymius, neturi vieno svarbaus profesijos požymio – savireguliacijos, vidinės struktūros, užtikrinančios mokytojų autonomiškumą.

Lietuvoje egzistuojantis mokytojų veiklos išorinio reguliavimo modelis nėra unikalus. Kaip teigia švietimo politikos tyrėjos S. Balevičienė ir J. Urbanovič, mokyklų ir mokytojų profesinės autonomijos plėtra daugelyje Europos šalių prasidėjo tik XXI a. (Balevičienė ir kt., 2011). Senesnes mokytojų autonomiškumo tradicijas randame Airijoje, Belgijoje, Nyderlanduose, Suomijoje. EBPO ekspertai (TALIS, 2019), tyrinėjantys mokytojų veiklą, rekomenduoja auginti jos statusą, įtvirtinant mokytojo darbą kaip profesiją, turinčią plačią autonomiją:

Autonomija (*angl. autonomy*) – savivalda, valstybės dalies arba jos gyventojų nacionalinės, religinės ar kitokios grupės ar institucijos teisė savarankiškai spręsti vidaus reikalus pagal šalies Konstituciją ar specialius įstatymus (statutus). **Pagal subjektus autonomija skirstoma į 2 rūšis: institucijų ir bendrųjų.** Institucijoms (pavyzdžiui, mokslo įstaigoms) suteikiama finansinė, ekonominė, administracinė autonomija. Jos tikslas – garantuoti klausimų, kuriuos sprendžia šios institucijos, nagrinėjimo operatyvumą ir kompetenciją (pagal Visuotinę lietuvių enciklopediją).

Vadinasi, mokytojų, mokyklos autonomija pirmiausia reikštų savarankiškumą sprendžiant svarbiausius klausimus, susijusius su švietimu, mokytojų profesine veikla. Tačiau II skyriuje aptarta šiuolaikinė ugdymo paradigma, priešingai, numato kuo didesnę mokyklos ir mokytojų atvirumą, į svarbių klausimų sprendimą įtraukiant ne tik mokyklose dirbančius asmenis, bet ir tėvus, visuomenės, verslo atstovus. Švietimo klausimų sprendimą rekomenduojama priimti diskutuojant, įsiklausius į įvairių švietimo dalyvių balsus. Mokykla skatinama tapti atvira, besimokančiąja bendruomene, veikiančia ne tiek autoriteto ir aukšto profesinio statuso sąlygomis, o labiau – socialinio dialogo pagrindais. S. Balevičienė ir J. Urbanovič vizualizavo įvairius veiksmus, darančius įtaką šio dialogo vyksmui – jie kyla tiek iš mūsų visuomenės, politikos, tiek iš tarptautinių tendencijų (Balevičienė ir kt., 2011).

5 pav. Veiksniai, turintys įtakos mokyklos ir mokytojų savarankiškumui

5 pav. akivaizdu, kad socialinio dialogo pagrindą sudaro dvikryptis judėjimas, vadinasi, visi dialogo dalyviai yra lygiaverčiai, savo elgsena ir sprendimais veikiantys vieni kitus. Remiantis A. Abboto išvalgomis, dialogo stoka ar silpnumas, tuštumas taip pat turėtų būti aiškinama dvišališkai: ir kaip švietimo politikos, visuomenės požiūrio problema, ir kaip pačių mokytojų silpnumas stiprinti savo profesijos autoritetą. Viena iš galimų sutrikusio dialogo tarp visuomenės ir mokytojų priežasčių – skirtingi lūkesčiai. Visuomenė tikisi mokytojų profesionalumo, tačiau nėra linkusi suteikti jiems didesnio savarankiškumo priimant sprendimus. Mokytojai tikisi pagarbos ir prestižo užtikrinimo savo profesijai, tačiau mano, kad jis priklauso ne nuo jų veiksmų, bet nuo jiems mokamo atlyginimo.

Dažnai pabrėžiama, kad mokytojas mūsų visuomenės akimis nėra vertinamas, kad į jo profesiją žiūrima kaip į nevertingą ir tai atspindi mažas atlyginimas. Visa tai ne vien vertinama kaip kliūtis, apsunkinanti ir veikianti mokytojo autoritetą, bet, ypač atsižvelgiant į įsigalėjusią viešąją nuomonę, susidaro įspūdis, kad autoritetas turbūt identifikuojamas kaip tam tikras statusas, teikiantis asmeniui prestižą, visuomeninį pripažinimą,

atpažinimą. Bandant įsigilinti į tokią tendenciją, kaip pavyzdį galima pateikti Grabauskienės ir Skarelytės atliktą tyrimą apie mokytojų, studentų, tėvų ir mokinių požiūrį į šiuolaikinio mokytojo autoritetą. Iš užduotų klausimų ir gautų atsakymų ryškėja, kad autoritetas akivaizdžiai painiojamas su visuomenės pripažinimu. Tokia sumaištis įtvirtinama, kai klausiami, kas padėtų didinti mokytojo autoritetą, patys pedagogai, vertindami save kaip mažiausią autoritetą turinčios specialybės atstovus, tikisi, kad mokytojo autoritetą padidintų didesnis darbo atlygis. Atsakymas ne tik rodo didelę materialinių vertybių įtaką, bet ir liudija apie pedagoginio autoriteto sumenkinimą iki socioekonominio statuso netgi tarp pačių mokytojų (Barbierato, 2019, p. 25).

Cituota ištrauka atskleidžia tą painų ir prieštaringą mūsų kalbėjimą, apsunkinantį socialinio dialogo vyksmą ir sumenkinantį jo kokybę. Kartu parodo ir skirtingus šio dialogo dalyvių lūkesčius. Galėtume šią situaciją interpretuoti kaip aklavietę, bet tik tokiu atveju, jei atsiskytumėme siekti tikro profesionalumo – pastangos prisiimti atsakomybę už savo profesijos reikšmingumo, svarbos visuomenei auginimą. Visuomenės pripažinimas ir autoriteto mokytojams suteikimas neatsiejamas nuo mokytojų laikysenos tos visuomenės atžvilgiu. Filosofė H. Arend teigia:

Auklėtojo autoritetas ir mokytojo kvalifikacijos nėra tas pats dalykas. Nors tam tikra kvalifikacija autoritetui būtina, pati aukščiausia kvalifikacija niekada negali savaime sukurti autoriteto. Mokytojo kvalifikacija pasireiškia tuo, kad jis pažįsta pasaulį ir sugeba jį paaiškinti kitiems, o jo autoritetą grindžia tai, kad jis prisiima atsakomybę už pasaulį (paimta iš Barbierato, 2019, p. 24).

Ši citata atitinka esminius šiuolaikinės ugdymo paradigmos principus: mokytojas nėra žinovas, bet yra veikiantysis, bendruomenės lyderis, ne reikalaujantis sau pagarbos ir prestižo (vien dėl to, kad jis mokytojas), bet siekiantis lygiaverčio, kuriančio dalyvavimo. Lietuvos mokslininkai V. Židžiūnaitė, V. Butanavičius, V. Jurgilė ir L. Kaminskienė, nagrinėję mokytojų lyderystę, teigia, kad ji atsiranda tada, kai mokytojai turi galimybių užmegzti bendradarbiavimu pagrįstus santykius ir dalytis ištekliais bei strategijomis, kurios pagerina mokymą, mokymąsi ir dalyvavimą profesiniame tobulėjime (Židžiūnaitė ir kt., 2022). Toks mokytojas tampa lyderiu savo klasėje, mokykloje, pedagogų sambūriuose, judėjimuose, švietimo politikoje ar mokslinėje su švietimu susijusioje sferoje. Kolegos, mokiniai, mokinių tėvai pripažįsta jo lyderystę mokykloje ir suteikia autoritetą, nes patiki mokytojo gebėjimu rasti sprendimus, siūlyti ir diegti praktikoje švietimo inovacijas. Vis dėlto tokia lyderystė gali sukurti savotišką mokytojo profesijos uždaramą, „slaptumą“. Kaip rodo įvairūs tyrimai, mokytojai dažnai savo profesiją įvardija kaip vienišiaus, daugiausiai dirbančio už uždarų durų, nematomą kolegoms, administracijai, tėvams darbą (Želvys, 2001). Tuo tarpu šiuolaikinė ugdymo paradigma siūlo keisti šį modelį – atverti klasių duris, pakviesti mokinius mokytis įvairiuose kontekstuose,

o mokytojus telktis į bendradarbiaujančias grupes, išmėginti mokymą poromis, mokymą įtraukiant tėvus, mokymą įvairiose bendruomenėse. Šiuolaikinis mokytojas – tai aktyvus, viešai veikiantis asmuo, siekiantis lyderystės ne tik savo profesijoje, bet ir lyderystės plačiaja prasme: jis kuria pilietinę visuomenę, dalyvauja politiniame, kultūriniame gyvenime, įsitraukia į savanorystę, visuomenines akcijas, generuoja viešas diskusijas ir pats aktyviai jose pasisako. Toks mokytojas tampa matomu ir girdimu – visuomenė turi galimybę įvertinti jo profesionalumą, reikšmingumą bendruomenei. Prisidedančiam prie pozityvių pokyčių bendruomenėse, auginančiam bendrą gerį mokytojui visuomenė rodo pasitikėjimą ir suteikia autoritetą. Siekti viešosios lyderystės – į tokį profesinės veiklos posūkį kviečia mokytojus ne tik šiuolaikinės švietimo paradigmos kūrėjai, bet ir visuomenė.

2017 m. buvo paskelbti Europos valstybių mokslininkų atlikto didžiulio tyrimo, kuriame buvo aiškintasi, kokį poveikį daro pilietiškumo ugdymas įvairių dalykų pamokose ir popamokinėje veikloje. Tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti idėjos, kad pilietiškumas turi tapti visų mokyklose mokomų dalykų ir vykdomų veiklų sudėtine dalimi, realizavimo būdus ir rezultatus. Pateikiame keletą įžvalgų.

ICCS/IEA tarptautiniame tyrime dalyvavo apie 140 000 mokinių (apie 14 metų amžiaus) ir 62 000 mokytojų 38 šalyse. Kalbant apie turinio sritis, temas, kurias ICCS šalys dažniausiai įvardijo kaip pagrindinį pilietinio ir pilietinio ugdymo akcentą, buvo:

- žmogaus teisės (25 šalys);
- skirtingų kultūrų ir etninių grupių supratimas (23 šalys);
- aplinkosauga (23 šalys);
- parlamentinės ir vyriausybės sistemos (22 šalys);
- balsavimas ir rinkimai (20 šalių).

Rečiau buvo įvardijamos šios temos: komunikacijos studijos (14 šalių), teisinės sistemos ir teismai (13 šalių), ekonomika ir ūkis (12 šalių), regioninės institucijos ir organizacijos (12 šalių), konfliktų sprendimas (11 šalių). Tik penkios šalys kaip pagrindinį akcentą nurodė savanorių grupes.

Mokiniai daug dažniau nurodė, kad dalyvauja pilietinėje veikloje mokykloje, nei kad dalyvauja veikloje ar organizacijose už mokyklos ribų. Vidutiniškai visose tyrime dalyvavusiose šalyse 76 proc. ICCS mokinių nurodė balsavę mokyklos rinkimuose ir 61 proc. mokinių nurodė savanoriškai dalyvavę muzikos ar dramos veikloje. Apie 40 proc. mokinių teigė aktyviai dalyvavę debatuose, priimant sprendimus dėl mokyklos valdymo, kandidatavę į klases atstovus ar mokyklos parlamentą. Dalyvavimas grupėse, padedančiose vietos bendruomenei,

pavyzdžiui, renkant labdarą, buvo dažniausia vidurinių mokyklų mokinių dalyvavimo forma visose šalyse. Tik dalyvavimo mastas labai skyrėsi, o tai gali būti susiję su kultūriniais skirtumais. Pavyzdžiui, mokinių, nurodžiusių, kad dalyvavo grupėse, renkančiose pinigus socialiniam tikslui, procentinė dalis svyravo nuo labai mažo 8 proc. mokinių Pietų Korėjoje iki 60 proc. mokinių Belgijoje (flamandų regione).

Teoriškai pilietiškumo ir demokratijos ugdymas grindžiamas mokymosi stiliumi, kurį apibendrintai galima pavadinti „aktyviuoju mokymusi“. Tyrimo metu gauta daug įrodymų, kad mokiniai, kai jų klausama, teikia pirmenybę aktyviam mokymuisi. Vaikai teigė, kad jiems labiausiai patiko mokytis, kai jie mokėsi veikdami; tai galėjo būti praktinė ar kūrybinė veikla, pokalbiai ir mokymasis, išvykos iš mokyklos, lektorių pasikvietimas į klasę, bendravimas su kitų šalių mokiniais internetu. Žodis, kuriuo dažniausiai apibūdinamos geros pamokos, buvo „smagu“.

Rekomendacija pilietiškumą ugdyti taikant tarpdalykinės integracijos principus, nors ir buvo įrodyta įvairiais duomenimis, realizuota ribotai. Kai kuriose mokyklose dėl integracijos atsisakoma pamokų tvarkaraščio. Tokiais atvejais sukuriama žymiai turtingesnė mokinių mokymosi patirtis.

Dar vienas tyrinėtas aspektas – mokinių dalyvavimo demokratinėse mokyklos struktūrose prasmingumo vertinimas. Pagal tam tikrus kriterijus buvo atrinkta 12 mokyklų, kuriose mokiniai daugiau nei įprastai dalyvauja mokyklos gyvenime. Dauguma šių mokyklų vadovų ir administracijos darbuotojų manė, kad mokinių dalyvavimas pagerino mokinių savivertę, motyvaciją, norą mokytis, lankomumą ir mokymosi pasiekimus. Šių mokyklų mokytojai pritarė šiai nuomonei ir pridūrė, kad darbas su aktyviais mokiniais jiems teikia didelį pasitenkinimą. Mokiniai teigė, kad jiems ypač svarbūs yra motyvacija, atsakomybė, savarankiškumas, pasitikėjimas, laiko planavimas. Ir mokytojai, ir mokiniai kalbėjo apie pagerėjusius santykius. Tad tikrinta prielaida atrodo pagrįsta – mokyklos, kuriose skatinama demokratija ir dalyvavimas, pasiekia geresnių rezultatų pagal visus rodiklius.

2015 m. Škotijos vaikų ir jaunimo reikalų komisaro atliktas tyrimas parodė, kad septyniose vidurinėse mokyklose, esančiose didelio nepritekliaus vietovėse, pasiekimų lygis buvo aukštesnis nei tikėtasi. Tolesnio tyrimo metu nustatyta, kad šiose mokyklose visose gyvenimo srityse mokiniai turėjo daug galimybių oficialiai ir neoficialiai dalyvauti įvairioje prasmingoje veikloje, prisiimti atsakomybę už renginius, prisidėti prie mokyklos gyvenimo ir atsizvelgti į savo nuomonę sprendžiant su jais susijusius klausimus. Dalyvavimas buvo glaudžiai siejamas su priklausymo mokyklai jausmo kūrimu ir teisėmis grindžiamu ugdymo patirties aspektu. Atrodo, kad kai mokyklos stengiasi sudaryti dalyvavimo galimybes, mokiniai turi daugiau motyvacijos mokytis ir pasiekia geresnius rezultatus (pagal Guidelines for Citizenship for Education in Teacher Education Linking Research and Practice, 2017).

Problemų sprendimu grįstas mokymas ir mokymasis. Problemų sprendimu grįstas mokymasis kartais visai pagrįstai vadinamas „probleminiu“ mokymusi, nes daugelis tokiu mokymu ketinamų atskleisti temų iš tikrųjų nėra problemos.

Pastaraisiais metais apie šį mokymą vis daugiau kalbama, nors dažnai klaidingai manoma, kad jis tinka tik vyresniems mokiniams. Tačiau edukologo P. Westwoodo nuomone, šis mokymas gali būti praktikuojamas ir pradinėse, pagrindinėse ar gimnazijos klasėse, jei problemos, kurias reikia nagrinėti, kruopščiai parenkamos užtikrinant, kad jos būtų tinkamos ir aktualios pagal amžių. Pateikiame keletą jo rekomendacijų, patikslinančių šio mokymo(si) esmę.

Problemų sprendimu grįstas mokymas gali būti naudingas, jei jis yra susijęs su mokymu ir mokymusi ir yra priartintas prie realaus gyvenimo. Ryšys su realia tikrove yra dvejopas: pirma, naudojami projektai ar problemos dažnai atspindi arba yra pagrįsti realaus gyvenimo scenarijais; antra, komandinio darbo, tyrimų, duomenų rinkimo, kritinio mąstymo ir panašiai procesai yra tokie, kurie bus naudingi mokiniams jų tolesnėje karjeroje. Panašiai Lee (2001, p. 10) teigė, kad „mokymasis sprendžiant problemas gali būti daug veiksmingesnis nei tradiciniai didaktiniai mokymosi metodai, nes padeda mokiniui sukaupti žinių, kurios bus naudingos ateityje.“ Problemų sprendimu grįsto mokymo metu mokiniams pateikiama reali problema, kurią reikia išspręsti ar dėl kurios reikia priimti sprendimą. Vyresnio amžiaus mokiniams problema ar klausimas dažnai sąmoningai paliekami neapibrėžti ir „netvarkingi“, kad nebūtų aiškaus kelio ar procedūros, kurių reikėtų laikytis. Mokiniai paprastai dirba mažose bendradarbiaujančiose grupėse. Mokytojas atlieka bendro grupės diskusijų moderatoriaus vaidmenį, tačiau nevadovauja tyrimo procesui ir jo nekontroliuoja. Tokio mokymo privalumai:

- Skatina savarankišką mokymąsi.
- Pratina mokinius kritiškai ir analitiškai mąstyti.
- Skatina mokinius nustatyti, surasti ir naudoti tinkamus išteklius.
- Motyvuoja mokinius, nes nagrinėjami klausimai yra aktualūs, susiję su gyvenamuoju laiku ir aplinka.
- Atveria plačias galimybes integruoti skirtingų dalykų turinį ir gebėjimus.
- Moko įgytas žinias ir strategijas perkelti į kitas mokymosi situacijas.
- Gerina bendravimo ir socialinius įgūdžius, skatina bendradarbiavimą ir komandinį darbą (parengta pagal Westwood, 2008, p. 31–32).

Diskusija klasėje. Diskusija – vienas dažniausiai šiuolaikiniuose edukologijos vadovėliuose minimas mokymo(si) metodas. Kartu ir vienas iš tų, apie kurį kiekvienas turime savo supratimą. Iš tiesų, tiksliai papasakoti, kaip turėtų vykti diskusija, gali nebent teoretikas. O mokytojas praktikas žino, kad klasėje su mokiniais būna visai. „Visai“ būna ne tik dėl mokinių, kartais diskusijos tema būna skausminga, kartais diskusijai netinkamas laikas. Siekdami palengvinti diskusijos „įsikūrimą“ Jūsų praktikoje, pristatome improvizacinės diskusijos metodą, ypač naudingą diskusijose, kuriose dalyvauja ne tik Jūsų mokiniai, bet ir kiti bendruomenių, sąveikaujančių su mokykla, atstovai: juk mokytojas negali žinoti, kur pasisuks svarstymai ar kokios idėjos bus pasiūlytos. Gyvename judriame pasaulyje, tad ir mūsų santykiai su kitais turi būti pripildyti improvizacinio laisvumo. Žinoma, prieš pradėdamas organizuoti diskusijas, į kurias įtraukiami įvairių bendruomenių atstovai, mokytojas turi įgusti pats ir įpratinti savo mokinius prie pageidaujamos diskusijų kultūros bei improvizacinių posūkių. Siūlome susipažinti su diskusijos, organizuojamos siekiant naujos mokomosios medžiagos įsisavinimo, bruožais.

Pasirengimas diskusijai. Nors ketiname improvizuoti, vis dėlto pirmiausia reikia apgalvoti struktūruotą planą. Rengdamiesi diskusijai didelėje grupėje (pavyzdžiui, klasėje, kurioje mokosi 30 mokinių), pasirinkite ypač turiningą medžiagą, pavyzdžiui, matematikos uždavinį, kurio pagrindą sudaro aktuali, mokinių aplinkoje atpažįstama situacija; atvirą istorinį klausimą, papildytą vietinio konteksto detalėmis; eilėrašį ar pasakojimo fragmentą, kurį galima interpretuoti įvairiai. Antras žingsnis – pasitelkę žinias apie savo mokinius, numatykite galimas dilemas (susijusias su konkrečiomis mokinių aktualijomis, kasdienio gyvenimo elementais, santykiais su aplinkiniais, tapatybės formavimosi iššūkiais) ir pagal jas parenkite klausimus bei hipotetinius mokinių atsakymus. Papildomai galite pasiruošti ir priešdiskusinei veiklai, ypač jei mokiniai neįpratę prie improvizacinės diskusijos. Galite pasiūlyti mokiniams perskaityti nagrinėsimo teksto anotaciją, papildytą orientaciniu klausimu, viešų diskusijų, kuriose jau buvo kalbėta ta tema, pavyzdžių. Būtinai nustatome dalyvavimo ir sąveikų diskusijos metu normas. Jos gali būti apibrėžtos labai aiškiai, tiksliai, arba – abstrakčiau: mokytojas, ruošdamasis diskusijai, turi atsižvelgti ir į turinį, ir į bendruomenę, kurią kviečia diskutuoti. Gali būti mokinių grupių, kurias aiškios taisyklės sukaustys ir užslopins jų norą diskutuoti.

Pateikiame pavyzdį, atskleidžiantį, kaip kalbos mokytojas organizavo improvizacinę diskusiją su mokiniais. Mokytojas vedė diskusiją apie turinio požiūriu svarbų tekstą. Tikslas – numatyti prognozes ir jas pagrįsti įrodymais iš teksto. Ruošdamasis šiai diskusijai, mokytojas sukūrė keletą aiškių normų, nustatančių, kaip mokiniai bendrauja tarpusavyje. Šios normos apėmė tiek socialines diskusijos taisykles (pvz., mokiniams rekomenduojama: stebėkite, kaip dažnai prisidedate prie diskusijos, ištraukiate į ją; venkite tiek užgožiančio dominavimo, tiek pasyvaus atsitraukimo), tiek konkretaus turinio normas (pvz., kiekvieną teiginį paremkite

nuoroda į konkrečią teksto ištrauką). Taigi mokytojo pasirengimas rodė dėmesį ir didaktiniam tikslui, ir besimokančios bendruomenės poreikiams.

Diskusijos improvizavimas. Verbaliniai ir fiziniai (gestai, veido grimasos ir panašiai) kontaktai, kuriais keičiasi mokytojai ir mokiniai, perduoda informaciją tiek apie įsitraukimą, tiek apie socialinės sąveikos eigą ir dalyvių reakcijas į tai, kas vyksta. Mokytojas, atidžiai stebėdamas ir fiksuodamas pokyčius, įsitraukia į procesus ir palaiko pageidaujamą vyksmą. Savo elgesiu mokytojai ir mokiniai vienu metu sprendžia mokomojo dalyko turinio klausimus ir „metakomunikuoja“ netiesiogiai ir (arba) atvirai apie mokymo ir socialinio konteksto pamokoje taisykles. Šis bendravimas yra panašus į improvizuojančių muzikantų darbą, kai jie klausosi ir prisitaiko prie vienas kito pasiūlymų. Kūrybinės įtampos momentais (tokiais, kokie gali būti ir diskusijų klasėje) reikia sąmoningumo. Dėl to diskusijų vadovai turi praktikuoti klausymo meną. Mokytojas skiria visą dėmesį kiekvienam kalbėtojui, kartu vertindamas, kaip mokinys supranta turinį ir koks gali būti geriausias jo indėlis į tolesnį dialogą. Nuo to, kaip mokytojas reaguoja į mokinių pasisakymus (įskaitant, o gal ir ypač, į idėjas, kurias kiti gali laikyti „neteisingomis“), priklauso tolesnių pasiūlymų turinys ir pobūdis. Meistriški diskusijų vedėjai pasižymi atvirumu, kai pasiūlymai gali pakeisti diskusiją, ir sumaniu pasiūlymų įtraukimu į vėlesnius klausimus. Šiais mokymo veiksmis taikomas improvizacinio teatro principas „Taip, ir“, t. y. diskusijos metu mokytojai tikslingai atsižvelgia į mokinių pasiūlymus ir juos įtraukia į tolesnį aptarimą ar net jais remdamiesi pakeičia temą. Tarkime, istorijos mokytojas pradeda diskusiją klausimu „Ar gynybinio karo išlaidos buvo vertos rezultatų?“ Mokinys gali išsakyti tokį požiūrį: „Iš dalies. Tai buvo prasminga laisvės požiūriu, bet ne pinigų požiūriu.“ Mokytojo atsakas į šį pasiūlymą gali būti **neapibrėžta vertinamoji būseną** (pvz., „Gera, Joana. Įdomu.“), po kurios seka kitas (dažnai nesusijęs) klausimas. Dialoginio mokymo, kuris apima turiningą, tikslingą mokinių idėjų perėmimą, metu, mokytojas gali paskatinti mokinius išsamiau išdėstyti savo mintis (pvz., „Pasakyk apie tai daugiau, Joana“) arba pakviesti mokinius susieti savo mintis su kitų pasiūlymais ir dalyku (pvz., „Kas galėtų paremti Joanos teiginį?“). Kai išryškėja „klaidos“ (pvz., supainiota istorinių įvykių chronologija) ar nesutarimai, sumanus vedėjas, skatindamas mokinius patikslinti ar išplėsti mąstymą, pasitelkia **įsivertinimą**. Mokytojo momentinis sprendimas taikyti įsivertinimą priklauso nuo konkrečių pedagoginių tikslų, susijusių su turiniu ir (arba) bendruomene. Viename kontekste mokytojui gali būti prasminga pažodžiui pakartoti mokinio siūlymą, siekiant paskatinti mokinį, kuris paprastai nenoriai dalyvauja diskusijoje (pvz., „Joana sako, kad karas buvo prasmingas laisvės, bet ne pinigų požiūriu“); kitame kontekste gali būti naudingiau pakartoti tą patį siūlymą, siekiant modeliuoti tolesnę diskusiją.

Panašios diskusijos gali būti organizuojamos įtraukiant tėvus, pavyzdžiui, svarstant galimą bendrų veiklų bendruomenėse planą. Tokiai diskusijai kaip bazinę, svarstomą medžiagą galite pasirinkti panašių veiklų kitose mokyklose, nebūtinai Lietuvoje, pavyzdžių (tai gali būti ir

įvairios sėkmingos NVO veiklos, įmonių kolektyvų telkimo pavyzdžiai). Medžiaga gali būti ir ne tekstinė, dar geriau, jei tai yra filmukas, nuotraukų albumas. Diskusijų dalyviai, susipažinę su medžiaga, diskutuoja, kurie siūlomos veiklos momentai tiktų jų bendruomenėms, kurie – nelabai; iš pateiktų idėjų generuoja naujus, o gal ir alternatyvius siūlymus.

Diskusijų metu ypač lavinami mokinių klausymosi, apibendrinimo ir reikšmingų pasiūlymų teikimo įgūdžiai. Deja, mokytojai nurodo, kad praktiškai tokią diskusiją būna sunku suorganizuoti. Edukologas Cazdenas teigia, kad dažniausiai mūsų gerus norus sužlugdo aiškaus plano susikūrimas ir atkaklus jo laikymasis: „net ir geriausi planai gali žlugti, jei mokytojas vienašališkai siekia kontroliuoti situaciją, o jo ir mokinių elgesys yra supriešinti skirtingų vaidmenų pasirinkimu: vienas kontroliuoja, kiti paklūsta. Diskusijoje diskutuoti turi visi, taip pat ir moderatorius: jis gali užduoti klausimus, paprašyti praplėsti argumentavimą, pakeisti diskusijos kryptį, jei išryškėja nenumatyta, bet įtraukianti idėja“ (parengta pagal Keith, 2011).

Efektyvaus mokymo tyrimai rodo, kad efektyviai dirbantys mokytojai pasižymi šiais bruožais:

- Jie rodo entuziazmą. Yra dalykiški ir orientuoti į pedagoginį darbą.
- Suteikia mokiniams daugiau galimybių mokytis patiems, savarankiškai, jiems priimtiniu būdu. Turi aukštus lūkesčius mokiniams: tiki, kad jie gali daug pasiekti. Dažnai teikia grįžtamąjį ryšį.
- Palaiko akademinį dėmesį: į bet kokią veiklą įtraukia žinias, mokslinio pažinimo principus.
- Jie gerai valdo klasę. Nuolat siekia įtraukti visus mokinius į pamoką ar kitą veiklą. Mokiniam teikia trumpus, aiškius nurodymus ir komentarus.
- Taiko įvairias strategijas, padedančias išlaikyti mokinių motyvaciją ir produktyvumą. Atidžiai stebi, ką mokiniai daro per pamoką ar kitą ugdomąją veiklą.
- Suteikia mokomajam turiniui aiškią struktūrą: aiškiai nurodo išeities ir baigties taškus, pabrėžia svarbiausius momentus, atskleidžia turinio dalių sąsajas.
- Planingai, žingsnis po žingsnio pateikia naują medžiagą. Prireikus taiko paprastas ir aiškias mokymo procedūras, pavyzdžiui, paaiškina sudėtingą vietą, iliustruoja ją papildomais ištekliais.
- Naudoja įvairius mokymo stilius, metodus ir priemones. Dažnai mokiniams demonstruoja tinkamas, pageidaujamas užduočių atlikimo strategijas.

- Pritaiko mokymą prie individualių mokinių poreikių ir, jei reikia, iš naujo dėsto klaidingai ar ne iki galo suprastą medžiagą. Diferencijuoja klausimus pagal mokinių gebėjimus.
- Dažnai užduoda klausimus, skirtus mokiniams įtraukti, motyvuoti ir patikrinti, kaip jie suprato nagrinėjamą temą, problemą.
- Daug laiko skiria interaktyviam mokymui visoje klasėje; taip pat naudoja darbą grupėse ir veiklą su įvairiais socialiniais partneriais.

Vis dėlto mokslininkai įspėja tokio pobūdžio sąrašų nenaudoti supaprastintai. Jie teigia, kad būtų klaidinga įeiti į klasę ir tai, ką joje matome, įvertinti apibendrintu, iš įvairių patirčių sudarytu sąrašu. Kiekvienas kontekstas, aplinka, tradicijos formuoja tam tikras pageidaujamas elgsenas ir jų vertinimas, nepaisant tų kontekstų, būtų iškreiptas. Tokie sąrašai gali būti tam tikra prasme gairės, kurias mokytojai panaudotų apmąstydami savo profesinę praktiką (pagal Westwood, 2008, p. 57–58).

Siūlome Jums pasinaudoti pateiktu sąrašu kaip priemone savirefleksijai, vertinant savo dabartinę veiklą, bei kaip priemone, kuria remdamiesi Jūs numatytumėte tolesnį savo profesinį augimą. Nagrinėdami sąrašą, sužymėkite kiekvieną punktą skirtingais ženklais.

- Taikau, vertinu kaip efektyvų – galite žymėti raide T.
- Netaikau, bet šios savybės, įgūdžio ugdymas taps mano artimiausiu profesinės kompetencijos ugdymo siekiniu. Galite žymėti raide S.
- Abejoju, kad šis dalykas mano pamokose su mano mokiniais galėtų būti efektyvus – galite žymėti raide A.

Nors ir pažymėtumėte kai kuriuos punktus A raidėmis, neskubėkite jų pamiršti: galbūt verta apie juos padiskutuoti su savo kolegomis mokykloje ar socialiniuose tinkluose. Kartais esame įaugę į vieną ugdymo paradigmą taip stipriai, kad pasiūlymai ką nors pakeisti mus sutrikdo. Kita vertus, pateiktą sąrašą nebūtinai turime laikyti išsamiu. Mūsų nuomone, tame sąraše nėra vieno svarbiausio efektyvaus mokytojo bruožo – jis nuolat mokosi, ir kas kartą atsidūręs neįprastoje situacijoje yra pasiruošęs keistis, jei tik ras svarių argumentų, kad verta tai daryti dėl savo mokinių. Gal Jūs besimokydami sąrašą papildysite ir savo išvalgomis?

DALIJAMĖS PATIRTIMI. ATVIROS MOKYKLOS KOMANDA IR JŲ KLAUSIMAI MUMS

Kontekstai

Šviesos gimnazija – viena iš keliolikos mokyklų viename Lietuvos didmiestyje (nors kai kas dėl to ginčijasi, matyt, galvodami, kad didmiesčiu gali būti kažkas ne mažesnis nei Paryžius). Įsikūrusi viename daugiabučių rajonų, kaimynystėje turėdama progimnaziją, ši gimnazija, atrodo, galėjo būti rami dėl nuolatinių mokinių srautų. Vyresni mokytojai prisimena jų pačių tėvų patarimą: stok, vaikelį, į pedagoginį, visada turėsi darbo. Tačiau laikai pasikeitė ir vaikų ėmė mažėti. Ne tik dėl demografinių pokyčių ar emigracijos: dalis vaikų ėmė rinktis mokyklas pagal „prestizą“ – kažkuo ypatingas, pageidaujamas. Tokias, kuriomis tėvai gali pasigirti kitiems tėvams: „O mano vaikas lanko tą gerą mokyklą, prie namų neina.“ Žinoma, būtų galima ir nekreipti dėmesio į tokius pasakymus. Bet mažėja vaikų, mažėja darbo krūviai. Aukštesnių mokymosi pasiekimų mokiniams pasirinkus kitas gimnazijas, tampa sunkiau „patempti“ mažiau motyvuotus mokytis vaikus. Juk geras pavyzdys kartais užkrečia, o čia „užkratas“ iškelia kitur (pagal Fitzpatrick ir kt., 2020). Atsainus požiūris į mokymąsi sukelia didesnes elgesio problemas. Nuobodžiaujantys vaikai prisigalvoja įvairiausių išdaigų. O jų padariniai dar labiau smukdo mokyklos įvaizdį – pasitinkantys apipaišyti kiemo suoliukai, ant pagalbinio pastato vis atsirandantys grafičiai, apspardytos durys, nuolat išpurvintas koridorius tikrai nekalba: „Čia gera ir jauku, čia nuolat turėsi ką veikti“ (pagal Day ir kt., 2007). Mokytojai, įsitraukę į savo pamokas, niekdarių nesugaudys, na, o į tėvus kreiptis, atrodo, nelabai verta: jie nuolat dirba, o tie, kurie nedirba – jiems patiems reikalinga socialinio darbuotojo pagalba (pagal Arum ir kt., 2015). Juk miesto rajonas, kuriame įsikūrusi mokykla, nėra turtingas ar prestižinis: turtingi jau seniai išsikraustė į privačius namus. Tad mokykla po truputį dūlėjo, kaip ir aplink ją esantys sovietiniai daugiabučiai. Net imta kalbėti apie jos uždarymą – na, gal po to, kai direktorė išeis į pensiją. Tiesa, ji jau pensijoje, bet vis dar „laikosi“.

Tačiau vieną dieną mokyklos atėjo aplankyti buvęs jos mokinys Povilas – vienas iš tų, kuriuos mokytojai prisimena dviprasmiškai. Atrodo, gabus, protingas, bet pritingintis. Na, greičiau, pašėlęs, nuolat užsiėmęs kažkuo kitu nei mokslu. Dar gerai, jei sėdėtų tyliai, bet ne: jis nuolat ką nors organizuodavo, į savo išdaigas įtraukdamas kitus. Aršus – neklausė nei tėvų, nei mokytojų, turėjo savo teisybę ir už ją kovojo. Ir ta teisybė tokia nepatogi: mokinių laisvės, teisės, prasilenkiančios su įprasta mokyklos rutina, buvo jo mėgstamiausi ginčų su mokytojais „arkliukai“ (pagal Bruner ir kt., 2010). Ir visiems buvo staigmena, kai jis išvyko studijuoti į užsienį: na, tai nelabai staigmena, bet didesnė staigmena, kad jis ėmė studijuoti ugdymo mokslus. Dabar – jau magistras ir, rašydamas magistro darbą, tyrimui pasirinko savo

mokyklą. Jo apsilankymas dabar mokykloje laikomas **Atviros mokyklos** pradžia. Jau treči metai, kaip mokykla plėtojasi atvirumo kryptimis – tad jau gali pasidalyti savo patirtimi.

Atviros mokyklos kūrimo eiga, tikslas ir uždaviniai

Atvira mokykla pradėjo kurtis nuo nedidelės iniciatyvinės grupės, sutelktos mokyklos direktorės. Pakviesti buvo savanoriai – juk laukė darbas, kurio rezultatai nebuvo garantuoti. Pasitarus dėl galimų pokyčių strategijos kūrimo, buvo nuspręsta pasikviesti į pagalbą profesionalų moderatorių. Jį surasti padėjo Povilas, jis taip pat pasiūlė dalyvauti ir kuriant strategiją. Su sąlyga, kad visi sprendimai ir nutarimai bus priimami tik tariantis, o susitarimai bus priimti ne emocijų, ambicijų pagrindu, bet remiantis moksliniais tyrimais, mokslininkų ir specialistų rekomendacijomis, gerųjų praktikų pavyzdžiais (pagal Westwood, 2008). Sakydamas specialistai, Povilas omenyje turėjo įvairiausių kompetencijų asmenis: edukologus, sociologus, vadybininkus, komunikacijos ekspertus, komandų trenerius, psichologus (pagal Putnam, 2000).

Pirmame kūrimo etape, atrodo, nevyko nieko apčiuopiamo – pokalbiai, susitikimai, darbas grupėse, rekomenduojamos literatūros skaitymas. Mokytojams buvo rekomenduojami savaitės skaitiniai, kurie vėliau buvo aptariami grupėse kartu su išoriniais moderatoriais. Tai buvo savanoriai iš įvairių sričių – priklausomai nuo nagrinėtos temos (pagal Hargreaves, 2008). Diskusijų, aptarimų metu mokytojai buvo raginami pasirinkti juos labiausiai dominančias galimas profesinės veiklos kryptis – specializacijas. Šis modelis jau plačiai išbandytas Austrijoje: mokytojai supranta, kad labai sunku pasiekti aukštą kvalifikaciją būnant „visų galų meistras“. Vieni gilinasi į metodologiją, kiti – į dalyko akademinį turinį, treči – į santykių su mokiniais kūrimą, dar kitiems įdomus bendravimas ir bendradarbiavimas su mokinių tėvais ar socialiniais partneriais. Dar kiti domisi dizainu, sodininkyste, ekologija, sveika mityba. Mokykla – sudėtingas organizmas, tad čia reikia visų galimų specialistų (pagal TALIS 2019). Patyręs žmogus žino, kad žymiai efektyviau stiprinti vieną ar dvi sritis, ypač tas, kurios artimos sielai. Viena – dvi ypač stipriai išplėtos kompetencijos gali kompensuoti trūkumus kitose srityse (pagal Blömeke ir kt., 2018).

Pirmas etapas buvo bene sudėtingiausias – pilnas mokymosi popiečių, susitikimų, išvykų pasidairyti svetur, diskusijų ir svarstymų. Po šio etapo buvo sutarta, kad kuriama atvira mokykla veiks taip, kad kiekvieną jų vykdomą veiklą būtų drąsu ir geidu pristatyti ir parodyti kitiems, pavyzdžiui, išorės vertintojams, vietos bendruomenei, kitų ugdymo įstaigų pedagogams, svečiams iš užsienio ir panašiai. Antrame kūrimo etape buvo pradėtas kurti Atviros mokyklos veiklos planas, kuriame buvo numatyti tokios mokyklos samprata, tikslai ir uždaviniai. Šis etapas jau buvo paprastesnis, tad jo metu daugiau dėmesio imta skirti lengviau suprantamų idėjų įgyvendinimui, eksperimentavimui.

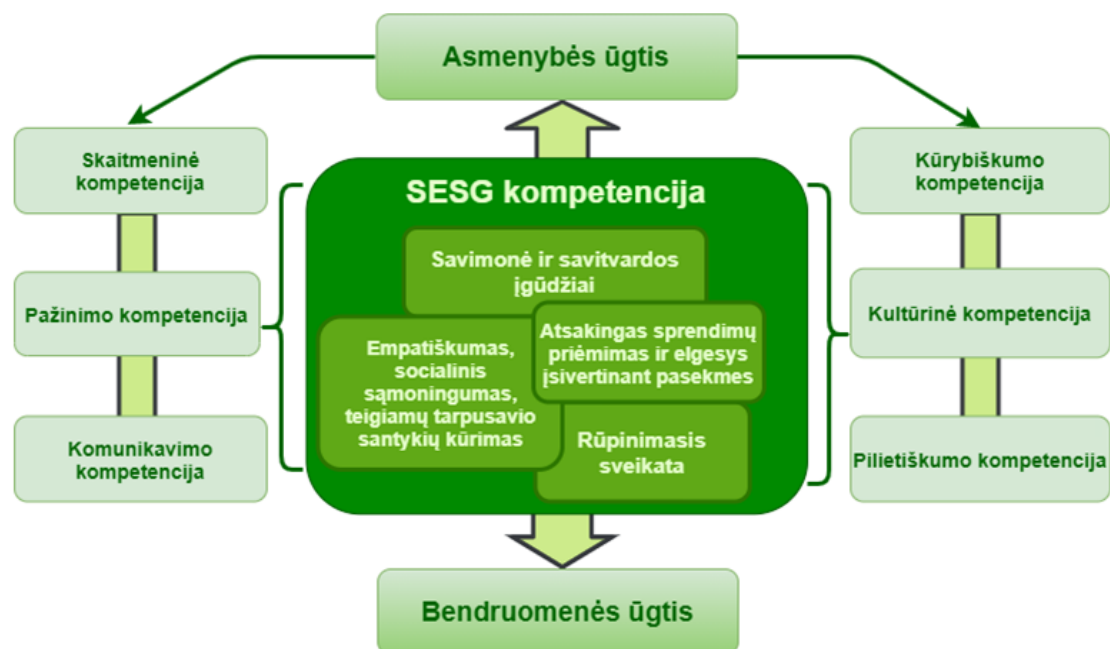
Pasibaigus abiem etapams buvo aišku, kad visa mokyklos bendruomenė jau dalyvauja suplanuotuose pokyčiuose: jų taip seniai reikėjo, kad kai kurie bendruomenės nariai net nelaukė dokumentų pasitvirtinimo. Jie jau veikė Atviroje mokykloje.

Atvira mokykla – tam tikroje bendruomenėje įsikūrusi erdvė, kuri savo veikloje atliepia tos bendruomenės poreikius ir visomis išgalėmis siekia tą bendruomenę vystyti. Atviroje mokykloje visi yra besimokantys, kuriantys, veikiantys. Pastangos nėra savitikslių, o nukreiptos į bendrojo gėrio dauginimą.

Tikslas – organizuojant ir įgyvendinant visas mokyklos veiklas siekti kuo didesnio jų atviro aplinkai ir pasauliui bei integralumo į kasdienį gyvenimą ir visuomenę tikint, kad tos veiklos prisideda prie bendro gėrio kūrimo.

Šio tikslo siekimas suprantamas kaip visų mokytojų ir mokinių kompetencijų ugdymas, vis dėlto bazine, ašine kompetencija pasirenkant socialinę, emocinę ir sveikos gyvensenos kompetenciją. Toks pasirinkimas argumentuojamas šios kompetencijos turinio platumu – ji apima visus reikšmingiausias asmeniui ir bendruomenei aspektus.

Socialinė, emocinė ir sveikos gyvensenos kompetencija (SESG) – asmens savimone ir savitvarda, socialinis sąmoningumas, tarpusavio santykių kūrimo gebėjimai, atsakingas sprendimų priėmimas ir asmens rūpinimasis fizine ir psichine sveikata („Kompetencijų aprašai“, 2021).

6 pav. ESGG kompetencijos ugdymas, siekiant asmens ir bendruomenės ūgties (pagal „Kompetencijų aprašai“, 2021)

Atviros mokyklos iškelto tikslo siekiama įgyvendinant šiuos **uždavinius**:

1. Konstruoti atvirą mokyklos veiklą ir raišką dviem kryptimis: atveriant mokyklą ir jos veiklas visiems, norintiems jose dalyvauti ir jas kurti, bei pačiai mokyklos bendruomenei aktyviai inicijuojant, dalyvaujant, integruojantis į bendruomenės gyvenimą ir veiklas.
2. Mokyklos ir atskirų joje dirbančių profesionalų ugdomasias veiklas planuoti vadovaujantis šiuolaikinės ugdymo paradigmos principais, iš kurių svarbiausiu laikomas aktyvaus mokymosi ir dalyvavimo principas.
3. Ugdyti mokinių socialiai aktyvaus ir sveiko gyvenimo būdo, nukreipto į asmens ir bendruomenės ūgtį per pažintines, pilietines, kūrybines veiklas, įprotį.
4. Kurti ir vystyti gerąsias vietos bendruomenės ir mokyklos bendradarbiavimo praktikas, įtvirtinant mokyklą kaip pagrindinį bendruomenės traukos centrą (pagal Geros mokyklos koncepcija, 2015).

Atviros mokyklos veikimo principai

Pradėjus įgyvendinti Atviros mokyklos idėjas, tapo akivaizdu, kad Atvira mokykla – tai nuolatini procesas, gyvenimo būdas, pagrįstas asmeniniu atvirumu kitų idėjoms ir sumanymams. Viena didžiausių problemų, su kuriomis susidūrė visi įsitraukę į kaitos procesus, buvo nepasitikėjimas savo jėgomis: „nieko iš to neišeis“ buvo kiekvienam įprasta frazė. Tad pirmas susitarimas, kurį įsipareigojo kiekvienas bendruomenės narys, – bandyti tikint, kad bet kuris rezultatas yra mokymosi medžiaga. Ypač vertingos klaidos – jos padeda surasti naujus mokymosi ir veikimo kelius. Žinoma, tik tada, kai atsisakoma bausmių kultūros, – tai buvo antras svarbus susitarimas. Nuo šių dviejų susitarimų atsispyrus buvo pradėti formuoti Atviros mokyklos principai.

1. **Atvira mokykla – tai besimokanti organizacija.** Kiekvienas mokyklos dalyvis susidaro asmeninį tobulėjimo planą numatydamas savo tobulėjimo kryptis ir tikslus. Taip pat dalyvauja grupiniuose, visos bendruomenės mokymuose. Siekdamas asmeninės ir bendruomenės harmonijos, mokymasi supranta ne tik kaip žinių kaupimą, bet ir kaip įvairių kompetencijų plėtojimą, patirčių įgijimą, socialinių sąveikų praplėtimą. Mokymasis vyksta ne tik pačioje mokykloje ar vietos bendruomenėje – mokomasi visur ir visose situacijose. Mokytojai lankosi vieni kitų pamokose, dalyvauja bendrose veiklose, vyksta į stažuotes, praktikas. Mokiniai taip pat mokosi ne tik mokykloje: skatinamas jų įsitraukimas į kitų institucijų, organizacijų siūlomas švietėjiškas, visuomenines veiklas. Mokymosi iniciatyvos ir įsitraukimas yra įvairiai remiami, o rezultatai pripažįstami formaliajame ugdyme.
2. **Atvira mokykla – tai mokymo įstaiga, fizine prasme atvira visiems, norintiems mokytis ir mokyti.** Mokyklos profesionalai organizuoja ir veda mokymus bendruomenėje,

mokinių tėvams, kolegoms mieste ir respublikoje. Mokyklos patalpos atveriamos ir kitiems mokytis norintiems asmenims. Mokinių tėvai, vietos bendruomenės nariai pakviečiami naudotis mokyklos ištekliais mokymosi tikslais: pagal atskirus susitarimus jie gali naudotis mokyklos sporto aikštiniais, salėmis, muzikos instrumentais, laboratorine įranga. Visi norintys gali dalyvauti mokyklos organizuojamose pažintinėse veiklose, įsitraukti į mokyklos chorą, teatro trupės veiklą. Mokyklos patalpose norintys bendruomenės nariai pagal susitarimą po pamokų gali vesti įvairius mokamus užsiėmimus visiems to pageidaujantiems: mokykloje veikia privati šokių studija, vyksta jogos užsiėmimai, veikia užsienio kalbų mokymosi kursai, dainavimo pamokos. Vietoj mokesčio mokykla susitaria, kad užsiėmimuose mokyklos darbuotojai galės dalyvauti nemokamai.

3. Atvira mokykla yra atvira ne tik fizine, bet ir turinio prasme. Ugdymo turinys permelkiamas ryšiais su kasdieniu gyvenamuoju pasauliu: kiekvieno dalyko mokytojas aktualizuoja savo pamokas atskleisdamas mokslo, kuris sudaro jo mokomo dalyko pagrindą, ir mokinių gyvenamo pasaulio ryšius. Mokomo dalyko aktualumas ir svarba nuolat pagrindžiami praktine veikla, kurioje įgytos žinios ir gebėjimai tampa įrankiais, ugdančiais asmenybę, veikiama kasdienybėje, kuriamas bendrasis gėris. Ugdymo turinys nuolat atnaujinamas ne tik naujaisiais mokslo pasiekimais ar atradimais, bet ir medžiaga, vertinga nagrinėjant kasdienio gyvenimo aktualijas, sprendžiant problemas, iškilusias bendruomenėje, šalyje ar pasaulyje. Siekiant atskleisti mokomo dalyko įvairiapusiškumą ir pritaikomumą, mokytojai kviečiasi įvairius su mokomo dalyko turiniu susijusius specialistus, organizuoja mokymosi veiklas institucijose, taikančiose mokslo pasiekimus savo veiklose. Glaudus mokslo ir kasdienybės ryšys sukuriamas taikant patirtinį ugdymą, nuolat naudojant tiriamosios ir projektinės veiklos metodus, problemų sprendimu grįstą mokymą, organizuojant pamokas be sienų. Tad Atvira mokykla yra atvira ir metodologiniu požiūriu – jos veikla grindžiama įtraukiais, savarankiškumą, kūrybiškumą skatinančiais metodais. Pagrindine mokymosi erdve tampa kasdienis pasaulis, ne uždaros klasės. Pirmiausiai visas mokyklos fizinis kūnas – tiek viduje, tiek išorėje – yra didelė mokymosi bazė. Antras „kabinetas“ – tai vietos bendruomenė, viešosios erdvės, infrastruktūra, įvairios įstaigos, organizacijos. Kiekvienas šio pasaulio objektas suprantamas kaip fenomenas, galimas tyrinėti remiantis įvairiais mokslais, ir įvairiems mokslams galintis tapti žinių šaltiniu.

4. Atvira mokykla yra atvira ir savo požiūriu bei nuostatomis: pagrindinė mokyklos vertybė yra žmogaus laisvės ir teisės. Atvira mokykla tiki įvairovės verte ir svarba, dėl to savo veiklą organizuoja taip, kad kiekvienas čia būtų įgalintas ir sustiprintas, rastų galimybes prisidėti prie bendrojo gėrio kūrimo. Dalyvaudama nuolatinėje pasaulio kaitoje, Atvira mokykla nebijo keistis ir pati – naujoves, iššūkius priima profesionaliai, ne jų vengdama, o ieškodama būdų, kaip geriau juos įgyvendinti. Ji laikosi principo, kad mokykla yra vieta, kur jaunas žmogus išmoksta pagrindinių humanizmo, demokratijos, pilietinio aktyvumo

principų ir nuosekliai juos ugdo. Ji tiki įtraukiojo ugdymo būtinybe, dėl to siekia sukurti sąlygas visų poreikių mokiniams.

5. **Atvira mokykla švietimą suprantą kaip santykius.** Savo pavyzdžiu Atvira mokykla parodo, kaip veikia demokratiški, horizontalūs, abipuse pagarba, pastanga suprasti ir susidraugauti bei dalijimusi grįsti santykiai. Visi, susitinkantys mokykloje ir dėl mokyklos, yra priimami su išankstine pozityvia nuostata tikint, kad kiekvienas sutiktas yra mūsų mokytojas. Santykiai suprantami kaip procesinis reiškinys, tad skiriama laiko ir pastangų mokytis gerinti jų kokybę. Atvira mokykla yra socialinio kapitalo bankas, įsipareigojęs visiems į ją investavusiems suteikti grąžą.
6. **Atvira mokykla suprantą, kad atsivėrimas – tai procesas,** kurio metu mokomasi būti atviram. Procesai gali vykti ir kaip revoliucijos, ir kaip nuosaikus tapsmas. Atvira mokykla pasirinko tapsmo kelią tikėdama, kad tai kūrybiškesnis ir saugesnis kelias. Pokytis kuriamas mažais žingsniais, nenaudojant prievartos, tik skatinimą per gerųjų pavyzdžių atskleidimą. Kiekvienas naujai į bendruomenę įsiliejęs asmuo pirmiau supažindinamas, paskui – apmokomas, įtraukiamas į patyrusių narių veiklas. Mokykloje kuriasi ir veikia įvairios pagalbos grupės, padedančios kiekvienam bendruomenės nariui perimti Atviros mokyklos principus ir juos diegti praktikoje (pagal Hargreaves, 1999, 2008, Kohn, 2006, Želvys ir kt., 2003).

Vadovaudamiesi šiais principais, mokyklos mokytojai ir administracija pirmą Atviros mokyklos metais ėmėsi pirmų žingsnių – organizavo netradicines ugdymo savaites, bendruomenės, tėvų dienas, socialinius projektus. Mokyklos aplinkos erdvėse, kartu su mokiniais, padedami tėvų ir kitų vietos bendruomenės savanorių, įrengė sodą ir daržą, lauko klases. Tačiau procesą sustabdė karantinas, privertęs permąstyti tradicinę gyvo kontakto pagrindu mokymo(si) formą. Nuspręsta, kad tai gera proga išbandyti Atviros mokyklos principus akivaizdžioje kaitos situacijoje. Buvo įgyta neįkainojama patirtis. Pasibaigus karantinui, mokyklos bendruomenė skyrė laiko reflektavimui ir svarstymams, kaip įgytą patirtį galima pritaikyti tolesniam ugdymui. Šių diskusijų metu gimė mišraus ugdymo planas, kurį bendruomenė planuoja realizuoti nuo kitų mokslo metų.

Atviros mokyklos mišraus ugdymo planas ateinantiems mokslo metams

Mišrus ugdymas numatomas kombinuojant dviejų savaitinių ugdymąsi mokykloje su vienos savaitės ugdymusi už mokyklos ribų arba nuotoliniu būdu. Ši savaitė toliau įvardijama Netradicine savaitė. Mišraus ugdymo pagrindas – integruotas dalykų ugdymas, mokantis Bendrojo ugdymo programose numatytas temas. Dėmesys kreipiamas į naujų žinių įgijimą, jų įtraukimą

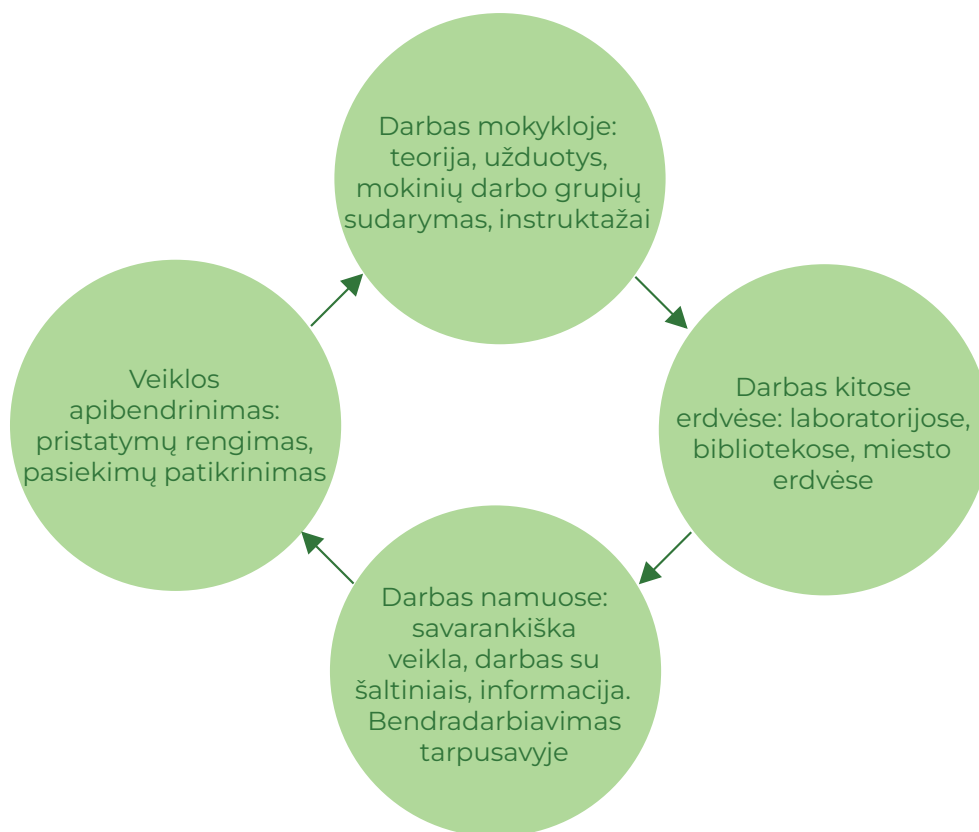
į jau turimų žinių sistemas, praktinį žinių taikymą, įvairiapusių gebėjimų ugdymą, vertybinių nuostatų formavimą bei bendruomenės stiprinimą.

Netradicinės savaitės parengimas deleguojamas atskirai gimnazijoje veikiančiai metodinei grupei. Ši grupė, atsižvelgdama į savo dalykų programas, pasirenka temą ir suplanuoja veiklą visam mokinių srautui (pavyzdžiui, visoms I klasėms) 5 dienoms per savaitę. Kitų metodinių grupių nariai, atsižvelgdami į savo dalyko programų reikalavimus bei savo pačių ilgalaikius planus ir kolegų pasirinktą temą ir veiklą, pasisiūlo įsitraukti, nurodydami konkrečias veiklas ir užduotis.

Mišraus ugdymo tikslai ir uždaviniai

1. Kompleksiškai ugdyti mokinių žinias, gebėjimus, vertybines nuostatas. Siekiama, kad mokiniai įgytų visas Bendrosiose programose numatytas žinias ir kompetencijas, jas praplėsdami bendruomenės ir miesto turiniu – žiniomis ir patirtimis, įgytomis tyrinėjant miestą bei sąveikaujant su miestiečiais.
2. Vykdyti kuo glaudesnę mokykloje dėstomų dalykų integraciją tiek gebėjimų, tiek žinių požiūriu. Siekiama, kad mokiniai mokytųsi ne atskiro dalyko, o pažintų aplinkinį pasaulį suprasdami, kaip prie šio pažinimo prisideda per kiekvieno dalyko pamokas įgyjamos žinios ir išvystomi gebėjimai. Mūsų miestas – artimasis pasaulis, kuriame mokinys atveria galimybes mokytis.
3. Pritaikyti praktiškai mokymo(si) veikloje įgytas žinias, gebėjimus. Siekiama, kad mokiniai mokyklinės žinias ir gebėjimus interpretuotų kaip praktinę naudą suteikiančius įrankius bei išmoktų tuos įrankius taikyti kasdienėse šeimos, mokyklos, bendruomenės, miesto situacijose.
4. Vykdyti aktyvią mokinių socializaciją, skatinant mokinius bendrauti su kitais gimnazijos bendruomenės nariais, bendruomenės socialiniais partneriais, įvairių profesijų bei veiklų atstovais, visais miestiečiais. Siekiama, kad bręstų atviros, tolerantiškos, žmogaus teises ir laisves gerbiančios asmenybės, tęsiančios atviro ir svetingo mūsų miesto tradicijas.
5. Ugdyti mokinių motyvaciją, jų vidinę kultūrą, plėtoti jų gebėjimus planuotai vykdyti tokią veiklą, kurios rezultatai yra naudingi supančiai aplinkai, mūsų miestui ir pačiam mokiniui. Siekiama, kad kiekvienas mokinys būtų įtrauktas į veiklas, kurios sužadina jo aktyvumą veikti, mokytis, tobulėti bei siekti pažangos, tuo pačiu prisidedant prie mūsų miesto puoselėjimo.

Mišrus ugdymas vykdomas ciklais, sudarytais iš tarpusavyje susietų elementų.

7 pav. Mišraus ugdymo ciklo vizualizacija

Planuojant netradicinę savaitę, rekomenduojame naudotis šia medžiaga.

1.	Planuojamas žingsnis
<p>Parengiamoji dalis (dvi savaitės mokykloje). Mokytojų komanda pasirenka temą, apjungiančią kelis dėstomus dalykus ir atitinkančią Bendrąsias programas.</p>	
Galimi pavyzdžiai	
<ul style="list-style-type: none"> ◦ Mūsų miesto transporto, gatvių apšvietimo, priešgaisrinės apsaugos, sanitarinių įrenginių raida, būklės apžvalga. ◦ Mūsų miesto garsiausiai rašytojai, menininkai, mokslininkai, sportininkai, politikai, medikai ir jų įamžinimo, darbo, kūrybos vietovės. ◦ Mūsų miesto parkai, aikštės, gatvės, vandens telkiniai – istorija, geografija, reikšmė, būklės vertinimas. ◦ Mūsų miesto politiniai, ekonominiai, kultūriniai ryšiai su kitais miestais. ◦ Mūsų miesto pramonės ir amatų centrai – istorija, geografinė vietovė, veikla, perspektyvos ir t.t. ◦ Mūsų miesto profesinės mokyklos, universitetai, bibliotekos, kultūros įstaigos – veikla, istorija. ◦ Mūsų miesto atskiros seniūnijos, rajono istorija ir raida. ◦ Mokyklos istorija, aplinka, žymūs mokytojai, alumnai, pasiekimai ir t.t. 	

2.	Planuojamas žingsnis
Pasirinkta tema išskaidoma atskirais žingsniais, įgyvendinamais per savaitę.	
Galimi pavyzdžiai	
<p>Veikla per pamokų savaites. Mokiniamis pristatoma nagrinėjama tema bei jos atlikimo formos, visos savaitės veiklos planas (kiekvienai klasei skiriasi). Visiems būtinos veiklos (klasėms skiriasi veiklų eiliškumas):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Formuojamos mokinių grupės (rekomenduojama po 3–6 mokinius; galima ir iš kelių paralelių klasių). Kiekviena grupė pasirenks atskirą potemę iš pasiūlytos temos. (Pavyzdžiui, tema „Mūsų miesto bibliotekos“. Mokiniai renkasi iš visų miesto bibliotekų; pasirenka vieną iš sąrašo). 2. Mokiniamis skiriamos vienodos užduotys, kurias jie atliks per netradicinio ugdymo savaitę. <p>Veikla per netradicinio ugdymo savaitę (pavyzdžiui, su II A klase):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pirmadienis. Organizuojama visos klasės mokymosi veikla Mūsų miesto erdvėse, išvyka į vieną iš miesto bibliotekų, pavyzdžiui, į Universiteto, kurioje Bibliotekos darbuotojas pristato bibliotekos veiklą, praveda ekskursiją rankraščių skyriuje, parodo įdomiausias bibliotekos vertybes. Mokiniai užduoda klausimus, reikalingus jų tyrimui atlikti. 2. Antradienis. Mokiniai susijungia į savo darbo grupes, susitaria dėl veiklų, vaidmenų, pasikonsultuoja tarpusavyje. 3. Trečiadienis. Mokiniai dirba savarankiškai individualiai namie, rinkdami medžiagą, atlikdami suplanuotus darbus. 4. Ketvirtadienis. Mokiniai konsultuojasi su mokytojais, tarpusavyje, derindami veiklas. 5. Penktadienis. Mokiniai ruošiasi atsiskaitymui. <p>Šioms veikloms mokiniai skiria vidutiniškai po 2 val. per dieną, kiek daugiau laiko sugaištama per išvykos dieną. Kitas mokymosi laikas skiriamas nuotolinėms pamokoms su mokytojais, kurie nėra įsitraukę į vykdomą mokinių veiklą.</p> <p>Veikla, grįžus į mokyklą</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Mokiniai viešai pristato savo atliktą darbą arba atlieka atsiskaitymo užduotis (pagal susitarimą). 2. Reflektuoja, įsivertina veiklas, nustato, ką išmoko ir įsisavino. 	
3.	Planuojamas žingsnis
Sudaromas plano įgyvendinimo grafikas.	
Galimi pavyzdžiai	
(Pateikiama lentelė „Plano įgyvendinimo grafiko pavyzdys“.)	

4.	Planuojamas žingsnis
Tema pristatoma kitų metodinių grupių mokytojams, pakviečiant juos įsitraukti.	
Galimi pavyzdžiai	
<p>Pristatoma kolegoms suplanuota tema, paprašant įsitraukti į numatytas ugdymo veiklas. Pavyzdžiui, lankymasis miesto bibliotekoje gali būti organizuojamas socialinių mokslų mokytojų (istorija) ir palaikomas liuanistų, kitų kalbų mokytojų, gamtos mokslų mokytojų (rankraščių konservavimo priemonės, saugojimo ypatumai, apšvietimas bibliotekose, garso izoliacijos, naujausios technologijos bibliotekose ir jų veikimo principai, audio knygų įgarsinimo sąlygos), matematikos (lankytojų srautai, bibliotekos užimtumas, ekonominiai kaštai, atsinaujinimo procentas, negražinamų knygų sukelti nuostoliai, karantino laikotarpio statistiniai pokyčiai), menų (bibliotekoje saugomos meno vertybės, fondai, skirti menui). Kolegos pasiūlo atskiras užduotis, klausimus, kurie yra aktualūs ir susiję su jų dėstoma programa. Mokiniai atsiskaito už tas užduotis tiesiogiai.</p>	
5.	Planuojamas žingsnis
Paruošiama informacija mokiniams.	
Galimi pavyzdžiai	
<p>Mokiniams duodama medžiaga (siunčiama per e. dienyną):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Temos ir potemių sąrašas – mokiniai iš jo renka konkretesnes veiklas. 2. Trumpas kartu su mokytoju lankymosi objekto apibūdinimas (adresas, kategorija, būtinos saugumo priemonės). 3. Vykimo į kitas miesto erdves informacija (susitikimo vieta, transporto rūšis, reikalingas laikas, objekte vykdoma veikla). 4. Mokinių savarankiškam ir grupių darbui skirtos užduotys. 5. Mokinių darbų pristatymo tvarkos aprašas, pristatymų datos. 6. Mokinių darbų vertinimo kriterijai. 	
6.	Planuojamas žingsnis
Suplanuojama vertinimo procedūra.	
Galimi pavyzdžiai	
<p>Mokytojai sukuria:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vertinimo tvarkos aprašus, kuriais mokiniai vadovaujasi kurdami darbus (vertinimo kriterijai). 2. Tarpinius vertinimo lapus, kuriuose mokytojai žymisi mokinių aktyvumą, įsitraukimą, pažangą, savijautą, numato galimas rekomendacijas mokinio pažangai. 	

Plano įgyvendinimo grafiko pavyzdys

Šiame grafike pateikiamas galimas darbų pasiskirstymas mokytojams socialinių mokslų metodinės grupės organizuotos netradicinės savaitės metu. Planuojant išvykas svarbu atkreipti dėmesį, kad mokinius turi lydėti ne mažiau kaip du suaugę atsakingi asmenys. Be pagrindinio lydinčio mokytojo, kitas lydintis asmuo gali būti bet kuris mokyklos darbuotojas, kitas metodinės grupės narys, papildomai integruotas, į veiklas įsitraukęs mokytojas.

Lentelėje nurodyta savarankiška veikla yra skiriama tik mokiniams, mokytojas jose nedalyvauja, jis gali dalyvauti išvykoje į kitas miesto erdves.

6 lentelė. Netradicinės savaitės veiklos pirmose klasėse

Mokytojai	I A klasė	I B klasė	I C klasė	I D klasė	I E klasė
Istorijos	Išvyka (darbas miesto erdvėse)	Konsultacija	Savarankiškas darbas	Darbas grupėje	Konsultacija
Pilietinio ugdymo	Konsultacija	Išvyka (darbas miesto erdvėse)	Konsultacija	Savarankiškas darbas	Darbas grupėje
Geografijos	Darbas grupėje	Konsultacija	Išvyka (darbas miesto erdvėse)	Konsultacija	Savarankiškas darbas
Ekonomikos	Savarankiškas darbas	Darbas grupėje	Konsultacija	Išvyka (darbas miesto erdvėse)	Konsultacija
Dorinio ugdymo	Konsultacija	Savarankiškas darbas	Darbas grupėje	Konsultacija	Išvyka (darbas miesto erdvėse)

P.S. Suderinus veiklas, galimas variantas, kad vieną dieną išvykose gali dalyvauti ir dvi klasės, pavyzdžiui, A klasės mokiniai išvykoje dirba nuo 9.00 iki 12 val., kita klasė į išvyką atvyksta nuo 12 val. ir dalyvauja iki 15 val. Tai priklauso nuo mokytojų įsitraukimo galimybių, klasių skaičiaus mokyklose.

Kalendorinis mišraus ugdymo planas metams (medžiaga diskusijai)

Siūlome mokyklos administracijos sukurtą metinės veiklos planą. Apsvarstę jį metodinėse grupėse, pateikite savo siūlymus. Siūlymų lauksime iki birželio 23 dienos. Planas bus įgyvendinamas nuo kitų mokslo metų rugsėjo 1 dienos.

Spalvotai pažymėta mokymo savaitė, kai mokymasis vyksta įvairiose (bet ne klasės patalpose) erdvėse ir įvairiomis formomis. Toks mokymasis gali vykti pagal įvairius scenarijus ir taikant įvairius metodus: patyriminę veiklą, problemų sprendimo metodą, projektines, tiriamąsias veiklas ir panašiai. Rekomenduojama kiekvieną tokią savaitę daryti teminę, nagrinėjant vieną aktualią socialinę, pilietinę problemą.

Šiame leidinyje, taupydami skaitytojų laiką, pateikiame sutrumpintą plano versiją: išėmėme dalį įprastų savaitių mokykloje aprašus, kadangi tai pasikartojanti medžiaga.

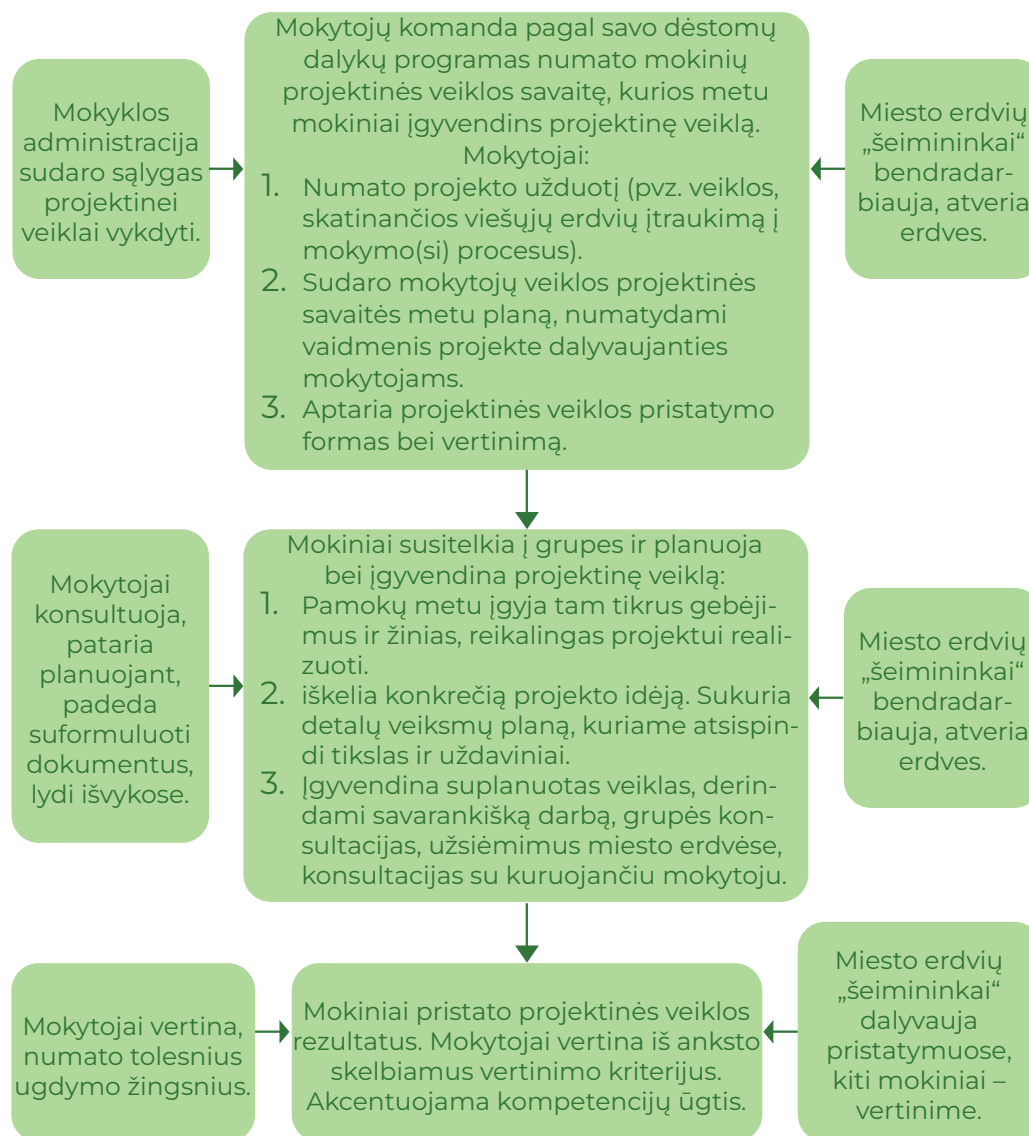
7 lentelė. Mišraus ugdymo mokslo metų planas

Mokytojų veikla	Mokinių veikla
1 savaitė	
Pamokos mokykloje, klasėse. Įvadinė savaitė. Pristatomi ugdymo tikslai, formos, metodai, mokymosi eiga, vertinimo kriterijai. Dalyko mokytojai pristato metinius dalyko įvadus. Paaikškina, kad mokymasis vyks ciklais, kai dvi savaitės mokomasi klasėje, koncentruojamasi į žinias, gebėjimus; po to savaitė bus skiriama tiriamiesiems, projektiniams darbams; patyriminiam mokymui, artimos aplinkos įtraukimui, savarankiškam mokymuisi ir panašiai (pagal mokyklos pasirinktą scenarijų). Saugaus elgesio instruktažai.	Susipažįsta su mokymosi, vertinimo tvarka, pasirašytinai – su saugaus elgesio instruktažais. Pateikia mokyklai raštiškus tėvų (globėjų) sutikimus visiems mokslo metams, kuriuose nurodoma, kad sutinkama, jog vaikas dalyvautų visose mokyklos (mokytojų) organizuojamose veiklose už mokyklos teritorijos ribų.
2 savaitė	
Pamokos mokykloje, klasėse. Pamokų metu orientuojamasi į 3 savaitės turinį ir veiklos formą – akcentuojama tai, kas 3 savaitės metu bus panaudota, pritaikyta, praplėsta. Mokytojai individualiai ir atskirose darbo grupėse su kolegomis suplanuoja trečios savaitės veiklas ir pristato mokiniams, pateikdami aktualią savaitės informaciją.	Dalyvauja pamokose, įsitraukdami į mokytojų organizuojamas veiklas. Susipažįsta su kitos savaitės darbo tvarka. Teikia siūlymus, idėjas dėl 3 savaitės veiklos. Dalyvauja planuojant veiklas. Atlieka mokytojų nurodytus parengiamuosius darbus; jei yra numatyta, telkia grupes.
3 savaitė	
Pvz., „Socialinių mokslų savaitė“. Pvz., „Ekologijos savaitė“. Pagal pasirinktą scenarijų atlieka veiklas: dalyvauja išvykose su mokiniams, konsultuoja juos nuotoliniu būdu, stebi mokymosi procesą, veda kontaktines ar nuotolines pamokas klasėms, tą savaitę besimokančioms mokykloje.	Mokymasis įvairiose mūsų miesto erdvėse, mokinių savarankiškas darbas namuose, mokyklos ar socialinių partnerių pasiūlytose dirbtuvėse, laboratorijose; dalyvavimas renginiuose, susitikimuose, išvykose, akcijose. Atlieka mokytojų nurodytas užduotis, ruošiasi atsiskaityti už viso ciklo medžiagą ir nuveiktas veiklas.
4 savaitė	
Pamokos mokykloje, klasėse. Aptariama 3 savaitės veikla, vertinami mokinių pasiekimai, renkamos refleksijos. Pradedamas naujas mokymosi ciklas, kuriame žinios, gebėjimai, nuostatos orientuojamos kryptimi, artima 6 savaitės pasirinktam scenarijui.	Pristato per 3 savaitę atliktus darbus, įsivertina. Dalyvauja mokytojų organizuotame vertinime. Dalyvauja pamokose, kitose mokymosi veiklose. Įsitraukia su mokytojais, bendraklasiais į 6 savaitės planavimą, kaupia tai savaitei reikalingą medžiagą.

Mokytojų veikla	Mokinių veikla
5 savaitė	
Pamokos mokykloje, klasėse. Aptariama 6 savaitės veikla, suplanuojamas scenarijus, pateikiamos nuorodos mokiniams. Užbaigiamas dalyko ciklo mokymas(is), suplanuojama, kaip šio ciklo metu įgytos žinios ir gebėjimai bus plėtojami 6 savaitės metu.	Dalyvauja pamokose, įsitraukia į mokytojų organizuojamas veiklas. Susipažįsta su kitos savaitės darbo tvarka. Teikia siūlymus, idėjas dėl 6 savaitės veiklos. Dalyvauja planuojant veiklas. Atlieka parengiamuosius darbus; jei yra numatyta, telkia grupes.
6 savaitė	
Pvz., „Gamtos mokslų savaitė“. Pvz., „Miesto infrastruktūros“. Pagal pasirinktą scenarijų atlieka veiklas.	Mokymasis įvairiose mūsų miesto erdvėse.
9 savaitė	
Pvz., „Menų savaitė“. Pvz., „Sveikos gyvensenos savaitė“. Pagal pasirinktą scenarijų atlieka veiklas.	Mokymasis įvairiose mūsų miesto erdvėse.
12 savaitė	
Pvz., „Matematikos savaitė“. Pvz., „Be patyčių“. Pagal pasirinktą scenarijų atlieka veiklas.	Mokymasis įvairiose mūsų miesto erdvėse.
15 savaitė	
Pvz., „Dorinio ugdymo savaitė“. Pvz., „Jaunimo politikos savaitė“. Pagal pasirinktą scenarijų atlieka veiklas.	Mokymasis įvairiose mūsų miesto erdvėse.
18 savaitė	
Pvz., „Lietuvių kalbos savaitė“. Pvz., „Literatūrinio išprusimo savaitė“. Pagal pasirinktą scenarijų atlieka veiklas.	Mokymasis įvairiose mūsų miesto erdvėse.
21 savaitė	
Pvz., „Aktyvaus judėjimo (sporto) savaitė“. Pvz., „Sveikos gyvensenos savaitė“. Pagal pasirinktą scenarijų atlieka veiklas.	Mokymasis įvairiose mūsų miesto erdvėse.
24 savaitė	
Pvz., „Užsienio kalbų savaitė“. Pvz., „Mūsų muziejų savaitė“. Pagal pasirinktą scenarijų atlieka veiklas.	Mokymasis įvairiose mūsų miesto erdvėse.
27 savaitė	
Pvz., „Technologijų savaitė“. Pvz., „Darna vystymosi politika“.	Mokymasis įvairiose mūsų miesto erdvėse.
30 savaitė	
Pvz., „Socialinių mokslų savaitė“. Pvz., „Profesijų pasirinkimo savaitė“.	Mokymasis įvairiose mūsų miesto erdvėse.

Mokytojų veikla	Mokinių veikla
33 savaitė	
Pvz., „Gamtos mokslų savaitė“. Pvz., „Tėvų savaitė“.	Mokymasis įvairiose mūsų miesto erdvėse.
36 savaitė	
Pvz., „Užsienio kalbų savaitė“. Pvz., „Pilietiškumo savaitė“.	Mokymasis įvairiose mūsų miesto erdvėse.
37 savaitė	
Pamokos mokykloje, klasėse. Aptariama mokslo metų veikla, vertinami mokinių pasiekimai, renkamos refleksijos.	Dalyvauja aptarime, įsitraukia į mokytojų organizuojamas veiklas.

Visi mišraus ugdymo scenarijai yra kuriami vadovaujantis Atviros mokyklos principais, siekiant mokyklos išsikelto tikslo ir numatytų uždavinių realizavimo. Vieną iš jų – projektinės veiklos – pristatome schema:

8 pav. Projektinės veiklos scenarijaus vizualizacija

Pasidaliję savo patirtimi *Atviros mokyklos* kolegos turi keletą klausimų mums:

1. Kurie mūsų mokyklos principai ir numatytos veiklos atitinka šiuolaikinio ugdymo paradigmą?
2. Kurie mūsų pasirinkti veiklos principai ir formos įrodo, kad mūsų centrinė ugdymo ašis – SESG kompetencijos ugdymas?
3. Sakydami *Atvira mokykla* mes galvoje turime intelektualinį, fizinį, turinio, metodologinį, nuostatų ir asmeninį atvirumą. Kaip manote, kurio atvirumo yra sunkiausia pasiekti?
4. Kaip manote, ar *Atviros mokyklos* principai gali būti taikomi mažesnėse mokyklose, bendruomenėse, pradinėse, pagrindinėse mokyklose?
5. Kitais mokslo metais norime išbandyti mišrų ugdymą, kurį suprantame kaip įprasto ugdymo klasėse ir netradicinio ugdymo už mokyklos ribų ar nuotoliniu būdu kombinavimą. Kokias išvelgiate mūsų plano stiprybes?
6. Kokias išvelgiate mūsų mišraus ugdymo plano silpnybes? Kaip siūlytumėte jas tobulinti, atsižvelgiant į Jūsų patirtį ir į Jūsų mokomą dalyką?
7. Vis dar diskutuojame netaikyti viso plano, o tik dalį jo, organizuojant mišraus ugdymo ciklus du kartus per metus – rudenį ir pavasarį. Kokie būtų Jūsų pasiūlymai? Kuo argumentuotumėte savo požiūrį?
8. Dalis mūsų kolegų dvejoja, kad taikydami siūlomą modelį, jie gali nespėti įgyvendinti viso Bendrosiose programose numatyto ugdymo turinio. Kokie būtų Jūsų pasiūlymai jiems, kaip jie galėtų išspręsti šią problemą?
9. Ką iš mūsų patirties Jūs tikrai norėtumėte įdiegti į savo praktiką?

Atviros mokyklos dalyviai tikisi, kad jų idėjos sudomino ir Jus. Mes taip pat viliamės, kad jas pritaikyti Jūsų darbe padės ir šis leidinys. Manome, kad 7 *Atviros mokyklos* principas yra labai naudingas visiems, svarstantiems apie galimus sunkumus – šiuo principu vadovaudamiesi sunkumų nepajusite.

IV DALIS. BAIGIAMOJI DALIS: ASMENINĒ MOKYTOJO ĪGTIS

DALIES TURINYS:

Asmeninē ūgtis ir jos trajektorijas

Iš Geros mokyklos koncepcijos (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V-1308 „Dėl Geros mokyklos koncepcijos patvirtinimo“).

Gera mokykla – prasmės, atradimų ir mokymosi sėkmės siekianti mokykla, grindžianti savo veiklą bendruomenės susitarimais ir mokymusi.

Koncepcijoje svarbiausiu sėkmingos mokyklos veiklos požymiu laikomas tinkamas mokyklos misijos įgyvendinimas, t. y. geri (pageidaujami, priimtini) ugdymo rezultatai ir turtingos, įsimenančios, prasmingos, malonios gyvenimo mokykloje ir mokymosi patirtys.

Mokyklos kaip organizacijos veiklos aspektai – ugdymo aplinka, ugdymas (mokymas), personalas, bendruomenė ir jos mokymasis, lyderystė ir vadyba – yra veiksniai, lemiantys mokyklos misijos įgyvendinimą. Šie veiksniai svarbūs, tačiau jie vis dėlto yra tik sąlygos misijai įgyvendinti, o gerų rezultatų galima pasiekti dirbant skirtingais būdais ir įvairiai organizuojant mokyklų veiklą. Todėl mokyklos kaip organizacijos veiklos aspektai neturėtų būti standartizuojami visoms šalies mokykloms, o jų vertinimas neturi būti per daug sureikšminamas ir negali tapti svarbesnis už mokyklos misijos vertinimą. Tokiu požiūriu į mokyklos veiklos organizavimą siekiama paskatinti bendruomenės „išrasti“ mokyklą, kuriant naujus jos veiklos modelius, aplinkas ir ugdymo būdus.

Darbuotojai: asmenybių įvairovė

Mokykla įdomi ir įvairiapusė tiek, kiek įvairūs joje dirbantys žmonės: įvairaus amžiaus, moterys ir vyrai, skirtingų kompetencijų ir gyvenimo patirties, skirtingus ugdymo stilius pripažįstantys, įdomios asmenybės. Visus mokykloje dirbančius asmenis sieja nuostatų pozityvumas, t. y. aukšta savivertė, pasitikėjimas ir rūpinimasis mokiniais, aukšta darbo motyvacija, nuoširdus domėjimasis mokomu dalyku, pilietinė atsakomybė. Mokyklos darbuotojai – savo sričių profesionalai, besirūpinantys nuolatiniu asmeniniu tobulėjimu, plečiantys ne tik profesinį, bet ir bendrą kultūrinį akiratį. Jie atviri naujovėms, nebijo tyrinėti ir bandyti, mokosi iš kolegų ir mokinių, nepuola į nevirtį nepavykus.

Mokykloje subalansuota kartų kaita, užtikrinanti jaunatviško iniciatyvumo ir kūrybiškumo bei gilių dalyko žinių ir gyvenimiškos išminties pusiausvyrą.

Darbuotojams būdinga įvairovė:

- nuostatų pozityvumas (savivertė, tikėjimas, pasitikėjimas ir rūpinimasis mokiniais, darbo motyvacija, domėjimasis savo dalyku ir darbu mokykloje, entuziazmas);
- profesionalumas (dalyko išmanymas, profesijai būtinų kompetencijų turėjimas ir išmintis);
- asmeninis tobulėjimas (savistaba, mokymasis, atvirumas naujoms patirtims, judumas);
- subalansuotas kolektyvas (asmenybių įvairovė ir vienas kito papildymas, mokytojų amžiaus įvairovė, kartų perimamumas).

➤ NUORODA Į METODINĮ FILMĄ. REKOMENDACIJOS ATSKIROS DALIES PERŽIŪRAI

Pradėję nuo globalaus pasaulio aptarimo, šioje dalyje sugrįžtame į tai, kas kuria šį pasaulį ir kasdienę tikrovę – į individualią asmenybę. Nėra visumos, kurios nesudarytų atskiros dalys, ir nėra atskiros dalies, nepriklausančios visumai. Taip ir pasaulis, mums jis nustoja suktis tą pačią akimirka, kai mūsų nebelieka. O kol mes esame, jis įvyksta ir plečiasi taip, kaip mes jį kuriame ir interpretuojame. Ypač akivaizdžiai pasaulio kūrimą savo darbe pajunta mokytojai: jų elgesys, pažiūros, įsitikinimai, emocijos veikia vaikus, jų artimuosius. Kartais mokytojams šis supratimas, atsakomybės pajutimas virsta didžiule našta – tik stiprios asmenybės geba ją prisiimti ir pakelti. Tad mokytojas, norėdamas auginti vaikus, pats turi nuolat auginti save kaip asmenį.

Kviečiame prieš pradėdami gilintis į paskutinę šios knygos dalį, pasižiūrėti jį lydinčio metodinio filmo IV fragmentą. Jei Jūs jau žiūrėjote tą epizodą prieš pradėdami analizuoti leidinį – dar geriau. Paprastai pakartotinė peržiūra atskleidžia papildomus niansus, sužadina gilesnius apmąstymus. Ypač kai pašnekovas – vienas garsiausių Lietuvos mokyklos vadovų Vaidas Bacys, turintis patirties visuose švietimo sistemos lygmenyse: buvo mokinys, mokytojas, klasės auklėtojas, direktorius, viceministras. Šiandien jis ne tik vadovauja mokyklai, bet yra ir kitų mokyklų komandų konsultantas, seminarų lektorius, diskusijų apie švietimą dalyvis. Atsakydamas į sociologės užduotus klausimus, jis kartu pasiūlo ir galimas kiekvieno mokytojo, kiekvieno kūrybiško ir atsakingo piliečio asmeninio augimo trajektorijas. Tikimės, kad šioje dalyje pateiktas interviu suteiks Jums profesinį pastiprinimą, kartais taip reikalingą mūsų sudėtingame pasaulyje.

Rekomenduojame peržiūrėti IV filmo dalį atkreipti dėmesį į tai, kokį vaidmenį mokytojo profesinėje veikloje turi pati pedagogo asmenybė, jos kultūrinis, pilietinis raštingumas ir pozityvios nuostatos kuriant pasaulį. Gal rasime inspiracijų ir sau? Kiekvieną dieną galime pradėti iš naujo.

Pradėti iš naujo (Šventasis Tėvas Pranciškus, 2021, p. 47). Kiekvieną dieną mums suteikiama nauja galimybė, naujas etapas. Neturėtumėme visko tikėtis iš mus valdančiųjų, nes tai reikštų infantilumą. Naudojamės bendros atsakomybės erdve, galinčia inicijuoti ir generuoti naujus procesus ir virsmą. Būtina aktyviai dalyvauti atkuriant ir palaikant sužeistą visuomenę. Šiandien turime puikią progą išreikšti savo broliškumą, būti tais geraisiais samariečiais, kurie, užuot kurstę neapykantą ir apmaudą, patys prisiima nesėkmės skausmą. Kaip ir atsitiktiniam keliautojui mūsų istorijoje, viskas, ko mums reikia, yra nesavanaudiškas, grynas ir paprastas troškimas būti tauta, nuolat ir nenuilstamai stengtis įtraukti, integruoti, pakelti tuos, kurie parkrito. <...> Mes puoselėkime tai, kas gera, ir tarnaukime gėriui.

ASMENINĖ ŪGTIS IR JOS TRAJEKTORIJS

Šiame skyriuje ieškosime atsakymų į klausimus:

- Kas sudaro mokytojo profesinį kapitalą?
- Kokios kompetencijos yra reikalingiausios mokytojui?
- Kokiomis kryptimis gali būti plėtojamas mokytojo asmeninis augimas?

Edukologai A. Hargreaves ir M. Fullanas yra gerai žinomi visiems, kurie domisi švietimo klausimais. Keletas jų knygų yra išversta ir į lietuvių kalbą. Viena jų nagrinėja **profesinį kapitalą**. Tai sąvoka, kurią mokslininkai įdiegė į edukologų žodyną.

Jie išskiria tris sudedamąsias profesinio kapitalo dalis – žmogiškasis, socialinis ir sprendimų priėmimo kapitalai. Vadinasi, kiekvienas profesinis kapitalas sukaupiamas ne tik atskiro asmens savarankiška, individualia pastanga, tai kartu yra ir kolektyvinis produktas, generuojamas bendra kolektyvine atsakomybe. Turinio prasme, anot minėtų edukologų, jis apima ir mokslinius įrodymus, ir asmeninius sprendimus (Hargreaves ir kt., 2019).

Tokia edukologų pristatyta mokytojo (o ir kitų profesijų) profesinė kapitalo samprata atitinka mūsų šiame leidinyje išskleistos mokytojų bendrakultūrinės ir pilietinės visuomenės kūrimo kompetencijos sampratą. Tobulindamas savo asmeninius įgūdžius, plėsdamas kultūrinį, socialinio pažinimo akiratį, stiprindamas demokratijos, humanizmo principais grįstas nuostatas, praktikuodamas įvairias pilietiškumo formas, mokytojas pasiruošia kurti profesines sąveikas su mokiniais, kolegomis, bendruomene, visa visuomene. Būti mokytoju – tai nuolat dalyvauti bendravime, kuris, pasak mokytojo profesinę veiklą reguliuojančių dokumentų (mūsų nagrinėti ankstesnėse dalyse), turi būti ugdantis, motyvuojantis, palaikantis. Psichologai S. Khalilzadeh ir A. Khodi, tyrinėdami mokytojų asmeninių savybių poveikį mokiniams, atskleidė, kad tokios mokytojų savybės kaip jautrumas kito poreikiams, sąžiningumas, palaikymas, siekis gerai sutarti, atvirumas įvairiai patirčiai labai teigiamai veikia mokinių motyvaciją, akademinį pasiekimus, emocinę savijautą (Khalilzadeh ir kt., 2021). Tokį platų poveikį gali turėti tik nuolat auganti ir įkvepianti asmenybė. Mokiniai, stebėdami mokytoją, vertina jo išvaizdą, laikyseną, aprangą (Weber ir kt., 2000), bendraudami vertina jo kalbos aiškumą, turtingumą, komunikacinius, raiškos, aktorinio meistriškumo įgūdžius. Mokydamiesi iš jo fiksuoja perduodamas vertybes, perima paties mokytojo išpažįstamus stereotipus. Sociologas B. Bernsteinas, analizuodamas mokinių ir mokytojų sąveikas, atskleidė, kad jomis perduodamos ne tik tiesioginės žinutės, bet ir paslėpti komunikaciniai pranešimai. Per specifinius sąveikų metu naudojamus kodus mokytojai gali sukurti klasės mokinių hierarchiją, suformuoti atitinkamus mokinio sąvęs vertinimą, savo socialinės tapatybės sampratą, įdiegia į jų sąmones tam tikrus diskursus

(pavyzdžiui, koks aš esu kaip mergaitė, koks aš turėčiau būti kaip mokinys ir panašiai) (Bernstein, 2003). Mokslininkai yra įrodę, kad netgi pačių mokinių tarpusavio santykiai klasėje priklauso nuo to, kaip mokytojas elgiasi su vienu ar kitu vaiku. Vaikai, kurie yra mokytojų kritikuojami, nepastebimi, nepagiriami, turi žymiai mažesnę autoritetą klasėje nei tie, kuriuos mokytojai pristato kaip pavyzdį kitiems (Bouchard ir kt., 2016). Mokytojai įkvepia kai kuriuos mokinius pamėgti savo praktikuojamas socialines, laisvalaikio veiklas. Sociologės T. Montano kartu su kolegomis atliktas tyrimas atskleidė, kad mokytojai, įsitraukę į pilietines veiklas bendruomenėse, paskatina ir mokinius prisijungti prie jų. Matydami mokytojų pastangas gerinti atskirų socialinių grupių padėtį vaikų gyvenamoje aplinkoje, prisidėti prie bendruomenių problemų sprendimo, inicijuoti pokyčius įkvepia ir mokinius: prasiplečia ne tik jų kompetencijos, bet ir išauga dėmesys bendruomenių gyvenimui. Mokiniai patys ima dalyvauti veiklose, peržengiančiose mokyklos, mokymosi užduočių ribas (Montano ir kt., 2010). Tad mokytojo asmeninis tobulėjimas, jo turiningas laisvalaikis, sveika gyvensena padidina jo profesinio kapitalo vertę, kartu kuria stipresnes jo pozicijas sąveikose su mokiniais.

Tačiau prisiminus A. Hargreaves ir M. Fullano nurodytas sudėtines dalis, mokytojas turi būti atidus ne tik savo kaip asmens tobulinimui, bet ir socialinio kapitalo kaupimui. Šis kapitalas suprantamas kaip mokytojo socialiniai saitai su kolegomis, mokyklos bendruomene, administracija, mokinių tėvais, vietos bendruomene. Per tuos saitus sukuriama vertė suprantama plačiau: tai ir mokytojo profesinis tobulėjimas, kai vietoj savarankiško mokymosi pasirenkamas grupinis mokymasis; profesinės veiklos palengvinimas, kai mokytojai organizuoja ir įgyvendina bendras veiklas; mokytojo socialinis aktyvizmas, kuriuo praturtinamas ugdymo turinys ir sprendžiamos realios problemos. Yra atlikta nemažai tyrimų, kuriais įrodyta, kad mokytojų tarpusavio kolegialus bendradarbiavimas, dalijimasis patirtimi, bendrų užsiėmimų mokiniams organizavimas tiesiogiai veikia mokinių ugdymo pasiekimus, tiesiogiai pastūmėja pačius mokinius įsitraukti į besimokančiųjų tinklus, telktis į grupes įvairioms užduotims atlikti (Drossel ir kt., 2019). Mokytojo sugeneruotas socialinis kapitalas „investuojamas“ į mokinių pažangą tiek sąmoningai (pavyzdžiui, kviečiant į ugdymo veiklas įvairius svečius, organizuojant pamokas be sienų), tiek nematomu būdu – mokiniams tiesiogiai perimant mokytojų pasiūlytas veikimo formas ir principus.

Trečia profesinio kapitalo sudedamąja dalimi edukologai A. Hargreaves ir M. Fullanas nurodo sprendimų priėmimo kapitalą, suprantamą kaip profesionalo gebėjimą priimti įvairaus lygmens sprendimus, paremtus moksliniais įrodymais, duomenimis, gerąja praktika, argumentais diskusijų ir derybų, kai jos vyksta ne iš galių pozicijų, bet apsvarstant ir įvertinant. Vadinasi, mokytojas, siekdamas sukaupti šio kapitalo, turi nuolat gilintis į profesinę literatūrą, aktyviai dalyvauti įvairiuose mokymuose ir, vėlgi, pakartosime – bendradarbiauti su kitais profesionalais, ypač su toje pačioje bendruomenėje veikiančiais kolegomis. Siekdamas taip bendradarbiauti mokytojas turi nuolat tobulinti savo vadybines, lyderystės, organizacines, komunikavimo

kompetencijas. Kaip teigia mokytojų veiklų tyrėjai, šios kompetencijos labiausiai ugdomos per praktines, realiame pasaulyje vykstančias veiklas (Picower, 2012, Montano ir kt., 2010). Mokytojo įvairios pilietiškumo formos, pilietinis, kultūrinis aktyvizmas suteikia jo statusui svarumo, praverčiančio motyvuojant, aktyvinant mokinius. Kaip teigia filosofė K. Hytten, pats mokymas pačia bendriausia prasme yra aktyvizmo forma, nes mes, mokytojai, prašome mokinių kritiškai mąstyti apie pasaulį, keisti savo sąmonę ginčijant socialines ir kultūrinės struktūras, kurios įtvirtina lyčių, rasių ir etninę, klasinę ir seksualinę, amžiaus grupių ir ekonominiu pajėgumu pagrįstą nelygybę. Mokiniai turi per mokymą ir įvairias bendras su mokytoju veiklas išžvelgti, kaip mus formuoja dominuojančios ideologijos ir diskursai, taip pat kad galime juos pakeisti, kai išmoksime matyti, mąstyti ir veikti kitaip. Aktyvizmu grįstas mokymas padeda mokiniams tapti kritiškai mąstančiais, į socialinį teisingumą orientuotais pasaulio mąstytojais. Mokytojas ir pats priima sprendimus, ir moko mokinius tai daryti suprasdamas ir įvertindamas, kaip tokių sprendimų priėmimas yra veikiamas galios, privilegijų ir žinių santykių, kurių persipynusiuose tinkluose mes kiekvienas veikiamė (pagal Hytten, 2014).

Kompetetingas, išmanantis, socialiai aktyvus, gebantis priimti pasvertus sprendimus plataus akiračio mokytojas – toks daugelio mūsų akimis turėtų būti mokytojas. Tačiau toks gali būti ir dirbtinis intelektas. Jis gali pagal įvairius algoritmus apskaičiuoti geriausiai tinkamus mokyimo(si) stilius, metodus, greičiau ir efektyviau atrinkti reikalingą literatūrą, pateikti ją įvairiomis formomis. Nors jis dar tik plėtojamas, tačiau jau aktyviai įtraukiamas į mokyimo(si) procesus: jis dirba kaip laboratorinių darbų asistentas, vertėjas, pamokų planuotojas, užduočių kūrėjas, vertintojas ir panašiai. Vis dažniau pasigirsta diskusijų apie galimybes dirbtiniu intelektu pakeisti mokytojus bent tam tikrose veiklose (Zang ir kt., 2021). Tokias diskusijas skatina ir didėjanti mokytojų trūkumo problema. Bent Lietuvoje dominuoja mokytojai, kuriems iki pensijos liko mažiau nei dešimtmetis. Dalis mokytojų (apie 25 proc.) ketina pasitraukti iš šios profesinės veiklos ir nesulaukę šio amžiaus (TALIS, 2019). Pandemijos metu 2020 m. įvairiose šalyse (ir Lietuvoje) buvo išbandytos masinės pamokos per televiziją, internetu, dalijantis atskirų pamokų įrašais. Šie šiuolaikybės ženklai skverbiasi į įvairias kitas žmonijos sritis ir kai kuriose generuoja didelę ekonominę naudą, produktyvumą. Tad siūlantys „modernizuoti“ švietimą turi realių pavyzdžių, leidžiančių tvirtiau argumentuoti savo siūlymus. Mums, tikintiems žmogiškųjų sąveikų svarba ir nepamainoma kokybe, reikia išmokti tokius argumentus atremti lygiai taip pat pagrįstais duomenimis, tyrimų išvadomis, praktikoje patvirtintais teiginiais. Vienas iš tokių pamatinių teiginių yra išsakomas pačių dirbtinio intelekto kūrėjų. Jie nesitiki, kad dirbtinis intelektas bent artimiausiu metu sugebės generuoti tokį kūrybiškumą, realiai čia ir dabar vykstančios situacijos įvairiapusį suvokimą ir vertybiškai prasmingą interpretavimą, jautrumą, empatiją tų situacijų dalyviams kaip žmogus.

Dirbtinis intelektas gali padėti mokytojams suteikdamas papildomų priemonių mokinių mokymui, sutaupyti laiko, kurį būtų galima panaudoti aukštesnio lygio mokymosi veiklai planuoti. Tačiau dirbtinio intelekto mokymo programos nesupranta įvairiausių visažinių pedagoginių kontekstų. Jos nežino, kaip elgtis su mokiniais, kurie įprastai vengia mokytis ar bijo mokytis ir niekada neturėjo teigiamos mokymosi patirties. Mokytojai visada užsima savita adaptyvaus mokymosi versija. Savo mokymą pritaiko konkrečiai klasei ir atskiriems mokiniams kiek tik gali, remdamiesi savo patirtimi, intuicija, testavimo rezultatais ir turimu „gudrybių krepšeliu“. Grįžtamasis ryšys, kurį mokytojas naudoja kurdamas savo „mokinių modelius“, apima ir svarbias neverbalines užuominas, pavyzdžiui, veido išraišką, laikyseną, judesius, betarpiškas reakcijas ir bendravimą grupėse. Mokytojas kuria asmeninius santykius su daugeliu mokinių ir reaguoja į juos klasėje ar internete su geru humoru ir malonumu. Ar ateityje dirbtinis intelektas gali visa tai atkartoti? (Pagal Kolchenko, 2018.)

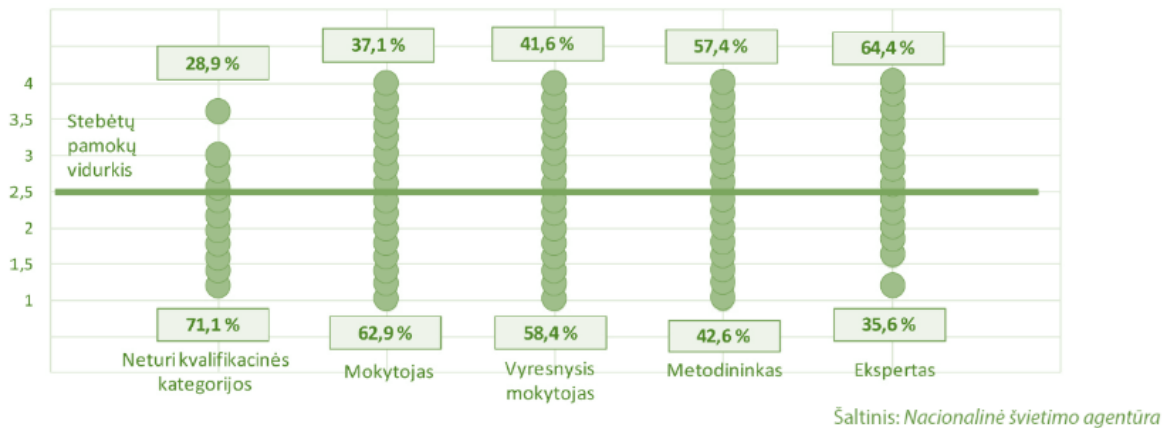
Manytume, kad mokytojas, turintis išplėtotas kompetencijas, atliepia vaikų ir jų tėvų poreikius, tad jie vargiai sutiktų, kad vietoj jo prieš vaikus rastųsi mašina. Tik žmogus pajėgia suprasti savo ir kitų sąmonės, jausmų, santykių sudėtingumą ir remdamasis tuo supratimu konstruoti socialiai jautrius ir visapusiškai ugdančius santykius. Mokytojas, turintis gilų žmogiškumą ir gebantis juo vadovautis visose gyvenimo ar profesinėse situacijose, yra nepakeičiamas ir reikalingas.

Kaip Lietuvoje funkcionuoja mokytojų karjeros sistema? Kiekvienas profesionalas veikia dvejopai: dalijasi savo žiniomis, įgūdžiais su kitais ir nuolat juos tobulina, ugdo. Mokytojui tokia elgsena ypač svarbi: pasaulis kinta, žinios plečiasi, tad dar studijų metais įgytos kompetencijos ne visada atliepia šiandienos reikalavimus. Tad mokytojas yra nuolatinės mokymosi būsenos. Žinoma, tai reikalauja pastangų, jėgų ir laiko – ir tai yra viena iš priežasčių, dėl kurių mokytojai patiria profesinį nuovargį, o kartais ir perdegimą. Galimas kelias palaikyti mokytojus, juos motyvuoti tęsti jų profesinę karjerą – pasiūlyti platesnes karjeros galimybes (TALIS, 2019). Kokias karjeros galimybes turi Lietuvos mokytojai? Į šį klausimą atsakymą pateikia dr. R. Zablackė, paruošusi Švietimo problemų analizę mokytojų karjeros galimybių klausimu. Pateikiame šios analizės ištrauką (Zablackė, 2020).

Šiuo metu (Lietuvos) mokytojų kompetencijos ir praktinės veiklos įvertinimo bei kvalifikacinių kategorijų suteikimo tvarką apibrėžia 2008 m. patvirtinti Mokytojų ir pagalbos mokiniui specialistų (išskyrus psichologus) atestacijos nuostatai. <...> Plėtojant projektines, ekspertines ir konsultacines švietimo sistemos veiklas, Lietuvos mokytojai turi galimybę pritaikyti sukauptą patirtį ir turimas kompetencijas imdamiesi naujų, papildomų pareigų – mentoriaus, konsultanto, išorės vertintojo, projektų vadovo ar koordinatoriaus, praktikos vadovo ir kt. Tačiau dažnu atveju, mokytojui įgijus aukštesnę kvalifikacinę kategoriją, mokykloje jam lieka tas pats funkcijų rinkinys. Tą parodė ir etatinio darbo užmokesčio modelio, sudarančio sąlygas pritaikyti įgytas

kompetencijas formuojant mokytojo etato struktūrą, diegimo praktika. Vienas iš 2008 m. įvestos atestacijos modelio uždavinių – didinti mokytojo ir pagalbos mokiniui specialisto atsakomybę už ugdymo rezultatus ir ugdymo kokybę. <...> Tačiau nuodugnesnė duomenų analizė rodo didelius veiklos kokybės skirtumus ne tik tarp skirtingos kvalifikacijos mokytojų, bet ir tarp turinčių tą pačią kvalifikacinę kategoriją. Pavyzdžiui, daugiau kaip trečdalis aukščiausios kvalifikacijos mokytojų ekspertų vestų pamokų įvertinimas yra žemesnis nei šalies vidurkis (1 pav.), o beveik trečdalis kvalifikacinės kategorijos neturinčių mokytojų vestų pamokų kokybė aukštesnė nei vidutiniškai šalyje.

1 pav. Pamokos kokybės vertinimas lygiu pagal mokytojo kvalifikacinę kategoriją ir dalis (proc.) pamokų, kurių vertinimas buvo aukštesnis arba žemesnis nei šalies vidurkis (2018 m.)

2019 m. UNESCO paskelbė įvairių šalių, tarp jų ir Lietuvos, mokytojų karjeros reformų tyrimo ataskaitą. Ekspertų vertinimu, Lietuva, plėtodama mokytojų karjeros modelį, sukaupe vertinimų patirčių <...>, karjeros modelis sudaro Lietuvos mokytojams galimybes laipsniškai siekti karjeros. <...> Visa tai ekspertai išskiria kaip Lietuvos mokytojų karjeros struktūros stiprybes, tačiau pastebi ir silpnybių. <...> Tai daugiausia administracinės ir finansinės kliūtys, mažinančios struktūros veiksmingumą: Lietuvos atvejis rodo, kad ilgas paaukštinimo galimybių laukimas gali būti kliūtis pritraukti jaunus mokytojus dirbti mokykloje ir gali pakenkti bendram profesijos patrauklumui. Jaunieji mokytojai turi bent ketverius metus padirbėti mokykloje, kol gali pretenduoti įgyti aukštesnę kvalifikacinę kategoriją. Tikėtina, kad tai per ilgas laiko tarpas motyvuotiems ir gerų rezultatų siekiantiems jauniems mokytojams.

Nors Lietuvoje mokytojų veiklos vertinimas ir paaukštinimas vyksta pagal aiškiai apibrėžtas procedūras, užtikrinant mokytojo teisę siekti paaukštinimo, pasitaiko atvejų, kai mokytojai nėra skatinami siekti paaukštinimo dėl mokyklos finansinių išteklių trūkumo. Patys mokytojai mano, kad jų vertinimas nepakankamai veiksmingas: per mažai dėmesio skiriama ugdymo proceso, veiklų stebėjimui ir vertinimui. <...> Dėl reikalaujamų dokumentų gausos jie vengia siekti paaukštinimo, o galiausiai šie dokumentai neparodo pačios veiklos kokybės ir įgytų kompetencijų.

Lietuvos mokytojų karjeros struktūroje trūksta aiškaus atsakomybių apibrėžimo kiekviename aukštesniame karjeros lygmenyje. Aiškiai neapibrėžus atsakomybių, susijusių su aukštesne

kvalifikacine kategorija, tampa sudėtinga įvertinti, ar geresni mokytojų įgūdžiai ir gebėjimai yra pritaikomi praktikoje, o numatytos naujos funkcijos gali likti neįgyvendintos.

Tad atliktas tyrimas atskleidžia, kad kvalifikacinės kategorijos neužtikrina veiklos kokybės. Kvalifikacija, kurią nustojame ugdyti po to, kai gauname aukščiausius titulus, sunyksta, kartu iškreipdama ir pačią profesinio meistriškumo prasmę.

Ką reiškia būti bendruomenės mokytoju. Bendruomenės mokytojo sąvoka labiau naudojama JAV kalbant apie mokytojus, kurie turi specialų pasirengimą dirbti specifinėse bendruomenėse – kitakalbių, nelegalių imigrantų kvartaluose, kuriuose yra aukštas nusikalstamumo, bedarbystės lygis, bendruomenėse, puoselėjančiose savitą, uždara gyvenimo būdą. Mokslininkai, nagrinėję tokias bendruomenes ir jų požiūrį į švietimą, pateikia keletą patarimų, koks turėtų būti šiose bendruomenėse dirbti ketinantis, bet jai nepriklausantis mokytojas. Tikimės, kad rekomendacijos pravers ir Lietuvos mokytojams: gyvename įvairovės visuomenėje ir mokytojams vis dažniau tenka susidurti su mokiniais ir jų artimaisiais, kilusiais iš kitų socialinių ar kultūrinių aplinkų.

Koks turėtų būti veiksmingai veikiantis bendruomenės mokytojas?

Bendruomenės mokytojas – tai patyręs miesto mokytojas, kurio mokymo praktikos pagrindas – kontekstualizuotos žinios apie vaikų ir jų šeimų kultūrą, bendruomenę ir tapatybę. Bendruomenės mokytojai turi daugiakultūrę kompetenciją, kurios jiems reikia, kad galėtų sėkmingai mokytojauti bendruomenėse, kuriose jie moko. Paprastai jie įsikuria tuose rajonuose, kuriuose gyvena ir jų įvairių sluoksnių mokiniai. Tai padeda jiems tapti bendruomenės dalimi. Šie mokytojai save laiko pokyčių iniciatoriais ir nepaisydami savo ne pačios geriausios patirties mokykloje, kurioje dirba, mano, kad švietimas yra raktas į jaunuolių, kuriuos moko, sėkmę. Dauguma jų išreiškia įsipareigojimą savo bendruomenei – norą sudaryti jai didesnes galimybes. Dalis jų dirba mokytojais ir popamokinėje veikloje bendruomeninėse ir religinėse organizacijose, siekdami bendruomenių akademinio praturtinimo. Svarbu pabrėžti, kad bendruomenės mokytojas yra ne tik tas, kuris „moka žaisti“, bet ir tas, kuris pasiekia akivaizdžių rezultatų mokinių ugdymo ir pasiekimų srityje. Bendruomenės mokytojas plėtoja kontekstualizuotas žinias apie vaikų ir jų šeimų kultūrą, bendruomenę ir tapatybę, kurios yra jo mokymo praktikos pagrindas (Foster, 1997; Ladson-Billings, 1994; Murrell, 2001). Tai yra specialios žinios, kurios pasireiškia kaip veiksminga pedagogika įvairioje bendruomenės aplinkoje. Šioje pedagogikoje atsisakoma įprastinio požiūrio į mokymąsi kaip į tam tikrą sureikšmintą veiklą ir pereinama prie požiūrio į mokymąsi kaip į socialinę ir kultūrinę praktiką, kaip į dalyvavimą socialiniame pasaulyje. Mokymosi ir mokymo praktika kuriama taip, kad ji turėtų reikšmę mokiniams supančiame pasaulyje. Vienas iš dažniausiai pasitelkiamų metodų – mokymas iš realių situacijų. Toks mokymas neišvengiamai keičia dalyvių požiūrį į savo svarbą kolektyvinėje veikloje. Pagal situacinio mokymosi sampratą, mokytojo profesionalumą rodo gebėjimas perkelti atitinkamas žinias iš vieno

konteksto į kitą, pritaikyti jas tam tikroje situacijoje ar prisiimti atitinkamus vaidmenis įvairiose aplinkybėse. Praktikoje įgudę bendruomenių mokytojai nuolat improvizuoja: jie rečiau naudoja konkrečias mokymo strategijas ar rėmus, nes nuolat veikia kaitos sraute. Bendruomenės mokytojai siekia asmeninio suartėjimo su bendruomene: ją pažindami, su ja ir joje veikdami, jie tampa bendruomenės visateisiu sociokultūrinės praktikos dalyviu (pagal Murell, P. C., 2000).

Šiame leidinyje pateikėme nemažai metodų ir metodinių įrankių. Pabaigoje norime pateikti mums patiems netikėtą atradimą – pasiūlymą mūsų kasdienės sąveikas su mokiniais, bendruomenėmis praturtinti juoku. Juk juokiantis gaminasi ne tik vitaminas C ir pailgėja gyvenimas, bet ir tirpsta mūsų ir kitų žmonių ledai, trukdantys kurti darnias sąveikas.

Juokas ir ugdymas. Amerikiečių komikas, mokymų įmonės prezidentas Doni Tamblynas yra įsitikinęs, kad humoro, komedijos žanro elementų įtraukimas į mokytojo kasdienės praktikas turi labai teigiamą poveikį mokinių pasiekimams ir asmenybės ūgčiai. Kartu jis padeda užkariauti auditorijos dėmesį, užmegzti su ja glaudesnius, atviresnius santykius. Pateikiame keletą jo idėjų iš knygos, skirtos visiems mokytojams, ypač tiems, kurie mano, kad gebėjimas pajaukauti – įgimtas.

Šiame atsitiktiniame eksperimente, vadinamame gyvenimu, mes dažnai turime:

1. *Priimti sprendimus neturėdami pakankamai duomenų.*
2. *Atlikti darbą su netinkamomis priemonėmis.*
3. *Susitaikyti su mažesne nei 100 proc. sėkme.*

Tai reiškia, kad jei esate žmogus, kuris negali susitaikyti su netobulumu, Jūsų laukia labai sudėtinga gyvenimo kelionė. Verčiau būkite pasirengę priimti nuolatinį netikrumą. O tam reikia kūrybiškumo, dar žinomo kaip humoras ir dar žinomo kaip žaismingumas. Pasitelkdami kūrybiškumą, humorą ir žaidimą, ieškome netikėtų ryšių ir taip atrandame visiškai naujas galimybių sritis. Tada, kai bendraujate su humoru, iš esmės bendraujate kūrybiškai ir žaismingai.

Pirmiausiai pasakykite sau, kad kūrybiškumas nėra planuojamas, nes jis nėra veiksmas, o proto būseną. Humorą stebėtinais gerai naudojamas kritiniam ir kūrybiškam mąstymui skatinti. Ir atvirkščiai – protiškai judrūs žmonės yra linkę mėgautis humoru ir jį naudoja geriau nei dauguma kitų. Tai nėra atsitiktinumas: kuo labiau išlavintas žmogaus protas, tuo geriau jis išvelgia netikėtus humoro elementus. Antra, įteigę sau nuostatą, kad humoras veiksmingas įrankis, pasinaudokite komikų išbandytais patarimais.

- *Kiekvienas komikas žino šį neginčijamą faktą: kuo ilgesnis pokštas, tuo juokingesnis jis turėtų būti. Klasikinis patarimas: pradėkite nuo trumpų pokštų. Sakinius kurkite su aiškiu veikėju, aiškiu jam priskiriamu veiksmu – klausytojai nori žinoti, apie ką Jūsų istorija. Jei tik įmanoma, rinkitės trumpus žodžius, o ne ilgus, lengvai ištariamus, o ne painius, dviprasmiškus, o ne vienareikšmius.*
- *Kalbėdami auditorijai, pasitelkite gerai žinomus įvaizdžius: jiems žinomų personažų vardus, pažįstamų vietų pavadinimus. Konkretūs vaizdiniai visada yra galingesni nei abstrakčios sąvokos. Kuo aiškesnis žodinis turinys, tuo aiškesnis vaizdinys kuriasi klausytojo galvoje. Sakydami „kažkoks žmogus“ klausytoją įtrauksite kur kas mažiau, nei suteikdami tam žmogui konkretybių, pavyzdžiui, „kylanti kino žvaigždė, kurią visi pažįstate“; „Anglijos princesė, apie kurią nuolat rašo“.*
- *Pokštui, pasakytam pasakojamos situacijos pabaigoje, reikia palikti laiko apgalvoti – ne visi juk gali suspėti paskui juokaujantįjį. Tad pasakę žaismingą mintį, padarykite pauzę. Nebūtinai ją turi palydėti juokas – kartais netikėtas minties posūkis taip išmuša iš vėžių, kad žmogui reikia laiko susivokti.*
- *Gebėjimas juokauti yra išmokstamas. Kiekvienas komikas skiria laiko konstruoti juokingus pasakymus: nagrinėja galimas žodžių dviprasmybes, aiškinasi logikos klaidų prigimtį. Kiekviena idėja, kiekviena situacija, pasukta neįprastu kampu, pateikta kitokiais nei įprastais žodžiais, pasitelkiant kūno kalbą, priverčia klausytoją suklusti. Sugavę auditorijos dėmesį, jį galite panaudoti pageidaujamai žinutei perduoti.*
- *Žmonės lengvai juokiasi iš kitų, sunkiau – iš savęs. Bet juokaudami apie žmones mes visada rizikuojame juos užgauti. Saugiau ir paprasčiau juoktis iš situacijų, idėjų, reiškinių. Tereikia pasukti kitu kampu, pateikti neįprastą vertinimą (pagal Tamblyn, 2003, p. 10–16, 217–220).*

Profesinio ir asmeninio tobulėjimo kelio orientyrai. Asmeninė ir profesinė ūgtis – kiekvieno asmens intuityvus poreikis, kylantis iš mūsų prigimties ir išliekantis visą gyvenimą. Tik jo intensyvumas svyruoja: kartais mes jaučiamės pilni jėgų keistis, tobulintis, kartais mus apima apatija. Kai tai nutinka mūsų mokiniais, mes juos guodžiame sakydami, kad žymiai efektyvesnis mokymasis yra tada, kai jis būna nuoseklus ir suplanuotas, o ne šokinėjantis iš duobės į viršukalnes ir atgal. Tačiau ar patys taikome šį patarimą savo asmenybės ir profesionalumo ugdymui? Ar turime savo tobulėjimo planą? Jei ne, siūlome susipažinti su edukologų A. Hargreaves ir M. Fullano paruoštomis tobulėjimo gairėmis.

Mokytojų veikimo ir asmeninio tobulėjimo gairės

1. Tapkite tikrais profesionalais. Geri mokytojai yra atsidavę darbui. Profesionaliai mokytis – tai domėtis naujausių mokslinių tyrimų duomenimis, nagrinėti savo praktiką drauge su bendradarbiais ir kitomis mokyklomis, įsikūrusiomis tiek kitoje gatvės pusėje, tiek už jūrų marių, taip pat ieškoti naujų idėjų, gauti patarimų ir atsijoti tai, kas veikia.
2. Pradėkite nuo savęs – nagrinėkite savo patirtis. Mahatma Gandhis yra pasakęs: „Tapkite pokyčiais, kuriuos norite matyti pasaulyje.“ Nagrinėdami savo veiklą įvardykite tris konkrečius veiksmus, kurių sutiktumėte imtis, kad galėtumėte dirbti veiksmingiau: bent vieną, kurį sugebėtumėte atlikti savarankiškai, ir vieną, kuriame dalyvautų vienas ar daugiau bendradarbių.
3. Būkite dėmesingas mokytojas. Sakydami, kad kažkam neturime laiko, neretai tiesiog norime to išvengti. P. Jacksonas yra pasakęs, kad ugdymui visada būdingas „neatidėliotinumas“. Visada yra dalykų, kuriuos reikia padaryti, sprendimų, kuriuos būtina priimti, vaikų poreikių, kuriuos privalu patenkinti, – ne tik kas dieną, bet ir kiekvieną minutę, sekundę. Tai mokytojo kasdienybė.
4. Didinkite žmogiškąjį kapitalą pasinaudodami socialiniu kapitalu. Įsipareigokite bendradarbiauti su kolegomis įvairiais būdais – tiek tiesiogiai, tiek internetu.
5. „Stumkite“ ir „traukite“ savo bendradarbius. Jums nereikia brukti konkrečios praktikos, tačiau gali tekti kurti naujas normas ir bendravimo būdus. Nesidrovėkite pradėti pokalbių apie tai, ką reiškia būti profesionaliu mokytoju.
6. Investuokite į savo sprendimų kapitalą ir jį kaupkite. Veiksmingiausias būdas sukurti savo sprendimų kapitalą – jį puoselėti kartu su kitais specialistais: mokyklų vadovais, ugdytojais konsultantais, kolegomis, taip pat veikiant už mokyklos sienų.
7. Bendradarbiaukite su vadovais ir padėkite jiems kuo geriau dirbti. Profesionaliai mokytis, vadinasi, prisiimti atsakomybę už bendradarbius, vaikus ir netgi vadovus.
8. Ženkite pirmąjį žingsnį. Lyderystė – tai ką nors daryti anksčiau, nei to imtis panori ar pajėgia kas nors kitas. Jeigu yra kokia nors priemonė, kurią verta įgyvendinti Jūsų mokykloje, imkitės vadovauti taip, kaip pajėgiate.
9. Nustebinkite save. Mokykitės iš skirtumų. Siekite įvairovės. Venkite grupinio mąstymo. Nepaverskite mokyklos atskira salele, nepalaikančia jokio ryšio su panašiomis įstaigomis.
10. Visada galvokite apie savo mokinius. Gebėjimo profesionaliai mokytis tikslas – kuo geriau pasitarnauti savo mokiniams (Hargreaves ir kt, 20109, p. 176–185).

Šiomis gairėmis atsisveikiname su Jumis, skaitytojau, kartu norėdami palinkėti nenustoti tobulėti. Gal edukologų pasiūlytos gairės įkvėps Jus numatyti naujas savo augimo trajektorijas? Tikimės, kad jas plėtoti padės ir šio leidinio bei jį lydinčio metodinio filmo medžiaga.

NAUDOTA LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Abbott, A. D. *The System of Professions*. The University of Chicago, 1988.
2. Aginskaitė, S; Donauskaitė, D. Viešojoje erdvėje ir žiniasklaidoje pateikiamos informacijos apie neįgaliuosius bei jų integracijos analizė ir vertinimas. Vilnius, Lietuvos neįgaliųjų forumas ir Lietuvos žurnalistikos centras, 2017.
3. Arum, R.; Beattie, I. R.; Ford, K. *The Structure of Schooling. Readings on Sociology of Education*. New York, SAGE Publications, 2015.
4. Balevičienė, S.; Urbanovič, J. Mokyklų savarankiškumas: ES šalių patirtis. *Švietimo problemos analizė*, Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerija, 2011 09 11.
5. Barbierato, C. Mokytojo auginantis autoritetas: Luigi'o Giussani'o ontologinė perspektyva. Daktaro disertacija, 2019. Prieiga internete: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:39415921/datastreams/MAIN/content>.
6. Baudrillard, J. *Vartotojų visuomenė: mitai ir struktūros*. Vilnius: Kitos knygos, 2010.
7. Bauman, Z. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Apostrofa, 2002.
8. Bauman, Z. *Kultūra takiojoje modernybėje*. Vilnius: Apostrofa, 2015.
9. Bell, D. *Kapitalizmo kultūriniai prieštaravimai*. Vilnius: Alma littera, 2003.
10. Bernstein, B. *Class, Codes and Control. The Structuring of Pedagogic Discourse*. London: Routledge, 2003.
11. Biech, E. *101 Ways to Make Learning Active Beyond the Classroom*. New Jersey, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, 2015.
12. Bouchard, K. L.; Smith J. D. Teacher–Student Relationship Quality and Children's Bullying Experiences with Peers: Reflecting on the Mesosystem. *The Educational Forum*, 81:1, 108–125, DOI: 10.1080/00131725.2016.1243182. 2016.
13. Bourdieu, P; Passeron, J. C. *Reproduction: in Education, Society and Culture*. London: Sage Publications, 1990.
14. Blömeke, S; Kaiser, G. Understanding the Development of Teachers' Professional Competencies as Personally, Situationally and Socially Determined. 2018. Prieiga internete: <https://www.semanticscholar.org/paper/Understanding-the-development-of-teachers%27-as-and-B1%C3%B6meke-Kaiser/eee3a9fc27635153a252d5beacd2eebf77e06b18>.
15. Britzman, D. P. *The very Thought of Education. Psychoanalysis and the impossible Professions*. New York, State University of New York. 2009.
16. Brockdorff, Ph.; Jelić, V. Įtraukios, saugios ir patikimos skaitmenizacijos atnaujinimas visiems (tiriamoji nuomonė). Europos Sąjungos Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas. Bendrosios rinkos, gamybos ir vartojimo skyrius, INT/943, 2021.

17. Brown, Ph. The Opportunity Trap: Education and Employment in a Global Economy, 2003. Nuoroda internete: <http://eer.sagepub.com/content/2/1/141.full.pdf+html>.
18. Bruner, J. S.; Haste, H. *Making Sense. The Child's Construction of the World*. London, Routledge, 2010.
19. Callagan, J. A Rational Debate Based on the Facts: Ruskin College Oxford 18 October 1976 m. Nuoroda internete: <http://www.educationengland.org.uk/documents/speeches/1976ruskin.html>.
20. Castells, M. *Informacijos amžius: Tūkstantmečio pabaiga*. Kaunas: Poligrafija ir informacija, 2007.
21. Chapman, G.; White, P. *Penkios meilės kalbos darbe*. Alma litera, 2020.
22. Conchas, G. Q; Gottfried, M. A.; Hinga, B. M. *Inequality, Power and School Success: Case Studies on Racial Disparity and Opportunity in Education*. New York, Routledge, 2015.
23. Country Report Lithuania 2020. Accompanying the document 2020 European Semester: Assessment of progress on structural reforms, prevention and correction of macroeconomic imbalances, and results of in-depth reviews under Regulation (EU) No 1176/2011. Brussels, 2020.
24. Craft, A. *Creativity in Schools. Tensions and Dilemmas*. Taylor & Francis e-Library, 2005.
25. Čiegis, R.; Dilius, A.; Štreimikienė, D. *Pajamų nelygybės poveikio ekonominiams augimui ir darniam vystymuisi vertinimas Europos Sąjungos šalyse*. Vilniaus universitetas, 2020.
26. Damme, D. The Science of Learning: Can it Make Learning More Resilient Against the Risk of Modern Education? ECER, 2019 Prieiga internete: https://www.youtube.com/watch?v=36Xrc_2OFnY.
27. Day, C.; Midbjer, A. *Environment and Children. Passive Lessons from the Everyday Environment*. Oxford, Elsevier Ltd., 2007.
28. Day, C. *A Passion for Teaching*. New York, Routledge Falmer, 2004.
29. Debord, G. *Spektaklio visuomenė*. Vilnius: Kitos knygos, 2006.
30. Dempsey, A. *Stiliai, judėjimai ir kryptys. Enciklopedinis moderniojo meno vadovas*. Vilnius: Presvika, 2004.
31. Descartes, R. *Samprotavimas apie metodą*. Vilnius: Jonas ir Jokūbas, 2017.
32. Dreher, A. Does Globalization Affect Growth? Mannheim, University of Mannheim, 2002. Nuoroda internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=348860.
33. Drossel, K; Eickelman, B., Obhuysena S.; Bos, W. Why Teachers Cooperate: an Expectancy-Value Model of Teacher Cooperation. *European Journal of Psychology of Education* volume 34, pages 187–208 (2019).

34. Eastwood, L.; Coates, J.; Dixon, L.; Harvey, J.; Ormondroyd, C.; Williamson, S. *A Toolkit for Creative Teaching in Post-Compulsory Education*. New York, Open University Press, 2009.
35. Edman, M. The Teacher as a World Citizen. In *Childhood Education*, Published online: 10 Sep 2013. Prieiga internete: <http://dx.doi.org/10.1080/00094056.1963.10727095>.
36. Education at a Glance. Brussel, OECD, 2019.
37. Education 2030. Incheon Declaration Framework for action. UNESCO, 2015.
38. Ernst (Athman), J.; Monroe, M. The Effects of Environment-Based Education on Students' Critical Thinking Skills and Disposition Toward Critical Thinking. *Environmental Education Research*. Vol. 10, No. 4, November 2004. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1080/1350462042000291038>.
39. Europos Sąjungos teisės abėcėlė. Oficialus elektroninis Europos Sąjungos leidinys, 2016. Prieiga internete: <https://op.europa.eu/webpub/com/abc-of-eu-law/lt/>.
40. Evans, J.; Davies, B.; Wright, J. *Body Knowledge and Control. Studies in The Sociology of Physical Education and Health*. London, Routledge, 2005.
41. Fitzpatrick, B. R.; Mustillo, S. The Right Fit? Classroom Mismatch in Middle School and Its Inconsistent Effect on Student Learning. *Sociology of Education*: 1–18, American Sociological Association 2020. DOI: 10.1177/0038040720918857.
42. Fisher, M. *Kapitalistinis realizmas – nėra jokios alternatyvos?* Vilnius: Hubris, 2021.
43. Foucault, M. *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*. Vilnius: baltos lankos, 1998.
44. Foucault, M. *Diskurso tvarka*. Vilnius: baltos lankos, 1998.
45. Freire, P. *Kritinės sąmonės ugdymas*. Vilnius: Tyto Alba, 2000.
46. Friedman, M. *Kapitalizmas ir laisvė*. Vilnius: Mintis, 1998.
47. Fukuyama, F. *The End of History and The Last Man*. New York, Maxwell Macmillan, 1992.
48. Fuller, B.; Hannum, E. Schooling and Social Capital in Diverse Cultures. *Research in Sociology of Education*. Volume 13. Emerald Group Publishing, 2002.
49. Genys, Š.; Kajėnaitė, G.; Stakėla, L. Ugdymas XXI amžiui: 4K modelis švietimo kontekste. Lietuvos ŠMSM, 2020. Prieiga internete https://jrd.lt/informacija-dirbantiems-su-jaunimu/informacija-apie-jaunima/apzvalgos/Ugdymas-XXI-amziui-4k-modelis-%C5%A1vietimo-kontekste_compressed.pdf.
50. Gobby, B.; Walker, R. *Powers of Curriculum. Sociological Perspectives of Education*. Oxford University Press, 2017.
51. Goldsmith, M.; Reiter, M. *Kodėl nedarai to, ką žinai? Trigeriai*. Vilnius, Tobulėjimo projektai, 2017.

52. Guay, F.; Chanal, J.; Ratelle, C. F.; Marsh, H. W.; Larose, S.; Boivin, M. Intrinsic, Identified, and Controlled Types of Motivation for School Subjects in Young Elementary School Children. *British Journal of Educational Psychology* (2010), 80, 711–735 The British Psychological Society, 2010.
53. Guidelines for Citizenship for Education in Teacher Education Linking Research and Practice. Children's Identity and Citizenship in Europe CiCe Jean Monnet Network, 2017.
54. Hargreaves, A. *Keičiasi mokytojai, keičiasi laikai. Mokytojų darbas ir kultūra postmoderniajame amžiuje*. Vilnius: Tyto Alba, 1999.
55. Hargreaves, A. *Mokymas žinių visuomenėje. Švietimas nesaugumo amžiuje*. Vilnius: Homo liber, 2008.
56. Hargreaves, A.; Fullan, M. *Profesinis kapitalas. Ugdymo pertvarka kiekvienoje mokykloje*. Vilnius: Eugrimas, 2019.
57. Hajekas, F. A. *Kelias į vergovę*. Vilnius: Mintis, 1991.
58. Held, D.; McGrew, A.; Goldblatt, D.; Perraton, J. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika, kultūra*. Vilnius: Margi raštai, 2002.
59. Hill, N. Kiekviena diena sėkminga. *365 įžvalgos apie kelius į sėkmę*. Kaunas: Dajalita, 2011.
60. Hytten, K. Teaching as and for Activism: *Challenges and Possibilities*. In *Philosophy of Education, Society*. Illinois, 2017.
61. Hobson, K.; Niemeyer, S. „What sceptics believe“: The Effects of Information and Deliberation on Climate Change Scepticism. *Public Understanding of Science* 22(4), 396–412, 2012 sagepub.co.uk/ DOI: 10.1177/0963662511430459.
62. Illich, I. *Išmokyklinti visuomenę*. Vilnius: Kitos knygos, 2019.
63. Jackson, Ph. W. *Life in Classrooms*. New York: Teachers College Press, 1990.
64. Jameson, F. *Kultūros posūkis. Rinktiniai darbai apie postmodernizmą (1983–1998)*. Vilnius: Lietuvos Rašytojų sąjungos leidykla, 2002.
65. Jary, D.; Jary, J. *Collins Dictionary of Sociology*. London, Harper Collins Pwfc, 1991.
66. Jeffrey, B.; Woods, P. *Creative Learning in the Primary School*. New York, Routledge, 2009.
67. Keith Sawyer, R. *Structure and Improvisation in Creative Teaching*. Cambridge University Press, 2011.
68. Khalilzadeh, S.; Khodi, A. Teachers' Personality Traits and Students' Motivation: A Structural Equation Modeling Analysis. *Current Psychology*, 40:1635–1650, 2021. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1007/s12144-018-0064-8>.
69. Klein, N. *Šoko doktrina*. Vilnius: Kitos knygos, 2009.

70. Klein, N. *Tai viską keičia*. Vilnius: Kitos knygos, 2017.
71. Kohn, A. S. *Beyon Discipline: From Compliance to Community*. Alexandria, Association for Supervision and Curriculum Development, 2006.
72. Kolb, D. A. *Experiential Learning. Experience as the Source of Learning and Development*. New Jersey, Pearson Education, Inc. 2015.
73. Kolchenko, V. Can Modern AI Replace Teachers? Not so Fast! Artificial Intelligence and Adaptive Learning: Personalized Education in the AI age. *HAPS Educator*. Vol 22 (3), pp. 249–252, 2018, doi: 10.21692/haps.2018.032.
74. Kompetencijų aprašai, Nacionalinė švietimo agentūra. 2021. Nuoroda internete: <https://www.mokykla2030.lt/kompetenciju-ir-vaiko-raidos-aprasai/>.
75. Kozma, T. Education in Eastern Europe: The New Conservative Wave. Scholar works: 1990. Nuoroda internete: <https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/aecer/article/viewFile/752/845>.
76. Kudirka, V. *Raštai, II dalis*. Vilnius: Vaga, 1990.
77. Kuhn, T. S. *Mokslo revoliucijų struktūra*. Vilnius: Pradai, 2003.
78. Leah, D. 20 idėjų, kaip mokyti vaikus pilietiškumo. 2020. Medžiaga internetiniame puslapyje. Prieiga internete: <http://www.kellybear.com/TeacherArticles/TeacherTip27.html>.
79. Leliūgienė, I.; Sadauskas, J. Bendruomenės sampratos traktuotės ir tipologija. *Socialinių mokslų studijos / Societal Studies*. Mykolo Romerio universitetas, 2011.
80. Lencioni, P. *Svajonių komandos kūrimas*. Vilnius: Alma litera, 2019.
81. Leonavičius V.; Norkus, Z.; Tereškinas, A. *Sociologijos teorijos*. Kaunas: VDU, 2005.
82. LGBTQI Inclusive Education Report 2022. Brussels, IGLYO, 2022.
83. Lietuvos istorija. Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.). VII tomas, II dalis. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.
84. Lietuvos Pažangos Strategija „Lietuva 2030“. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.5EE74F9648A5>.
85. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V-1308 „Dėl Geros mokyklos koncepcijos patvirtinimo“. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/f2f65120a7bb11e5be7fbc3f919a1ebe>.
86. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. sausio 15 d. įsakymas Nr. ISAK-54 „Dėl Mokytojo profesijos kompetencijos aprašo patvirtinimo“. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.291726>.
87. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas. (Galiojanti suvestinė redakcija 2015 07 10). Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9A3AD08EA5D0/YOZUsoGEKc>.

88. Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose 2016. Vilnius, ŠMM, 2017.
89. Maine, F.; Vrikki, M. *Dialogue for Intercultural Understanding*. Springer Nature Switzerland, 2021.
90. Maister, D. H.; Green, Ch. H.; Galford, R. M. *Patikimas patarėjas. Kaip išlaikyti klientus ir daryti įtaką žmonėms*. Vilnius: Metodika, 2012.
91. Mason, P. *Postkapitalizmas. Gidas į mūsų ateitį*. Vilnius: Demos, 2019.
92. Marcuse, H. *Vienmatis žmogus*. Vilnius: Kitos knygos, 2014.
93. Marzano, R. J.; Gaddy, B. B.; Foseid, M. C.; Foseid, M. P.; Marzano J. S. *A Handbook for Classroom Management that Works*. Alexandria, Association for Supervision and Curriculum Development, 2005.
94. Maxwell, J. C. *Lyderystės auksas*. Vilnius: Eurigmas, 2016.
95. Mccafferey, D. F; Lockwood D.; Koretz, M.; Hamilton, S. *Evaluating Value-Added Models for Teacher Accountability*. Carnegie Corporation of New York, 2003.
96. McNeil, L. M. *Contradictions of School Reform Educational Costs of Standardized Testing*. Taylor & Francis e-Library, 2002.
97. Measuring Improvements in Learning Outcomes Best Practices to Assess the Value-Added of Schools. OECD Publishing, & Centre for Educational Research and Innovation, 2008.
98. Metodinė veikla mokytojo ir mokinio kompetencijoms ugdyti. Iš mokytojų patirties. Vilnius, Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija, Pedagogų profesinės raidos centras. 2008.
99. Mettrie, J. O. *Žmogus – mašina*. Vilnius: Vaga, 2011.
100. Mitkus, T.; Nedzinskaitė-Mitkė, V. *Komiksai: pažink ir kurk: mokomoji knyga*. Vilnius: Technika, 2017.
101. Montaño, Th.; López-Torres, L.; DeLissovoy, N.; Pacheco, M.; Stillman, J. Teachers as Activists: Teacher Development and Alternate Sites of Learning. *Equity & Excellence in Education*, 35:3, 265–275, DOI: 10.1080/713845315.
102. Murrell, P. C. Community Teachers: A Conceptual Framework for Preparing Exemplary Urban Teachers. *Journal of Negro Education*, 2000, Vol. 69, No. 4. Prieiga internete: <https://www.jstor.org/stable/2696249>.
103. Nisbet, R. A. *Sociologijos teorija*. Vilnius: Pradai, 2000.
104. Pasaulio lietuvių charta. Prieiga internete: <https://plb.lt/wpcontent/uploads/2020/01/Lietuviu-chartija-1.pdf>.
105. Passarelli, A. M.; Kolb, D. A. Using Experiential Learning Theory to Promote Student Learning and Development, Department of Organizational Behavior Weatherhead School of

Management. Case Western Reserve University Cleveland, in Programs of Education Abroad. 2011.

106. Pedagogų etikos kodeksas. Vilnius, LR Švietimo ir mokslo ministerija, Švietimo aprūpinimo centras, 2018.

107. Pestalocis, J. H. *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa, 1989.

108. Picower, B. Teacher Activism: Equity & Excellence in Education. In *Equity & Excellence in Education*, 2012. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1080/10665684.2012.717848>.

109. Pilietiškumas ir pilietinė visuomenė. Lyginamoji pilietiškumo sampratos analizė. Nevyriausybių organizacijų informacijos ir paramos centras. Vilnius, 2012.

110. Plepytė-Davidavičienė, G. Laimė ir pilietinis aktyvumas Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2020, vol. 2 (47).

111. Postman, N. *The End of Education*. New York, Vintage Books A Division of Random House, 1996.

112. Pritchard, A. *Ways of Learning. Learning theories and learning styles in the classroom*. London, Routledge, 2009.

113. Putnam, R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster: New York, 2000.

114. Rado, P. *The Adaptability of Education Systems to Future Challenges in Context: An Analytical Framework*. Open society foundation, Budapest, 2020.

115. Rinkevičius, L. Rizikos bei dvigubos rizikos visuomenės teorija ir jos taikymas sociologinei Lietuvos visuomenės raidos diagnostikai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2002/2, ISSN 1392-3358.

116. Ritzer, G. *Sociological Theory*. New York, McGraw-Hill, 2011.

117. Rousseau, Ž. Ž. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1979.

118. Rubavičius, V. *Postmodernusis kapitalizmas*. Vilnius: Kitos knygos, 2010.

119. Ruškus, J. Apie klaidingą, bet alternatyvos neturintį žodį „neįgalus“. *Bernardinai*, 2019 01 07. Prieiga internete: <https://www.bernardinai.lt/2019-01-07-apie-klaidinga-bet-alternatyvos-neturinti-zodi-neigalus/>.

120. Snyder, L. G.; Snyder, M. J. Teaching Critical Thinking and Problem Solving Skills. *The Delta Pi Epsilon Journal*, 2008. Prieiga internete: <https://asset-pdf.scinapse.io/prod/1498557474/1498557474.pdf>

121. Schwab, K. *Ketvirtoji pramonės revoliucija*. Vilnius: Vaga, 2017.

122. Sefton-Green, J.; Thomson, P.; Jones, K.; Bresler, L. *The Routledge International Handbook of Creative Learning*. London, Routledge, 2011.

123. Scheerens, J.; Bosker, R. J. *The Foundation of Educational Effectiveness*. Great Britain: Redwood Books, 1997.
124. Scheerens, J.; Glas, C.; Thomas, M. *Educational Evaluation, Assessment and Monitoring. A Systemic Approach*. Department of Educational Measurement and Data Analysis, University of Twente, Enschede, The Netherlands Swets & Zeitlinger B.V., Lisse, The Netherlands, 2003.
125. Survutaitė, D. Ugdymo idėjų ženklėjimas: patirtis ir prieigos. *Acta Paedagogica Vilnensia*, Vol 30. 2013 Prieiga internete: <https://doi.org/10.15388/ActPaed.2013.30.1556>.
126. Šalies ataskaita. Lietuva 2020. Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. 2020 m. Europos semestras. Struktūrinių reformų pažangos vertinimas, makroekonominio disbalanso prevencija ir naikinimas ir pagal Reglamentą (ES) Nr. 1176/2011 atliktų nuodugnių apžvalgų rezultatai. Briuselis, Europos Komisija, 2020.
127. Šiuolaikinio pilietiškumo beieškant. Nacionalinis švietimo NVO tinklas, 2021. Prieiga internete: <https://svietimotinklas.lt/tyrimas/siuolaikinio-pilietiskumo-beieskant/>.
128. Šventasis Tėvas Pranciškus. Enciklika Fratelli tutti. Apie brolybę ir socialinę draugystę. Lietuvos vyskupų konferencija, 2021.
129. Švietimo būklės apžvalga 2019 m. Vilnius, Švietimo aprūpinimo centras, 2019.
130. TALIS 2018 Results (Volume I, II): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. Paris, OECD Publishing, 2019.
131. The Roles of a Teacher: Resources for Studying. Metterial for Students, Athena University, 2021. Prieiga internete: <https://www.studocu.com/ph/document/xavier-university-ateneo-de-cagayan/secondary-education-major-in-english/the-teacher-as-a-community-leader-and-social-advocate/13781433>.
132. *The Sociology Book. Big Ideas Simply Explained*. New York, A Penguin Random House Company, 2015.
133. The Sustainable Development Goals Report. United Nations, 2020.
134. Trowler, P. *Education policy*. New York, Routledge, 2003.
135. Tamblyn, D. *Laugh and Learn. 95 Ways to Use Humor for More Effective Teaching and Training*. New York, Amacon, 2003.
136. Turner, B. S. *The Cambridge Dictionary of Sociology*. New York, Cambridge University Press, 2006.
137. *Ugdymo paradigimų iššūkiai didaktikai*. Kolektyvinė monografija. Sudarytoja R. Bruzgelevičienė. Lietuvos edukologijos universitetas, Ugdymo mokslų fakultetas, Edukacinių tyrimų institutas. Vilnius, Lietuvos Edukologijos universiteto leidykla, 2014.
138. Usher, R.; Edwards, R. *Postmodernism and Education*. London, Routledge, 2003.
139. Vaitekūnas, S. *Lietuvos gyventojai per 2000 metų*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

140. Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija. Vilnius, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2014.
141. Valstybės švietimo strategijos 2013–2022 m. įgyvendinimas: medžiaga diskusijoms. Vilnius, Švietimo aprūpinimo centras, 2015.
142. Vasilevska, D. Daugiakultūrinis ugdymas ikimokyklinio ugdymo kontekste: dėstytojų patirtys rengiant ikimokyklinio ugdymo pedagogus. Magistro darbas. Vilnius, M. Riomerio universitetas, 2016.
143. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/>.
144. Wallace, D. B. *Education, Arts and Morality. Creative Journeys*. New York, Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2005.
145. Weber, S.; Mitchell, C. *Picture This! Class Line-ups, Vernacular Portraits and Lasting Impressions of School*. In: Prosser, J. (ed.) *Image-Based Research*. Falmer Press: London, 2000.
146. Weis, G.; McCarthy, C.; Dimitriadis, G. *Ideology, Curriculum and the New Sociology of Education. Revisiting the Work of Michael Apple*. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2006.
147. Westwood, P. *What Teachers Need to Know about Teaching Methods*. Camberwell, 2008.
148. White, C. *Journeys in Social Education. A Primer*. Rotterdam, Sense Publishers, 2011.
149. Wilson, A. *Creativity in Primary Education*. Exeter, Learning Matters, 2009.
150. Wingfield, A.; Wentzel, K. R. Introduction to Motivation at School: Interventions That Work, *Educational Psychologist*, 42:4, 191–196, 2007. Doi: 10.1080/00461520701621038.
151. Wittgenstein, L. *Philosophical Investigations*. Oxford, Basil Blackwell, 2009.
152. Zablackė, R. Kokias karjeros galimybes turi mokytojai? *Švietimo problemos analizė*, Nr. 9 (187). Vilnius, Švietimo, sporto ir mokslo ministerija, 2020.
153. Zhang, K.; Aslan, A. B. AI Technologies for Education: Recent Research & Future Directions. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 2, 100025, 2021. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100025>.
154. Želvys R.; Būdienė V.; Zabulionis, A. *Švietimo politika ir monitoringas*. Vilnius: Garnelis, 2003.
155. Želvys, R. *Švietimo vadybos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001.
156. Žydžiūnaitė, V.; Butanavičius, V.; Jurgilė, V.; Kaminskienė, L. Leadership Within the Phenomenological Structure of Teacher Creativity. *Frontiers in Education*, 2022. doi: 10.3389/educ.2022.819848.
157. 2021–2030 m. investicijų poreikio į švietimo sistemą žemėlapis. Vilnius, Lietuvos Respublikos Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, 2020.